

การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของนักปกครองในจักกวัตติสูตร
ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อ
**A COMPARATIVE STUDY OF THE VIRTUES OF THE RULERS
IN CAKKAVATTISUTTA IN THERAVADA BUDDHISM
AND THE ANALECTS OF CONFUCIANISM**

พระเนติธร มหาปุณโณ (โสพิมพา)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของนักปกครองในจักกวัตติสูตร
ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคัมภีร์หลุนอวีในศาสนาขงจื้อ

พระเนติธร มหาปุณฺโณ (โสฬิมพา)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A Comparative Study of the Virtues of the Rulers
in *Cakkavattisutta* in Theravada Buddhism
and the Analects of Confucianism**

Phra Netithorn Mahāpuñño (Sophimpha)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Comparative Religion)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของนักปกครองในจักรวรรดิสุทรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคัมภีร์ หลุนอวีในศาสนาขงจื้อ” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(ผศ. ดร.ณัฏธีร์ ศรีดี)

กรรมการ

(ผศ. ดร.อุทัย สติมัน)

กรรมการ

(ผศ. ดร.แสวง นิลนามะ)

กรรมการ

(ผศ. ดร.กฤต ศรียะอาจ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ผศ. ดร.แสวง นิลนามะ

ประธานกรรมการ

ผศ. ดร.กฤต ศรียะอาจ

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระเนติธร มหาปุณโณ)

- ชื่อวิทยานิพนธ์** : การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของนักปกครองในจกกวัดติสสุตร
ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคัมภีร์หลุนอวีในศาสนาขงจื้อ
- ผู้วิจัย** : พระเนติธร มหาปุณฺโณ (โสพิมพา)
- ปริญญา** : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ)
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์**
- : ผศ. ดร.แสวง นิลนามะ, ป.ธ. ๗, พธ.บ. (ปรัชญา), พธ.ม. (ปรัชญา),
พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
- : ผศ. ดร.กฤต ศรียะอาจ, ป.ธ. ๔, พธ.บ. (ปรัชญา), พธ.ม. (ปรัชญา),
พธ.ด. (ปรัชญา)
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของนักปกครองในจกกวัดติสสุตร
ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคัมภีร์หลุนอวีในศาสนาขงจื้อ” นี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ
๑) เพื่อศึกษาคุณธรรมของนักปกครองในจกกวัดติสสุตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษา
คุณธรรมของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวีในศาสนาขงจื้อ และ ๓) เพื่อเปรียบเทียบคุณธรรมของ
นักปกครองในจกกวัดติสสุตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทและคัมภีร์หลุนอวีในศาสนาขงจื้อ

ผลการศึกษาพบว่า

จกกวัดติสสุตรนั้น เป็นพระสูตรว่าด้วยพระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ หรือนักปกครอง
และนอกจากนั้น พระสูตรนี้ดังกล่าวยังหมายรวมถึงนักการเมืองในระดับชาติ นักการเมืองในระดับ
ท้องถิ่นด้วย เพราะทุกคนในทุกภาคส่วนล้วนแต่มีส่วนสำคัญในการผลักดัน ในการขับเคลื่อนการ
พัฒนาประเทศและสังคมให้เป็นในทิศทางที่พึงประสงค์ คือความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ ความ
สันติสุขของสังคม ความเป็นอยู่อย่างผาสุกของประชาชนภายในประเทศชาติด้วยกันทั้งนั้น และนัก
ปกครองนั้นจะต้องมีหลักคุณธรรมประจำตัว ได้แก่ (๑) หลักทศพิธราชธรรม (๒) ราชสังคหวัตถุ ๔
(๓) อปริหานิยธรรม ๗ (๔) สัปปริสธรรม ๗ (๕) หลักการทศ ๘

คัมภีร์หลุนอวี เป็นการรวมบทสนทนาระหว่างขงจื้อกับศิษย์ เป็นจุดเริ่มต้นของแรง
บันดาลใจที่พัฒนาจากความสัมพันธ์ในหมู่เพื่อนที่เป็นครู-ศิษย์ร่วมสำนัก ในประเด็นเกี่ยวกับ ๑) การ
ครองตน ๒) การเรียนการศึกษา ๓) การคบเพื่อน ๔) ความกตัญญู ๕) การเมืองการปกครอง
๖) มนุษยธรรมหรือเมตตาธรรม หรือที่เรียกว่า เหวิน ๗) ขนบ จารีต ประเพณี พิธีกรรม หรือที่
เรียกว่า หลี่ และ ๘) ความมุ่งมั่น ตั้งใจ และนักปกครองที่ดีนั้นจะต้องมีหลักการคุณธรรมของนัก
ปกครอง ๔ ประการ ได้แก่ ๑) หลักเหวินหรือเมตตาธรรม ๒) หลักหลี่ หรือจารีต ๓) หลักเสี่ยว (หลัก
กตัญญู) ๔) หลักจุงหยุง หรือ หลักสายกลาง

จากการศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของนักปกครองในจกกวัดติสสุตรในพระพุทธศาสนา
เถรวาทและคัมภีร์หลุนอวีในศาสนาขงจื้อ พบว่า ในการปกครองนั้นต้องอาศัยหลักในการปกครองทั้ง
หลักนิติธรรม และหลักศีลธรรม ไม่ควรเน้นหนักไปทางใดทางหนึ่งอันจะเป็นเหตุให้หลักการไม่มั่นคง

ส่วนที่ต่างกันนั้น จักกวัตติสูตรกล่าวโดยภาพรวมใหญ่คือใช้หลักในการปกครองคือกฎหมายรัฐ และ
กฎด้านศีลธรรมคือกุศลกรรมบถ ๑๐ ซึ่งจะต้องรับโทษทางวิภูษะเป็นส่วนเสริม ส่วนในคัมภีร์ลุนอวี
เน้นที่หลักคุณธรรมการอยู่ร่วมกันในสังคมคือหลักเมตตาและกตัญญูเป็นหลัก ส่วนกฎหมายนั้นมาจาก
หลักแห่งจารีต

Thesis Title : A Comparative Study of the Virtues of the Rulers in *Cakkavattisutta* in Theravada Buddhism and the Analects of Confucianism

Researcher : Phra Netithorn Mah puñño (Sophimpha)

Degree : Master of Arts (Comparative Religion)

Thesis Supervisory Committee

: Asst. Prof. Dr.Sawaeng Nilnama, Pali VII,
B.A. (Philosophy), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Buddhist
Studies)

: Asst. Prof. Dr.Kit Sriya-ad, Pali IV, B.A. (Philosophy),
M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)

Date of Graduation : March 29, 2019

Abstract

The thesis entitles “*A Comparative Study of the Virtues of the Rulers in Cakkavatti Sutta of Theravada Buddhism and the Analects of Confucianism*” has three objectives: 1) to study the Virtues of the rulers in Cakkavatti Sutta of Theravada Buddhism, 2) to study the Virtues of the rulers in the Analects of Confucianism, and 3) to comparatively study the Virtues of the rulers in Cakkavatti Sutta of Theravada Buddhism and the Analects of Confucianism.

The results of the study were as follows:

The *Cakkavatti Sutta* is the sutta that mentioned the Emperor, King or the rulers, in addition, this sutta mentioned the politicians both national and local politicians as well. For, all of them in all bodies take part for pushing forward and moving forward the development of country and society into the desirable direction, that is to say, the prosperity of economics, peace and happiness of the society, and the living life happily of the people in the nation altogether. According to *Cakkavatti Sutta*, the rulers have to have their own virtues, viz., 1) the ten virtues of the Kings (*dasa-r jadhamma*) 2) the Ruler’s Bases of sympathy (*raja-sa gahavattu*), 3) things leading never to decline but only to prosperity (*aparih niya-dhamma*), 4) qualities of a good man (*sappurisa-dhamma*), and 5) the eight principles of diplomacy.

The Analects of Confucianism is the collection of the dialogues between Confucius and his disciples. It was the beginning of the inspiration developed from the relation among friends that were the master and pupils of the same school in these points: 1) self-ruling, 2) learning and studies, 3) associating with friends, 4) gratitude, 5) politics and governance, 6) humanity, 7) tradition, custom, rite or called *Li*, and 8) determination of mind. In addition, the good ruler has to have four virtues of the rulers: 1) kindness (*Jen;Wren*) 2) tradition (*Li*), 3) gratitude (*Xiao*), and 4) middle way (Chung Yung)

From the comparison of the virtues of the rulers in *Cakkavatti Sutta* of Theravada Buddhism and the *Analects* of Confucianism, it was found that the similar point of them was that the governance has to depend upon the principle of its governance both the rule of law and the morality; it should not be emphasized more in one way or another that would make the principle unstable. The different point of them was that *Cakkavatti Sutta* states the overview of the governance by using the rule law of the nation and also the rule of morality, i.e., wholesome course of action (*kuslakamm padha*) that would be punished in the cycle of rebirth as the supplement. But, the Analects of Confucianism emphasize mainly on the virtue of living together in society, viz., loving kindness and gratitude, whereas the laws come from the principle of tradition.

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยกราบขอบคุณพระราชปรีดีติมินี, รศ. ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์ พระมหาสมบุญ ณ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย เจริญพรขอบคุณ ดร.คงสฤษฏ์ แพงทรัพย์ ผอ.โครงการ หลักสูตร พธ.ม. (ศาสนาเปรียบเทียบ) ขอบคุณอาจารย์พระมหาอดิเดช สติวโร, ดร. ประธานกรรมการพิจารณาหัวข้อและโครงร่างวิทยานิพนธ์ ผศ. ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาหัวข้อและโครงร่างวิทยานิพนธ์ ผศ. ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี ประธานตรวจสอบวิทยานิพนธ์ และ ผศ. ดร.อุทัย สติมัน ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำแนะนำ และชี้ประเด็นต่าง ๆ ในการทำวิทยานิพนธ์เพื่อให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เจริญพรขอบคุณ ผศ. ดร.แสง นิลนามะ ผศ. ดร.กฤต ศรียะอาจ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ให้ความช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ ตรวจสอบแก้ไข ข้อบกพร่องต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นจนเสร็จสมบูรณ์ด้วยความกรุณาอย่างยิ่ง ขอขอบคุณอาจารย์พระมหาจรรยา กิตติปัญโญ, ดร. ที่เมตตาตรวจสอบบทคัดย่อภาษาอังกฤษด้วยเมตตาธรรมอย่างยิ่ง

กราบขอบคุณ พระราชสิทธิธมฺม วิ., ดร. พระศรีรัตนโบล, ผศ. ดร. พระมหามงคลกานต์ จิตธมฺโม, ผศ. ดร. เจริญพรขอบคุณ ผศ.เฉลิม รอดเขียว ดร.คำพอง งามภักดิ์ ตลอดทั้งคณาจารย์ และเจ้าหน้าที่คณะพุทธศาสตร์ พระครูธรรมบาล (พิจิตร ธมฺมวิจิโต), ดร. เจ้าหน้าที่โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทุกรูป/ทุกท่าน ที่กรุณาทำให้ตลอดระยะเวลาแห่งการศึกษา การขอคำปรึกษาและการติดต่อประสานงานทุกอย่าง เป็นไปด้วยความราบรื่นและเปี่ยมล้นด้วยกัลยาณธรรมทุกเวลา

ขอบคุณเพื่อนนิสิตในสาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ รุ่นที่ ๙ ทุกรูป/ทุกท่าน โดยเฉพาะ อาจารย์พระครูปลัดภาณุวัฒน์ วุฑฒธมฺโม ประธานรุ่น ๙ ที่ได้กรุณาแบ่งปันข้อมูลทั้งขณะศึกษาอยู่ และขณะทำงานวิจัย ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่เอื้อเพื่อในการเข้าใช้ห้องสมุดด้วยมิตรไมตรีที่อบอุ่นยิ่ง

กราบขอบพระคุณหลวงพ่พระครูสิริพัชโรทัย วัดอินทร์เตชะสว่างวราราม ผู้ให้การอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ขออนุโมทนาขอบคุณบิดา-มารดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่าน ที่มีส่วนช่วยอย่างสูงต่อการศึกษาล้ำเรียนตั้งแต่ต้นกระทั่งถึงวันนี้

ขอพระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และความดีงามทั้งปวง ได้ดำรงมั่น เพื่อประโยชน์แก่อุทิศ เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก และแก่ชาวโลกตลอดกาลนาน เทอญ

พระเนติธร มหาปัญโญ

๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญเปรียบเทียบ	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา	๑
๑.๒ ปัญหาวิจัย	๖
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๖
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๖
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๗
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๕
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๕
๑.๙ กรอบแนวคิดในการทำวิจัย	๑๕
บทที่ ๒ คุณธรรมของนักปกครองในจັกกวัตตีสูตร	
๒.๑ โครงสร้างจັกกวัตตีสูตร	๑๗
๒.๒ รูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๒๐
๒.๓ ความสำคัญของนักปกครองในจັกกวัตตีสูตร	๓๖
๒.๔ คุณลักษณะของนักปกครองในจັกกวัตตีสูตร	๓๗
๒.๕ หน้าที่ของนักปกครองในจັกกวัตตีสูตร	๔๐
๒.๖ คุณธรรมหรือหลักการของนักปกครองในจັกกวัตตีสูตร	๔๖
๒.๗ สรุป	๔๙
บทที่ ๓ คุณธรรมของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี	
๓.๑ โครงสร้างคัมภีร์หลุนอวี	๕๒
๓.๒ รูปแบบการปกครองในศาสนาขงจื้อ	๖๐
๓.๓ ความสำคัญของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี	๖๔
๓.๔ คุณลักษณะของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี	๖๖

๓.๕	หน้าที่ของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่	๗๑
๓.๖	คุณธรรมหรือหลักการของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่	๗๕
๓.๗	สรุป	๘๑
บทที่ ๔ เปรียบเทียบคุณธรรมของนักปกครองในจ๊กกั้วตติสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี่		
๔.๑	เปรียบเทียบโครงสร้างของจ๊กกั้วตติสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี่	๘๓
๔.๒	เปรียบเทียบรูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ	๘๗
๔.๓	เปรียบเทียบความสำคัญของนักปกครองในจ๊กกั้วตติสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี่	๘๙
๔.๔	เปรียบเทียบคุณลักษณะของนักปกครองในจ๊กกั้วตติสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี่	๙๓
๔.๕	เปรียบเทียบหน้าที่ของนักปกครองในจ๊กกั้วตติสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี่	๙๗
๔.๖	เปรียบเทียบคุณธรรมหรือหลักการของนักปกครอง ในจ๊กกั้วตติสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี่	๑๐๐
๔.๗	อิทธิพลการปกครองในจ๊กกั้วตติสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี่ที่มีต่อสังคม	๑๐๒
๔.๘	สรุป	๑๐๔
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ		
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๐๗
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๑๑
บรรณานุกรม		๑๑๓
ประวัติผู้วิจัย		๑๑๙

สารบัญตารางเปรียบเทียบ

เรื่อง	หน้า
ตารางที่ ๔.๑ เปรียบเทียบโครงสร้างของจักกวัตตีสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี	๘๖
ตารางที่ ๔.๒ เปรียบเทียบรูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ	๘๘
ตารางที่ ๔.๓ เปรียบเทียบความสำคัญของนักปกครองในจักกวัตตีสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี	๙๒
ตารางที่ ๔.๔ เปรียบเทียบคุณลักษณะของนักปกครองในจักกวัตตีสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี	๙๖
ตารางที่ ๔.๕ เปรียบเทียบหน้าที่ของนักปกครองในจักกวัตตีสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี	๙๙
ตารางที่ ๔.๖ เปรียบเทียบคุณธรรมหรือหลักการของนักปกครอง ในจักกวัตตีสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี	๑๐๒

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

คัมภีร์พระไตรปิฎกที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาและนำมาอ้างอิง สำหรับการเขียนวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยได้ใช้คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยกำหนดแหล่งที่มาด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์ที่นำมาอ้างอิงแล้วตามด้วยตัวเลขที่บอก เล่ม/ข้อ/หน้า ของคัมภีร์ดังกล่าว นั้น เช่น วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๖/๓๒๔ หมายถึง พระวินัยปิฎก จุฬวรรค ภาษาไทย เล่มที่ ๗ ข้อที่ ๔๐๖ หน้าที่ ๓๒๔ หรือ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๔/๖๒ หมายถึง พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ภาษาไทย เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๘๔ หน้าที่ ๖๒ เป็นต้น

การใช้อักษรย่อคัมภีร์อรรถกถาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยอ้างอิงอรรถกถาภาษาบาลี ใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ ส่วนอรรถกถาภาษาไทย ใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๕๒ โดยระบุคำย่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม/ข้อ/หน้า เช่น อง.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๕๓/๕๘ หมายถึง องคุดตฺตนิกาย มโนรณปุรณี ทุกนิปาตอฏฺฐกถาปาลี ภาษาบาลี เล่ม ๒ ข้อ ๕๓ หน้า ๕๘ ในส่วนอรรถกถาภาษาไทย อาจารย์เฉพาะเล่ม/หน้า เช่น อง.อฏฺฐก.อ. (ไทย) ๓๗/๓๗๐-๓๗๑ หมายถึง อังคุดตฺตนิกาย มโนรณปุรณี อฏฺฐกนิบาตอรรถกถา ภาษาไทย เล่ม ๓๗ หน้า ๓๗๐-๓๗๑ เป็นต้น

ส่วนการใช้อักษรย่อคัมภีร์ฎีกาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยอ้างอิงคัมภีร์ฎีกา โดยระบุชื่อคัมภีร์ตามด้วยเล่ม/ข้อ/หน้า เช่น อง.ทุก.ฎีกา (บาลี) ๒/๕๓/๕๗ หมายถึง องคุดตฺตนิกาย ทุกนิปาตฎีกา ภาษาบาลี เล่ม ๒ ข้อ ๕๓ หน้า ๕๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิ.มหา. (ไทย)	= วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.จ. (บาลี)	= วินัยปิฎก จุฬวรรคปาลี	(ภาษาบาลี)
วิ.จ. (ไทย)	= วินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.สี. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคคปาลี	(ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)

ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสกั	(ภาษาไทย)
สั.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	ติกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฎฐก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	อฎฐกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.อฎฐก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.จู. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิตเทส	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
อภิ.สง. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี (ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิสุทฺธิ. (ไทย)	=	วิสุทฺธิมรรคปกรณ์	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.ม.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุ่มังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
ที.ปา.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุ่มังคลวิลาสินี ปาฎีกาวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
สั.ส.อ. (บาลี)	=	สังยุตตนิกาย	สารตถปปกาสินี สคาถวคคอฎฐกถาปาติ (ภาษาบาลี)
สั.ส.อ. (ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สารตถปปกาสินี สคาถาวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
อง.ทุก.อ. (บาลี)	=	องคุตตรนิกาย	มโนรณปุรณี ทุกนิปาตอฎฐกถาปาติ (ภาษาบาลี)
อง.อฎฐก.อ. (บาลี)	=	องคุตตรนิกาย	มโนรณปุรณี อฎฐกนิปาตอฎฐกถาปาติ (ภาษาบาลี)
อง.อฎฐก.อ. (ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	มโนรณปุรณี อฎฐกนิบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ธรรมบพอรรถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี อิติวุตตกอรรถกถา (ภาษาไทย)

ค. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์ฎีกา

ฎีกาพระสุตตันปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
อง.ทุก.ฎีกา (บาลี) =	องคฺตุตฺตฺรนิกาย ทุกฺนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)

ง. คัมภีร์ศาสนาขงจื้อ

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้ **คัมภีร์หลุนอวี่** ฉบับแปลโดย อมร ทองสุข พิมพ์ที่กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ชุมชนหัวตร, ๒๕๔๙. เป็นหลัก และอาศัยข้อมูลเพิ่มเติมจากหนังสือ **คัมภีร์หลุนอวี่: ขงจื้อสนทนา** ฉบับแปลโดย สุวรรณ สภาอนันท์ ส่วนภาษาอังกฤษใช้ฉบับ Soothill William Edward, tr. **Confucius: the Analects**. Chicaco: the Great Books Foundation, 1964 ในการอ้างอิงจะระบุ บท/ข้อ. หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ ดังตัวอย่าง เช่น The Analects, book II:1 หมายถึง บทที่ ๒ ข้อ ๑. ในคัมภีร์นี้ถึงแม้จะใช้ฉบับแปลของคนอื่น บทที่/ข้อ จะตรงกันเหมือนเดิม

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คำว่า การเมือง (Politics) และคำว่า การปกครอง (Government) มีความหมายในทางรัฐศาสตร์แตกต่างกัน “การเมือง” หมายถึง เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการแข่งขันเพื่อหรือการแสวงหาอำนาจซึ่งส่งผลกระทบต่อ ระบบสังคม หรือภาพโดยส่วนใหญ่ของสังคม ส่วน “การปกครอง” หมายถึง เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการบริหารและการวางระเบียบกฎหมายเกณฑ์สำหรับสังคมเพื่อ ให้สังคมมีความปกติสุข การปกครองยังมีความหมายอย่างอื่นอีกเช่น การปกครองได้แก่การปฏิบัติการทั้งหลายทั้งปวงของเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ของรัฐโดยมีจุดประสงค์เพื่อให้ประชาชนได้อยู่ด้วยกันอย่างมีระเบียบและมีผล ประโยชน์จากการอยู่ในรัฐนั้น ๆ เช่น การปฏิบัติงานต่าง ๆ ของคณะรัฐมนตรี การออกกฎหมายของฝ่ายนิติบัญญัติ การที่ตำรวจจับผู้ร้าย แพทย์ประจำตำบลไปตรวจคนไข้ หรือครูพานักเรียนไปทัศนศึกษาสถานนอกสถานที่ เหล่านี้ถือว่าเป็นการปกครองโดยทั้งสิ้น บางครั้งเราอาจเรียกสิ่งเดียวกันนี้ว่าการบริหาร หรือรัฐบาล ซึ่งหมายถึง คนหรือองค์กรต่าง ๆ ของรัฐบาลทั้งหมด อย่างไรก็ตามการเมืองและการปกครองก็มีความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกัน เพราะการปกครองเป็นการบริหาร การวางระเบียบกฎหมาย เพื่อให้เกิดการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนนั้น จำเป็นต้องอาศัยอำนาจ จึงจะทำให้การปกครองสามารถดำเนินงานได้ ดังนั้นรัฐหรือผู้ปกครองประเทศจึงต้องทำหน้าที่เป็นผู้บริหารงานด้านการปกครอง โดยมุ่งเน้นที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนโดยรวม

การกำเนิดการปกครองรัฐมีกล่าวไว้ในอัคคัญญสูตร^๑ โดยเริ่มแรกนั้น โลกเต็มไปด้วยความร้อนแล้วค่อย ๆ เย็นลง และเป็นพื้นโลก มีแผ่นดิน มีพื้นน้ำ มีอากาศ และฤดูกาล ต่อจากนั้น จึงมีวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้น มีพืชสัตว์ และมนุษย์เกิดขึ้น ขณะนั้น ยังไม่มีรัฐ ยังไม่มีการปกครอง ยังไม่รู้จักการสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ยังไม่มีการครอบครองที่ดินเป็นของตนเอง ไม่มีการสั่งสมอาหาร มนุษย์จึงดำเนินชีวิตตามธรรมชาติ ต่อมาเมื่อจำนวนของประชากรมนุษย์เพิ่มมากขึ้น ก็มีปัญหาในการเป็นอยู่ ก็เลศคือความโลภก็เกิดขึ้น ความจำเป็นที่จะต้องให้มีผู้ที่สามารถเป็นที่ยอมรับในการดูแลทรัพย์สินเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม เมื่อเกิดความตกต่ำทางด้านศีลธรรม อันเกิดจากตัณหาอุปาทาน ละตัวตนไม่ได้ จึงเกิดความโลภ ความขัดแย้งกันในสังคม ชี้ให้ทราบถึงจุดวิกฤตทางสังคมที่เป็นสาเหตุของการกำเนิดรัฐอย่างชัดเจน เมื่อเกิดปัญหามากขึ้น จึงจำเป็นที่จะต้องมืองค์กรเพื่อเข้ามาบริหารจัดการ เพื่อให้เกิดความยุติธรรมอันจะนำไปสู่สันติสุขในสังคม ด้วยเหตุนี้เองสถาบันผู้

^๑ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๙-๑๓๑/๘๙-๙๗.

ปกครองจึงเกิดขึ้นโดยการคัดเลือกของประชาชน โดยประชาชนตกลงกัน สมัยนี้เรียกว่า พันธสัญญา^๒ ดังปรากฏข้อความในพระสุตรดังนี้

เพราะเหตุที่สัตว์นั้นอันมหาชนสมมต (แต่งตั้ง) ฉะนั้น คำแรกว่า ‘มหาสมมต มหาสมมต’ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นเป็นใหญ่แห่งที่นาทั้งหลาย ฉะนั้น คำที่ ๒ ว่า ‘กษัตริย์’ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นให้ชนเหล่าอื่นยินดีได้โดยชอบธรรม ฉะนั้น คำที่ ๓ ว่า ‘ราชา ราชา’ จึงเกิดขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงได้เกิดมีแวดวง (หมายถึงคณะ) กษัตริย์แก่สัตว์เหล่านั้น^๓

จากข้อความในพระสุตรจะเห็นว่า คำทั้ง ๓ คือ มหาสมมต กษัตริย์ และราชานั้น เป็นชื่อของผู้ปกครองสังคมในยุคนั้น มีหน้าที่จัดสรรผลประโยชน์แก่ประชาชนด้วยความยุติธรรม เพื่อสร้างความสะดวกสุขให้กับประชาชน เราจะเห็นว่าวัตถุประสงค์ของระบอบปกครองได้ถูกรักษาสืบทอดเจตนารมณ์มาตลอดตั้งแต่ยุคเริ่มแรกจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน

จกั กวัตติสูตร เป็นสุตรว่าด้วยพระเจ้าจักรพรรดิ^๔ เป็นพระสุตรที่ว่าด้วยหลักการปฏิบัติสำหรับผู้ปกครองสูงสุดหรือประมุขของรัฐ และครอบคลุมถึงคณะรัฐบาล และข้าราชการในภาคส่วนต่าง ๆ ของประเทศด้วย เพราะสาระสำคัญที่ปรากฏในพระสุตรนี้ล้วนแต่เป็นหลักการสำหรับข้าราชการที่เป็นนักปกครองโดยตรง ตลอดจนข้าราชการที่ทำงานสนองนโยบายการพัฒนาประเทศของพระเจ้าแผ่นดิน โดยเฉพาะนายกรัฐมนตรีนและคณะรัฐบาล ซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่บริหารประเทศในฐานะเป็นตัวแทนของประชาชนที่ได้รับการเลือกตั้งมาจากประชาชน และยังมีฐานะเป็นผู้กระทำการแทนพระมหากษัตริย์ภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอย่างประเทศไทย นอกจากนี้สาระสำคัญของพระสุตรนี้ยังหมายรวมถึงนักการเมืองในระดับชาตินักการเมืองในระดับท้องถิ่นด้วย เพราะทุกคนในทุกภาคส่วนล้วนแต่มีส่วนสำคัญในการผลักดันในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศและสังคมให้เป็นในทิศทางที่พึงประสงค์ คือความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ ความสันติสุขของสังคม ความเป็นอยู่อย่างผาสุกของประชาชนภายในประเทศชาติด้วยกันทั้งนั้น^๕ ดังข้อความบางส่วนในจกั กวัตติสูตร^๖ ที่กล่าวถึงผู้ปกครองว่า

จงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองชนภายใน กำลังพล พวกกษัตริย์ผู้ตามเสด็จ พราหมณ์ คหบดี ชาวนิคม และชาวชนบท สมณพราหมณ์ สัตว์จำพวกเนื้อและนกโดยธรรม.....สมณพราหมณ์เหล่าใดในแคว้นแคว้น...เว้นขาดจากความมัวเมา และความประมาท ตั้งมั่นอยู่ในขันติ และโสรัจจะ ฝึกตน สงบตน ให้ตนดับกิเลสอยู่แต่เพียงผู้เดียว ...พึงเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้นตามกาลอันสมควรแล้วสอบถาม....อะไรควรเกี่ยวข้อง อะไรไม่ควรเกี่ยวข้อง อะไรที่

^๒ ปรีชา ช่างขวัญยืน, **ทรงสนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗๒.

^๓ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๙๖-๙๗.

^๔ ตูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๐-๑๑๐/๕๙-๘๒, อง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๔-๑๕๖.

^๕ พระมหาอุทตนา นรเชฏโฐ (ศิริวรรณ), “แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในจกั กวัตติสูตร”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๕๑.

^๖ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๔-๘๕/๖๒-๖๓.

ข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงเป็นไปเพื่อความไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่า อะไรที่ข้าพเจ้า
กระทำอยู่ พึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาลนาน.....

ภิกษุทั้งหลาย กษัตริราชผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว รับสนองพระดำรัสของพระราชภาชีแล้ว
ทรงประพุดจักกวัตติธรรมอันประเสริฐ เมื่อท้าวเธอทรงประพุดจักกวัตติธรรมอันประเสริฐอยู่
สนานพระเศียรในวันอุโบสถ ๑๕ คำ รักษาอุโบสถ ประทับอยู่บนปราสาทหลังงาม ปรากฏจักร
แก้วอันเป็นทิพย์ซึ่งมีค่า ๑,๐๐๐ ชี มีกง มีดม และส่วนประกอบทุกอย่าง

จากการศึกษาจักกวัตติสูตรในเบื้องต้น มีข้อสังเกตว่า การปกครองนอกจากผู้ปกครองจะ
อาสามาดูแลประชาชนและออกกฎหมายปกครองหมู่ชนในฐานะผู้นำรัฐแล้ว ยังได้กล่าวถึงการให้ปณ
ฑ์แก่ผู้ยากไร้ โดยได้กล่าวถึงการละเว้นธรรมอันจะนำไปสู่ปัญหาความยุ่งยากแก่การปกครอง เมื่อ
ผู้นำใช้อำนาจในการรักษาทรัพย์ แต่ปล่อยให้คนจนอดอยาก จนกลายเป็นขโมย ครั้นเมื่อถูกจับได้และ
ถูกถามก็ตอบว่า ที่ขโมยไปนั้นเพราะความอดอยาก ผู้นำก็จะมอบทรัพย์เงินทองให้ เมื่อคนทั้งหลาย
ทราบว่าการลักขโมยทำให้ได้รางวัลคือทรัพย์ ก็พากันขโมยตาม ผู้นำจึงเปลี่ยนวิธีโดยการลงโทษ
ประหารชีวิต ขโมยก็ใช้วิธีเดียวกันคือ ฆ่าเจ้าทรัพย์เพราะกลัวโทษประหาร ครั้นถูกจับได้ก็เพ็ดทูลและ
ใส่ความผู้อื่น จะเห็นได้ว่า หลักการปกครองในจักกวัตติสูตรนั้น ลำพังการรักษาความสงบในสังคม
อย่างเดียวไม่พอ จะต้องแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจไปด้วย นั่นคือ ประชาชนจะต้องไม่อดอยาก

สำหรับขงจื้อนั้น ไม่กล่าวถึงกำเนิดรัฐโดยตรง แต่ก็พบแนวความคิดเรื่องกำเนิดรัฐใน
คัมภีร์อี่จิ้ง ในคัมภีร์อี่จิ้งได้กล่าวถึงกำเนิดและวิวัฒนาการของรัฐไว้ว่า

เมื่อฟ้าและดินมีอยู่ ดั้งนั้น สรรพสิ่งทั้งหลายจึงปรากฏมี แต่นั้นจึงมีเพศชาย และหญิง เมื่อมี
เพศชายและหญิง จากนั้นจึงมีคู่สามีภรรยา เมื่อมีสามีภรรยา แต่นั้นจึงมีบิดาและบุตร เมื่อมีบิดา
และบุตร แต่นั้น จึงมีผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง เมื่อมีผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง แต่นั้น จึงมี
ชนชั้นสูงละชนชั้นต่ำ เมื่อมีชนชั้นสูงและชนชั้นต่ำ จึงข้อกำหนดเรื่องความเหมาะสมและ
ความชอบธรรม^๗

ขงจื้อได้กล่าวไว้ว่า การปกครอง คือ การแก้ไขชื่อที่ใช้กันอยู่ให้ถูก^๘ โดยท่านได้อธิบายว่า
หากชื่อมิได้รับการแก้ไขให้ถูกต้อง ก็ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงในทางปฏิบัติ และถ้าภาษาในการ
สื่อสารไม่ตรงกับความเป็นจริงแล้ว การงานทั้งหลายก็ไม่อาจบรรลุตามจุดมุ่งหมายได้ เพราะฉะนั้น สิ่ง
แรกที่ต้องทำคือ การแก้ไขชื่อให้ถูกต้อง การแก้ไขชื่อให้ถูกต้องนั้นก็คือการแยกสิ่งที่ถูกต้องออกจากสิ่ง
ที่ผิด ถ้าแก้ไขชื่อถูกต้อง สังคมก็จะถูกต้องไปด้วย การแยกสิ่งผิดออกจากสิ่งที่ถูกต้อง ก็จะมีกฎเกณฑ์ที่
มาตรฐาน ในการแก้ไขนามให้ถูกต้องนั้น เป็นการจัดระเบียบทางภาษาให้สอดคล้องกับหลักความจริง

^๗The Yi King, Appendix VI, Sect. II :31-32. อ้างใน พระมหาบุญเรือง ปญญาวิโร, “การศึกษา
แนวความคิดเรื่องมนุษยนิยมในปรัชญาขงจื้อ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสดรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิต
วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๕๙.

^๘The Analects, Book XIII: 17, The Li Ki Book XXIX: 17. อ้างใน พระมหาอภิวิชญ์ ธีรปัญญา
(ศรียะอาจ), “การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการเมืองของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๕-
๓๖.

การปกครองที่ไม่ประสบผลสำเร็จ สืบเนื่องมาจากการทุจริตเป็นหลักใหญ่ สาเหตุพื้นฐานของการทุจริตคือ การเข้าใจชื่อ หรือภาษาที่ใช้เรียกไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง ดังนั้น การแก้ไขชื่อก็คือ หลักแห่งความรับผิดชอบตามหน้าที่ การรู้จักหน้าที่ และรู้จักรับผิดชอบของคนให้ถูกต้องชัดเจน คือ ให้กษัตริย์ทำหน้าที่กษัตริย์ ขุนนางทำหน้าที่ขุนนาง บิดาทำหน้าที่บิดา บุตรทำหน้าที่บุตร ถ้าไม่ทำหน้าที่ เช่นนี้แม้มีอาหารสมบูรณ์ ก็ไม่สามารถกินได้อย่างสงบสุข จะเห็นได้ว่า ขงจื้อชื่นชมกับการปกครอง ที่เริ่มต้นด้วยการแก้ไขตนเองให้เป็นแบบอย่างแก่คนอื่น โดยเฉพาะตัวผู้ปกครอง จะต้องเริ่มต้นก่อนคนอื่น

ขงจื้อ เคยเป็นทั้งครูและข้าราชการในราชสำนักปกครองเมืองเล็ก ๆ เป็นผู้เผยแพร่คำสอนทางจริยธรรมและการปฏิรูปการปกครองเพื่อความเป็นธรรมในสังคม ขงจื้อได้เสนอหลักการทำหน้าที่เพื่อความเป็นอยู่ร่วมกันในสังคม ในยุคที่เจ้าครองนครต่างแย่งชิงอำนาจทางการเมือง รัฐที่สมบูรณ์ในทัศนะของขงจื้อต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ ๓ ประการ โดยถือเอาข้อแรกเป็นสำคัญที่สุด คือ ๑) ประชาชนต้องเชื่อถือผู้ปกครอง ๒) มีกองกำลังทหารที่เพียงพอ ๓) มีอาหารที่เพียงพอขงจื้อเน้นหลักจริยธรรมในการทำหน้าที่ เช่น ความซื่อสัตย์ การทำความดี การทำตามหน้าที่ของแต่ละคน ในหลักสัมพันธภาพทั้ง ๕ เป็นโครงสร้างทางสังคม ที่ทุกคนมีส่วนร่วมคุณธรรม ๕ ประการคือ เมตตาธรรม จริยา ปัญญา และสัจจะ ซึ่งทั้ง ๕ ประการนี้ ถือได้ว่า เป็นหัวใจคำสอนของขงจื้อ ทั้งนี้เพราะว่าเป็นเครื่องกำหนดบทบาท หน้าที่ตามฐานะของแต่ละบุคคล กล่าวคือ พระเจ้าแผ่นดินพึงทรงไว้ซึ่งความเมตตาธรรม ขุนนางพึงซื่อสัตย์ภักดี บิดาพึงรักใคร่บุตร บุตรพึงกตัญญูต่อบิดา สามภรรยาพึงให้เกียรติกันและกัน และมีตรสหายพึงมีสัจจะวาจาต่อกัน^๙

คัมภีร์หลุนอวี่ นับเป็นอีกคัมภีร์หนึ่งที่สำคัญของขงจื้อ ด้วยว่าคัมภีร์ดังกล่าวนี้ ได้รวบรวมบทสนทนาเกี่ยวกับหลักการทางศาสนาขงจื้อระหว่างศิษย์กับอาจารย์ ซึ่งนับว่าเป็นปรัชญาพื้นฐานของจีน โดยในคัมภีร์นี้กล่าวเกี่ยวกับการครองตน เกี่ยวกับการเรียนการศึกษา เกี่ยวกับการคบเพื่อน เกี่ยวกับความกตัญญู เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง เกี่ยวกับมนุษยธรรมหรือเมตตาธรรม หรือที่เรียกว่า เหริน และเกี่ยวกับขบ จาริต ประเพณี พิธีกรรม หรือที่เรียกว่า หลี่ แต่เมื่อกกล่าวโดยใจความแล้ว ก็อยู่ในหลักของเมตตาธรรม รักผู้อื่น คือแก่นทฤษฎีของระบบความคิดของขงจื้อ อันเป็นมาตรฐานและอุดมการณ์สูงสุดทางคุณธรรม จริยธรรม การเมือง สังคมของขงจื้อ ทั้งยังสะท้อนถึงทัศนะเชิงปรัชญาของท่านด้วย ความหมายสำคัญสองประการของ เมตตาธรรม ที่ขงจื้อให้ค่านิยามคือผู้มีเมตตาอย่าอุมรักผู้อื่น ควบคุมตนเอง พื้นฟูจริยธรรมคือเมตตาธรรม

เมื่อกกล่าวถึงหน้าที่ของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่แล้ว เราจะเห็นว่าขงจื้อนั้น ต้องการให้ผู้บริหารหรือนักปกครอง ให้ชาวบ้านทำในสิ่งที่พวกเขาได้ประโยชน์ ดังนั้น นอกจากนักปกครองจะต้องรู้หน้าที่ในการบริหารจัดการรัฐภายในแล้ว สิ่งสำคัญในทัศนะของขงจื้อคือการราษฎร ดั่งข้อความต่อไปนี้

^๙อดุลย์ รัตนมันแกชม, วาตะฮงเต้, (กรุงเทพมหานคร: สามัคคีสาร, ๒๕๔๑), หน้า ๖๙.

(๒/๓) ขงจื๊อกล่าวว่า “ปกครองด้วยรัฐศาสตร์ เครื่องครัดด้วยราชทัณฑ์ ทวยราษฎร์ก็จักหลีกหนีและไม่ละอาย หากปกครองด้วยคุณธรรม และเครื่องครัดด้วยจริยธรรม ไพร่ฟ้าก็จักรู้ละอายและปรับปรุงตน”^{๑๐}

(๒/๑๙) หลี่เอ๋อกง ทรงถามขงจื๊อว่า “ทำอย่างไรจึงจะเป็นที่ยอมรับของไพร่ฟ้า” ขงจื๊อกราบทูลว่า “เกื้อกูลผู้เที่ยงธรรม ปลดปราบผู้เลวร้าย ฉะนั้น ประชากรราษฎร์ก็จักศิโรราบ แต่หากเกื้อกูลผู้เลวร้าย ปลดปราบผู้เที่ยงธรรม ฉะนั้น พสกนิกรจักไม่เชื่อฟัง”^{๑๑}

(๒/๒๐) จี๋คังจื๊อถามว่า “ทำอย่างไรจึงจะทำให้ปวงประชามีความเคารพภักดี แลตักเตือนกันและกัน” ขงจื๊อตอบว่า “ปฏิบัติต่อประชาชนด้วยความสำรวม มวลชนจักเคารพ ดำรงด้วยความเมตตาทุกัญญู ทวยราษฎร์จักภักดี เลือกใช้คนดีแลสอนสั่งผู้ด้อยความสามารถ ปวงชนก็จักตักเตือนกันและกัน”^{๑๒}

(๑๒/๗) จี๋กั๋งถามเกี่ยวกับการปกครอง ขงจื๊อตอบว่า “อาหารพอเพียง อาวุธพอเพียง ประชากรราษฎร์ก็เชื่อถือแล้ว” จี๋กั๋งถามต่อไปว่า “หากช่วยไม่ได้จริง ๆ ต้องทิ้งหนึ่งในสาม สิ่งไหนจะทิ้งได้ก่อน” ขงจื๊อตอบว่า “ทิ้งอาวุธ” จี๋กั๋งถามอีกว่า “หากช่วยไม่ได้จริง ๆ ต้องทิ้งหนึ่งในสองอย่างที่เหลือ จะให้ทิ้งสิ่งใดก่อน” ขงจื๊อตอบว่า “ทิ้งอาหาร นับแต่โบราณมาแล้วแต่มีคนล้มตาย แต่ถ้าประชากรราษฎร์ไม่เชื่อ ผู้ปกครองจะดำรงอยู่ไม่ได้”^{๑๓}

(๑๒/๑๙) จี๋คังจื๊อถามขงจื๊อเกี่ยวกับการปกครอง “หากต้องการประหารคนชั่วเพื่อปกป้องผู้อยู่ในทำนองคลองธรรม ท่านจะว่าอย่างไร” ขงจื๊อตอบว่า “เหตุใดการปกครองจึงต้องใช้การประหารด้วยเล่า หากท่านต้องการสิ่งที่ดี ประชากรราษฎร์ก็จะดีเอง คุณธรรมของวิญญูชนเป็นเสมือนลม คุณธรรมของผู้ทำชั่วเสมือนยอดหญ้า สายลมอยู่บนยอดหญ้า ยอดหญ้าย่อมลู่ตาม”^{๑๔}

จากข้อความข้างต้น มีข้อสังเกตว่า หน้าที่ของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่นั้น นอกจากจะปกครองให้รัฐเจริญแล้ว ต้องดูแลรักษาของการปกครองคือประชาชนด้วยว่าอะไรคือความต้องการของราษฎร แม้อำนาจรัฐหรือกฎหมายจะสามารถควบคุมคนได้ แต่ไม่สามารถที่จะควบคุมจิตใจของประชาชนได้นอกจากหลักคุณธรรมโดยเฉพาะหลักแห่งเมตตาธรรม ซึ่งนั้นเป็นนักปกครองในอุดมคติของขงจื๊อด้วย เพราะการสร้างหลักการปกครองโดยใช้หลักสัมพันธภาพระหว่างครอบครัวเป็นฐาน และก้าวไปสู่การปกครองระดับผู้ครองนคร โดยต่างทำหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ จึงเป็นเสมือนการปกครองในอุดมคติของศาสนาขงจื๊อ

จากการศึกษาเบื้องต้น มีข้อสังเกตได้ว่า คุณธรรมของนักปกครองในจักรวาลตีสู่ตรึงในทางพระพุทธศาสนากับคัมภีร์หลุนอวี่ของศาสนาขงจื๊อ ต่างกล่าวถึงผู้ปกครองที่ต้องการให้ผู้อยู่ในการ

^{๑๐}อมร ทองสุก แปลและเรียบเรียง, คัมภีร์หลุนอวี่, (ปฐมธานี: บริษัท ชุมหวัดร จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒๖.

^{๑๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๑.

^{๑๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๑.

^{๑๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๑.

^{๑๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๗.

ปกครองมีความสุข เป็นรัฐที่มั่งคั่งและมีความสุข เพียงแต่ต่างกันที่วิธีการในการบริหารจัดการรัฐที่ต่างกันด้วยพื้นฐานแห่งสังคมนั้น ๆ นั่นจึงเป็นเหตุผลให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่ศึกษาคุณธรรมของนักปกครองในจักรวรรดิสุตรกับศาสนาขงจื้อ โดยเริ่มศึกษาจากโครงสร้างของจักรวรรดิสุตร และคัมภีร์หลุนอวี่ รูปแบบปกครอง ความสำคัญของนักปกครอง คุณลักษณะของนักปกครอง หน้าที่ของนักปกครอง จริยธรรมหรือหลักการของนักปกครอง ตลอดถึงอิทธิพลการปกครองที่มีต่อสังคมของทั้งจักรวรรดิสุตรในพระพุทธศาสนากับคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อ อันจะเป็นการเข้าใจชัดเจนในหลักการของแต่ละศาสนา และก่อให้เกิดประโยชน์ในเชิงวิชาการต่อไป

๑.๒ ปัญหาวิจัย

- ๑.๒.๑ คุณธรรมของนักปกครองในจักรวรรดิสุตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๒.๒ คุณธรรมของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อเป็นอย่างไร
- ๑.๒.๓ คุณธรรมของนักปกครองในจักรวรรดิสุตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อมีนัยที่เหมือนกันและต่างกันอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๓.๑ เพื่อศึกษาคุณธรรมของนักปกครองในจักรวรรดิสุตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๓.๒ เพื่อศึกษาคุณธรรมของนักปกครองคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อ
- ๑.๓.๓ เพื่อเปรียบเทียบคุณธรรมของนักปกครองในจักรวรรดิสุตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทและคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อ

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของนักปกครองในจักรวรรดิสุตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทและคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อ” นี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ลักษณะเปรียบเทียบ (Comparative Study) โดยศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) ในส่วนของการปกครองในจักรวรรดิสุตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท จะศึกษาจากคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ ๑๑ พร้อมอรรถกถา และในส่วนคุณธรรมของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อจะศึกษาจากคัมภีร์คัมภีร์หลุนอวี่เป็นสำคัญ และตำราอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น คัมภีร์ อี้จิง (I Ching) ตำราว่าด้วยความเปลี่ยนแปลง คัมภีร์ชูจิง (Shu Ching) ตำราว่าด้วยประวัติศาสตร์ เป็นต้น โดยกำหนดขอบเขตในการศึกษาไว้ดังนี้

๑.๔.๑ ด้านเนื้อหา มุ่งเน้นที่จะศึกษาถึงเรื่องคุณธรรมของนักปกครองในจักรวรรดิสุตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทและคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อ ในส่วนของคุณธรรมของนักปกครองในจักรวรรดิสุตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท จะศึกษาจากคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ ๑๑ พร้อมทั้งอรรถกถาจักรวรรดิสุตร และในส่วนหน้าที่นักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อจะศึกษาจากคัมภีร์คัมภีร์หลุนอวี่เป็นสำคัญ และตำราอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น คัมภีร์ อี้จิง (I Ching) ตำราว่าด้วยความเปลี่ยนแปลง คัมภีร์ชูจิง (Shu Ching) ตำราว่าด้วยประวัติศาสตร์ เป็นต้น ตลอดถึงนักปราชญ์ชนชั้นหลัง

๑.๔.๒ ด้านรายละเอียด มุ่งเน้นที่จะศึกษาโครงสร้างของจังกวัดติสูตร และคัมภีร์หลุนอวี รูปแบบปกครอง ความสำคัญของนักปกครอง คุณลักษณะของนักปกครอง หน้าที่ของนักปกครอง บทบาทของนักปกครอง จริยธรรมของนักปกครอง ตลอดจนอิทธิพลการปกครองที่มีต่อสังคมของทั้งจังกวัดติสูตรในพระพุทธศาสนากับคัมภีร์หลุนอวีในศาสนาขงจื้อ

๑.๔.๓ เปรียบเทียบความเหมือนและความต่าง โดยมุ่งเน้นศึกษาคุณธรรมของนักปกครองทั้งในจังกวัดติสูตรในพระพุทธศาสนากับคัมภีร์หลุนอวีในศาสนาขงจื้อ โดยศึกษาวิเคราะห์จากคัมภีร์ ตลอดจนหนังสือของนักปราชญ์ชนชั้นหลัง รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ ตำรา บทความทางวิชาการ และบทความทางเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การปกครอง หมายถึง การคุ้มครอง ดูแล การปฏิบัติการ การรักษา การควบคุม ของผู้ปกครองในการจัดระเบียบทางสังคม และทางการเมือง เพื่อให้ประชาชนได้อยู่ร่วมกันอย่างเป็นระเบียบ และได้รับผลประโยชน์จากการที่ได้อยู่ในรัฐนั้น

นักปกครอง หมายถึง ผู้ทำหน้าที่ดูแล รักษา ควบคุม จัดระเบียบทางสังคม และทางการเมือง เพื่อให้ประชาชนได้อยู่ร่วมกันอย่างเป็นระเบียบ และได้รับผลประโยชน์จากการที่ได้อยู่ในรัฐนั้น เดิมทีนั้นหมายถึงกษัตริย์ผู้ปกครองรัฐ ปัจจุบันมุ่งถึงผู้ให้การปกครองดูแลสังคมเริ่มแต่ผู้ใหญ่บ้าน ประธานชุมชน เป็นต้นไป

จังกวัดติสูตร หมายถึง พระสูตรขนาดยาว ที่ปรากฏในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ ๑๑ เป็นองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดมาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับสังคม วิทยา การเมืองการปกครอง เศรษฐศาสตร์ รวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมให้มีความสุขแบบยั่งยืน

คัมภีร์หลุนอวี หมายถึง คัมภีร์ที่รวบรวมบทสนทนาเกี่ยวกับหลักการทางศาสนา ซึ่งนับว่าเป็นปรัชญาพื้นฐานของจีน โดยกล่าวเกี่ยวกับการครองตน เกี่ยวกับการเรียนการศึกษา เกี่ยวกับการคบเพื่อน เกี่ยวกับความกตัญญู เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง เกี่ยวกับมนุษยธรรมหรือเมตตาธรรม หรือที่เรียกว่า เหวิน และเกี่ยวกับขงขบ จาริต ประเพณี พิธีกรรม หรือที่เรียกว่า หลี่

คุณธรรมของนักปกครองในจังกวัดติสูตร หมายถึง หลักธรรมของนักปกครอง ปรากฏในจังกวัดติสูตร ในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ ๑๑ ที่กล่าวถึงหลักการปกครองรัฐ โดยอาศัย หลักธรรมในการปกครองรัฐของพระเจ้าจักรพรรดิ มี ๑๒ ประการ ได้แก่ สงเคราะห์ชนภายในและพลนิกายกองทหาร สงเคราะห์กษัตริย์เมืองขึ้นทั้งหลาย สงเคราะห์เหล่าเชื้อพระราชวงศ์ผู้ตามเสด็จเป็นราชบริพาร คุ้มครองพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย คุ้มครองเหล่าสมณพราหมณ์ คุ้มครองชาวราชฎรทั้งหลาย เป็นต้น

คุณธรรมของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี หมายถึง คุณธรรมประจำตัวและคุณธรรมที่นักปกครองพึงนำมาใช้ในการดูแลปกครองสังคมให้ถูกต้อง ที่ปรากฏในคัมภีร์หลุนอวีเป็นหลักสำคัญ โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ซึ่งต้องอาศัย

อาศัยคุณธรรมความดี จะทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกที่ดี แต่การจะทำเช่นนั้นได้ ผู้ปกครองจะต้องมีคุณธรรม ๕ ประการ ซึ่งประกอบด้วย เมตตา ธรรมา จริยา ปัญญา และสัจจา เพราะถ้าผู้ปกครองมีคุณธรรมนำประชาชนไปในทางที่ถูกต้องดีงามแล้ว ประชาชนย่อมไม่กล้าออกนอกกลุ่มนอกรทาง

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง “การปกครอง” ในนิยามและความหมายตามทัศนะของพระพุทธศาสนาว่า เป็นการปกครองเพื่อการศึกษา การปกครองและความสงบเรียบร้อยที่เกิดจากการปกครองนั้น มิใช่เป็นจุดหมายในตัว แต่เป็นเพียงปัจจัยคือสภาพเอื้อ เพื่อช่วยให้แต่ละบุคคลบรรลุจุดหมายแห่งการศึกษา หรือเพื่อเป็นหลักประกันแห่งการศึกษา จึงถือเป็นคนดีได้ว่า การปกครองที่มีขึ้นเป็นเรื่องของการศึกษาทั้งสิ้น คือถ้าไม่ปกครองด้วยการศึกษา ก็ต้องปกครองด้วยอำนาจ เมื่อปกครองด้วยอำนาจก็เกิดความรู้สึกในเชิงปฏิปักษ์ ในเชิงที่ขัดแย้งกัน ก็เกิดปัญหาเริ่มตั้งแต่เกิดความขัดแย้งในจิตใจ ทำให้ยิ่งต้องใช้อำนาจ ใช้อำนาจ และเน้นการลงโทษมากขึ้นเป็นลำดับ มิใช่เป็นการปกครองแบบสร้างคนดี แต่เป็นการปกครองแบบพยายามกำจัดคนเลวนั่นเอง^{๑๕}

พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดรร ธิธมฺโม) ได้กล่าวถึงรูปแบบของการปกครองในพุทธกาลไว้ในหนังสือ “รัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก” ว่ามี ๓ รูปแบบคือ ๑) แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ราชาธิปไตย) คือรัฐที่ให้อำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองบ้านเมืองขึ้นอยู่กับกษัตริย์โดยตรง ๒) แบบสามัคคีธรรม (สหพันธรัฐ) คือรัฐที่มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองมีได้อยู่ที่ประมุขของรัฐแต่เพียงผู้เดียว จะมีสภาหรือสังฆะเป็นผู้กำหนดนโยบายและมีอำนาจตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง และ ๓) แบบจักรวรรดินิยม (อุดมรัฐ) คือรัฐที่มีแสนยานุภาพมาก มีอำนาจเหนือรัฐอื่น ๆ ผู้ปกครองจะใช้คำว่า “มหาราช” หรือ “พระเจ้าจักรพรรดิ”^{๑๖}

พระมหาธรรมวราตรี อริยธมฺโม (ยศขุน) กล่าวถึงลักษณะทางการปกครองในสมัยพุทธกาลไว้ในหนังสือเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก” ว่ามี ๒ รูปแบบ คือ ๑) แบบราชาธิปไตย พระมหากษัตริย์หรือพระราชามีอำนาจสมบูรณ์ในการปกครอง และ ๒) แบบสามัคคีธรรม เป็นการปกครองแบบไม่มีกษัตริย์เป็นประมุขทรงอำนาจเด็ดขาด มีแต่ผู้ได้รับเลือกให้ทำหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐแล้วบริหารงานโดยการปรึกษาหารือกับสภา ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกแห่งเจ้าวงศ์ต่าง ๆ ซึ่งรวมกันเข้าเป็นคณะผู้ครองแคว้น ซึ่งผู้วิจัยมองว่าเป็นระบบประชาธิปไตยสมัยโบราณ^{๑๗}

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *นิติศาสตร์แนวพุทธ*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๕๕-๕๖.

^{๑๖} พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดรร ธิธมฺโม), *รัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๗-๔๘.

^{๑๗} พระมหาธรรมวราตรี อริยธมฺโม (ยศขุน), *การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก*, พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานวันคล้ายวันสถาปนามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ๑๖ กันยายน ๒๕๔๓, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๘-๔๒.

พระมหายุทธนา นรเชฏโฐ (ศิรวิรรณ) กล่าวถึงพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมไว้ในหนังสือเรื่อง “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในจักกวัตตีสู่ตร” ว่าพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม มี ๒ ประการ คือ ประการแรก นักวิชาการส่วนใหญ่มีแนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ในลักษณะที่ตรงกัน คือพระพุทธศาสนามีแนวคิดเพื่อสังคมอยู่แล้ว เพียงแต่จะต้องมีการอธิบาย และการตีความใหม่ ให้สามารถอธิบายสภาพปัญหาและประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม ประการที่สอง แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในจักกวัตตีสู่ตร มีอยู่ ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นระบบสังฆะ หมายถึง องค์กรที่จัดตั้งขึ้น เพื่อเป็นสมาคมของบุคคลผู้ที่มีพัฒนาตนเองให้บรรลุถึงเป้าหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา และส่วนที่เป็นหลักการปกครองที่เรียกว่า จักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ เพื่อให้เป็นหลักการและแนวทางในการปกครองการบริหารองค์กรหน่วยงาน หรือประเทศชาติ^{๑๘}

ปรีชา ช่างขวัญยืน ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ธรรมรัฐ-ธรรมราชา” ไว้ว่า การปกครองในที่นี้ไม่ใช่การปกครองระหว่างผู้ปกครองกับประชาชนอย่างทฤษฎีการเมืองตะวันตก ไม่ใช่การปกครองโดยกฎหมายและตามหน้าที่ แต่เป็นการปกครองอาศัยหัวใจด้วยความรักความเมตตาเพื่อผู้ใต้ปกครองมิใช่เพื่อชื่อเสียงผู้ปกครอง ความสุขของผู้ปกครองมิใช่อยู่ที่ค่าสรรเสริญหรือฐานะทางการเมือง แต่อยู่ที่การได้เห็นผู้ที่อยู่ในความปกครองมีความสุขและปฏิบัติตามธรรมที่พระองค์ทรงสั่งสอน ความผูกพันระหว่างพระเจ้าแผ่นดินกับไพร่ฟ้านั้น เป็นความผูกพันและจงรักภักดีทางใจ ไม่ใช่โดยสัญญาที่ทำให้ผู้ปกครองได้รับการเลือกตั้ง^{๑๙}

สุรพล สุษะพรหม ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “การเมืองการปกครองของไทย” ว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการบริหารการเมืองกับการปกครองของไทย พอสรุปได้ว่า สมัยสุโขทัยพระมหากษัตริย์จะต้องทรงประพฤติธรรมของพระราชา ตามหลักสำคัญ ๓ ประการคือ (๑) ทศพิธราชธรรม (๒) สังคหวัตถุ (๓) จักรวรรดิวัตร โดยสรุปพระสงฆ์มีบทบาทในการสั่งสอนธรรมแก่ประชาชนอยู่^{๒๐}

อมร ทองสุก ได้กล่าวไว้ใน “คัมภีร์หลุนอวี” ว่า ครั้งหนึ่งฉิฉิงกงได้ทรงถามความรู้เรื่องการปกครองจากขงจื้อ ขงจื้อกราบทูลว่า กษัตริย์ต้องทรงให้เป็นอย่างกษัตริย์ ขุนนางต้องให้เป็นดั่งขุนนาง บิดาต้องเป็นดั่งบิดา บุตรต้องเป็นดั่งบุตร การตอบเช่นนี้มีนัยว่าแต่ละฝ่ายพึงปฏิบัติตามหน้าที่ที่ตนมี พยายามช่วยเหลือเกื้อกูลให้สังคมอยู่เป็นสุข ครั้นสังคมอยู่เย็นเป็นสุขแล้วประเทศชาติจึงจะอยู่ในสถานะมั่นคง^{๒๑}

^{๑๘} พระมหายุทธนา นรเชฏโฐ (ศิรวิรรณ), ดร., *แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในจักกวัตตีสู่ตร*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สำนักพิมพ์และสายส่งดวงแก้ว, ๒๕๕๓), หน้า ก.

^{๑๙} ปรีชา ช่างขวัญยืน, *ธรรมรัฐ-ธรรมราชา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐๘.

^{๒๐} สุรพล สุษะพรหม, *การเมืองกับการปกครอง*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒๔๒-๒๕๙.

^{๒๑} อมร ทองสุก, *คัมภีร์หลุนอวี*, หน้า บทนำ.

สุวรรณา สถาอานันท์ ได้กล่าวไว้ใน “หลุนอี่ว: ขงจื้อสนทนา” ว่า สภาพสังคมในยุคขุนชีว (๓๒๐-๔๘๙ ปีก่อนค.ศ.) เต็มไปด้วยสงครามการต่อสู้แย่งชิงระหว่างรัฐ จากความสับสนวุ่นวายจนอาจนำไปสู่ความล่มสลายของสังคมและรัฐ ขงจื้อได้พัฒนาปรัชญาของตนขึ้น เพื่อเสนอทางออกแก่ปัญหาของมนุษย์และสังคมการเมืองสมัยนั้น โดยขงจื้อเสนอจริยธรรมในระบบความสัมพันธ์ทั้งห้า ได้แก่ บิดา-บุตร สามี-ภรรยา พี่-น้อง เพื่อน-เพื่อน ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง^{๒๒}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระไพเราะ ขนดิสโร (บุญนารักษ์) กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา” ว่า หลักการปกครองในพระพุทธศาสนา หมายถึง การใช้หลักธรรมเป็นหลักในการปกครอง เช่น ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร สังคหวัตถุ พรหมวิหาร และอคติ ตามหลักการปกครองในพระพุทธศาสนา ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองต้องเป็นผู้มีธรรม มีธรรมะคือความถูกต้องเป็นจุดหมายปลายทาง และพระพุทธศาสนาไม่เน้นที่รูปแบบการปกครอง แต่เน้นที่ผู้ปกครองจะต้องเป็นคนดีมีธรรม การได้มาซึ่งอำนาจและการใช้อำนาจจะต้องเป็นธรรม สามารถสร้างประโยชน์สุขแก่ประชาชนส่วนใหญ่ได้^{๒๓}

พระมหากฤตวิทย์ อธิภูจจาโน (สนธิสุข) กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดประชาธิปไตยในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดประชาธิปไตยในสังคมปัจจุบัน” ว่า รูปแบบการปกครองในพุทธปรัชญาเถรวาทไม่มีการแบ่งไว้อย่างชัดเจน แต่มีหลักการปกครองที่สามารถยึดถือได้ ๒ ประการ คือ หลักการปกครองโดยยึดหลักอภิปรายธรรม ๗ และหลักอธิปไตย ๓ ประการ และระบบการบริหารการปกครองในพุทธปรัชญานี้ มีลักษณะ วิธีการ และกระบวนการที่แตกต่างจากประชาธิปไตยในปัจจุบัน เพราะประชาธิปไตยตามหลักการของพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ ผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครองจะต้องมีคุณธรรมด้วยกัน แต่หลักการของระบบประชาธิปไตยในปัจจุบันนั้นมุ่งเน้นเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ตัดสิน ส่วนหลักการที่กล่าวกันว่า ประชาธิปไตยจะต้องมีสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค และภราดรภาพนั้น เป็นเพียงอุดมคติเท่านั้น เป็นไปไม่ได้จริงในทางปฏิบัติ ถ้าจะเป็นไปได้จริง จะต้องมีการพัฒนาภูมิปัญญาของปัจเจกชนให้มีคุณธรรมและจริยธรรมอย่างจริงจัง^{๒๔}

พระมหาสุริยา สุเมโธ (ดวงติลี) กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “กษัตริย์และรูปแบบการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” ว่า รูปแบบการปกครองของแคว้นต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีอยู่ ๒ รูปแบบ ได้แก่ ๑) รูปแบบราชาธิปไตย เป็นการปกครองที่มีกษัตริย์มีอำนาจเบ็ดเสร็จ

^{๒๒} สุวรรณา สถาอานันท์ แปลและเรียบเรียง, หลุนอี่ว: ขงจื้อสนทนา, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า บทนำ.

^{๒๓} พระไพเราะ ขนดิสโร (บุญนารักษ์), “ศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ก.

^{๒๔} พระมหากฤตวิทย์ อธิภูจจาโน (สนธิสุข), “ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดประชาธิปไตยในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดประชาธิปไตยในสังคมปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ก.

๒) รูปแบบสามัคคีธรรม เป็นการปกครองที่ไม่มีกษัตริย์เป็นประมุขทรงอำนาจเด็ดขาด มีแต่ผู้ได้รับเลือกให้ทำหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐแล้วบริหารงานโดยการปรึกษาหารือกับสภา ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกแห่งเจ้าวงศ์ต่าง ๆ ซึ่งรวมกันเข้าเป็นคณะผู้ครองแคว้นโดยเน้นหลักความสามัคคีเป็นสำคัญ และหลักธรรมที่เหมาะสมกับการปกครองรูปแบบราชาธิปไตย ได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ตูลาการธรรม รัฐศาสนธรรม ปมุขธรรม และวัตตบทธธรรม ส่วนหลักธรรมที่เหมาะสมกับการปกครองรูปแบบสามัคคีธรรม ได้แก่ อปริหานิยธรรม^{๒๕}

พระสมชัย รตนธำณ (พงษ์กั้ง) กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาแนวคิดทางการเมืองในพุทธปรัชญาเถรวาท” ว่า คำสอนทางปรัชญาการเมืองในพระพุทธศาสนาไม่สิ่งที่จะใช้แทนระบบการเมืองในปัจจุบันได้ เพราะมีลักษณะเป็นอุดมคติซึ่งหาผู้ปฏิบัติได้ยาก และยังขาดระบบควบคุม ตรวจสอบ และสร้างความสมดุลทางอำนาจ หากจะนำคำสอนของพระพุทธองค์มาใช้ก็น่าจะใช้เป็นส่วนเสริมในสิ่งที่ระบบการเมืองปัจจุบันขาด นั่นคือ ธรรมสำหรับผู้ปกครอง และเป็นเกณฑ์อย่างหนึ่งสำหรับประชาชนจะวัดว่าผู้ปกครองดีหรือไม่ ซึ่งอาจทำให้ได้ผู้ปกครองที่ดีขึ้น^{๒๖}

พระมหาอุทธาน นรเชฏโฐ (ศิริวรรณ) ได้กล่าวถึงแนวคิดในจกัถวัตตีสสูตร ไว้ในสารนิพนธ์พุทธศาสนศรัทธาปฏิบัติ เรื่อง “แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในจกัถวัตตีสสูตร” ว่า แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในจกัถวัตตีสสูตร มีอยู่ ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นระบบสังฆะ หมายถึงองค์กรที่จัดตั้งขึ้น เพื่อเป็นสมาคมของบุคคลผู้ที่มีพัฒนาตนเองให้บรรลุถึงเป้าหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา และส่วนที่เป็นหลักการปกครอง ที่เรียกว่า จักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ เพื่อให้เป็นหลักการและแนวทางในการปกครองการบริหารองค์กรหน่วยงานหรือประเทศชาติ ถ้าผู้นำของหน่วยงาน องค์กรหรือประเทศชาติ เห็นความสำคัญของหลักการในทางพระพุทธศาสนา และได้ นำเอาหลักการที่ปรากฏในพระสูตรนี้ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ของตนเองได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมแล้ว ย่อมสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในหน่วยงาน องค์กรหรือประเทศชาติได้อย่าง

พระมหาชัยพร อมรปญโญ (ฤทธิ์กระจำง) ได้กล่าวถึงความสำคัญของจกัถวัตตีสสูตรในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญของจกัถวัตตีสสูตร” พบว่า จกัถวัตตีสสูตรนั้น ต้องการเสนอหลักการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยวิธีการพึ่งตนเองโดยใช้สติปัญญา ๔ เป็นเครื่องนำ และการใช้ระบบการปกครองแบบธรรมาธิปไตยคือถือธรรมเป็นใหญ่ อาศัยหลักธรรมให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่มนุษย์และสัตว์ ทำคนไม่มีทรัพย์ให้มีทรัพย์ และส่งเสริมศีลธรรม โดยทรงยึดหลักกุศล

^{๒๕}พระมหาสุริยา สุเมโธ (ดวงติลี), “กษัตริย์และรูปแบบการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ก-ข.

^{๒๖}พระสมชัย รตนธำณ (พงษ์กั้ง), “การศึกษาแนวคิดทางการเมืองในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศรัทธาปฏิบัติ สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕-๑๙.

^{๒๗}พระมหาอุทธาน นรเชฏโฐ (ศิริวรรณ), “แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในจกัถวัตตีสสูตร”, สารนิพนธ์พุทธศาสนศรัทธาปฏิบัติ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ก.

กรรมบท ๑๐ และยกหลักศีล ๕ มาใช้ในระบบการปกครอง ทำให้ประชาชนตั้งตนไว้ชอบ มีการดำรงชีพด้วยความเกื้อหนุนกัน ให้มีกระบวนการคบหาสัตบุรุษคือจัดระบบการศึกษาที่ดี และการทำให้ประชาชนได้มีโอกาสทำความดี^{๒๘}

สุเทพ พรหมเลิศ ได้กล่าวถึงสังคมการเมืองในจกักวัดติสุตร ไว้ในสารนิพนธ์พุทธศาสตร์ ดุษฎีบัณฑิตเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์สังคมการเมืองในจกักวัดติสุตร” ว่า สังคมการเมืองในจกักวัดติสุตรเป็นสังคมเชิงโครงสร้างหน้าที่ มีรูปแบบทั้งแบบเครือญาติ (kinship) แบบนายกับบ่าว หรือแบบจงรักภักดี (fealty) แบบชั้นวรรณะหรือแบบสถานภาพ แบบพันธสัญญา และแบบองค์การหรือระบบ (bureaucracy) มีผู้นำเรียกว่า พระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งหมายถึง ผู้ประพฤติตามหลักความเจริญ ผู้เคลื่อนไหวอิริยาบถทั้ง ๔ เพื่อความเจริญ ๔ ด้าน ได้แก่ การสร้างถิ่นที่อยู่อันเหมาะสม การทำให้มีกระบวนการคบหาสัตบุรุษคือจัดระบบการศึกษาที่ดี การทำให้ประชาชนตั้งตนไว้ชอบ และการทำให้ประชาชนได้มีโอกาสทำความดี พระเจ้าจักรพรรดิทรงมีคุณสมบัติที่ดีหลายประการ มีคุณสมบัติพิเศษคือเป็นผู้ที่สืบทอดราชวงศ์ของกษัตริย์ ทรงปฏิบัติหน้าที่โดยอาศัยหลักจกักวัดติสุตรโดยถือเสมือนเป็นพระราชอาของพระองค์ ทรงยึดหลักกฎกรรมบท ๑๐ และยกหลักศีล ๕ มาใช้ในระบบการปกครอง^{๒๙}

นรี ภวगतานันท์ กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การเมืองการปกครองในแนวพุทธศาสนา: ศึกษาจากนักคิดและพระไตรปิฎก” ว่า รูปแบบการปกครองในพุทธกาลว่ามี ๒ ระบบ ได้แก่ ๑) ราชาธิปไตยหรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งสิทธิ์ขาดอำนาจปกครองขึ้นอยู่กับผู้ปกครองรัฐแต่เพียงผู้เดียว ๒) สมาพันธรัฐ คือหลาย ๆ รัฐมารวมกัน พระราชามีได้มีสิทธิ์ขาดแต่เพียงพระองค์เดียว บางทีเรียกระบบนี้ว่า สามัคคีธรรม สำหรับหลักในการปกครองพระพุทธองค์ทรงแนะนำให้การปกครองแบบสาธารณรัฐใช้หลักอภิปรายธรรม และสำหรับแบบราชาธิปไตยให้ใช้หลักทศพิธราชธรรม จกักวัดติสุตรเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ^{๓๐}

ณัฐวัฒน์ สุตประเสริฐ กล่าวไว้ในสารนิพนธ์เรื่อง “พฤติกรรมเชิงจริยธรรมในสังคมมนุษย์ที่มีผลต่ออายุและทรัพยากรธรรมชาติในจกักวัดติสุตร” ว่า ข้อแรกพบว่า พฤติกรรมเชิงจริยธรรมในสังคมมนุษย์ในจกักวัดติสุตรมี ๑๗ ประการ คือ ๑) จดเว้นปาณาติบาต ๒) จดเว้นจากอทินนาทาน ๓) จดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร ๔) จดเว้นจากมุสาวาท ๕) จดเว้นจากปิสุณาวาจา ๖) จดเว้นจากผรุสวาจา ๗) จดเว้นจากสัมผัปปลาปะ ๘) ละอภิชมา ๙) ละพยาบาท ๑๐) ควรละมิฉฉาปฏิ

^{๒๘} พระมหาชัยพร อมรปญโญ (ฤทธิกระจำง), “การศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญของจกักวัดติสุตร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า (๑) – (๒).

^{๒๙} สุเทพ พรหมเลิศ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์สังคมการเมืองในจกักวัดติสุตร”, สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ก.

^{๓๐} นรี ภวगतานันท์, “การเมืองการปกครองในแนวพุทธศาสนา: ศึกษาจากนักคิดและพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๐-๓๑.

๑๑) ละอธรรมราคา ๑๒) ละวิสมโลภะ ๑๓) ละมิฉณธรรม ๑๔) ปฏิบัติชอบในมารดาบิดาและในสมณะพราหมณ์ ๑๕) การประพฤติด่อนน้อมต่อท่านผู้ใหญ่ในตระกูล ๑๖) งตเว้นการสมสู่ไม่เลือกหน้า ๑๗) งตเว้นการเคียดแค้นฆ่าไม่เลือกคน ข้อที่สองพบว่า เมื่อประชากรส่วนใหญ่ของสังคมโลกไม่กระทำพฤติกรรมทั้ง ๑๗ ประการ ได้ส่งผลต่ออายุมนุษย์ คือมนุษย์มีอายุน้อยลงจาก ๘๐,๐๐๐ ปี จนเหลืออายุ ๑๐ ปี แต่เมื่อประชากรส่วนใหญ่ของสังคมโลกได้กระทำพฤติกรรม ๑๗ ประการ อายุของมนุษย์จะยืนขึ้นจาก ๑๐ ปี ไปจนถึง ๘๐,๐๐๐ ปี ส่วนทรัพยากรธรรมชาติก็เช่นเดียวกับอายุมนุษย์ เมื่อมนุษย์มีพฤติกรรมฝ่ายเสื่อมทรัพยากรธรรมชาติก็เสื่อมลงเช่นกัน เมื่อมนุษย์มีอายุ ๑๐ ปี ธรรมชาติถูกทำลาย เนื้อสัตว์ ข้าวสุก เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย และเกลือ หหมดไปจากโลก แต่เมื่อมนุษย์มีพฤติกรรมในทางเจริญทรัพยากรธรรมชาติก็เจริญขึ้นเช่นกัน^{๓๑}

ประพจน์ ปัญญาชาติรักษ์ กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์การเมืองการปกครองในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” ว่า ระบอบการปกครองที่แคว้นต่าง ๆ ในชมพูทวีปนำมาใช้นั้นคือ รูปแบบการบริหารรัฐกิจ ซึ่งในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแบ่งเป็น ๒ รูปแบบ คือ แบบราชาธิปไตย และแบบสამัคคีธรรม โดยการปกครองแบบราชาธิปไตยเป็นเช่นเดียวกันกับระบบการเมืองการปกครองของไทยในอดีตที่เรียกว่า “สมบูรณาญาสิทธิราชย์” ซึ่งพระมหากษัตริย์มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการบริหารประเทศ เมืองที่มีการปกครองรูปแบบนี้ในสมัยพุทธกาลมี ๔ รัฐ ได้แก่ มคธ โกศล วังสะ และ อวันตี การปกครองแบบสამัคคีธรรมปัจจุบันเรียกว่า “ประชาธิปไตย” รัฐที่มีการปกครองรูปแบบนี้คือวัชชี^{๓๒}

พระมหาบุญเรือง ปณณวชิโร ได้กล่าวถึงการปกครองของศาสนาขงจื้อไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาแนวคิดเรื่องมนุษยนิยมในปรัชญาขงจื้อ” สรุปความได้ว่า หลักคำสอนมนุษยนิยมของขงจื้อมีความเกี่ยวเนื่องกับหลักสัมพันธภาพทางสังคม และการเมือง การปฏิบัติตนที่เหมาะสมของปัจเจกชน จะช่วยสนับสนุนบ้านเมืองให้มีความร่มเย็น^{๓๓}

พระมหาอภิวิชญ์ ธีรปญโญ (ศรียะอาจ) กล่าวถึงการเมืองในศาสนาขงจื้อไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการเมืองของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาท” พบว่าการเมืองในทรรศนะของขงจื้อ เป็นเรื่องของการปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้อง ในความหมายที่ว่า ปัญหาทางการเมืองที่เกิดขึ้น ล้วนมีสาเหตุมาจากการไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ของบุคคลในสังคม นับตั้งแต่ตัวผู้ปกครอง กระทั่งถึงประชาชนผู้ถูกปกครอง ผู้ปกครองจึงต้องเข้าไปทำหน้าที่ปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้อง

^{๓๑} ธีรวิชญ์ ธีรปญโญ, “พฤติกรรมเชิงจริยธรรมในสังคมมนุษย์ที่มีผลต่ออายุและทรัพยากรธรรมชาติ ในจักกวัตติสูตร”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ก.

^{๓๒} ประพจน์ ปัญญาชาติรักษ์, “การศึกษาวิเคราะห์การเมืองการปกครองในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๗๐-๗๙.

^{๓๓} พระมหาบุญเรือง ปณณวชิโร, “การศึกษาแนวความคิดเรื่องมนุษยนิยมในปรัชญาขงจื้อ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), (๑)-(๒).

เพื่อให้เกิดความมั่นคง ขงจึงมองว่า การจะบรรลุถึงจุดประสงค์ดังกล่าวได้ ต้องเริ่มต้นที่ตัวผู้ปกครอง โดยผู้ปกครองจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีงามให้กับประชาชน ให้การศึกษาแก่ประชาชน เพราะ การศึกษาจะช่วยให้ประชาชนแยกแยะผิดชอบ ชั่วดี ปฏิบัติได้ถูกต้องตามสถานภาพที่เกี่ยวข้องกับตน และที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง^{๓๔}

พระครูโอภาสสรราชิคุณ อาสโภ (โหมตศิริ) ได้กล่าวถึงหน้าที่ไว้ในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องหน้าที่ของขงจื้อกับแนวคิดเรื่องหน้าที่ของพุทธปรัชญาเถรวาท” พบว่า ทั้งขงจื้อและพุทธปรัชญาเถรวาทต่างก็ให้ความสำคัญที่ตัวบุคคลมากกว่าวิธีการ แต่ทั้งคู่ก็ยังได้เสนอหลักปฏิบัติ ที่บุคคลจะต้องนำไปปฏิบัติต่อกัน และอีกอย่างขงจื้อมีเป้าหมายอยู่ในโลกนี้เป็นหลัก เพื่อตนเอง และเพื่อสังคม ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท มีเป้าหมายทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ในส่วนตนนั้น รวมไปถึงโลกหน้า ส่วนเพื่อสังคมเน้นโลกนี้เป็นหลัก^{๓๕}

อภากร โรจน์วรรณสินธุ์ ได้กล่าวถึงการปกครองในศาสนาขงจื้อไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดทางการเมืองของขงจื้อกับเหมาเจอตง” สรุปได้ใจความว่า พยายามจะศึกษาถึงหลักปรัชญาทางการเมืองทั้งสองทัศนะ โดยเน้นที่จุดเด่น ๆ ที่ครอบคลุมเนื้อหาทางความคิดบางส่วน โดยจำกัดเฉพาะเรื่องมนุษย์และการเมือง ในด้านการเมือง ความแตกต่างเรื่องความคิดจะไม่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง แต่ต่างกันเพียงรายละเอียดของวิธีการปฏิบัติเท่านั้น คือขงจื้อเน้นการประนีประนอม ส่วนเหมาเจอตงจะเน้นชัยชนะ^{๓๖}

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีข้อสังเกตว่า ส่วนมากมีทัศนะว่า หน้าที่ของนักปกครอง คือการหาวิธีการ หลักการในการควบคุมดูแลคนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และหลักการนั้นต้องประกอบด้วยหลักแห่งคุณธรรมจริยธรรมทางศาสนาเป็นสำคัญ ดังนั้น จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาเปรียบเทียบหน้าที่ของนักปกครองในจักรกวัตติสูตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อ ในด้านโครงสร้างของพระสูตรและคัมภีร์ทั้งสอง รูปแบบการปกครอง ความสำคัญของนักปกครองในจักรกวัตติสูตร คุณลักษณะ หน้าที่ บทบาท จริยธรรมของนักปกครอง อันสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแม่แบบของการทำหน้าที่ของนักปกครอง ทำให้รัฐเจริญรุ่งเรืองทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา ก่อให้เกิดประโยชน์ที่แท้จริงต่อไป

^{๓๔}พระมหาอภิวิชญ์ ธีรปณโณ (ศรียะอาจ), “การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการเมืองของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า (๑).

^{๓๕}พระครูโอภาสสรราชิคุณ อาสโภ (โหมตศิริ), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องหน้าที่ของขงจื้อกับแนวคิดเรื่องหน้าที่ของพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ข.

^{๓๖}อภากร โรจน์วรรณสินธุ์, “การศึกษาเปรียบเทียบความคิดทางการเมืองของขงจื้อกับเหมาเจอตง”, วิทยานิพนธ์ปรัชญามหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ก-ข.

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก มีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ ในส่วนคุณธรรมของนักปกครองในจักรวรรดิสุทร ในพระพุทธศาสนาเถรวาท จะศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) คืออรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสอื่น ๆ รวมไปถึงหนังสือและเอกสารที่เป็นงานเขียนวิทยานิพนธ์และวิจัย ตลอดจนถึงเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๒ ส่วนคุณธรรมของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่ จะศึกษาเป็นคัมภีร์หลัก และศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องของจากคัมภีร์อื่น ๆ เช่น คัมภีร์ อี้จิง (I Ching) ตำราว่าด้วยความเปลี่ยนแปลง คัมภีร์ชูจิง (Shu Ching) ตำราว่าด้วยประวัติศาสตร์ เป็นต้น ตลอดจนถึงการปกครอง ในหนังสือของนักปราชญ์ชนชั้นหลัง รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ ตำรา บทความทางวิชาการ และบทความทางเว็บไซต์

๑.๗.๓ ศึกษาข้อมูลทั้งหมดที่ได้มา ด้วยการวิเคราะห์ เปรียบเทียบ ตีความ รวบรวม เรียบเรียง เพื่อตอบปัญหาวิจัย

๑.๗.๔ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะจากการศึกษา

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบคุณธรรมของนักปกครองในจักรวรรดิสุทรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบคุณธรรมของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อ

๑.๘.๓ ทำให้ทราบความเหมือนและความต่างของคุณธรรมของนักปกครองในจักรวรรดิสุทรในพระพุทธศาสนาเถรวาทและคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อ

๑.๙ กรอบแนวคิดในการทำวิจัย

ในการศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของนักปกครองในจักรวรรดิสุทรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบในการวิจัยไว้ดังนี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

Input/concept	Process	Output	Outcome	Impact
<ul style="list-style-type: none"> - คุณธรรมของนักปกครองใน จักกวัตตีสูตฺรใน พระพุทธศาสนาเถรวาท - คุณธรรมของนักปกครอง ในคัมภีร์หลุนอวีในศาสนา ขงจื้อ 	<p>การศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมีวิธีการ ดังนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> - เก็บรวบรวมข้อมูล ในจักกวัตตีสูตฺรในพระพุทธศาสนาเถรวาท และคัมภีร์หลุนอวีในศาสนาขงจื้อ รวมถึง ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เช่น วิทยานิพนธ์ งานวิจัย หนังสือ วารสาร และ เอกสารต่าง ๆ - การวิเคราะห์เปรียบเทียบ - นำเสนอผลการวิจัย 	<ul style="list-style-type: none"> - เพื่อศึกษาคุณธรรมของ นักปกครองในจักกวัตตีสูตฺร ในพระพุทธศาสนาเถรวาท - เพื่อศึกษาคุณธรรมของ นักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี ในศาสนาขงจื้อ - เพื่อเปรียบเทียบคุณธรรม ของนักปกครองในจักกวัตตีสูตฺรในพระพุทธศาสนาเถรวาทและคัมภีร์หลุนอวี ในศาสนาขงจื้อ 	<ul style="list-style-type: none"> - ทำให้ทราบคุณธรรมของ นักปกครองในจักกวัตตีสูตฺร ในพระพุทธศาสนาเถรวาท - ทำให้ทราบคุณธรรมของ นักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี ในศาสนาขงจื้อ - ทำให้ทราบความเหมือน และความต่างของคุณธรรม นักปกครองในจักกวัตตีสูตฺร ในพระพุทธศาสนาเถรวาท และคัมภีร์หลุนอวีในศาสนา ขงจื้อ 	<p>นำหลักการปกครองใน จักกวัตตีสูตฺรและคัมภีร์ หลุนอวีไปประยุกต์ใช้กับการ ปกครองในระดับชาติ เพื่อให้ เกิดการปกครองที่เป็น รุปรธรรมและยั่งยืนปราศจาก คอรัปชั่น</p>

บทที่ ๒

คุณธรรมของนักปกครองในจกวัตติสูตร

จกวัตติสูตร เป็นสูตรว่าด้วยพระเจ้าจักรพรรดิ^๑ ที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสกับพระภิกษุทั้งหลายให้ฟังตนเอง ฟังธรรม มีธรรมเป็นเกาะป้องกัน แล้วเรียนรัฐธรรมนูญบรรลุนิติธรรม และได้หยิบยกเรื่องของพระเจ้าจักรพรรดิในอดีตมาสอน รวมทั้งยังได้พยากรณ์ในอนาคตกาลอีกด้วย พระสูตรนี้นับว่าเป็นพระสูตรสำหรับนักปกครองพระสูตรหนึ่งที่ควรศึกษา ดังนี้ ผู้วิจัยจึงนำพระสูตรดังกล่าวมาศึกษา โดยตั้งประเด็นในการศึกษาเริ่มจากโครงสร้างจกวัตติสูตร รูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนาเถรวาท ความสำคัญของผู้ปกครอง คุณลักษณะของผู้ปกครอง หน้าที่ของผู้ปกครอง และคุณธรรมหรือหลักการปกครอง ดังต่อไปนี้

๒.๑ โครงสร้างจกวัตติสูตร

จกวัตติสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ หรือพระเจ้าแผ่นดิน ผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว^๒ หากถือเอาความหมายตามตัวอักษร พระสูตรนี้มีความหมายค่อนข้างแคบ เพราะเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยหลักการปฏิบัติสำหรับผู้ปกครองสูงสุดหรือประมุขของรัฐเท่านั้น แต่ถ้าพิจารณาสาระสำคัญจากพระสูตร มีความหมายที่กว้างขวาง เพราะครอบคลุมถึงคณะรัฐบาล และข้าราชการในภาคส่วนต่าง ๆ ของประเทศด้วย เพราะสาระสำคัญที่ปรากฏในพระสูตรนี้ล้วนแต่เป็นหลักการสำหรับข้าราชการที่เป็นนักปกครองโดยตรง ตลอดจนข้าราชการที่ทำงานสนองนโยบายการพัฒนาประเทศของพระเจ้าแผ่นดิน โดยเฉพาะนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐบาล ซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่บริหารประเทศในฐานะเป็นตัวแทนของประชาชนที่ได้รับการเลือกตั้งมาจากประชาชน และยังมีฐานะเป็นผู้กระทำการแทนพระมหากษัตริย์ภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอย่างประเทศไทย นอกจากนี้สาระสำคัญของพระสูตรนี้ยังหมายรวมถึงนักการเมืองในระดับชาติ นักการเมืองในระดับท้องถิ่นด้วย เพราะทุกคนในทุกภาคส่วนล้วนแต่มีส่วนสำคัญในการผลักดัน ในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศและสังคมให้เป็นไปในทิศทางที่พึงประสงค์ คือความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ ความสันติสุขของสังคม ความเป็นอยู่อย่างผาสุกของประชาชนภายในประเทศชาติด้วยกันทั้งสิ้น^๓

^๑ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๐-๑๑๐/๕๙-๘๒, อง.ตัก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๔-๑๕๖.

^๒“มูรธาภิเษก” เป็นการอภิเษกด้วยการรดน้ำ, น้ำพระพุทธมนต์และเทพมนต์ สำหรับถวายพระมหากษัตริย์ เพื่อสรรเสริญพระราชพิธีบรมราชาภิเษกหรือพระราชพิธีอื่น ๆ, ใน ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๙๑๖.

^๓พระมหาพุทธณา นรเชฏโฐ (ศิริวรรณ), “แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในจกวัตติสูตร”, สารนิพนธ์พุทธศาสนดุสิตบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๕๑.

สรุปได้ว่า จักรวัตตีสูตрянี้ แม้ตามความหมายจะหมายถึงพระสูตรที่ว่าด้วยหลักปฏิบัติของ พระเจ้าจักรพรรดิเท่านั้น แต่เมื่อพิจารณาสาระที่ปรากฏในพระสูตรแล้ว พบว่ามีความสำคัญใน ๓ สถานะ ได้แก่

- ๑) เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยหลักการปฏิบัติแห่งความสามารถในการบรรลุถึงการพึ่ง ตนเองอย่างแท้จริง ด้วยการปฏิบัติตามหลักของสติปัฏฐาน ๔ อย่างถูกต้องสมบูรณ์
- ๒) เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยหลักการบริหารการปกครองรัฐสำหรับพระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ หรือคณะผู้บริหารประเทศ ได้แก่ หลักจักรวัตตีวิตร์ ๑๒ ประการ
- ๓) เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยความเจริญและความเสื่อมของคน ของสังคม หรือของ ประเทศ ตามแนวคิด หลักการ หรือทรรศนะของพระพุทธศาสนา

จักรวัตตีสูตрянี้เป็นพระสูตรหนึ่งอยู่ในพระสุตตันตปิฎก เนื่องจากพระสูตรนี้มีเนื้อหาหายว ทานจึงจัดไว้ในที่ขนิทาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ ๑๑ พระสูตรที่ ๓ ในจักรวัตตีสูตрянั้นแบ่งโครงสร้าง ออกเป็น ๓ ส่วน คือ (๑) ภาคอุทเทศ^๔ (๒) ภาคนิทเทศ^๕ และ (๓) ภาคนิคมน์^๖ โดยมีรายละเอียด โครงสร้างดังนี้

๑) ภาคอุทเทศ เป็นบทเริ่มต้นที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสสอนให้หมู่ภิกษุพึงธรรม ไม่พึงสิ่งอื่น โดยวิธีการในการพึ่งตนเอง คือ การเจริญสติปัฏฐาน ๔^๗ พระองค์ทรงแสดงเฉพาะบท มาติกา (หัวข้อ) และทรงให้ประพฤติธรรมอันเป็นโคจรที่สืบเนื่องมาจากบิดาของพระองค์เอง เมื่อ ประพฤติเช่นนี้ได้ บุญก็จะเจริญยิ่งขึ้น มารจะขัดขวางไม่ได้ และเมื่อปฏิบัติแล้ว อาจหลุดพ้นเข้าถึง กระแสแห่งพระนิพพานได้

๒) ภาคนิทเทศ เป็นบทอธิบายเนื้อเรื่องที่พระองค์ทรงสาธกนิทานทั้งในอดีตและ อนาคตมาเป็นบุคลาธิษฐาน เพื่อสอนพระภิกษุทั้งหลาย และท้ายของภาคนิทเทศ พระองค์ยังตรัสถึง พระพุทธเจ้าองค์ต่อไป พระนามว่า พระศรีอริยมตไตรย^๘ อธิบายถึงเรื่องการสอนธรรม และการ บริหารคณะสงฆ์ว่าเป็นแบบอย่างเดียวกันกับพระองค์ โดยสรุปได้ ๓ ประเด็น^๙ ดังนี้

(๑) ทรงอธิบายว่า ผู้พึ่งตนพึงธรรมจะเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และ พละ แล้วทรงสาธกนิทานเกี่ยวกับพระเจ้าจักรพรรดิในอดีต ๗ พระองค์ มีพระเจ้าทัพนเนมิ เป็นต้น ผู้ประพฤติจักรวรรดิวัตรสืบทอดต่อ ๆ กันมาโดยลำดับ จักรวรรดิวัตรที่พระเจ้าจักรพรรดิ ทั้ง ๗

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินต์ติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๕๖๐.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๖.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๕.

^๗ ดูรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๗๖-๔๗๐/๒๑๐-๒๘๑.

^๘ พระศรีอริยมตไตรย หรือ พระเมตเตยยะ หรือเรียกสามัญว่า พระศรีอารย, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๖๐.

^๙ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย เล่มที่ ๑๑ (ที.ป.)**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า บทนำ (๑๘)-(๑๙).

พระองค์ทรงประพุดิ ได้แก่ (๑) อาศัยธรรม สักการะธรรม เคารพธรรม นับถือธรรม บูชาธรรม นอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ จัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครอง ชนภายใน (พระมหากษัตริย์ พระราชโอรส พระราชธิดา) กำลังพล พวกกษัตริย์ผู้ติดตาม (พระราชวงศ์) พรหมณ์และคหบดีชาวนิคมนและชาวชนบท (ชาวแวนแคว้น) สมณพรหมณ์ สัตว์พวกเนื้อ และสัตว์ จำพวกนกโดยธรรม ไม่กระทำให้สิ่งผิดแบบแผนของแวนแคว้น (๒) แจกจ่ายทรัพย์แก่ผู้ไม่มีทรัพย์เลี้ยงชีพ (๓) เข้าไปหาสมณพรหมณ์ผู้เว้นขาดจากความมัวเมาประมาท ตั้งมั่นอยู่ในขันติ (ความอดทน) โสรจจะ (ความสงบเสงี่ยม) ผีกตน สงบตน ทำให้ตนเองดับกิเลสได้แล้ว สอบถามว่าอะไรเป็นกุศล เป็นอกุศล อะไรเป็นคุณ เป็นโทษ อะไรควรทำ ไม่ควรทำ อะไรทำแล้วก่อให้เกิดสุข หรือก่อให้เกิดทุกข์ ตลอดกาลนาน ตรัสเล่าว่า เมื่อกษัตริย์ราชทรงประพุดิจักรวรรดิวัตรนี้โดยบริบูรณ์แล้ว แก้ว ๗ ประการได้เกิดขึ้น ทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองอุดมสมบูรณ์ พระเจ้าจักรพรรดิและประชาราษฎร์ ผู้ประพุดิตามมีอายุยืนถึง ๘๐,๐๐๐ ปี มีวรรณะผ่องใส มีความสุข มีโภคะ และพละ

(๒) ตรัสเล่าต่อไปว่า ยังมีกษัตริย์ราชผู้ได้รับมูรธาภิเษกพระองค์หนึ่ง ซึ่งนับเป็น องค์ที่ ๘ ไม่ทรงประพุดิจักรวรรดิวัตรสืบทอดจากพระชนก จึงไม่ทรงมีแก้ว ๗ ประการ บ้านเมือง ของพระองค์จึงไม่เจริญรุ่งเรือง ประชาชนทุกข์ระสับความเดือดร้อน อดอยาก ต้องขโมยเขากิน อกุศลธรรมช้ออหินนาทานจึงเกิดขึ้น อายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละเริ่มเสื่อมถอย ต่อมาได้เกิด อกุศลธรรมช้อปาณาติบาต มุสาวาทเป็นต้นขึ้นตามลำดับ เมื่ออกุศลธรรมแต่ละช้อเจริญขึ้น กุศลธรรม เสื่อมลง ๆ ตามลำดับ อายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละก็เสื่อมลง ๆ ตามลำดับ จนถึงสมัยหนึ่ง ที่มนุษย์มีอายุช้อยแค่ ๑๐ ปีตาย ในสมัยนั้นจะเกิดกาลยุคขึ้นมีคสัญญเป็นเวลา ๗ วัน คือ คนเห็นคน เข้าใจว่าเป็นเนื้อที่ตนอยากกินเพื่อแก้ความหิวโหย จึงใช้อาวุธประหัตประหารกัน จนผู้คนล้มตายไป เกือบหมดโลก ช่วงเวลานั้น เรียกว่า “สัตถันตรกัป” คนที่รอดตายคือผู้ที่หลบหนีออกจากหมู่คณะไป หลบซ่อนตัวอยู่ป่าดงพงพี พอพ้น ๗ วัน จึงออกจากที่ซ่อน เกิดความรู้สึกลำบากถึงคุณค่าของธรรม แล้วตั้งใจปฏิบัติธรรม ทำให้ค่อย ๆ กลับเจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยลำดับอีก

(๓) ตรัสเล่าต่อไปว่า เมื่อมนุษย์มีอายุ ๘๐,๐๐๐ ปี พระเจ้าจักรพรรดิพระองค์หนึ่ง พระนามว่า สังขะ จะเสด็จอุบัติขึ้นในโลก พระองค์ทรงประพุดิจักรวรรดิวัตรอย่างเคร่งครัด ทำให้ บ้านเมืองของพระองค์เจริญรุ่งเรือง กว้างขวาง อาณาจักรของพระองค์มีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่ กรุงพาราณสี แต่จะมีช้อว่าเกตุมดีราชธานี มีประชากรหนาแน่น นอกจากนี้ ยังตรัสเล่าว่า ในสมัย นั้น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า เมตไตรย จะเสด็จอุบัติขึ้นในโลก จะทรงสั่งสอนธรรม และบริหารการคณะสงฆ์อย่างเดียวกับพระองค์ในบัดนี้

๓) ภาคนิคมน์ เป็นการอธิบายบทสรุปในการตรัสพระสูตรนี้ พระองค์ทรงตรัสสรุปไว้ ว่า ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงทรงสอนให้ฟังตน ฟังธรรม โดยการเจริญสติปัญญา ๔ และประพุดิธรรม อันเป็นโคจร ซึ่งสืบเนื่องมาจากบิดา (พระองค์เอง) ผู้ปฏิบัติธรรมย่อมเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละ คือ

(๑) ธรรมที่ทำให้มีอายุยืน ทรงแนะนำให้เจริญอิทธิบาท ๔ เพราะว่าเป็นเหตุให้ ดำรงอยู่ได้ตลอดกัปหรือกว่ากัป

(๒) ธรรมที่ทำให้มีวรรณะ ทรงแนะนำให้รักษาศีล สำรวมในปาฏิโมกข์ (ศีลที่เป็น ประธาน)

- (๓) ธรรมที่ทำให้มีสุข ทรงแนะนำให้เจริญฌาน^{๑๐} (ฌานทั้ง ๔ เป็นเหตุให้มีสุข)
 (๔) ธรรมที่ทำให้มีโภคะ ทรงแนะนำให้เจริญอัปปมัญญา ๔^{๑๑} (พรหมวิหาร ๔) เพราะว่าเป็นเหตุให้มีโภคะ (ทรัพย์สมบัติ)
 (๕) ธรรมที่ทำให้มีพละ ทรงแนะนำให้เจริญวิปัสสนา จนได้เจโตวิมุตติ (ความหลุดพ้นเพราะสมาธิ) และปัญญาวิมุตติ (ความหลุดพ้นเพราะปัญญา) อันไม่มีอาสวะอยู่ในปัจจุบันว่าเป็นเหตุให้มีพละ (กำลัง)

สรุปได้ว่า จักกวัตติสูตรนั้นแบ่งโครงสร้างออกเป็น ๓ ส่วน คือ (๑) ภาคอุทเทศ (๒) ภาคนิทเทศ และ (๓) ภาคนิคมน์ โดยแบ่งดังนี้

๑) ภาคอุทเทศ เป็นบทเริ่มต้นที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสสอนให้ภิกษุทั้งหลายฟังธรรม ไม่ฟังสิ่งอื่น โดยวิธีการในการฟังตนเองคือการเจริญสติปัฏฐาน ๔

๒) ภาคนิทเทศ เป็นบทอธิบายเนื้อเรื่องที่พระองค์ทรงสาธกนิทานทั้งในอดีตและอนาคตมาเป็นบุคลาธิษฐานเพื่อสอนพระภิกษุทั้งหลาย และท้ายของภาคนิทเทศพระองค์ยังตรัสถึงพระพุทธรูปองค์ต่อไป พระนามว่า พระศรีอริยเมตไตรย อธิบายถึงเรื่องการสอนธรรมและการบริหารคณะสงฆ์ว่าเป็นแบบอย่างเดียวกันกับพระองค์

๓) ภาคนิคมน์ เป็นการอธิบายบทสรุปในการตรัสพระสูตรนี้ว่า พระองค์สอนให้ฟังตนฟังธรรม โดยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ และประพาสธรรมอันเป็นโคจร ซึ่งสืบเนื่องมาจากบิดา (พระองค์เอง) ผู้ปฏิบัติธรรมย่อมเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละ

๒.๒ รูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนาเถรวาท

คำว่า “รูปแบบการปกครอง” (Forms of Government) ในงานวิจัยนี้ใช้ในความหมายเดียวกันกับคำว่า “ระบอบการปกครอง” สำหรับคำว่า “ระบอบ” ในภาษาไทยเป็นศัพท์บัญญัติซึ่งพลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงษ์ประพันธ์ ทรงบัญญัติขึ้น หมายถึง รูปแบบการปกครองประเทศ เช่น ประเทศไทยปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ตรงกับคำว่า “regime” ในภาษาอังกฤษ^{๑๒} ซึ่งมาจากคำว่า “régime” ในภาษาฝรั่งเศส หมายถึง “กฎ, รัฐบาล” และมาจากคำว่า “régime” ในภาษาลาตินที่มีความหมายว่า “การนำ (guidance)”^{๑๓}

ในพจนานุกรมศัพท์รัฐศาสตร์ของราชบัณฑิตยสถานได้นิยามความหมายคำว่า “ระบอบ” หรือ “Regime” นี้ไว้ว่า “แบบอย่างการปกครองประเทศในรูปใดรูปหนึ่ง เช่น ระบอบราชาธิปไตย

^{๑๐} ฌาน ในที่นี้หมายถึง ฌาน ๔ (๑) ปฐมฌาน (๒) ทุตติฌาน (๓) ตติยฌาน (๔) จตุตถฌาน, ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๒/๗๒.

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๙๑/๒๕๒, อภิ.ส. (ไทย) ๓๔/๑๙๐/๗๕, วิสุทฺธิ. ๒/๑๒๔.

^{๑๒} ราชบัณฑิตยสถาน, **ระบบ-ระบอบ**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=2827> [๑๐ ส.ค. ๒๕๕๓]

^{๑๓} กรองแก้ว ฉายสภาวะธรรม, ดร., **ศัพท์คำนี้มีที่มา**, (กรุงเทพมหานคร: ต้นธรรม สำนักพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔๑.

ระบอบคณาธิปไตย ระบอบประชาธิปไตย”^{๑๔} และในพจนานุกรมศัพท์การเมืองของ เดโซ สวานานนท์ ก็ได้อธิบายคำว่า “ระบอบ” หรือ “Regime” ไว้ว่าหมายถึง “ระบอบการปกครอง หรือระบอบในการบริหารงาน เช่น เราพูดว่า ระบอบการปกครองในโลกนี้มีอยู่หลายระบอบด้วยกัน ระบอบประชาธิปไตยก็เป็นระบอบหนึ่ง”^{๑๕}

ในพระไตรปิฎกคืออุโปสถสูตร อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต และ วิตถตุโปสถสูตร อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต ปราภฏซื่อชนบทใหญ่ ๑๖ แคว้นด้วยกัน ได้แก่ (๑) อังคะ (๒) มคธะ (๓) กาสี (๔) โกสละ (๕) วัชชี (๖) มัลละ (๗) เจตี (๘) วังสะ (๙) กุรุ (๑๐) ปัญจาละ (๑๑) มัจฉะ (๑๒) สุรเสนะ (๑๓) อัสสกะ (๑๔) อวันตี (๑๕) คันธาระ และ (๑๖) กัมโพชะ^{๑๖} แสดงให้เห็นว่าชมพูทวีปหรือประเทศอินเดียในสมัยโบราณนั้น สภาพการณ์ทางด้านการเมืองการปกครองก่อนพระพุทธศาสนาจะเกิดขึ้น ได้แบ่งออกเป็น ๑๖ แคว้นด้วยกัน^{๑๗} อย่างไรก็ตาม ชนบทใหญ่ทั้ง ๑๖ แคว้นดังกล่าว ก็มีกษัตริย์ปกครองอยู่ในที่ต่าง ๆ ของพระไตรปิฎกและในคัมภีร์อื่น ๆ หลายแห่งด้วยกัน และมีหลายแคว้นที่พุทธศาสนิกชนคุ้นเคยกับชื่อเป็นอย่างดี เช่น แคว้นมคธ แคว้นโกสละ แคว้นวัชชี แคว้นกาสี แคว้นมัลละ เนื่องจากมักจะมีเหตุการณ์สำคัญ ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในแคว้นนั้น ๆ นอกจาก ๑๖ แคว้นดังกล่าวที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแล้ว ยังมีแคว้นอื่น ๆ ที่ปรากฏชื่ออยู่ในที่ต่าง ๆ ของพระไตรปิฎก แต่ไม่ได้ปรากฏชื่อเป็นหมวดเป็นหมู่เหมือนกับ ๑๖ แคว้นดังกล่าวอีก ๕ แคว้นด้วยกัน ได้แก่ สักกะ โกลิยะ ภัคคะ วิเทหะ และอังคุตตราปะ^{๑๘} เพราะฉะนั้น ชมพูทวีปจึงมีการปกครองแบ่งออกเป็น ๒๑ รัฐหรือแคว้นด้วยกันตามที่ปรากฏชื่อในพระไตรปิฎก และเมื่อก้าวถึงรูปแบบการปกครองก็แบ่งออกได้ ๒ รูปแบบด้วยกัน ได้แก่ รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยกับรูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตย

รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองซึ่งมีความโดดเด่นอย่างยิ่งในพระไตรปิฎก เนื่องจากบทบาทของผู้ปกครองมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างใกล้ชิดในฐานะเป็นผู้อุปถัมภ์สำคัญทั้งในพุทธกาลและหลังพุทธกาล ทำให้พระพุทธศาสนาตั้งหลักปักฐานในสังคมชมพูทวีปหรืออินเดียในปัจจุบันได้อย่างมั่นคงเป็นระยะเวลาหนึ่ง จนได้รับการเผยแพร่ออกไป

^{๑๔}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์รัฐศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๒๒.

^{๑๕}เดโซ สวานานนท์, พจนานุกรมศัพท์การเมือง, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์หน้าต่างสุโลก กว้าง จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐๕.

^{๑๖}อง.ติก. (บาลี) ๒๐/๗๑/๒๐๗, อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๘๘. และ อง.อุฏฐก. (บาลี) ๒๓/๔๒/๒๐๗, อง.อุฏฐก. (ไทย) ๒๓/๔๒/๓๐๗.

^{๑๗}T.W. Rhys Davids, *Buddhist India*, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1971), p. 23.

^{๑๘}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *พุทธประวัติ เล่ม ๑*, พิมพ์ครั้งที่ ๕๓ (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๓.

อย่างกว้างขวางทั่วทั้งชมพูทวีป และต่อมาภายหลังพุทธกาลยังได้ส่งเสริมการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ออกไปยังประเทศอื่น ๆ ทั่วทั้งภูมิภาคเอเชียด้วย

คำว่า “ราชาธิปไตย” ในภาษาไทยนี้ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้อธิบายไว้ว่า “ราชาธิปไตย” มาจากคำว่า ราช+อธิปไตย ในภาษาบาลี ราชาธิปไตย จึงหมายถึง ระบอบการปกครองแบบหนึ่งที่มีพระราชาเป็นใหญ่^{๑๙}

ในภาษาอังกฤษ คำว่า “ราชาธิปไตย” ใช้คำว่า “Monarchy” ซึ่งมาจากคำว่า “monarchia” ในภาษากรีก แปลว่า “ปกครองโดยคนคนเดียว”^{๒๐} เพราะฉะนั้น ราชาธิปไตย (Monarchy) ก็คือ คำสามัญทั่วไปเพื่อประโยชน์ในการอธิบายรูปแบบการปกครองใด ๆ ที่มีกษัตริย์เป็นประมุขสูงสุดในระบอบราชาธิปไตย บุคคลผู้มีพระนามเป็นพระราชา คือองค์อธิปัตย์ (ผู้มีอำนาจสูงสุด) เป็นประมุขของรัฐ^{๒๑}

จากนิยามความหมายดังกล่าว จะเห็นได้ว่ารูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยมีความสัมพันธ์กับผู้ปกครองที่เรียกว่า “กษัตริย์” หรือ “ราชา” อย่างแยกกันไม่ออกในฐานะที่เป็นผู้ปกครองและมีอำนาจ และในการปกครองแบบราชาธิปไตย คำว่า “รัฐบาล” และ “รัฐ” มีความหมายเท่ากับคำว่า “พระมหากษัตริย์” เนื่องจากพระมหากษัตริย์ทรงเป็นทั้งผู้นำและผู้คุ้มครองประชาชนในยามสงครามและเป็นผู้ปกครองในยามสงบ^{๒๒}

สรุปได้ว่า ราชาธิปไตย หมายถึง การปกครองที่มีพระมหากษัตริย์หรือพระราชาเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นทั้งผู้นำและผู้ปกครอง อีกทั้งมีอำนาจสูงสุดในการปกครองแต่เพียงผู้เดียว เมื่อพระมหากษัตริย์หรือพระราชาใช้อำนาจที่มีอยู่นั้นให้เป็นไปบริบูรณ์แต่เพียงผู้เดียว จึงเรียกรูปแบบนี้ได้อีกคำว่า สมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy)^{๒๓}

ในสังคมอินเดียนั้น ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาซึ่งมีอยู่ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะบังเกิดขึ้น และมีบทบาทอย่างมากต่อการกำหนดลักษณะสังคมของอินเดียในทุก ๆ ด้าน สำหรับผู้ปกครองที่เรียกว่า กษัตริย์หรือราชาตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ถูกจัดอยู่ในวรรณะกษัตริย์และถูกนำไป

^{๑๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๙๕๑.

^{๒๐} นาธาเนียล ฮาร์ริส, ระบอบการปกครอง: ราชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์ ปาเจรา จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๖.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^{๒๒} ควอริส เวลส์, การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ, แปลโดย กาญจณี ละอองศรี และยุพา ชุมจันทร์, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๓.

^{๒๓} เดโซ สวานานนท์, พจนานุกรมศัพท์การเมือง, หน้า ๒๒๐.

ยึดโยงกับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์คือพระพรหม ซึ่งแบ่งบุคคลในสังคมออกเป็น ๔ วรรณะด้วยกัน โดยเชื่อว่าแต่ละวรรณะนั้นเกิดจากอวัยวะต่าง ๆ ของพระพรหมและมีหน้าที่แตกต่างกันไป ดังนี้^{๒๔}

(๑) วรรณะพราหมณ์ เกิดจากพระโอษฐ์ (ปาก) ของพระพรหม มีสี่เครื่องแต่งกาย ประจำวรรณะคือสีขาว ซึ่งแสดงถึงความบริสุทธิ์ มีหน้าที่กล่าวมนต์ ให้คำปรึกษากับพระเจ้าแผ่นดิน ตลอดจนสอนมนต์ให้แก่คนทั่วไป ส่วนพวกที่เป็นนักบวชก็ทำหน้าที่สอนไตรเพท ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา และเป็นผู้รับทักษิณา

(๒) วรรณะกษัตริย์ เกิดจากพระพาหา (แขน) ของพระพรหม และถือว่าสี่เชื้อสายมาจากพระอาทิตย์ สี่เครื่องแต่งกายประจำวรรณะคือสีแดง ซึ่งหมายถึงนักรบ ทำหน้าที่รบเพื่อป้องกันหรือขยายอาณาจักร รวมทั้งเป็นนักปกครอง นักบริหารบ้านเมือง

(๓) วรรณะแพศย์ เกิดจากพระเพลา (ตัก) ของพระพรหม มีสี่เครื่องแต่งกายประจำวรรณะคือสีเหลือง เป็นพวกแสวงหาทรัพย์สมบัติ ได้แก่พวกพ่อค้า คหบดี เศรษฐี และเกษตรกร

(๔) วรรณะศูทร เกิดจากพระบาท (เท้า) ของพระพรหม มีสี่เครื่องแต่งกายประจำวรรณะคือสีดำหรือสีอื่น ๆ ที่ไม่มีความสดใส มีหน้าที่เป็นกรรมกร ผู้ใช้แรงงาน

พระมหากษัตริย์หรือพระราชาในสังคมอินเดียก่อนพุทธกาลและพุทธกาล ในฐานะที่เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตย ส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องกับพราหมณ์และต่างพึ่งพิงอาศัยกันและกัน เนื่องจากพวกพราหมณ์เป็นผู้มีความรู้และสามารถทำกิจต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเทพเจ้าที่ตนนับถือได้ ด้วยเหตุนี้ พระมหากษัตริย์หรือพระราชาจึงต้องอาศัยพราหมณ์เป็นที่ปรึกษาราชกิจต่าง ๆ ทางด้านการเมืองการปกครอง และเป็นผู้นำในพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การบูชาเทพเจ้าตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ จึงทำให้พราหมณ์ผู้ใกล้ชิดกับกษัตริย์ได้รับการแต่งตั้งเป็น “ปุโรหิต” ก็มี เช่นที่ปรากฏในพระไตรปิฎกคือกุกุณฑพราหมณ์^{๒๕} และพราหมณ์บางคนก็ได้เป็นถึงมหาอำมาตย์ก็มี เช่น วัสสการพราหมณ์ แห่งแคว้นมคธ^{๒๖} เพราะฉะนั้น การที่พราหมณ์เป็นผู้ใกล้ชิดและเป็นผู้ให้คำปรึกษาคำแนะนำแก่พระมหากษัตริย์หรือพระราชาทั้งด้านศาสนาและการเมืองการปกครอง พวกพราหมณ์จึงเป็นที่เคารพของชนทุกชั้นวรรณะ เพราะแม้แต่พระมหากษัตริย์หรือพระราชาซึ่งเป็นใหญ่ในการปกครองก็ยังคงกลัวเกรง ทำให้มีฐานะรองลงมาจากพราหมณ์^{๒๗}

สำหรับคุณสมบัติและหน้าที่ของกษัตริย์ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์นั้นมีมากมาย แต่จะนำมากล่าวในที่นี้เพียงบางส่วนเท่านั้น ดังนี้^{๒๘}

^{๒๔}ดูรายละเอียดใน พระญาณวโรดม (ประยูร สนตงกูรเถร), ศาสนาต่าง ๆ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑-๑๒. หรือใน เสฐียร พันธรังษี, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๒), หน้า ๖๒.

^{๒๕}ดูรายละเอียดใน ที.ซี. (ไทย) ๙/๓๒๓-๓๕๘/๑๒๕-๑๕๐.

^{๒๖}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๒/๗๗.

^{๒๗}ดูรายละเอียดใน เสฐียรโกเศศ (พระยาอนูมานราชชน), ศาสนาเปรียบเทียบ, (นครหลวง: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๕), หน้า ๑๖๗-๑๗๕.

^{๒๘}พระญาณวโรดม (ประยูร สนตงกูรเถร), ศาสนาต่าง ๆ, หน้า ๑๒. หรือ เสฐียร พันธรังษี, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า ๖๓-๖๔.

คุณสมบัติของกษัตริย์มี ๑๑ ประการ ได้แก่ (๑) ศูรตา กล้าหาญ ไม่รู้จักความกลัว (๒) วีรยะ มีความเพียร ในการเผชิญภัย (๓) ไธรยะ ความมั่นคง ไม่ท้อถอย (๔) เตชะ มีเดช มียศ มีเกียรติ รู้จักใช้อำนาจในทางที่ถูก (๕) ทานะ ฝึกฝนในการให้ (๖) ทมะ ระงับจิตไว้ได้ ราลึกในเมตตาทายูเสมอ (๗) กษมา มีความอดทน มีเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง (๘) พรหมณภักติ ภักดีต่อพรหมณ์ (๙) ปรสันนตา ไร้เริงแถมใส ไม่รู้จักวิตก (๑๐) รัักษภาวะ พร้อมจะรักษาประเทศชาติ เพื่อผดุงยุติธรรม และ (๑๑) สัตยะ มีความเห็นอันสุจริต ไม่คิดคดทรยศใคร

ส่วนหน้าที่ของกษัตริย์มี ๓ ประการ ได้แก่ (๑) ปาฐนัง รับการศึกษาระดับสูง (๒) ยชนัง ทำพิธีบูชาต่าง ๆ ของตนเอง และ (๓) ทานัง ทำบุญให้ทาน

นอกจากคุณสมบัติและหน้าที่ดังกล่าวแล้ว ตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ กำหนดว่า ในกาลวิบัติอนุญาตให้กษัตริย์ประกอบอาชีพอื่นได้ เช่น อาชีพครูบาอาจารย์ ทำพิธีบูชาโยถุ การกุศล ทำกิจกรรมและค้าขายได้ ทำไม่ได้เหมือนพรหมณ์มีอย่างเดียว คือรับการทำบุญจากผู้มีศรัทธา

การปกครองแบบราชาธิปไตยตามความเชื่อของศาสนาพรหมณ์ พระมหากษัตริย์หรือพระราชาเป็นผู้ที่มีความสำคัญที่สุด เนื่องจากทรงเป็นผู้นำของกลุ่มคนที่อยู่ในวาระกษัตริย์และเป็นผู้ปกครองประเทศ^{๒๙} ถึงกระนั้นก็ตาม แม้ว่าฐานะดังกล่าวจะทำให้พระมหากษัตริย์สามารถใช้พระราชอำนาจได้อย่างชอบธรรม แต่คุณสมบัติและหน้าที่ต่าง ๆ ตามความเชื่อของศาสนาพรหมณ์ ซึ่งกำหนดให้กษัตริย์จะต้องยึดถือและประพฤติปฏิบัติตามดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ก็สะท้อนให้เห็นว่า แม้พระมหากษัตริย์หรือพระราชาในการปกครองแบบราชาธิปไตยจะทรงมีพระราชอำนาจมากมายเพียงใดก็ตาม แต่ก็ต้องถูกควบคุมด้วยความเชื่อทางศาสนา ต้องประพฤติปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ของศาสนาหรือตามความประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าของตน นั่นคือต้องเป็นพระมหากษัตริย์หรือพระราชาผู้ปกครองบ้านเมืองด้วยธรรมะหรือเป็น “พระราชาโดยธรรม” ตามความเชื่อของศาสนาพรหมณ์^{๓๐} เพราะฉะนั้น การใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์หรือพระราชา จึงต้องอยู่ภายในขอบเขตแห่งธรรมเสมอ

ความเชื่อเรื่องวาระทั้ง ๔ ในศาสนาพรหมณ์ ซึ่งกลายเป็นเรื่องรังเกียจและดูหมิ่นเหยียดหยามกันในสังคมอินเดียสำหรับพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้ากลับทรงแสดงความไม่เห็นด้วยกับการแสดงความรังเกียจและดูหมิ่นเหยียดหยามกันด้วยเรื่องวาระทั้ง ๔ ของศาสนาพรหมณ์ไว้ในที่ต่าง ๆ มากมาย เช่น ในอัครคัมภีร์สุตตร พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎีกวรรค ทรงอธิบายถึงที่มาของวาระทั้ง ๔ ว่ามาจากการประพฤติดนหรือการทำหน้าที่ต่าง ๆ ของบุคคลในสังคม ใครประพฤติดนหรือทำหน้าที่อย่างไร ก็เรียกบุคคลนั้นไปตามการประพฤติดนหรือตามหน้าที่นั้น ไม่ใช่เรื่องที่จะนำมาดูหมิ่นเหยียดหยามกันแต่อย่างใด กล่าวคือ บุคคลผู้ทำหน้าที่ปกครองดูแลในฐานะเจ้าของแผ่นดินเรียกว่า “กษัตริย์” หรือ “ราชา” บุคคลผู้ทำหน้าที่สั่งสอนและทำพิธีลอยบาปเรียกว่า “พรหมณ์” บุคคลที่อยู่ครองเรือนประกอบกิจการงานต่าง ๆ ก็เรียกว่า “แพศย์” และบุคคลที่ประพฤดิ

^{๒๙}ดูรายละเอียดใน ปรีชา ช่างขวัญยืน, ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๓๑.

^{๓๐}ดูรายละเอียดใน ปรีชา ช่างขวัญยืน, ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์, หน้า ๓๑-๓๕.

ตนโหดร้ายทำงานต่ำต้อยก็เรียกว่า “ศูทร” หากกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทรเป็นหน่วยหน้าที่ของ ตน ๆ ออกบวชบรรพชา ก็เรียกว่า “สมณะ” คนจะดีหรือเลวจึงมิใช่เพราะชาติชั้นวรรณะ แต่เพราะ การกระทำของตนเอง^{๓๑}

นอกจากนี้หากมีการยึดมั่นถือมั่นกันด้วยด้วยเรื่องชาติกำเนิดหรือตระกูลตามความเชื่อ ของพวกพราหมณ์ พระพุทธองค์กลับตรัสยกย่องกษัตริย์ไว้อย่างชัดเจนว่า

ในหมู่ชนที่ถือตระกูลเป็นใหญ่ กษัตริย์จัดว่าประเสริฐที่สุด

ส่วนท่านผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ

จัดว่าเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่เทวดาและมนุษย์^{๓๒}

จากพุทธดำรัสดังกล่าว ในคัมภีร์อรรถกถาได้อธิบายไว้ว่า วรรณะกษัตริย์จัดเป็นอภิชาติซึ่ง สูงกว่าวรรณะทั้ง ๓ คือวรรณะพราหมณ์ วรรณะแพศย์ และวรรณะศูทร^{๓๓}

ในบุคคลผู้ทำหน้าที่ต่าง ๆ ตามที่ปรากฏในอัครคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎีกวรรค ดังที่กล่าวมา ผู้วิจัยจะกล่าวถึงเฉพาะบุคคลผู้ทำหน้าที่กษัตริย์หรือราชาในฐานะที่มีความ เกี่ยวข้องกับเรื่องรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตย เนื่องจากในอัครคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ได้ กล่าวถึงการเกิดขึ้นของผู้ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองซึ่งเรียกว่า “กษัตริย์” หรือ “ราชา” ไว้ว่า โลกเมื่อมี มนุษย์เกิดขึ้น เดิมยังไม่มีปัญหาใด ๆ แต่ภายหลังปัญหาต่าง ๆ ค่อย ๆ เกิดขึ้น เพราะความต้องการ ของมนุษย์ที่แตกต่างกัน เช่น ปัญหาการลักขโมย ปัญหาการพุดเท็จ ปัญหาการทำร้ายกันและกัน มนุษย์จึงรวมตัวกันปรับทุกข์เพื่อแก้ปัญหที่เกิดขึ้น เมื่อปรึกษากันแล้วจึงลงความเห็นว่าควรพิจารณา เลือกบุคคลคนหนึ่งขึ้นมาซึ่งเห็นว่าน่าเลื่อมใสน่าเกรงขาม แล้วแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ในการควบคุมจัด ระเบียบสังคม และมอบอำนาจให้ลงโทษผู้ที่กระทำความผิดได้ จึงเกิดคำว่า “มหาสมมติ” (อันมหาชน แต่งตั้ง) “กษัตริย์” (ผู้เป็นใหญ่แห่งที่นา) และ “ราชา” (ผู้ทำให้ชนเหล่าอื่นยินดีโดยชอบธรรม) ขึ้น ตามลำดับ ดังข้อความในอัครคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎีกวรรคว่า

สัตว์ทั้งหลายจึงได้ประชุมกันปรับทุกข์กันว่า ‘ท่านผู้เจริญ บาปกรรมปรากฏในหมู่สัตว์แล้ว คือ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้จักปรากฏ การครหาจักปรากฏ การพุดเท็จจักปรากฏ การถือท้าวอหิงสาจักปรากฏ ทางที่ดี พวกเราควรสมมติ (แต่งตั้ง) สัตว์ผู้หนึ่ง ซึ่งจะว่ากล่าวผู้ที่ควร ว่ากล่าว ตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียน ชับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบ พวกเราจักแบ่งปันข้าวสาลีให้แก่สัตว์ ผู้นั้น

ครั้นแล้ว สัตว์เหล่านั้นจึงเข้าไปหาท่านที่มีรูปงดงามกว่า น่าดูกว่า น่าเลื่อมใสกว่า น่าเกรงขาม กว่า แล้วจึงได้กล่าวกันว่า ‘มาเถิด ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว จงตีเตียนผู้ที่ ควรตีเตียน จงขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบเถิดและพวกเราจักแบ่งปันข้าวสาลีให้แก่ท่าน’ สัตว์ผู้ นั้นรับคำแล้ว ได้ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียน ชับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบ และ สัตว์เหล่านั้นก็ได้แบ่งปันข้าวสาลีให้แก่สัตว์ผู้ นั้น

^{๓๑}ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๐-๑๔๐/๙๖-๑๐๒.

^{๓๒}ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๗/๙๙.

^{๓๓}ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๑๒/๑๒๗.

เพราะเหตุที่สัตว์นั้นอันมหาชนสมมติ (แต่งตั้ง) ฉะนั้น คำแรกว่า ‘มหาสมมติ มหาสมมติ’ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นเป็นใหญ่แห่งที่นาทั้งหลาย ฉะนั้น คำที่ ๒ ว่า ‘กษัตริย์ กษัตริย์’ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นให้ชนเหล่าอื่นยินดีได้โดยชอบธรรม ฉะนั้น คำที่ ๓ ว่า ‘ราชา ราชา’ จึงเกิดขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงได้เกิดมีแควดวงกษัตริย์นั้นขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้นเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์เหล่าอื่น มีแก่สัตว์พวกเดียวกันเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์ที่มีไขพวกเดียวกัน มีโดยธรรมเท่านั้น ไม่ใช่โดยอธรรม ตามคำโบราณที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลก ก็ธรรมเท่านั้น ประเสริฐที่สุดในหมู่ชนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า^{๓๔}

แม้ว่าในอัครัญญสูตรจะกล่าวถึงผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครอง ซึ่งถูกเรียกว่า “มหาสมมติ” หรือ “กษัตริย์” หรือ “ราชา” แต่เราจะเห็นได้ว่า รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยนั้น จริง ๆ แล้วผู้นำหรือผู้ปกครองซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจในการปกครองโดยดำรงอิสริยยศหรือตำแหน่งเป็นราชายังไม่ปรากฏภาพที่ชัดเจนนัก เนื่องจากคำว่า “มหาสมมติ” หรือ “กษัตริย์” หรือ “ราชา” เป็นเพียงคำสำหรับใช้เรียกบุคคลผู้ถูกแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ในการจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นในสังคมและทำให้ผู้คนในสังคมนั้นรู้สึกพึงพอใจเท่านั้น ซึ่งบุคคลผู้เป็น “กษัตริย์” หรือ “ราชา” ดังกล่าวนั้น ก็ได้รับการคัดเลือกมาจากบุคคลธรรมดา โดยผู้คนที่ซึ่งเป็นสมาชิกในสังคมนั้นเอง ซึ่งต่างก็ต้องการเห็นความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคมของตน จึงตกลงร่วมกันเพื่อมอบอำนาจให้แก่บุคคลผู้ได้รับการคัดเลือกขึ้นมาทำหน้าที่ในการปกครองดูแลสังคมให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ทำให้บุคคลนั้นมีความชอบธรรมในการใช้อำนาจในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ได้ โดยจะได้รับผลตอบแทนจากการปฏิบัติหน้าที่นั้นเป็นข้าวสาลี เพราะฉะนั้น ผู้ที่เป็น “กษัตริย์” หรือ “ราชา” จึงมาจากมติของมหาชนซึ่งตัดสินใจร่วมกันนั่นเอง^{๓๕} และในปรัชญาการเมืองตะวันตกก็มีทฤษฎีหนึ่งได้อธิบายกำเนิดรัฐดุจเดียวกับอัครัญญสูตรในพระพุทธศาสนาคือทฤษฎีสัญญาสังคมหรือสัญญาประชาคม (Social Contract) ซึ่งเป็นรากฐานของแนวความคิดทางการเมืองสมัยใหม่หลายกระแสด้วยกัน^{๓๖} ดังนั้น คำว่า “มหาสมมติ” คำว่า “กษัตริย์” และคำว่า “ราชา” จึงเป็นคำที่ใช้เรียกตามที่มาและการปฏิบัติหน้าที่ของบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกมาเท่านั้น ดังที่ พระมหาจรรยา สุทธิธำโณ พระภิกษุนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและด้านรัฐศาสตร์ กล่าวถึงคำทั้งสามไว้ว่า

คำที่ใช้เรียกผู้นำทั้งสามคำนี้ ประชาชนยุคบรรพกาลพากันเรียกขานตามหน้าที่ที่ปฏิบัติ และเรียกขานตามความรู้สึกอันเกิดจากการประเมินผลงานที่ผู้นำทำให้พวกเขาชื่นใจ การเกิดขึ้นของผู้นำก็ดี การปฏิบัติภารกิจก็ดี ความรักและความชอบธรรมที่ผู้นำได้รับจากประชาชนก็ดี ล้วนเป็นผลมาจากการที่ผู้นำตั้งตนอยู่ในธรรมอย่างเคร่งครัดทั้งสิ้น^{๓๗}

^{๓๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๐-๑๓๑/๙๖-๙๗.

^{๓๕} ดูรายละเอียดใน พระมหาอุทัย ญาณธโร, **พุทธวิถีแห่งสังคม: ปรัชญาสังคมและการเมืองของพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: Buddha's Path Follower, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๓.

^{๓๖} วีระ สมบูรณ์, **รัฐธรรมนูญในอดีต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ openbooks, ๒๕๕๑), หน้า ๓๕. หรือ ปรีชา ช่างขวัญยืน, **ทฤษฎีทางการเมืองของพระพุทธศาสนา**, หน้า ๘.

^{๓๗} พระมหาจรรยา สุทธิธำโณ, ดร., **รัฐธรรมนูญ**, (เชียงใหม่: สถาบันปัญญานันทะ, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕-๑๖.

สังคมที่มีกษัตริย์หรือราชาเป็นผู้ปกครองนี้ จากเดิมกษัตริย์หรือราชาอาจเป็นเพียงแค่ผู้นำเผ่าหรือผู้นำของกลุ่มชนต่าง ๆ แต่ละกลุ่มเท่านั้น^{๓๘} และจากเดิมจะเห็นได้ว่าอำนาจในการเลือกและถอดถอนผู้ปกครองหรือผู้นำอยู่ที่ประชาชน ส่วนผู้ปกครองหรือผู้นำนั้น แม้จะมีอำนาจขึ้นมาได้เพราะประชาชนเลือกขึ้นมา แต่ก็ยังเป็นเพียงผู้ทำหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายมาจากประชาชนให้ถูกต้องตามกรอบที่ตกลงกันไว้เท่านั้น เมื่อรูปแบบการปกครองค่อย ๆ พัฒนาการมาจนในที่สุดกลายเป็นรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยที่ชัดเจนมากขึ้น ทำให้อำนาจซึ่งเดิมที่อยู่กับประชาชนกลับไปอยู่ที่ชนชั้นนำของสังคมหรือบุคคลคนเดียวคือกษัตริย์หรือราชาเท่านั้น ซึ่งสามารถใช้พระราชอำนาจโดยสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียว ส่งผลให้สังคมต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไปมีการปกครองที่มีพระมหากษัตริย์หรือพระราชเป็นผู้ปกครองสูงสุดของรัฐหรือประเทศต่าง ๆ จำนวนมากขึ้น เพราะฉะนั้น พระมหากษัตริย์หรือพระราชาก็กลายเป็นชนชั้นนำของสังคมที่ได้รับการยอมรับ เพราะการมีสถานภาพสูงสุดทางสังคมและการมีบทบาทสำคัญในด้านการเมืองการปกครองในฐานะเป็นศูนย์กลางของอำนาจ^{๓๙}

ในพระพุทธศาสนา หากบุคคลผู้อยู่ในกลุ่มชนชั้นนำทางการปกครองเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็พระราชหรือบุคคลผู้เป็นเชื้อพระวงศ์ มีพระราชกุมารหรือพระราชเทวีเป็นต้น มีจิตใจที่ดีมีธรรมะประพฤติปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องน่าเคารพนับถือ และได้รับการยอมรับจากประชาชน ชนชั้นนำเหล่านี้ก็จะได้รับการยกย่องให้เป็น “สมมติเทพ” คือเทวดาโดยสมมติ^{๔๐} ซึ่งเป็นการยกย่องให้เป็นเทพหรือเทวดาเพราะการประพฤติปฏิบัติธรรมตามแบบพุทธ และยอมส่งผลทำให้สังคมเกิดความสงบสุขตามไปด้วย ในทางตรงกันข้าม ชนชั้นนำหรือผู้ปกครองเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ดำรงตำแหน่งเป็นพระมหากษัตริย์หรือพระราช หากไม่ประพฤติปฏิบัติตนตามธรรมหรือตั้งอยู่ในธรรม ก็จะไม่ได้รับการยอมรับจากประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครอง และยอมจะส่งผลกระทบในทางลบต่อสังคมคือความทุกข์เดือดร้อนได้อย่างกว้างขวางเช่นเดียวกัน ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในอัมมิกสูตร อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาตว่า ในเวลาที่พระราชไม่ตั้งอยู่ในธรรม คนอื่น ๆ มีพวกข้าราชการพราหมณ์ และคหบดีเป็นต้นก็ไม่ตั้งอยู่ในธรรมเช่นกัน ตรงกันข้ามในเวลาที่พระราชตั้งอยู่ในธรรม คนอื่น ๆ มีพวกข้าราชการ พราหมณ์ และคหบดีเป็นต้นก็ตั้งอยู่ในธรรมเช่นกัน^{๔๑} และตรัสเปรียบเทียบผู้ปกครองดุจโคจำฝูงที่นำฝูงโคข้ามข้ามน้ำไว้ว่า ถ้าโคจำฝูงนำไปคดเคี้ยว โคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกัน ถ้าโคจำฝูงไปตรง โคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกัน ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ถ้าผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่แล้วประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนก็จะประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย ซึ่งก่อให้เกิดความทุกข์เดือดร้อนขึ้นในสังคม ถ้าผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ประพฤติชอบธรรม ประชาชนก็จะประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย ซึ่งจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข^{๔๒}

^{๓๘}ดูรายละเอียดใน บรรจบ บรรณรุจิ, ประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ, ๒๕๕๕), หน้า ๕๗-๖๓.

^{๓๙}ดูรายละเอียดใน วรศักดิ์ มหัทธโนบล, พุทธโคตม, หน้า ๘๙-๙๑.

^{๔๐}ช.จ. (ไทย) ๓๐/๑๑๙/๓๘๗-๓๘๘.

^{๔๑}ดูรายละเอียดใน อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๔-๑๑๕.

^{๔๒}ดูรายละเอียดใน อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕-๑๑๖.

จากที่กล่าวมา จึงสะท้อนให้เห็นว่า แม้ผู้ปกครองในระบอบราชาธิปไตยตามแบบพุทธจะมีอำนาจมากมายเพียงใดก็ตาม แต่ก็ถูกควบคุมเช่นเดียวกัน และสิ่งที่เป็นตัวควบคุมก็คือธรรมะ อันเป็นหลักการสำหรับนำไปประพฤติปฏิบัติของผู้นำหรือผู้ปกครอง เพื่อดำรงตนให้อยู่ในครรลองอันดีงาม แต่ธรรมะที่กล่าวไว้ในพระพุทธานุชาสนานี้ไม่ใช่สิ่งที่มาจากความประสงค์ของพระเจ้าอย่างที่ศาสนาพราหมณ์กล่าวไว้ ซึ่งพระพุทธรองค์ตรัสแสดงไว้เพื่อให้เป็นแบบแผนสำหรับการประพฤติปฏิบัติของบุคคลต่าง ๆ เนื่องจากทรงเห็นว่าเป็นหลักการที่ดีงามที่ถูกต้องและเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวโดยละเอียดในเรื่อง “หลักการปกครองในพระไตรปิฎก” ในบทที่ ๓ ต่อไป เพราะฉะนั้น ตามแบบพุทธจึงเรียกพระมหากษัตริย์หรือพระราชาที่ปกครองบ้านเมืองโดยธรรมว่า “ธรรมราชา”^{๔๓} หากประพฤติไปในทางตรงกันข้ามก็อาจจะถูกขับไลให้พ้นจากความเป็นพระมหากษัตริย์หรือพระราชาได้ จะเห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องธรรมราชาหรือการปกครองโดยธรรมนี้ มีทั้งในศาสนาพราหมณ์และพระพุทธานุชาสนา

พระมหากษัตริย์หรือพระราชาเหล่านี้ นอกจากจะต้องทำหน้าที่จัดระเบียบสังคมให้มีความสงบสุขตามหน้าที่ดั้งเดิมซึ่งได้รับการคัดเลือกมาจากสมาชิกในสังคมแล้ว ยังต้องทำหน้าที่เป็นนักรบเพื่อป้องกันอาณาจักรของตนเอง หรือขยายอาณาจักรของตนออกไปด้วยกำลังหรืออำนาจซึ่งตนเองมีอยู่ เพื่อครอบครองดินแดนหรืออาณาจักรของพระมหากษัตริย์หรือพระราชาอื่น ๆ ซึ่งพระมหากษัตริย์หรือพระราชาพระองค์ใด หากมีพระราชอำนาจอยู่เหนือพระมหากษัตริย์หรือพระราชาอื่น ๆ และสามารถขยายอาณาจักรออกไปได้อย่างกว้างขวางและมั่นคงได้ ก็จะได้รับยกย่องให้เป็น “พระเจ้าจักรพรรดิ”^{๔๔} ซึ่งเป็นตำแหน่งยิ่งใหญ่ที่สุดของกษัตริย์หรือราชาในอุดมคติ ตามความเชื่อซึ่งปรากฏทั้งในศาสนาพราหมณ์และพระพุทธานุชาสนาเช่นเดียวกัน

จากที่กล่าวมาจึงสรุปได้ว่า เมื่อจำแนกตามแนวคิดของศาสนาพราหมณ์และพระพุทธานุชาสนา รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยนี้มี ๒ แบบคือ ราชาธิปไตยตามแบบพราหมณ์กับราชาธิปไตยตามแบบพุทธ

(๑) ราชาธิปไตยตามแบบพราหมณ์ ผู้ที่ทำหน้าที่ในการปกครองคือพระมหากษัตริย์หรือพระราชานั้น จะได้รับการยอมรับและให้ความเคารพนับถืออย่างมากดุจเทพเจ้า จากผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครอง เนื่องจากเชื่อกันว่ากษัตริย์มีที่มาจากกำเนิดมาจากเทพเจ้าได้แก่พระพรหม เพื่อให้ทำหน้าที่เป็นนักรบป้องกันประเทศในยามศึกสงครามหรือเป็นนักปกครองยามบ้านเมืองสงบ ดังนั้นพระมหากษัตริย์หรือพระราชาซึ่งเป็นผู้ปกครองตามแบบพราหมณ์จึงเป็น “เทวราชา” คือผู้ปกครองซึ่งมาจากเทพเจ้านั่นเอง ด้วยเหตุนี้พระมหากษัตริย์จึงสามารถใช้อำนาจในการปกครองได้อย่างชอบธรรม แม้จะมีพระราชอำนาจมากมายเพียงใดก็ตาม แต่ก็ยังถูกควบคุมอำนาจด้วยธรรมตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์หรือตามความประสงค์ของพระเจ้า

(๒) ราชาธิปไตยตามแบบพุทธ ผู้ที่ทำหน้าที่ในการปกครองคือพระมหากษัตริย์หรือพระราชานั้น เกิดขึ้นจากพัฒนาการของสังคมมนุษย์และการทำหน้าที่ของบุคคล ซึ่งได้รับการคัดเลือก

^{๔๓}ดูรายละเอียดใน อก.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๔. และ อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๓/๒๑๔-๒๑๕.

^{๔๔}ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๑-๑๐๖/๖๐-๗๘.

และแต่งตั้ง (สมมติ) ขึ้นมาจากสมาชิกในสังคมที่ตกลงร่วมกันให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งมีบทบาทและหน้าที่สำคัญในการเป็นผู้นำและผู้ปกครอง เพื่อดูแลแก้ไขปัญหาสังคมให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย จึงเรียกบุคคลนั้นว่า “สมมติราช” คือผู้ปกครองที่ถูกเลือกและแต่งตั้งขึ้นมาให้ทำหน้าที่ตามมติของสมาชิกในสังคม เพราะฉะนั้นบุคคลนั้นจึงสามารถใช้อำนาจในการปกครองได้อย่างชอบธรรม และตามแบบพุทธ หากพระมหากษัตริย์หรือพระราชอาพระองค์ใดมีจิตใจที่ดีมีธรรมะ ประพฤติปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องนำเคารพนับถือ และได้รับการยอมรับจากประชาชน พระมหากษัตริย์หรือพระราชอาพระองค์นั้นก็ได้รับการยกย่องให้เป็น “สมมติเทพ” คือเทวดาโดยสมมติ แต่ไม่ใช่เทพเจ้าบนสวรรค์ลงมาเกิดเป็นมนุษย์ตามความเข้าใจของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งแนวคิดนี้สะท้อนให้เห็นว่า บุคคลธรรมดาถ้ากระทำความดีก็อาจได้รับการยกย่องให้เป็นเทพได้เช่นเดียวกัน^{๕๕} ดังนั้น พระมหากษัตริย์หรือพระราชอาตามแบบพุทธ จึงเป็นพระมหากษัตริย์หรือพระราชอาที่เกิดจากธรรมคือการปฏิบัติตามหน้าที่นั่นเอง ซึ่งเป็นหลักการที่คอยควบคุมพระมหากษัตริย์หรือพระราชอาให้อยู่ในครรลองอันดีงาม

ถึงกระนั้นก็ตาม ลักษณะสำคัญโดยทั่วไปของรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตย ไม่ว่าจะแบบแบบพราหมณ์หรือแบบพุทธก็ตาม คือ ผู้ปกครองซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์หรือพระราชอาทรงครองแผ่นดินเป็นประมุขตลอดพระชนม์ชีพ แม้อำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองบ้านเมืองขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์หรือพระราชอาโดยตรงเพียงพระองค์เดียว แต่อาจมอบหมายหรือกระจายอำนาจนั้นให้แก่พระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี บุโรหิต หรือข้าราชการบริพารอื่น ๆ ซึ่งมีความจงรักภักดีไปปฏิบัติหน้าที่แทนได้ และการปกครองแบบราชาธิปไตยนี้จะสืบราชสันตติวงศ์ให้แก่รัชทายาทเมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จสวรรคตหรือสละราชสมบัติ แม้จะมีบ้างที่มีการเลือกตั้งผู้สืบทอดตำแหน่งพระมหากษัตริย์หรือพระราชอา แต่โดยส่วนใหญ่แล้วตามความนิยมของรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยจะสืบราชสันตติวงศ์ให้แก่รัชทายาทที่สืบสายพระโลหิตโดยตรงกล่าวคือ เมื่อพ่อตาย ลูกก็เป็นกษัตริย์แทนพ่อ^{๕๖} จึงส่งผลให้เกิดราชวงศ์ (Dynasty) ต่าง ๆ ตามมาในสังคมที่ปกครองด้วยรูปแบบราชาธิปไตย และอาจเปลี่ยนแปลงราชวงศ์ได้หากพระมหากษัตริย์พระองค์ใดถูกยึดอำนาจหรืออาจจะล้มราชวงศ์หากไม่มีผู้ใดในราชวงศ์มีความเหมาะสมพอที่จะสืบทอดตำแหน่งต่อไป ประชาชนก็อาจจะคัดเลือกผู้ที่มีความเหมาะสมขึ้นมาให้ดำรงตำแหน่งเป็นพระมหากษัตริย์ปกครองบ้านเมืองต่อไป

รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยดังที่กล่าวมานี้ อำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองอยู่ที่พระมหากษัตริย์หรือพระราชอาในฐานะเป็นผู้นำหรือผู้ปกครองรัฐหรือแคว้น เพราะฉะนั้น รัฐหรือแคว้นในชมพูทวีปในพุทธกาลที่ปกครองด้วยรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตย หากพระมหากษัตริย์หรือพระราชอาพระองค์ใดมีสติปัญญาหรือมีแสนยานุภาพทางด้านกำลังทหารและอาวุธยุทโธปกรณ์ ก็สามารถแผ่ขยายอาณาเขตออกไปได้อย่างกว้างขวาง โดยการทำสงครามสู้รบจน

^{๕๕} ประสาน ทองภักดี และปรีชา หงส์ไกรเลิศ, “บทที่ ๒ ทฤษฎีการกำเนิดรัฐและระบบการเมืองของรัฐ”, ใน คณะอนุกรรมการดำเนินการศึกษาและกำหนดหลักวิชาการรัฐศาสตร์, รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๒๖), หน้า ๑๗.

^{๕๖} กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, อินเดียนสมัยพุทธกาล, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๕๑.

สามารถยึดรัฐหรือแคว้นอื่น ๆ มาไว้ในอำนาจได้ ด้วยเหตุนี้ การปกครองแบบราชาธิปไตยจึงก่อให้เกิด การเปลี่ยนตัวผู้นำหรือผู้ปกครองรัฐหรือแคว้นต่าง ๆ ที่มีความอ่อนแอกว่าได้โดยง่าย และยังส่งผลให้ รัฐหรือแคว้นในชมพูทวีปที่ปรากฏในพระไตรปิฎกจากทั้งหมด ๒๑ รัฐ กลับมีปรากฏอยู่เพียง ๔ รัฐ เท่านั้นที่มีอำนาจมาก ได้แก่^{๔๗}

(๑) รัฐมคธ มีเมืองหลวงชื่อราชคฤห์ ภายหลังจากย้ายไปเมืองปาฏลิบุตร และกษัตริย์ที่ ปกครองรัฐนี้คือพระเจ้าพิมพิสาร ภายหลังพระเจ้าพิมพิสารถูกพระเจ้าอชาตศัตรูซึ่งเป็นพระโอรสจับ ชังทรมาณจนสิ้นพระชนม์ พระเจ้าอชาตศัตรูจึงขึ้นครองราชย์แทนพระราชาบิดา

(๒) รัฐโกศล มีเมืองหลวงชื่อสาวัตถี และกษัตริย์ที่ปกครองรัฐนี้คือพระเจ้าปเสนทิโกศล ต่อมาเมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลสิ้นพระชนม์ พระเจ้าวิฑูทกะจึงได้ขึ้นครองราชย์แทน

(๓) รัฐวัชระหรือวัตสะ มีเมืองหลวงชื่อโกสัมพี และกษัตริย์ที่ปกครองรัฐนี้คือ พระ เจ้าอุเทน ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าปรีตปะ

(๔) รัฐวันตี มีเมืองหลวงชื่ออุชเชนี และกษัตริย์ที่ปกครองรัฐนี้คือพระเจ้าจันทปะชิต

จากที่กล่าวมาจึงสรุปได้ว่า ราชาธิปไตยซึ่งมีทั้งแบบพราหมณ์และแบบพุทธนั้น ผู้ที่มี บทบาทสำคัญก็คือผู้ปกครองในฐานะประมุขของแคว้นหรือรัฐซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์หรือพระราช า เนื่องจากการมีพระราชอำนาจสิทธิ์ขาดในการเป็นผู้นำและเป็นผู้ปกครองของรัฐหรือแคว้นต่าง ๆ สำหรับบุคคลอื่น ๆ มีข้าราชการซึ่งดำรงตำแหน่งต่าง ๆ มีปุโรหิต อำมาตย์ และเสนาบดีเป็นต้น ความ เชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนอาณาเขตของรัฐหรือแคว้น จัดเป็นองค์ประกอบสำคัญซึ่งมีส่วน ช่วยส่งเสริมให้ราชาธิปไตยในรัฐหรือแคว้นนั้น ๆ มีอำนาจหรือมีความเข้มแข็งขึ้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการมีพระราชอำนาจสิทธิ์ขาดของผู้ปกครองจะเป็นสิ่งที่โดดเด่นในการ ปกครองแบบราชาธิปไตย แต่สิ่งที่ทำให้ราชาธิปไตยดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง นอกจากการมีพระราช อำนาจสิทธิ์ขาดแต่เพียงพระองค์เดียวในการตัดสินใจดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็วและ ความจงรักภักดีของข้าราชการบริวารแล้ว ยังต้องมีธรรมเป็นสิ่งควบคุมในการใช้พระราชอำนาจด้วย ไม่ว่าจะ เป็นธรรมตามแบบพราหมณ์หรือธรรมตามแบบพุทธก็ตาม ธรรมเป็นปัจจัยสำคัญซึ่งทำให้ผู้นำหรือ ผู้ปกครองในระบอบราชาธิปไตยได้รับการยอมรับและทำให้ดำรงอยู่ในพระราชอำนาจได้อย่างยาวนาน เนื่องจากธรรมคือหลักการสำคัญสำหรับเป็นกรอบในการปฏิบัติตนและการทำหน้าที่ของผู้ปกครองได้ อย่างชอบธรรม นอกจากนี้ผู้ปกครองแบบราชาธิปไตยยังจะต้องระมัดระวังและมีสติปัญญาความ รอบคอบในการปกครองรัฐหรือแคว้นของตน โดยการป้องกันการรุกรานจากศัตรูภายนอกคือ ผู้ปกครองรัฐหรือแคว้นอื่น ๆ ด้วย หากมีการรุกรานเกิดขึ้น ก็อาจจะส่งผลทำให้สิ้นพระราชอำนาจใน การปกครองรัฐหรือแคว้นได้เช่นเดียวกัน

^{๔๗}T.W. Rhys Davids, *Buddhist India*, p. 3. หรือใน ปรีชา ช่างขวัญยืน, *ทรงสนะทางการเมือง ของพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำรา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔-๕. หรือใน พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: หจก. เม็ดทรายพรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๕๒-๕๘.

๒.๒.๒ รูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม

รูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม คือรูปแบบการปกครองซึ่งกลุ่มชนผู้ปกครองมีความพร้อมเพรียงร่วมแรงร่วมใจกันและมีระเบียบวินัยเป็นเครื่องดำรงรักษาความสามัคคีไว้^{๔๘} การปกครองแบบสามัคคีธรรมนี้เป็นรูปแบบการปกครองอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างใกล้ชิดเช่นเดียวกับราชาธิปไตย และในพุทธกาลนิยมใช้ในการปกครองของรัฐหรือแคว้นเล็ก ๆ ทางตอนเหนือของชมพูทวีปหรืออินเดียในปัจจุบัน^{๔๙}

ในพุทธกาลรัฐหรือแคว้นที่ปกครองด้วยรูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรมนี้ส่วนใหญ่จะเป็นรัฐหรือแคว้นเล็ก ๆ ที่เป็นแคว้นใหญ่จริง ๆ มีเพียงไม่กี่แคว้น มีแคว้นมัลละและแคว้นวัชชีเป็นต้น เนื่องจากแคว้นมัลละและวัชชีเป็นแคว้นที่มีชื่อเสียงทางด้านมีความสามัคคีและมีความเข้มแข็งสามารถต้านทานราชาธิปไตยที่มารุกรานได้ยาวนานที่สุด แม้ว่าทั้ง ๒ แคว้นจะถูกมองว่ามีความสำคัญในทางการเมืองมากที่สุด^{๕๐} แต่ก็กำลังสูญสิ้นอำนาจไป เนื่องจากแคว้นใหญ่ที่ปกครองด้วยรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตย เช่น แคว้นโกศล แคว้นมคธ ได้ขยายอำนาจเพื่อยึดแคว้นสามัคคีธรรมเหล่านี้ไปอยู่ในอำนาจ และในที่สุดแคว้นสามัคคีธรรมที่มีอำนาจน้อยก็ถูกรวมเข้าไว้ในอาณาเขตของแคว้นราชาธิปไตยจนหมดสิ้น^{๕๑} แคว้นหรือรัฐที่มีการปกครองแบบสามัคคีธรรมมีทั้งหมด ๙ แคว้นด้วยกัน ดังนี้^{๕๒}

- (๑) แคว้นศากยะหรือสักกะ มีเมืองหลวงชื่อกบิลพัสดุ์
- (๒) แคว้นโกลิยะ มีเมืองหลวงชื่อรามคาม หรือเทวทหะ
- (๓) แคว้นพุลิหรือพุลิส มีเมืองหลวงชื่ออัลลกะปปะ
- (๔) แคว้นกาลามะ มีเมืองหลวงชื่อเกสบุตรตะ
- (๕) แคว้นภคคะ มีเมืองหลวงชื่อสูงสูมารคีระ
- (๖) แคว้นมัลละ มีเมืองหลวงชื่อกุสินารา ภายหลังแยกมาเป็นปาวาอีกเมือง
- (๗) แคว้นโมริยะะ มีเมืองหลวงชื่อปิพลิวณะ
- (๘) แคว้นวิเทหะ มีเมืองหลวงชื่อมิถิลา
- (๙) แคว้นลิจฉวีหรือวัชชี มีเมืองหลวงชื่อเวสาลี

สำหรับแคว้นหรือรัฐที่ปกครองด้วยรูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรมเหล่านี้ ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาแสดงให้เห็นว่ามีผู้ปกครองซึ่งเป็น “กษัตริย์” (ชัตตียะ) ดังคำกล่าวของพวกเจ้าลิจ

^{๔๘}ดูรายละเอียดใน พระราชวรมณี (ประยูรย์ ปยุตโต), *พุทธศาสนากับสังคมไทย*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๖), หน้า ๓๓.

^{๔๙}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *พุทธประวัติ เล่ม ๑*, หน้า ๙-๑๒. หรือใน พระราชวรมณี (ประยูรย์ ปยุตโต), *พุทธศาสนากับสังคมไทย*, หน้า ๒๕.

^{๕๐}บรรจบ บรรณรุจิ, *ประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ*, หน้า ๑๕๗.

^{๕๑}พระราชวรมณี (ประยูรย์ ปยุตโต), *พุทธศาสนากับสังคมไทย*, หน้า ๒๕-๒๘.

^{๕๒}Richard A. Gard, *Buddhist Political Thought; A Study of Buddhism in Society*, (Bangkok: Mahamakuta University, 1956), pp. 74-75., หรือ ปรีชา ช่างขวัญยืน, *ทรงสนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา*, หน้า ๖.

ฉวี เจ้าโกลิยะ และเจ้ามัลละว่า “พระผู้มีพระภาคทรงเป็นกษัตริย์ แม้พวกเราก็เป็นกษัตริย์”^{๕๓} หรือมีผู้ปกครองที่เป็น “ราชา” ดังปรากฏคำว่า “สกุยราชา”^{๕๔} หรือประโยคที่แสดงให้เห็นว่าพระเจ้าสุชนะทรงเป็นราชาว่า “มยหิ ภิกขเว เอตริหิ สุทุโธทโน นาม ราชา ปิตา อโหสิ”^{๕๕} เป็นต้น คำว่า “กษัตริย์” ดังกล่าวน่าจะหมายความว่าอยู่ในชนชั้นวรรณะกษัตริย์เหมือนกัน และคำว่า “ราชา” ก็เป็นเพียงตำแหน่งหรือยศเท่านั้น แต่ไม่ใช่ผู้ปกครองสูงสุด ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงสันนิษฐานเรื่องตำแหน่ง “ราชา” ไว้ว่าเจ้าหรือชนชั้นนำทั้งในแคว้นวัชชี แคว้นมัลละ และแคว้นสักกะเสมอเหมือนกันหมด ไม่มีใครมีตำแหน่งเป็นพระมหากษัตริย์หรือพระราชา และไม่มีใครมีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในการปกครองรัฐหรือแคว้น หากมีกิจใด ๆ เกิดขึ้น มีการสงคราม เป็นต้น เจ้าทั้งหลายก็จะประชุมปรึกษาหารือกัน เพื่อลงมติตัดสินใจในกิจนั้น ๆ และการที่มีการเรียกกันว่า “ราชา” หรือ “พระเจ้า” ในภาษาไทยนั้น ก็เรียกกันตามยศที่สืบกันมาตามสกุลเท่านั้น แม้จะเป็นราชา แต่ไม่ได้เป็นราชาอย่างพระเจ้าพิมพิสาร แห่งแคว้นมคธ หรือพระเจ้าปเสนทิแห่งแคว้นโกศล^{๕๖}

อย่างไรก็ตาม ในแคว้นหรือรัฐสามัคคีธรรมนี้ก็มีผู้นำเพื่อทำหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐ ดังที่นักวิชาการบางท่านได้อธิบายว่ามีการเลือกบุคคลใดบุคคลหนึ่งขึ้นมาทำหน้าที่เป็นผู้นำของแคว้นหรือรัฐ เช่น กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย อธิบายไว้ว่า “ประชาชนเลือกบุคคลที่มีความสามารถขึ้นเป็นประมุขหรือผู้นำ ซึ่งอยู่ในตำแหน่งในช่วงเวลาที่กำหนดไว้ เมื่อครบกำหนดก็มีการเลือกกันใหม่”^{๕๗} เช่นเดียวกับ ปรีชา ช่างขวัญยืน ก็ได้อธิบายไว้ทำนองเดียวกันว่าผู้นำของรัฐเหล่านี้มาจากการเลือกของประชาชนว่า “รัฐย่อยซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นรัฐเหล่านี้ประกอบด้วยคนเฒ่า หรือโคตรใหญ่ ๆ ซึ่งรวมกันเป็นชุมชนปกครองตนเอง หัวหน้ามาจากการเลือกของคนในเฒ่า”^{๕๘} แต่ ริต เดวิดส์ (Rhys Davids) ได้อธิบายถึงเรื่องนี้ไว้ว่า “ผู้นำสูงสุดซึ่งเราไม่อาจทราบได้ว่ามีวิธีเลือกกันมาอย่างไรและใช้เวลาเลือกกันนานเท่าใด จะได้รับเลือกให้เป็นประธานที่ประชุมและประมุขแห่งรัฐกรณีไม่มีการประชุม”^{๕๙}

จากความเห็นของนักวิชาการดังกล่าว จะเห็นได้ว่า นักวิชาการส่วนหนึ่งมีความเห็นตรงกันว่าผู้นำของรัฐสามัคคีธรรมนี้มาจากการเลือกตั้ง แต่ผู้วิจัยเห็นด้วยกับริต เดวิดส์ (Rhys Davids) ซึ่งกล่าวว่าเราไม่อาจทราบได้ว่ามีวิธีเลือกกันมาอย่างไรและใช้เวลาเลือกกันนานเท่าใด เนื่องจากผู้วิจัยยังไม่พบหลักฐานในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาอื่น ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นวิธีการเลือกตั้งประมุขหรือผู้นำแห่งรัฐสามัคคีธรรมนี้ว่าได้รับการเลือกมาจากประชาชนหรือได้รับการเลือกมาจากกลุ่มชนชั้นนำที่

^{๕๓}ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๓๖/๑๔๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๖/๑๗๗-๑๗๘.

^{๕๔}วิ.จ. (บาลี) ๗/๓๓๐/๑๑๓-๑๑๕, วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๓๐/๑๗๐.

^{๕๕}ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๒/๗, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๒/๖.

^{๕๖}ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **พุทธประวัติ เล่ม ๑**, หน้า ๙-๑๒.

^{๕๗}กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, **อินเดียสมัยพุทธกาล**, หน้า ๕๑-๕๒.

^{๕๘}ปรีชา ช่างขวัญยืน, **ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา**, หน้า ๖.

^{๕๙}T.W. Rhys Davids, **Buddhist India**, p. 19.

อยู่ในวาระเดียวกันคือกษัตริย์ แต่มีความเป็นไปได้ว่ามาจากการเลือกของกลุ่มชนชั้นนำที่อยู่ในวาระเดียวกันคือกษัตริย์มากกว่า เนื่องจากรัฐสามัคคีธรรมเหล่านี้มีชนชั้นนำซึ่งอยู่ในวาระกษัตริย์อยู่จำนวนมาก เช่น แคว้นวัชชีมีผู้นำหรือหัวหน้าซึ่งเรียกว่า “ราชา” ทำหน้าที่ปกครองในเวลาหนึ่ง ๆ บริหารร่วมกันถึง ๗,๗๐๗ องค์ ผลัดเปลี่ยนกันเป็นประมุขตามวาระ^{๖๐} ในแคว้นมัลละและแคว้นสักกะก็มีบุคคลที่เป็นเจ้าหรือราชาจำนวนมากซึ่งเป็นกลุ่มชนชั้นนำของแคว้นเช่นเดียวกัน^{๖๑} เพราะฉะนั้น ในแคว้นที่ปกครองด้วยรูปแบบสามัคคีธรรมเหล่านี้ อภิชน (Aristocrat) คือกลุ่มชนชั้นนำที่เป็นเจ้าซึ่งเรียกว่า “ราชา” มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในทางการเมืองการปกครองมากกว่าประชาชนโดยทั่วไป^{๖๒} เพราะฉะนั้น การปกครองรูปแบบสามัคคีธรรมนี้จึงมีลักษณะใกล้เคียงกับรูปแบบการปกครองในปรัชญากรีก โดยอาริสโตเติล นักปรัชญากรีกโบราณได้จัดแบ่งไว้คือ “Aristocracy” ในภาษาอังกฤษ หรือ “อภิชนาธิปไตย” ในภาษาไทย ซึ่งเป็นการปกครองโดยกลุ่มบุคคล ซึ่งอาริสโตเติลมองว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่ดี เนื่องจากส่งเสริมให้ผู้ปกครองใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และอภิชนาธิปไตยนี้มุ่งเน้นเรื่องวัฒนธรรมและคุณธรรมของคนชั้นสูงในสังคมเป็นสำคัญ โดยกำหนดว่าชนชั้นปกครองคือผู้ที่มีวัฒนธรรมสูงและมีคุณธรรมเพื่อให้ทำหน้าที่ตรวจสอบในการใช้อำนาจซึ่งกันและกัน^{๖๓}

นอกจากนี้ ลักษณะของรูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรมนี้ ต่างจากรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยอย่างชัดเจนในเรื่องของการใช้อำนาจทางการเมืองการปกครอง แม้ว่าจะมีการเลือกบุคคลใดบุคคลหนึ่งขึ้นมาทำหน้าที่ประมุขแห่งรัฐ แต่อำนาจในการตัดสินใจทางการเมืองการปกครองก็ขึ้นอยู่กับมติที่ประชุม หากที่ประชุมมีความเห็นชอบอย่างไร ก็ต้องยอมรับและดำเนินการให้เป็นไปอย่างนั้น เพราะฉะนั้น ในการปกครองแบบสามัคคีธรรมนี้ นโยบายต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อบ้านเมืองจึงออกมาจากการลงมติในที่ประชุมดังกล่าว ในขณะที่ระบอบราชาธิปไตย แม้จะมีการประชุมร่วมกันระหว่างพระมหากษัตริย์หรือพระราชากับข้าราชการบริหาร แต่สุดท้ายพระมหากษัตริย์หรือพระราชาก็คือผู้มีอำนาจตัดสินใจสูงสุดและอาจจะยอมรับหรือไม่ยอมรับมติของที่ประชุมก็ได้

หนึ่งในสมัยที่รัฐหรือแคว้นที่ปกครองด้วยรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยมีอำนาจและกำลังขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวางนั้น การที่รัฐหรือแคว้นที่ปกครองด้วยรูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรมจะดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงนั้น นอกจากจะต้องอาศัยกำลังทหารและยุทธโศปกรณ์ต่าง ๆ แล้ว ยังต้องอาศัยหลักการเรื่องความสามัคคีและความมีระเบียบวินัยของผู้คนในรัฐเป็นสำคัญ เนื่องจากการตัดสินใจทางการเมืองการปกครองซึ่งต้องอาศัยมติที่ประชุมที่มีความเห็นที่สอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน แม้กำลังทางทหารและยุทธโศปกรณ์ต่าง ๆ จะด้อยกว่ารัฐที่รุกราน แต่ถ้าหากผู้คนในรัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นนำยึดหลักสามัคคีธรรมมีความพร้อมเพรียงเป็น

^{๖๐} ส.ส.อ. (ไทย) ๒๕/๓๗๓, อ.อ.อุฎก.อ. (ไทย) ๓๗/๓๗๒. หรือ พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า ๒๖-๒๗.

^{๖๑} พ.อ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๒, พ.อ.อ. (ไทย) ๔๑/๒๑-๔๐.

^{๖๒} วีระ สมบูรณ์, รัฐธรรมในอดีต, หน้า ๕๙.

^{๖๓} ดูรายละเอียดใน ศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ อารังญวงศ์, การเมือง: แนวความคิดและการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ เสมาธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๘๘.

อันหนึ่งอันเดียวกันเป็นต้น ก็จะถูกกลายเป็นรัฐที่มีความเข้มแข็งสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและสามารถสร้างความเกรงขามแก่รัฐอื่น ๆ ที่คิดจะรุกรานได้

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า องค์กรหลักในการกำหนดทิศทางของบ้านเมืองและตัดสินใจออกนโยบายที่สำคัญ ๆ ของรัฐหรือแคว้นที่ปกครองด้วยรูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรมนี้ จึงได้แก่กลุ่มบุคคลชั้นผู้นำผู้เข้าประชุมร่วมกันในสถานนั่นเอง สถานคือสถานที่ประชุมร่วมกันของชนชั้นนำของรัฐ ซึ่งในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา เรียกสถานที่สำหรับใช้ในการประชุมร่วมกันนี้ว่า “สันถาคาร” หรือ “สถฐาคาร”^{๖๔} ซึ่งเป็นสิ่งปลูกสร้างที่มีเสากับหลังคาเป็นหลัก แต่ไม่มีผนังหรือกำแพงกันแต่อย่างใด^{๖๕} สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการประชุมนี้ ปรีชา ช่างขวัญยืน ได้อธิบายไว้ว่า

กิจการของรัฐดำเนินไปโดยผ่านที่ประชุมซึ่งประชุมกันในรัฐสภาซึ่งเรียกว่าสันถาคาร ผู้ที่เข้าประชุมมีทั้งคนหนุ่มคนแก่คนรวยคนจน เชื่อว่าสันถาคารนี้อาจเป็นที่มาของรูปแบบการทำสังฆกรรม ผู้จัดที่นั่งในที่ประชุมมีตำแหน่งเรียกว่า อาสนปัญญาปกะ ประธานที่ประชุมเรียกว่า วินัยธร ไม่มีสิทธิออกเสียง หน้าที่เรียกคนเข้าประชุมให้ครบองค์เป็นของคณปุรกะ มีการเสนอหัวข้อการประชุมเรียกว่า ญัตติ ซึ่งจะต้องมีการประกาศเรียกว่า อนุสาวนํ การอภิปรายจะดำเนินไปตามญัตติ และตรงประเด็น ข้อเสนอหรือประติขญาจะประกาศต่อที่ประชุม หากที่ประชุมเจ็บบื่อว่ามีมติรับรองเป็นเอกฉันท์ หากมีผู้ค้านให้ออกเสียงโดยเขียนลงในแผ่นไม้ที่เรียกว่าสลากา สีต่างๆ ซึ่งแทนความเห็นต่าง ๆ ผู้รวมคะแนนเสียงเรียกว่าสลากาคาหาปกะ ต้องเป็นผู้ปราศจากอคติต่างๆ เสียงข้างมาก (เยภยยสิกั) จะเป็นฝ่ายชนะ และมีเจ้าหน้าที่จดบันทึกไว้ เมื่อลงมติแล้วห้ามยกขึ้นพูดใหม่อีก^{๖๖}

อย่างไรก็ตาม จากรัฐหรือแคว้นทั้งหมด ๙ แคว้นดังที่กล่าวมาในเบื้องต้นว่าปกครองกันด้วยรูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม แต่ในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาปรากฏเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรมผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในรัฐหรือแคว้นต่าง ๆ เพียง ๓ แคว้นเท่านั้น ได้แก่ แคว้นวัชชี แคว้นมัลละ และแคว้นสักกะ ซึ่งเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การปกครองแบบสามัคคีธรรมนี้ เมื่อบ้านเมืองมีเรื่องสำคัญที่จะต้องตัดสินใจ ไม่มีใครมีอำนาจสิทธิ์ขาดตัดสินใจได้แต่เพียงผู้เดียว แต่ต้องนำเรื่องนั้นเข้าสู่ที่ประชุม เพื่อปรึกษาหารือกันแล้วลงมติตัดสินใจ และยังแสดงให้เห็นว่าอำนาจตัดสินใจทางการเมืองอยู่ในมือของชนชั้นสูงซึ่งอยู่ในตระกูลหรือวรรณะเดียวกันเท่านั้น^{๖๗} ดังเหตุการณ์ซึ่งมีบันทึกไว้ในคัมภีร์ต่อไปนี้

^{๖๔}คำว่า “สันถาคาร” หรือ “สถฐาคาร” มีความหมาย ๒ นัย คือ นัยที่ ๑ หมายถึงอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่พักผ่อนสำหรับมหาชน อาคารนี้ถูกสร้างขึ้นที่ใจกลางเมือง คนที่อยู่รอบ ๆ ทั้ง ๔ ทิศสามารถมองเห็นได้ คนที่มาจาก ๔ ทิศจะพักที่อาคารนี้ก่อนที่จะเข้าไปพักในที่สะดวกสำหรับตน นัยที่ ๒ หมายถึงอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อประชุมพิจารณาราชกิจสำหรับราชตระกูล ในที่นี้หมายถึงนัยที่ ๒ (อง.อภฺจก.อ. (ไทย) ๓๗/๓๗๐-๓๗๑. หรือ อง.อภฺจก.อ. (บาลี) ๓/๑๒/๒๒๙-๒๓๐.)

^{๖๕}T.W. Rhys Davids, *Buddhist India*, p. 20

^{๖๖}ปรีชา ช่างขวัญยืน, *ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา*, หน้า ๗.

^{๖๗}ดูรายละเอียดใน ปรีชา ช่างขวัญยืน, *ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก*, หน้า ๔๐.

(๑) เหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในแคว้นวัชชี เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูแห่งแคว้นมคธ มีพระประสงค์จะยึดแคว้นวัชชีมาไว้ในพระราชอำนาจ แต่เจ้าวัชชีทั้งหลายถือหลักการเรื่องความสามัคคี ความพร้อมเพรียงกัน ทำให้แคว้นวัชชีเป็นแคว้นที่มีความเข้มแข็งยากที่ใครจะยึดได้ด้วยกำลัง เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูส่งวัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์ไปทำลายความสามัคคีแล้ว ในที่สุดจึงสามารถยึดแคว้นวัชชีได้ เนื่องจากเจ้าวัชชีแตกความสามัคคีกัน^{๖๘}

(๒) เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแคว้นมัลละ เมื่อพระอานนท์ไปแจ้งข่าวการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้าแก่พวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินารา ก็ไปที่สัณฐาคาร ขณะนั้น พวกเจ้ามัลละกำลังประชุมพิจารณาด้วยราชกิจบางอย่างอยู่^{๖๙}

(๓) เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแคว้นสักกะ เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งแคว้นโกศล มีพระประสงค์จะเป็นญาติกับพระพุทธเจ้า จึงทรงส่งทูตไปทูลขอธิดาจากเจ้าศากยะทั้งหลาย เจ้าศากยะจึงประชุมปรึกษารื้อกันเพื่อตัดสินใจในเรื่องนี้ ในที่สุดก็ลงมติตัดสินใจส่งนางवासภัตติยาซึ่งเป็นธิดาของเจ้ามหานามที่เกิดกับนางทาสีไปให้พระเจ้าปเสนทิโกศล^{๗๐}

นอกจากนี้ รูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรมตามที่ชาวพุทธในสังคมไทยนิยมเรียกกันนี้ มีการมองกันว่า มีลักษณะเหมือนหรือคล้ายระบอบประชาธิปไตยที่นิยมใช้กันอยู่ในประเทศต่าง ๆ ในสังคมโลกปัจจุบัน เนื่องจากลักษณะของการปกครองที่มีการประชุมปรึกษารื้อร่วมกันในสภา เพื่อรับความพึงความคิดเห็นแล้วก็พิจารณาตัดสินใจลงมติ หากมติของที่ประชุมว่าอย่างไร ทุกคนก็จะต้องยอมรับและดำเนินการให้เป็นไปอย่างนั้น^{๗๑} จริง ๆ แล้วลักษณะดังกล่าวแม้จะมีในระบอบประชาธิปไตย แต่ก็ก็เป็นเพียงลักษณะเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น และลักษณะดังกล่าวก็มีอยู่ในระบอบการปกครองแบบอื่นด้วยเช่นกัน ไม่ได้มีเฉพาะแต่ในระบอบประชาธิปไตยเท่านั้น^{๗๒}

สำหรับความแตกต่างที่เห็นได้อย่างชัดเจน ระหว่างระบอบสามัคคีธรรมกับประชาธิปไตยก็คือเรื่อง “อำนาจอธิปไตย” อันเป็นหลักการสำคัญทางการเมือง ในระบอบสามัคคีธรรมนั้นจะเห็นได้ว่าอำนาจในการตัดสินใจทางการเมืองการปกครองมีได้อยู่ที่ประชาชนหรือสามัญชนโดยทั่วไป แต่อยู่ที่กลุ่มบุคคลเพียงบางกลุ่มบางคณะเท่านั้นคือกลุ่มชนชั้นสูง จะเห็นได้ว่าในที่ประชุมคือสัณฐาคารนั้นส่วนมากเป็นชนชั้นสูงซึ่งเป็นราชา เมื่อมองที่รูปแบบนี้จึงไม่ใช่ประชาธิปไตย^{๗๓} ต่างจากรบอบประชาธิปไตยซึ่งประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยอย่างแท้จริง ส่วนรายละเอียดในการใช้อำนาจอธิปไตยกันอย่างไรนั้นก็มีความแตกต่างกันไปในแต่ละสังคมหรือแต่ละประเทศ เพราะฉะนั้น การที่รัฐซึ่งปกครองด้วยระบอบสามัคคีธรรมให้ความสำคัญแก่คณะชนชั้นสูงซึ่งร่วมกันตัดสินใจดำเนินกิจกรรม

^{๖๘}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๑-๑๓๕/๗๗-๘๑, ที่.ม.อ. (ไทย) ๑๓/๓๓๗-๓๔๘.

^{๖๙}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๑/๑๕๙.

^{๗๐}ช.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๒๑-๒๒.

^{๗๑}ดูรายละเอียดใน วิรัช ธีรพันธุ์เมธี, **พุทธปรัชญาการปกครอง**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ดวงแก้ว, ๒๕๔๔), หน้า ๘. หรือใน ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์, “การศึกษาวิเคราะห์การเมืองการปกครองในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า (ข).

^{๗๒}ดูรายละเอียดใน ปรีชา ช่างขวัญยืน, **ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก**, หน้า ๓๕.

^{๗๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

ต่าง ๆ ทางการเมืองการปกครอง ด้วยการยึดหลักการเรื่องความสามัคคี ความพร้อมเพรียงร่วมใจกัน และความมีระเบียบวินัย ระบอบสามัคคีธรรมจึงมีความใกล้เคียงกับอภิชนาธิปไตยมากกว่าที่จะเป็นประชาธิปไตย

จากที่กล่าวมา ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า รูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรมนี้ แม้จะมีผู้เป็นประมุขแห่งรัฐหรือแคว้น แต่อำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ในทางการเมืองการปกครองมิได้อยู่ที่ประมุขแห่งรัฐเพียงคนเดียวเท่านั้น เนื่องจากการกระจายอำนาจออกไปยังสมาชิกซึ่งเป็นชนชั้นสูงของรัฐกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลผู้อยู่ในวรรณะเดียวกันคือวรรณะกษัตริย์ หรือกลุ่มบุคคลซึ่งเรียกกันว่า “ราชา” หากมีเรื่องสำคัญใด ๆ ซึ่งจะต้องตัดสินใจในทางการเมืองการปกครองชนชั้นสูงแต่ละกลุ่มก็จะส่งผู้แทนเข้าประชุมร่วมกันในสภาที่เรียกว่า “สัณฐาคาร” เพื่อทำหน้าที่ต่าง ๆ ในสภาและทำหน้าที่พิจารณาลงมติตัดสินใจในเรื่องสำคัญนั้น ๆ หากที่ประชุมมีมติเป็นเอกฉันท์อย่างไรแล้ว ก็จะต้องยอมรับและดำเนินการให้เป็นไปตามนั้น เพราะได้ผ่านความเห็นชอบจากที่ประชุมแล้ว ด้วยเหตุนี้ กลุ่มชนชั้นสูงจึงรวมกันเป็นผู้ปกครองรัฐหรือแคว้นซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยอย่างแท้จริง ดังนั้น รูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรมนี้จึงมีความโดดเด่นในเรื่องของการยึดหลักการเรื่องความสามัคคี ความพร้อมเพรียงร่วมใจกัน และความมีระเบียบวินัย ในการตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางการเมืองการปกครองร่วมกันของชนชั้นสูงในสังคม

เมื่อกกล่าวโดยสรุปแล้ว รูปแบบการปกครองในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทแบ่งออกได้ ๒ รูปแบบด้วยกัน ได้แก่ รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยกับรูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม

๑) รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตย หมายถึง การปกครองที่มีพระมหากษัตริย์หรือพระราชาเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นทั้งผู้นำและผู้ปกครอง อีกทั้งมีอำนาจสูงสุดในการปกครองแต่เพียงผู้เดียว เมื่อพระมหากษัตริย์หรือพระราชาใช้อำนาจที่มีอยู่นั้นให้เป็นไปบริบูรณ์แต่เพียงผู้เดียว จึงเรียกรูปแบบนี้ได้อีกคำว่า สมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) ซึ่งมี ๒ ประการ คือ (๑) ราชาธิปไตยตามแบบพราหมณ์ ผู้ที่ทำหน้าที่ในการปกครองคือพระมหากษัตริย์หรือพระราชานั้น จะได้รับการยอมรับและให้ความเคารพนับถืออย่างมากดุจเทพเจ้า จากผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครอง เนื่องจากเชื่อกันว่ากษัตริย์มีที่มาหรือกำเนิดมาจากเทพเจ้าได้แก่พระพรหม เพื่อให้ทำหน้าที่เป็นนักรบป้องกันประเทศในยามศึกสงครามหรือเป็นนักปกครองยามบ้านเมืองสงบ (๒) ราชาธิปไตยตามแบบพุทธ ผู้ที่ทำหน้าที่ในการปกครองคือพระมหากษัตริย์หรือพระราชานั้น เกิดขึ้นจากพัฒนาการของสังคมมนุษย์และการทำหน้าที่ของบุคคล ซึ่งได้รับการคัดเลือกและแต่งตั้ง (สมมติ) ขึ้นมาจากสมาชิกในสังคมที่ตกลงร่วมกันให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งมีบทบาทและหน้าที่สำคัญในการเป็นผู้นำและผู้ปกครองเพื่อดูแลแก้ไขปัญหาสังคมให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย จึงเรียกรูปแบบนี้ว่า “สมมติราช” คือผู้ปกครองที่ถูกเลือกและแต่งตั้งขึ้นมาให้ทำหน้าที่ตามมติของสมาชิกในสังคม

๒) รูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม รูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม คือรูปแบบการปกครองซึ่งกลุ่มชนผู้ปกครองมีความพร้อมเพรียงร่วมแรงร่วมใจกันและมีระเบียบวินัยเป็นเครื่องดำรงรักษาความสามัคคีไว้รูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรมนี้เป็นรูปแบบการปกครองอีกแบบหนึ่งซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างใกล้ชิดเช่นเดียวกับราชาธิปไตย และใน

พุทธกาลนิยมใช้ในการปกครองของรัฐหรือแคว้นเล็ก ๆ ทางตอนเหนือของชมพูทวีปหรืออินเดียในปัจจุบัน

๒.๓ ความสำคัญของนักปกครองในจักรวรรดิสุทร

ความเป็นจริงแล้วในการปกครองรัฐนั้น ผู้ปกครองนับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งก็มี ในฐานะเป็นผู้นำ และผู้บริหารบ้านเมือง ดังที่กล่าวไว้ในอัครคัมภีร์สุทรว่า

วาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้นนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงได้ประชุมกันปรับทุกข์กันว่า ‘ท่านผู้เจริญ บาบธรรมปรากฏในหมู่มสัตว์แล้ว คือ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้จักปรากฏ การครหา จักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือพัฒนาวุธจักปรากฏ ทางที่ดีพวกเราควรสมมต (แต่งตั้ง) สัตว์ผู้หนึ่ง ซึ่งจะว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียน ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบ พวกเราจักแบ่งปันข้าวสาทิให้แก่สัตว์ผู้หนึ่ง ครั้นแล้ว สัตว์เหล่านั้นจึงเข้าไปหาท่านที่มีรูปงดงามกว่า น่าดูกว่า น่าเลื่อมใสกว่า น่าเกรงขามกว่า แล้วจึงได้กล่าวดังนี้ว่า ‘มาเถิด ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว จงตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียน จงขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบเถิด และพวกเราจักแบ่งปันข้าวสาทิให้แก่ท่าน’ สัตว์ผู้หนึ่งรับคำแล้ว ได้ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียน ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบ และสัตว์เหล่านั้นก็ได้แบ่งปันข้าวสาทิให้แก่สัตว์ผู้หนึ่ง^{๗๔}

จากข้อความข้างต้น ทำให้เห็นว่า ผู้นำนั้นมีความสำคัญในการปกครอง กำหนดบทบาทของรัฐ โดยการวางกติกา มารยาททางสังคม เพื่อให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข แต่ทั้งนี้ก็อยู่ที่ประชาชนในรัฐเป็นผู้เลือก โดยพิจารณาที่ลักษณะบุคคลเป็นสำคัญ และในการปกครองบ้านเมืองนั้น ผู้นำเป็นผู้ขับเคลื่อนบริหารประเทศให้ดำเนินไปได้ ดังข้อความในจักรวรรดิสุทรว่า

เมื่อมนุษย์มีอายุชั้ย ๘๐,๐๐๐ ปี จักมีพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่า สังขะ ทรงอุบัติขึ้น ณ กรุงเกตุมดีราชธานี เป็นผู้ทรงธรรม ครองราชย์โดยธรรม ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดิน มีมหาสมุทรทั้งสี่เป็นขอบเขต ทรงได้รับชัยชนะ มีราชอาณาจักรมั่นคง สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ ได้แก่ (๑) จักรแก้ว (๒) ช้างแก้ว (๓) ม้าแก้ว (๔) มณีแก้ว (๕) นางแก้ว (๖) คหบดีแก้ว (๗) ปริณายกแก้ว มีพระราชโอรส มากกว่า ๑,๐๐๐ องค์ ซึ่งล้วนแต่กล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวีรกษัตริย์สามารถอำยราชศัตรูได้ พระองค์ทรงชนะโดยธรรม ไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศัสตราครอบครองแผ่นดินนี้มีสาครเป็นขอบเขต^{๗๕}

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า ในการปกครองของพระองค์นั้นจะใช้หลักธรรมเป็นสำคัญ เรียกว่า ธรรมราชา แทนการลงอาชญาหรือ ทัดหน้บ่น ฉะนั้น ผู้นำมีความสำคัญในฐานะกษัตริย์ราชา ผู้บริหารรัฐ ผู้ดูแลความสงบสุข และสร้างสันติให้เกิดขึ้นแก่ราษฎรเป็นหลัก ทั้งนี้ก็เพราะว่าบ้านเมืองจะอยู่เย็นเป็นสุข มีระเบียบวินัย ก็เพราะมีผู้นำเป็นที่รวมจิตใจ มีผู้บริหารบ้านเมืองคอยเอา

^{๗๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๐/๙๖.

^{๗๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๖/๗๗.

ใจใส่แล ดังหลักที่ว่า พระราชาเป็นเครื่องปรากฏของแว่นแคว้น^{๗๖} พระราชาเป็นประมุขของประชาชน^{๗๗}

๒.๔ คุณลักษณะของนักปกครองในจกัวัตติสูตร

หากจะกล่าวถึงลักษณะผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีที่สุดแล้ว ในทัศนะของพระพุทธศาสนา กล่าวว่ามี ๒ ประเภท คือ (๑) พระเจ้าจักรพรรดิ (๒) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังพุทธดำรัสที่ตรัสถึงลักษณะของคน ๒ ประเภทนี้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกนี้ เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มากเพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกไหนบ้าง คือ ๑) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒) พระเจ้าจักรพรรดิ บุคคล ๒ จำพวกนี้แล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๗๘}

การที่พระเจ้าจักรพรรดิเป็นผู้ทรงธรรม ประพฤติปฏิบัติดำรงพระองค์อยู่ในข้อวัตรปฏิบัติที่เป็นธรรม ทำให้รัฐที่อยู่ใต้อำนาจปกครองเกิดความสงบสุข เรียกว่าประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข ความอุดมสมบูรณ์ ความสงบสุขของประชาชน ความเป็นเอกภาพของรัฐก่อให้เกิด “แก้ว” หรือ “สิ่งประเสริฐ ๗ ประการ” ขึ้นสำหรับพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรมนั้น ดังพระพุทธพจน์ที่ปรากฏในจกัวัตติสูตรว่า

พระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่า ทังหนะมิ ผู้ทรงธรรม ครองราชย์โดยธรรม ทรงเป็นใหญ่ ในแผ่นดินมีมหาสมุทรทั้งสี่เป็นขอบเขต ทรงได้รับชัยชนะ มีราชอาณาจักรมั่นคง สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ ได้แก่ (๑) จักรแก้ว (๒) ช้างแก้ว (๓) ม้าแก้ว (๔) มณีแก้ว (๕) นางแก้ว (๖) คหบดีแก้ว (๗) ปริณายกแก้ว มีพระราชโอรสมากกว่า ๑,๐๐๐ องค์ ซึ่งล้วนแต่กล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวีรกษัตริย์ สามารถย้ายราชศัตราได้ พระองค์ทรงชนะโดยธรรม ไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศัสตรา ครอบครองแผ่นดินนี้มีสาครเป็นขอบเขต^{๗๙}

จากข้อความข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่า พระเจ้าจักรพรรดินั้นทรงครองราชย์โดยธรรม ทำให้พระองค์นั้นเป็นกษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นขอบเขต มีราชอาณาจักรมั่นคง สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ คือ ๑) จักรแก้ว เป็นพระราชอำนาจที่แผ่ไปไพศาล ๒) ช้างแก้ว หมายถึงเอาความเจริญทางด้านขนส่ง ๓) ม้าแก้ว หมายถึงเอาความเจริญทางด้านสื่อสาร ๔) แก้วมณี คือทรัพย์สินมั่งคั่ง ท้องพระคลังสมบูรณ์ ๕) นางแก้ว คือได้พระชายาที่ดี และอาจจะรวมถึงสังคมาติที่น้องที่ดีด้วย ๖) คฤหบดีแก้ว คือเศรษฐกิจในแว่นแคว้นหรือเขตการปกครองของพระองค์รุ่งเรือง ๗) ปริณายกแก้ว คือผู้บริหารแทนพระองค์และหมายรวมเหล่าข้าราชการบริพาร เหล่าข้าราชการผู้รับใช้ต่างพระเนตรพระกรรณของพระองค์ล้วนแต่มีคุณภาพ ตั้งอยู่ในธรรม ไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวง แสวงหา

^{๗๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๒/๘๐.

^{๗๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๐๐/๔๙๙.

^{๗๘} อ.ท. (ไทย) ๒๐/๕๓/๙๗.

^{๗๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๑/๖๐.

ผลประโยชน์อันไม่ใช่ธรรม เมื่อว่าโดยสรุปแล้วคือพระองค์ปกครองด้วยธรรม ทำให้ได้รับความเป็นธรรมเป็นเครื่องตอบสนอง นี่คืออานิสงส์จากการปฏิบัติขึ้นของพระเจ้าจักรพรรดิผู้เป็นธรรมราชา ในทศวรรษของพระพุทธศาสนา ในส่วนการปฏิบัติขึ้นของพระตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ถือว่าเป็นการปฏิบัติขึ้นเพื่อประโยชน์สูงสุดของมวลมนุษย์อย่างแท้จริง ยิ่งกว่าความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ดังข้อความที่ว่า “พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นในโลกนี้แล้ว และทรงแสดงธรรมที่นำความสงบมาให้ เป็นไปเพื่อปรินิพพาน”^{๘๐} และว่า “พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นพระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค”^{๘๑}

สรุปคุณลักษณะของผู้ปกครองตามหลักของพระพุทธศาสนา ๔ ประการ ดังนี้

๑. เป็นผู้ทรงธรรม ผู้ปกครองอยู่ในฐานะเป็นผู้นำ การปฏิบัติตนที่ดีงามจึงเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง ดังข้อความที่ปรากฏในอัมมิกสูตรว่า “ในเวลาที่พระราชชาติตั้งอยู่ในธรรม แม้พวกข้าราชการก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกข้าราชการตั้งอยู่ในธรรม แม้พวกพราหมณ์ก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกพราหมณ์ตั้งอยู่ในธรรม แม้ชาวนิคม และชาวชนบทก็ตั้งอยู่ในธรรม”^{๘๒} ตรงกันข้าม ถ้าผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรม ประชาชนก็จะไม่ตั้งอยู่ในธรรมด้วย ดังข้อความที่ว่า “เมื่อฝูงโคข้ามแม่น้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว โคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกัน ..ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย”^{๘๓}

๒. มีความยุติธรรม ความยุติธรรมของสังคมเป็นสิ่งที่จำเป็น จุดมุ่งหมายของรัฐก็เพื่อจัดสรร แบ่งปันทรัพยากรให้เกิดความเป็นธรรมนั่นเอง เมื่อเกิดความขัดแย้งในสังคม ผู้ปกครองจะต้องให้ความเป็นธรรม ไม่เอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง ถ้าผู้ปกครองมีความไม่ยุติธรรม บ้านเมืองก็ระส่ำระสาย ไม่สามารถดำเนินไปตามปกติได้ ในคัมภีร์ชาดก ได้แสดงหลักดังกล่าวไว้ว่า ถ้าผู้ปกครองบริหารบ้านเมืองโดยชอบธรรม ย่อมไม่ทำให้ประเทศชาติล่มจม อีกทั้งยังทำให้ประเทศชาติมีความสุข

๓. มีความรอบรู้ รอบรู้ทั้งในเรื่องการบริหารงาน และรอบรู้ในเรื่องการบริหารคน อย่างน้อยที่สุด ผู้ปกครองจะต้องมีองค์คุณแห่งความรู้ ๓ ประการ คือ^{๘๔}

๑) จักขุมา มีสายตายาวไกล สามารถมองทะลุปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว และที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รู้จักเลือกคนเข้ามาช่วยบริหารราชการแผ่นดินให้เหมาะสมกับหน้าที่ และความสามารถ ในโยธาสูต^{๘๕} ได้กล่าวถึงความรอบรู้ไว้ ๔ ประเด็น คือ (๑) ฉลาดในหน้าที่ของตนเอง (๒) เข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้น (๓) สามารถแก้ปัญหาให้ลุล่วงได้ด้วยดี และ (๔) สามารถฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ ได้ด้วยความเชื่อมั่น

^{๘๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๒/๓๕๕.

^{๘๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๕/๓๗๙.

^{๘๒} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๔.

^{๘๓} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕.

^{๘๔} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓.

^{๘๕} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๘๑/๒๕๗.

๒) วิรุโธ จัดแรงงานได้ดี คือ เป็นผู้มีความสามารถในด้านการบริหารงานบ้านเมือง ให้เป็นไปตามเป้าประสงค์ ทั้งเป็นผู้เอาใจใส่ในหน้าที่การงานของตน ค้นหาวิธีที่จะทำให้การบริหารงานเป็นไปด้วยดี

๓) สัมปันโน มีหลักมนุษยสัมพันธ์ดี ผู้ปกครองที่ดีจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ เข้าได้กับบุคคลทุกระดับ

๔. มีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่ที่ดี ผู้เป็นใหญ่ มีหน้าที่บริหารงานบ้านจะต้องมีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่พื้นฐานอย่างน้อย ๔ ประการ คือ^{๘๖} (๑) มีความรัก ความปรารถนาดีต่อประชาชน เห็นอกเห็นใจประชาชน (๒) ปฏิบัติหน้าที่ราชการบ้านเมืองเพื่อปัดทุกข์ บำรุงสุขให้แก่ประชาชน โดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย (๓) รู้จักชื่นชม เมื่อประชาชนได้บรรลุถึงเป้าหมายที่ประสงค์ และ (๔) อุเบกขา มีใจเป็นกลาง เที่ยงธรรม ไม่เข้าไปก้าวกายเรื่องราวต่าง ๆ จนกระทั่งเสียระบบงานโดยส่วนรวม

มนุษย์เกิดมาย่อมต้องการมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยคุณภาพชีวิตจะเกิดขึ้นได้ต้องมีความสุขเกิดขึ้นก่อน ความสุขที่แท้จริงต้องเกิดจากความรู้สึกพอใจในตนเอง รู้สึกว่าชีวิตนี้มีคุณค่า มีความหมาย ซึ่งการมีคุณภาพชีวิตที่ดีนั้นมนุษย์ต้องรู้จักพัฒนาตนเองทั้ง ๔ ด้านคือ กาย ศีล จิต และปัญญา การพัฒนาตามความหมายของพระพุทธศาสนา ก็คือ ภาวนา หมายถึง การทำให้เป็น ให้มีขึ้น^{๘๗} ประกอบด้วย

๑) กายภาวนา คือ การเจริญกาย, พัฒนากาย, การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกันเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้ง ๕ ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ ไม่ให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ, การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

๒) สีลภาวนา คือ การเจริญศีล, พัฒนาความประพฤติ, การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน

๓) จิตภาวนา คือ การเจริญจิต, พัฒนาจิต, การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น

๔) ปัญญาภาวนา คือ การเจริญปัญญา, พัฒนาปัญญา, การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

^{๘๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๑๕/๓๘๐.

^{๘๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๗๐.

๒.๕ หน้าที่ของนักปกครองในจักรวัตติสูตร

จักรวรรดิวัตร หรือจักรวรรดิธรรม หมายถึงวัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ, พระจริยาที่พระเจ้าจักรพรรดิพึงทรงบำเพ็ญสม่ำเสมอ, ธรรมเนียมการทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระเจ้าจักรพรรดิ, หน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่^{๘๘} เป็นคำสอนที่พระเจ้าจักรพรรดิทรงตรัสสอนราชบุตรสืบต่อมา ดังข้อความที่ว่า

ลูกเอ๋ย ถ้าเช่นนั้น ลูกจงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นับถือธรรม บูชาธรรม นอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอดมีธรรมเป็นใหญ่ จงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองชนภายในกำลังพล พวกกษัตริย์ผู้ตามเสด็จ พราหมณ์และคหบดีชาวนิคม และชาวชนบท สมณพราหมณ์ สัตว์จำพวกเนื้อและนกโดยธรรม การกระทำสิ่งที่ผิดแบบแผน อย่าได้เป็นไปในแคว้นแคว้นของลูก อนึ่ง บุคคลเหล่าใดในแคว้นแคว้นของลูก ไม่มีทรัพย์ ลูกพึงให้ทรัพย์แก่บุคคลเหล่านั้นด้วย อนึ่ง สมณพราหมณ์เหล่าใดในแคว้นแคว้นของลูก เว้นขาดจากความมัวเมาและความประมาท ตั้งมั่นอยู่ในขันติ (ความอดทน) และโสรจจะ (ความเสถียร) ผีกตน สงบตน ให้ตนดับกิเลสอยู่แต่ผู้เดียว ลูกพึงเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้น ตามกาล อันควรแล้วได้ถามสอบถามว่า “ท่านขอรับ อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเกี่ยวข้อง อะไรไม่ควรเกี่ยวข้อง อะไรที่ข้าพเจ้าทำอยู่ พึงเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่าอะไรที่ข้าพเจ้าทำอยู่ พึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาลนาน” ครั้นลูกได้ฟังจากสมณพราหมณ์เหล่านั้นแล้ว สิ่งใดเป็นอกุศล พึงละเว้นสิ่งนั้น สิ่งใดเป็นกุศล พึงยึดถือประพฤติสิ่งนั้นให้มั่น ลูกเอ๋ย จักรวรรดิวัตรอันประเสริฐนั้น เป็นอย่างนี้แล^{๘๙}

จากข้อความดังกล่าว สรุปได้ว่า จักรวรรดิวัตรคือวัตรของพระเจ้าจักรพรรดิมี ๑๒ ประการ^{๙๐} ได้แก่

๑. ธรรมาธิปไตย พระราชาหรือผู้ปกครองโดยยึดถือธรรมเป็นใหญ่ เคารพนับถือบูชา ยำเกรงธรรมต้องยึดธรรมเป็นหลัก เป็นธงชัยในการปกครองประเทศ เป็นธรรมาธิปไตย

๒. ธรรมิการักษา จัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันชอบธรรมและเป็นธรรม

๑) อันโตชน พระราชาหรือผู้ปกครองต้องให้ความคุ้มครองรักษาอันเป็นธรรมแก่ชนหรือชนภายใน เช่น พระมเหสี พระโอรส พระธิดา ตลอดถึงผู้ปฏิบัติราชการในพระองค์ทั้งหมด โดยการอบรมสั่งสอนให้อยู่ในความสงบเรียบร้อยดีงาม

๒) พลกาย พระราชาหรือผู้ปกครองต้องให้ความคุ้มครองรักษาแก่กำลังพล เช่น ทหาร ข้าราชการตำรวจโดยเป็นธรรม

^{๘๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕๐.

^{๘๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๔/๖๒-๖๓.

^{๙๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๒/๗๓.

๓) ชัตติยะ พระราชาหรือผู้ปกครองต้องให้ความคุ้มครองแก่กษัตริย์ที่เป็นเมืองขึ้น ตลอดจนชนชั้นผู้ปกครองและนักบริหารชั้นผู้ใหญ่ทั้งหลาย เมื่อเกิดมีปัญหาขึ้นมาก็สามารถให้ความช่วยเหลือตลอดถึงเป็นที่ปรึกษาได้อย่างทันท่วงที

๔) อนุยนต์ พระราชาหรือผู้ปกครองต้องให้ความคุ้มครองแก่นุชน หรือข้าราชการผู้ตามเสด็จ หรือข้าราชการพลเรือนเมื่อเขามีปัญหา

๕) พรหมณคฤหบดี พระราชาหรือผู้ปกครองต้องให้ความคุ้มครองแก่ชนเจ้าพิธี ผู้ประกอบอาชีพวิชาการ พ่อค้า เกษตรกร ด้วยวิธีการจัดหาทุนทรัพย์ และอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ

๖) เนคมชนบท พระราชาหรือผู้ปกครองต้องให้ความคุ้มครองแก่ราษฎรทั้งปวง ทั้งในเมือง ชนบท และชายแดนโดยเป็นธรรมเสมอเหมือนกัน

๗) สมณพราหมณ์ พระราชาหรือผู้ปกครองต้องให้ความคุ้มครองแก่พระสงฆ์ บรรพชิต นักบวช สมณชีพรามณ์

๘) มิคปักษี พระราชาหรือผู้ปกครองต้องให้ความคุ้มครองแก่นก และเนื้อ สัตว์ที่ควรสงวนทั้งหลาย

๓. อธรรมการนิเสธนา พระราชาหรือผู้ปกครองต้องป้องกันมิให้อธรรมทุกชนิดเกิดขึ้น ในพระราชอาณาจักร ปราบปรามผู้มีอิทธิพลต่าง ๆ มิให้การกระทำทุจริตผิดกฎหมายบ้านเมือง

๔. ธนานุปทาน พระราชาหรือผู้ปกครองต้องแบ่งปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ประชาชน ผู้ยากไร้ มิให้มีผู้ขัดสนขาดแคลนอยู่ในแคว้นแคว้นโดยไม่ได้รับการเหลียวแล ให้การช่วยเหลือตามสมควร

๕. ปริปุจจา พระราชาหรือผู้ปกครองต้องมีความสนใจศาสนาและศีลธรรม หมั่นปรึกษาไต่ถามปัญหา กับสมณพราหมณ์ผู้ประพฤดี ปฏิบัติชอบ นักวิชาการผู้ที่มีความรู้ดี ต้องแสวงหา ปัญญาความรู้ ศีลธรรม และคุณธรรมอยู่เสมอ^{๙๑}

พระมหาอุบล จรธมโม กล่าวว่า ในการรักษาความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิให้ดำรงคงอยู่ตลอดไป วัตรปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ สรุปได้ ๓ ประการ^{๙๒} ดังนี้

๑) จงอาศัยธรรม สักการะเคารพนับถือธรรม ให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่นุชน และสัตว์ ไม่ยอมให้ผู้ทำการอันเป็นอธรรมเป็นไปในแคว้นแคว้น

๒) ผู้ใดไม่มีทรัพย์ก็มอบทรัพย์ให้

๓) เข้าไปหาสมณพราหมณ์ผู้เว้นจากความเมาประมาท ตั้งอยู่ในขันติ (ความอดทน) โสรัจจะ (ความเสถียร) และสิ่งที่เป็นกุศล อุกุศล มิโทษ ไม่มีโทษ ควรเสพ ไม่ควรเสพ อะไรทำเข้าแล้ว

^{๙๑}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕/๔๕.

^{๙๒}พระมหาอุบล จรธมโม (ดวงเนตร), “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการปกครองในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๘๙.

เป็นไปเพื่อเสียประโยชน์ เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน อะไรทำแล้วแล้วเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อสุขตลอดกาลนาน เมื่อฟังแล้วก็รับเอาสิ่งที่เป็นกุศลมาประพุดติปฏิบัติ

เรื่องจักรวรรดิวัตรธรรมนี้ มาในจักกวัตตสูตร ตามที่มาที่อ้างในพระไตรปิฎก ท่านไม่ได้ระบุจำนวนข้อไว้ แต่นับตามที่ตรัสไว้ เป็นหลักการที่ยึดถือ ๑ ข้อ และหลักปฏิบัติ ๔ ข้อ รวมเป็น ๕ ข้อ (จักรวรรดิวัตร ๕) อย่างไรก็ตาม ข้อย่อยที่แยกออกไปจากข้อ ๒ (ธรรมการรักขา) แต่ละอย่าง ในชั้นอรรถกถาอาจเห็นว่ามีควมสำคัญมาก และมีรายละเอียดวิธีปฏิบัติจำเพาะต่างกันออกไป จึงจัดเป็นวัตรแต่ละข้อเท่ากันหมด ก็จะมีได้ทั้งหมด ๑๒ ข้อ จึงเรียกว่า จักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการได้อีกอย่างหนึ่งในอรรถกถาแห่งพระสูตรนี้เอง^{๔๓} ท่านจัดต่างออกไปดังนี้

๑. อนโตนสมี พลกายสมี (สงเคราะห์ชนภายใน และพลกายกองทหาร)
๒. ขตติเยสุ (สงเคราะห์กษัตริย์เมืองขึ้นทั้งหลาย)
๓. อนุนเตสุ (สงเคราะห์เหล่าเชื้อพระวงศ์ ผู้ตามเสด็จเป็นราชบริพาร)
๔. พุราหมณคหปติเกสุ (คัมครองพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย)
๕. เนคมชนปะเทสุ (คัมครองชาวราษฎร์พื้นเมืองทั้งหลาย)
๖. สมณพราหมณสุ (คัมครองเหล่าสมณพราหมณ์)
๗. มิคปะกชีสุ (คัมครองเนื่อนกที่เอาไว้สืบพันธุ์)
๘. อธมการปฏิบัติปะโป (ห้ามปรามมิให้มีการประพุดติการอันผิดธรรม)
๙. อธนานัน ธนานุปปะทานัน (ทำนุบำรุงผู้ขัดสนไร้ทรัพย์)
๑๐. สมณพราหมณ อุปะสงกมิตวา ปญหาปุจฉนัน (เข้าไปหาและสอบถามปัญหาเกี่ยวกับสมณพราหมณ์)
๑๑. อธมราคสุส ปหานัน (เว้นความกำหนัดในกามโดยอาการไม่เป็นธรรม)
๑๒. วิสมโลกสุส ปหานัน (เว้นโลกกล้า ไม่เลือกควรไม่ควร)

หน้าที่ของผู้ปกครอง เป็นการช่วยบริหารเมือง เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม โดยมุ่งสอนให้ผู้นาใช้อำนาจเพื่อสร้างสรรค์ความสงบสุข และระบบเศรษฐกิจที่ดีของราษฎรและจุดมุ่งหมายสำคัญ คือ การอธิบายถึงวิธีการที่จะใช้อำนาจทางการเมือง เพื่อราษฎรโดยเข้าไปปรึกษาสมณะพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ นักปราชญ์นักวิชาการผู้ทรงคุณธรรมเพื่อให้รู้ชัดในรัฐประภาคนโยบาย อันดีชั่ววินโยบายที่ควรประกอบหรือไม่ควรประกอบ เพื่อที่จะปกครองหรือบริหารบ้านเมืองให้มีความเจริญก้าวหน้า ซึ่งหน้าที่ของผู้ปกครอง (จักรวรรดิวัตร) มีอยู่ ๑๒ ข้อที่ควรจะนำมาพิจารณา คือ

๑) ให้ยึดถือคุณธรรมเป็นหลัก เป็นธงชัยในการปกครองประเทศเคารพยำเกรงธรรม โดยผู้ปกครองต้องยึดหลักของความจริง ความถูกต้อง เมื่อมีผู้มาร้องขอความช่วยเหลือต่าง ๆ ตลอดถึงการแบ่งปันวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ต้องให้ความเป็นธรรมทั้ง ๒ ฝ่ายไม่ลำเอียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และจัดการรักษาป้องกัน ให้ความคุ้มครองอันชอบธรรม ที่เรียกว่า ธรรมาธิปไตย

^{๔๓}ที่.ปา.อ. (ไทย) ๓/๔๖.

๒) ผู้ปกครองต้องให้ความคุ้มครองรักษาอันเป็นธรรมเนียมแก่อันโตชนหรือชนภายใน เช่น พระมเหสี พระโอรส พระธิดา ตลอดถึงบุคคลที่ใกล้ชิด หรือผู้ปรนนิบัติรับใช้ผู้ปฏิบัติราชการในพระองค์ทั้งหมดโดยการอบรมสั่งสอนให้อยู่ในความสงบเรียบร้อยดีงาม ที่เรียกว่า อันโตชน

๓) ผู้ปกครองต้องให้ความคุ้มครองรักษาแก่กำลัง เช่น ทหาร ข้าราชการ ตำรวจ โดยเป็นธรรม สงเคราะห์เหล่าทหารให้มีขวัญกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่พร้อมทั้งจัดหายุทธโศปกรณ์ไว้ให้พร้อม ที่เรียกว่า พลกาย

๔) ผู้ปกครองต้องเอาใจใส่เจ้าหัวเมืองต่าง ๆ คือ ต้องให้ความคุ้มครองเอาใจใส่ดูแลเจ้าเมืองที่เป็นเมืองขึ้น ให้สามารถดำเนินการปกครองไปได้อย่างราบรื่น ตลอดถึงชนชั้นผู้ปกครองชั้นผู้ใหญ่ทั้งหลาย ให้สามารถดำเนินการปกครองด้วยตนเองได้ เมื่อเกิดมีปัญหาก็สามารถให้ความช่วยเหลือ ตลอดถึงเป็นที่ปรึกษาได้อย่างทันท่วงที ที่เรียกว่า ชัตติยะ

๕) ผู้ปกครองต้องให้ความคุ้มครองแก่นุยนต์หรือข้าราชการผู้ตามเสด็จ ว่าเรามีปัญหาอะไรบ้างในทางปฏิบัติพร้อมทั้งหาความช่วยเหลือ ด้วยการลงพื้นที่ติดตามผลงานอย่างใกล้ชิด ที่เรียกว่า อนุยนต์

๖) ผู้ปกครองต้องให้ความอนุเคราะห์ให้นักปราชญ์และคฤหบดี คือ ส่งเสริมนักวิชาการและผู้ประกอบอาชีพวิชาการพ่อค้า เกษตรกร ด้วยวิธีการจัดหาทุนทรัพย์และอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพให้ ที่เรียกว่า พราหมณคฤหบดี

๗) ผู้ปกครองต้องเอาใจใส่ชาวชนบท คือ ให้ความคุ้มครองแก่ราษฎรทั้งปวง ทั้งในเมือง ในท้องถื่นห่างไกล ตลอดถึงชายแดน ก็ไม่ทอดทิ้งให้อยู่ตามยถากรรมต้องให้ความเป็นธรรมเสมอเหมือนกัน ที่เรียกว่า เนคมชนบท

๘) ผู้ปกครองต้องให้ความอุปถัมภ์ คุ้มครองแก่พระสงฆ์ บรรพชิต นักบวช สมณะ ขีพราหมณ์ด้วยการทำนุบำรุงพระศาสนา โดยเฉพาะพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้สืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ให้ความอุปถัมภ์คุ้มครองตามสมควรแก่สมณะวิสัยพอควร ที่เรียกว่า สมณพราหมณ์

๙) ผู้ปกครองต้องให้ความคุ้มครองแก่นก และเนื้อ สัตว์ที่ควรสงวนทั้งหลาย เพื่อมิให้สูญพันธ์ ป้องกันการทำร้ายจากพวกที่ไม่หวังดี ที่เรียกว่า มิคปักษี

๑๐) การป้องกันมิให้การอันอธรรมทุกชนิดเกิดขึ้นในพระราชอาณาจักร ปราบปราม ผู้มีอิทธิพลต่าง ๆ มิให้มีการกระทำทุจริต ผิดกฎหมายบ้านเมือง อันจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนอยู่ในรัฐโดยเด็ดขาด เช่น พวกมิถฉาชีพ พวกฆาตกร ที่มีขึ้นในราชอาณาจักร หรือเขตการปกครองของตน สิ่งที่เป็นเหตุนำมาซึ่งความชั่วร้าย ไม่ดี ทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชน ต้องป้องกันมิให้บังเกิดขึ้นในแว่นแคว้น ในประเทศของตน ผู้ปกครองต้องกำจัดอย่างเด็ดขาด เรียกว่า มา อธรรมการ

๑๑) แบ่งปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ประชาชนผู้ยากไร้ มิให้มีผู้ขัดสนขาดแคลนอยู่ในแว่นแคว้นโดยไม่ได้รับการเหลียวแล ให้การช่วยเหลือตามสมควร หรือการกระจายรายได้ให้แก่ประชาชนสม่ำเสมอมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ไม่ปล่อยให้ความเจริญกระจุกอยู่เฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งของประเทศเท่านั้น โดยที่ผู้ปกครองต้องหาอาชีพที่อิสระสุจริต ให้แก่พวกเขา ให้พวกเขาสามารถช่วยเหลือตนเองได้ ด้วยการให้คำปรึกษาอยู่เบื้องหลัง ที่เรียกว่า ธนานุประทาน

๑๒) ผู้ปกครองต้องขยันเข้าหาสมณพราหมณ์ มีความสนใจศาสนาและศีลธรรม หมั่นปรึกษาไต่ถามสมณพราหมณ์ ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ นักวิชาการผู้ที่มีความรู้ดี ความสามารถดีต้องแสวงหาปัญญา ความรู้ และคุณธรรมอยู่เสมอ มีที่ปรึกษาที่ดี บริสุทธิ์ มีคุณธรรม เพื่อให้รู้ชัด รู้แจ้ง และรู้อย่างถูกต้อง ในการวินิจฉัยข้อปัญหาต่าง ๆ ในสิ่งที่ควรกระทำ และในสิ่งที่ควรเว้น สามารถกล่าวได้ว่า ผู้ปกครองเป็นนักปกครองที่เข้าใจถึงปัญหาของผู้ใต้ปกครองหรือบุคคลทั่วไป และมีวิธีการแก้ปัญหาเหล่านั้น ด้วยความถูกต้อง และตั้งอยู่ในธรรม ทำให้ประชาชนส่วนมากมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เศรษฐกิจ สังคมในประเทศที่ตนปกครองนั้นพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็ว ทุกคนมีความสุข ประเทศชาติมั่นคง ที่เรียกว่า สมณพราหมณ์ปรึพจณา

จากเนื้อความข้อธรรมในจักรวรรดิวัตร ๕ ประการ หรือ ๑๒ ประการ ที่กล่าวมานั้น วิเคราะห์ได้ว่า พระราชาหรือผู้ปกครองจะต้องประพฤติตนให้เป็นที่เคารพเชื่อถือของประชาชน เป็นการสอนผู้ปกครองให้มีความพร้อมเพื่อทำงานอันประโยชน์แก่ส่วนรวม ไม่ว่าจะในเมืองหรือชนบทและการพัฒนาเศรษฐกิจของราษฎรให้พึ่งตนเองได้ ผู้บริหารประเทศหรือผู้ปกครองจะต้องตั้งตนอยู่ในธรรมเป็นที่พึ่งของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย รวมถึงการใช้อำนาจทางการเมืองโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น จะต้องเข้าไปขอคำปรึกษากับสมณะหรือนักบวช หรือผู้ที่มีปัญญาฉลาดนักปราชญ์ที่มีคุณธรรมในการแก้ปัญหาบ้านเมือง และปรึกษากับผู้รู้ว่าสิ่งไหนควรทำไม่ควรทำ เพื่อการบริหารประเทศและการพัฒนาการเมืองให้เป็นไปในแนวทางที่สร้างสรรค์เพื่อความผาสุกของคนในชาติ

ผู้ปกครองเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสรรสร้างประโยชน์สุขต่อสังคม ก่อให้รัฐเกิดความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ ผู้ปกครองตามนัยของจกัถวัตตีสสูตร หมายถึง พระเจ้าจักรพรรดิที่อุบัติขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๕๔} พระเจ้าจักรพรรดิเป็นอัจฉริยมนุษย์เหมือนพระพุทธเจ้า^{๕๕} การตายของพระเจ้าจักรพรรดิเป็นเหตุให้คนจำนวนมากพลอยเดือดร้อนไปด้วย^{๕๖} พระพุทธศาสนายกย่อง พระเจ้าจักรพรรดิว่าเป็นอุปารหบุคคล (ผู้ที่คู่ควรสร้างอนุสาวรีย์ไว้สักการบูชา)^{๕๗} การยกย่องพระเจ้าจักรพรรดิเป็นการยกย่องตามบทบาทของพระองค์ การแสดงบทบาทของพระเจ้าจักรพรรดิดำรงอยู่บนพื้นฐานของธรรม ๓ ประการ ๒ หมวด คือ หมวดที่ ๑ ได้แก่ ทาน (การให้) ทมะ (การข่มใจ) และสังญุมะ (การสำรวม)^{๕๘} หมวดที่ ๒ ได้แก่ ทาน สมจริยา (การมีศีลบริสุทธิ์มีการประพฤติระเบียบทางกายเป็นต้น) และเมตตาคจิต^{๕๙} บทบาทเหล่านี้สามารถอธิบายตามกรอบแนวคิดทางสังคมการเมือง

^{๕๔} อก.ทุก. (ไทย) ๒๐/๕๓/๕๗.

^{๕๕} อก.ทุก. (ไทย) ๒๐/๕๔/๕๗.

^{๕๖} อก.ทุก. (ไทย) ๒๐/๕๕/๕๗, อรรถกถากล่าวว่า เพราะพระเจ้าจักรพรรดิบังเกิดขึ้น จึงเป็นเหตุให้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายได้สมบัติ ๒ อย่าง คือ (๑) มนุษย์สมบัติ สมบัติในมนุษย์ (๒) เทวสมบัติ สมบัติในสวรรค์ ส่วนพระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นเป็นเหตุให้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายได้สมบัติ ๓ อย่าง คือ (๑) มนุษย์สมบัติ สมบัติในมนุษย์ (๒) เทวสมบัติ สมบัติในสวรรค์ (๓) นิพพานสมบัติ สมบัติคือพระนิพพาน (อก.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๕๓/๕๘, อก.ทุก.ฎีกา ๒/๕๓/๕๗).

^{๕๗} อก.ทุก. (ไทย) ๒๐/๕๖/๕๘, อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๗/๓๖๗.

^{๕๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๖๐/๑๘๓.

^{๕๙} ขุ.อิติ.อ. (ไทย) ๑/๔/๑๕๐.

ปัจจุบัน ๓ ประเด็น^{๑๐๐} ได้แก่ ผู้ปกครองต้องมีจิตสำนึกสาธารณะ ผู้ปกครองต้องรับฟังเสียงของประชาชน และผู้ปกครองต้องประชาสัมพันธ์สิ่งที่ถูกต้องแก่สังคม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑) ผู้ปกครองต้องมีจิตสำนึกสาธารณะ

คำว่า จิตสำนึกสาธารณะ ในที่นี้ ตรงกับบทบาทด้านการรักษา (รักษา) การรักษาใน จักรกวัตติสูตร หมายถึง การรักษาผู้อื่นให้เหมือนรักษาตน ธรรมของการรักษา ได้แก่ การตั้งอยู่ในขันติ การไม่เบียดเบียนคนอื่น การมีเมตตาจิตและการมีความเอ็นดูหรืออาจกล่าวได้ว่าจิตสำนึกสาธารณะใน สังคมการเมืองของพระเจ้าจักรพรรดิประกอบด้วยธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ๑) การตั้งอยู่ในขันติ คือ การอดทนต่อความทุกข์ยากลำบากทางกาย การอดทนต่อคำว่าร้าย และการอดทนต่อความลำบาก ตรากตรำ ๒) การไม่เบียดเบียนคนอื่น ๓) การมีเมตตาจิต คือการมีจิตที่มีไมตรีกับผู้อื่น มุ่งความรักใคร่ ต่อสังคมเป็นสำคัญ ไม่เลือกชนชั้นวรรณะ ฐานะ เพศ และวัยเป็นต้น ๔) การมีความเอ็นดู เป็นการบำเพ็ญประโยชน์ด้วยจิตสำนึกสาธารณะในส่วนที่เป็นสังคมสงเคราะห์เชิงรูปธรรม ของพระเจ้าจักรพรรดิ เช่น ในมหาสุทฺถสสนสูตร กล่าวไว้ว่า พระเจ้าจักรพรรดิทรงพระนามว่ามหาสุทฺถสสนะทรงปลูก สระโบกขรณี ในสระเต็มไปด้วยดอกบัวนานาชนิดเพื่อประทานให้คนที่มาเยี่ยมชมธรรมปราสาทในเวลา กลับ ไม่ให้มีมือเปล่ากลับไป การตั้งโรงงานบริจาคสิ่งของต่าง ๆ คือ ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ที่นอน สตรี เงิน และทอง (เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้แต่สตรีก็มีการบริจาคเป็นทาน) สนองความต้องการของผู้ที่ มาเข้าเฝ้า

๒) ผู้ปกครองต้องรับฟังเสียงของประชาชน

การรับฟังเสียงของประชาชนเป็นสิ่งที่พระราชผู้จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิทรงใฝ่ พระทัย ในสังคมการเมืองของพระเจ้าจักรพรรดิ การรับฟังเสียงของประชาชนมุ่งเน้นการรับฟังปัญหา ความเดือดร้อนของประชาชนเป็นสำคัญ มีเป้าหมายเพื่อนำปัญหาเหล่านั้นมาแก้ไขป้องกันอันตรายที่ อาจเกิดขึ้นในอนาคต และเพื่อคุ้มครองอันตรายที่อาจเกิดขึ้นในปัจจุบัน ดังเนื้อความในจักรกวัตติ สุตตราว่า

พระเจ้าข้า ในแคว้นแคว้นของพระองค์มีข้าราชการ ข้าราชการบริวาร โหราจารย์ และ มหาอำมาตย์ แม่ทัพ นายกอง ราชนครักษ์ องคมนตรีอยู่พร้อมที่เดียว ข้าพระองค์ทั้งหลายและ ประชากรราษฎรเหล่าอื่น จดจำจักรวรรดิวัตรอันประเสริฐได้อยู่ ขอพระองค์โปรดตรัสถามถึง จักรวรรดิวัตรอันประเสริฐเถิด พระองค์ตรัสถามแล้ว พวกข้าพระพุทธเจ้าก็จักรกราบทูลจักรวรรดิ วัตรอันประเสริฐถวาย

ท้าวเธอโปรดให้ประชุมข้าราชการ ข้าราชการบริวาร โหราจารย์ และมหาอำมาตย์ แม่ทัพนายกอง ราชนครักษ์ องคมนตรี ตรัสถามถึงจักรวรรดิวัตรอันประเสริฐ พวกเขาล้วนกราบทูลจักรวรรดิ

^{๑๐๐} ดูรายละเอียดใน สุเทพ พรหมเลิศ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์สังคมการเมืองในจักรกวัตติสูตร”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๕๔-๕๘.

วัตรอันประเสริฐแก่ท้าวเธอ ท้าวเธอได้ฟังคำทูลตอบของพวกเขาแล้ว จึงทรงจัดการรักษา ป้องกันและคุ้มครองโดยชอบธรรม^{๑๐๑}

๓) ผู้ปกครองต้องประชาสัมพันธ์สิ่งที่ถูกต้องแก่สังคม

การประชาสัมพันธ์สิ่งที่ถูกต้องแก่สังคม หมายถึง การบอกกล่าวว่า “อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเกี่ยวข้อง อะไรไม่ควรเกี่ยวข้อง อะไรที่ข้าพเจ้า ทำอยู่พึงเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่าอะไรที่ข้าพเจ้าทำอยู่พึงเป็นไปเพื่อ เกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาลนาน”^{๑๐๒} การประชาสัมพันธ์สิ่งที่ถูกต้องดีงามเป็นบทบาทที่สัมพันธ์กับการ ทำหน้าที่ตามที่ได้สอบถามจากสมณพราหมณ์ บทบาทด้านการประชาสัมพันธ์เป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะปรากฏหลักฐานว่า พระเจ้าจักรพรรดิทรงมีอัจฉริยภาพด้านการปฏิสนธิ การปฏิบัติ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร บรรดาจะเข้าเฝ้า แม้เพียงได้เข้าเฝ้าก็มีใจยินดี ถ้าพระเจ้าจักรพรรดิมีพระราช ปฏิสนธิ ผู้เข้าเฝ้าก็มีใจยินดี และยังไม่เต็มอิ่ม เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิทรงนั่ง^{๑๐๓} ชื่อนี้เป็นความ อัจฉริยะของพระเจ้าจักรพรรดิ ในจักรกวัตติสูตรเมื่อกษัตริย์ผู้ได้รับมูรธาภิเษกปกครองผิดไปจาก จักรวรรดิวัตร ทรงปรึกษากับข้าราชการบริพารและทรงปฏิบัติตาม จักรแก้วจึงเกิดขึ้น ระบบจักรวรรดิ- วัตรจึงเป็นไปได้ ในสังคมการเมืองตามแนวจักรกวัตติสูตร ผู้ปกครองจึงต้องประชาสัมพันธ์สิ่งที่ถูกต้อง ซึ่งก็คือจักรวรรดิวัตรแก่สังคม และสังคมได้ศึกษาจักรวรรดิวัตรจากผู้ปกครองแล้วช่วยกันจดจำไว้ ก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางสังคมขึ้น วัฒนธรรมทางสังคมจึงมีจักรวรรดิวัตรเป็นแกนกลาง เป็นตัว ขับเคลื่อนสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

๒.๖ คุณธรรมหรือหลักการของนักปกครองในจักรกวัตติสูตร

การปกครองจำเป็นต้องมีคุณธรรมหรือหลักการในการปกครอง เพราะต้องเกี่ยวข้องกับคน หมู่มากเพื่อให้การปกครองนั้นเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และบรรลุจุดประสงค์ตามที่ได้หวังไว้ หลักการปกครองมี ๒ ประการคือ หลักกฎหมาย และหลักศีลธรรม ดังนี้

๑. **หลักกฎหมาย** สังคมที่อยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก จำเป็นที่ต้องมีระเบียบ กฎเกณฑ์ หรือข้อบังคับ ซึ่งยอมรับด้วยกัน กฎเกณฑ์ข้อบังคับดังกล่าว เรียกรวม ๆ ว่า กฎหมาย กฎหมายมี จุดประสงค์เพื่อรักษาความสงบสุข และความเป็นระเบียบของสังคม รวมไปถึงการรักษาสิทธิเสรีภาพ และผลประโยชน์ของสังคม ซึ่งจะต้องมีเพื่อยึดไว้เป็นหลักร่วมกัน กฎหมายจึงเป็นเหมือนเครื่องมือของ รัฐ หรือผู้ปกครองในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าไม่ตรัสถึงกฎหมายว่าคืออะไร และไม่มีคำว่า กฎหมายปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา นอกจากคำว่า สิกขาบท หรือ พระวินัย อย่างไรก็ตาม หาก จะเปรียบเทียบกัน เราก็สามารถสังเคราะห์สิกขาบท หรือพระวินัย เข้าในกลุ่มของกฎหมาย เพราะ เมื่อว่าโดยเนื้อหาสาระแล้ว ทั้งกฎหมายและสิกขาบทก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือความผาสุกของสังคม ในส่วนของพระพุทธเจ้า พระองค์ไม่ได้ทรงคิดที่จะสร้างระบบ เพื่อเรียกร้องสิทธิและความรับผิดชอบ ทางสังคมให้กับบ้านเมือง แต่สังคมสงฆ์ที่พระองค์ปกครองอยู่ พระองค์ได้วางระบบไว้อย่างชัดเจน

^{๑๐๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๙๑/๖๗.

^{๑๐๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๔/๖๒.

^{๑๐๓} ดู อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๐/๑๙๘, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๙/๑๕๖.

วินัยสงฆ์นั่นเอง คือระบบเรียกร้องความรับผิดชอบต่อสังคมสงฆ์^{๑๐๔} พระพุทธองค์ยอมให้มีกฎหมายที่จะละเมิดสิทธิส่วนบุคคลผู้กระทำความชั่วได้ พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทเอาไว้ เพื่อเอาผิดกับผู้ฝ่าฝืน ซึ่งเป็นการผิดต่อสังคม ในขณะที่เดียวกันก็มีจุดมุ่งหมายอื่น ๆ ด้วย ดังที่พระองค์ได้ตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย โดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ ๑) เพื่อความยอมรับว่าดีแห่งสงฆ์ ๒) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ ๓) เพื่อข่มบุคคล ผู้เก้อยาก ๔) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลอันดีงาม ๕) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะเกิดขึ้นในปัจจุบัน ๖) เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ๗) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของคนที่ยังไม่เลื่อมใส ๘) เพื่อความเลื่อมใสของบุคคลผู้เลื่อมใสแล้ว ๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งสังฆธรรม ๑๐) เพื่อเอื้อเพื่อวินัย^{๑๐๕}

สังคมสงฆ์ในสมัยพุทธกาล มีอำนาจตามขอบเขตของตน ไม่ว่าจะเป็นอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ กล่าวคือ

๑) อำนาจนิติบัญญัติ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทหรือพระวินัย เพื่อใช้ปกครองสงฆ์ เป็นพุทธบัญญัติทั้งหมด ทรงบัญญัติอย่างเปิดเผย ทั้งต่อหน้าสงฆ์ วัตถุ และบุคคล โดยมีสังคมสงฆ์ให้ความเห็นชอบ

๒) อำนาจบริหาร เดิมทีนั้น พระสงฆ์ยังมีไม่มาก พระองค์จึงทรงบริหารงานเอง ต่อมาเมื่อพระสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น พระองค์ก็ทรงมอบอำนาจให้แก่สงฆ์ ดังจะเห็นได้จากการบรรพชา อุปสมบท การกรานกฐิน การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น

๓) อำนาจตุลาการ สถาบันตุลาการของพุทธจักร มีกฎระเบียบที่วางไว้เป็นบรรทัดฐานแห่งการกระทำของบุคคลในสังคม ป้องกันมิให้ประพฤติดุสิต และมีวิธีการลงโทษ แต่การลงโทษผู้กระทำความผิดในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท มิใช่เพื่อการแก้แค้น หากเป็นการให้บทเรียน เพื่อให้ผู้กระทำความผิดกลับตัวเป็นคนดีในสังคม จะเห็นได้จากการปรับอาบัติตั้งแต่สังฆาติเสสลงมา ดังนั้น การลงโทษจึงมีจุดมุ่งหมาย ๒ ประการ คือ^{๑๐๖} (๑) เพื่อให้ผู้กระทำความผิดกลับตัวเป็นคนดี และ (๒) เพื่อช่วยป้องกันความชั่วร้ายทำนองเดียวกันที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

การลงโทษทางวินัยหรือการปรับอาบัติ สังคมสงฆ์จะเข้ามาจัดการ เพราะเป็นปัญหาที่กระทบถึงสังคมโดยรวม ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม ซึ่งประเด็นนี้ทำให้มองเห็นว่า พระวินัยหรือสิกขาบท เป็นธรรมนูญการปกครองที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้นใช้กับคณะสงฆ์ แต่ก็สามารถเทียบเคียงได้กับหลักกฎหมายทางอาณาจักร อย่างน้อยก็สะท้อนแนวความคิดที่ว่า พระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่า กฎหมาย มีความจำเป็นในการปกครอง ไม่ว่าจะในส่วนของคุณะสงฆ์ หรือฝ่ายบ้านเมือง

๒. **หลักศีลธรรม** พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักศีลธรรมไว้ เพื่อเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวันของประชาชน หลักศีลธรรมเป็นหลักที่พระองค์ให้ความสำคัญยิ่งกว่ากฎหมาย หาก

^{๑๐๔} สมภาร พรหมทา, “ศีลธรรมกับกฎหมาย มุมมองจากพุทธศาสนา”, ใน *พุทธศาสนศึกษา*, (ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒-๓ พฤษภาคม-ธันวาคม ๒๕๔๑) : ๕๑-๕๒.

^{๑๐๕} วิมพา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘-๒๙.

^{๑๐๖} สมภาร พรหมทา, “สิทธิในทัศนะของพุทธศาสนา”, ใน *พุทธศาสนศึกษา*, (ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๓๗) : ๖๑.

ประชาชนตั้งอยู่ในหลักศีลธรรมแล้ว กฎหมายก็ไม่ใช่ว่าเรื่องจำเป็น เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของ หลักกฎหมายและหลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนาแล้ว แขนงแยกกันไม่ออก ทั้งนี้เนื่องมาจากพื้นฐานเดิมของสังคมอินเดีย หลักกฎหมายมีศีลธรรมเป็นพื้นฐานรองรับ หลักธรรมที่กล่าวต่อไปนี้เป็นหลักในการปกครองของผู้ปกครอง ซึ่งกล่าวว่าผู้นำด้านการปกครองทั่วไป จะต้องยึดถือเป็นข้อปฏิบัติในการปกครองเป็นสำคัญ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้หลายหัวข้อ เช่น (๑) หลักทศพิธราชธรรม (๒) ราชสังคหวัตถุ ๔ (๓) อปรีหานิยธรรม ๗ (๔) สัปปริสธรรม ๗ (๕) หลักการทูต ๘ ดังต่อไปนี้

๑) **หลักทศพิธราชธรรม ทศพิธราชธรรม**^{๑๐๗} แปลว่า ธรรมของพระราชาหรือ ธรรมสำหรับผู้นำปกครอง ๑๐ ประการ ที่พระมหากษัตริย์และผู้ปกครองจะต้องเสริมสร้างให้มีขึ้น เป็นคุณสมบัติประจำตัว เพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจสมาชิกในกลุ่ม ให้ดำเนินไปบรรลุถึงเป้าหมาย หลักทศพิธราชธรรมเป็นหลักธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์และผู้ปกครองบ้านเมือง รัฐบาล หรือนักบริหารทั่ว ๆ ไป มี ๑๐ ประการ ได้แก่^{๑๐๘} (๑) ทาน การให้ (๒) ศีล หมายถึง เจตนาที่จะรักษากายกรรมและวจีกรรม ให้ตั้งอยู่เป็นปกติดี (๓) ปริจจาคะ การบริจจาค (๔) อาชชวะ ความซื่อตรง (๕) มัททวะ ความอ่อนโยน (๖) ตปะ ความทรงเดช (๗) อักโกธะ ความไม่โกรธ (๘) อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน (๙) ขันติ ความอดทน (๑๐) อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรม ผู้มีทศพิธราชธรรม ย่อมทำให้สมาชิกในกลุ่มรักใคร่ เชื่อฟัง เคารพนับถือ เชื่อมั่น และให้ความร่วมมือร่วมใจได้มาก อันจะเป็นผลช่วยให้บรรลุถึงความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของผู้นำอีกด้วย จึงมีประโยชน์อย่างมากต่อนักปกครอง

๒) **ราชสังคหวัตถุ ๔ ราชสังคหวัตถุ** เป็นหลักธรรมของผู้ครองแผ่นดิน หลักธรรมข้อนี้ถือได้ว่าเป็นหลักธรรมในการวางนโยบายในการปกครองและบริหารงานของรัฐที่มุ่งเพื่อเกื้อกูลต่อการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีคุณประโยชน์มากขึ้น มี ๔ ประการ^{๑๐๙} ได้แก่ (๑) สัสสมะระ คือ ฉลาดในการบำรุงธัญญาหาร (๒) ปุริสเมระ คือ ฉลาดบำรุงข้าราชการ (๓) สัมมาปาสะ คือ ผูกประสานปวงประชา (๔) วาจาเปยยะ คือ มีวาจาอันถูกต้องดี เมื่อพระราชาหรือผู้ปกครอง ประกอบด้วยธรรม ๔ ข้อนี้ ถือได้ว่าเป็นความฉลาดของผู้ปกครองที่เข้าใจการบริหารประชาชนในประเทศ ต้องสร้างความเชื่อมั่นด้วยการเอาใจใส่ต่อผู้ใต้ปกครอง ด้วยการช่วยเหลืออนุเคราะห์ผู้ตกทุกข์ได้ยาก แสดงตัวเป็นผู้ปกครองที่ท้ออาจ เมื่อเรื่องใดเกิดขึ้นในสังคมของตนเอง ต้องแก้ปัญหาเหล่านั้นด้วยการตัดสินใจแก้ปัญหาเหล่านั้นอย่างเป็นธรรม ไม่เอนเอียงข้างใดข้างหนึ่ง ใช้จิตวิทยาผูกประสานรอยร้าวต่าง ๆ ให้เข้าใจกันได้ด้วยการใช้คำพูดที่ไม่กระทบกระทั่งทั้ง ๒ ฝ่าย จึงจัดได้ว่าเป็นนักปกครองที่ฉลาด เข้าใจปัญหา รู้วิธีแก้ปัญหา นักปกครองลักษณะนี้ถือได้ว่าเป็นที่เคารพ ศรัทธาของผู้ใต้บังคับบัญชาหรือของบุคคลทั่วไป

๓) **อปรีหานิยธรรม ๗** อปรีหานิยธรรมเป็นหลักธรรมที่แก้ปัญหาทางการเมืองการปกครอง ซึ่งมีอยู่ ๗ ประการ^{๑๑๐} คือ (๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ (๒) พร้อมเพรียงกันในการเข้า

^{๑๐๗} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๖/๑๑๒, ตูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๒๘๕-๒๘๗.

^{๑๐๘} พุทธทาสภิกขุ, **ธรรมบรรยายชุดทศพิธราชธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหมิตร, ๒๕๓๑), หน้า ๒๕-๒๙.

^{๑๐๙} อัง.อภุจก. (ไทย) ๒๓ /๑/๑๙๔-๑๙๕.

^{๑๑๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔/๗๘-๘๐.

ประชุม (๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้บัญญัติไว้ (๔) การให้ความเคารพ (๕) การให้เกียรติ (๖) การให้ความเคารพบูชาสักการะเจดีย์ (๗) การให้การอารักขา บำรุง ค้ำครอง ป้องกันอันตรายแก่สมณพราหมณ์ บรรพชิต นักบวชผู้ทรงศีลธรรมอันบริสุทธิ์ อปรีหานิยธรรมในการปกครองที่กล่าวมานี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วิชช้อปรีหานิยธรรม” เป็นธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม ที่ใช้กับรูปแบบการบริหารรัฐกิจแบบสามัคคีธรรมหรือประชาธิปไตย

๔) **สัปปุริสธรรม ๗** คุณธรรมภายในสำหรับผู้ปกครอง มี ๗ ประการ^{๑๑๑} คือ (๑) อัมมัญญตา เป็นผู้รู้หลักและเหตุ (๒) อัตถัญญตา รู้จักจุดมุ่งหมายและผล (๓) อัตตัญญตา รู้จักตน (๔) มัตตัญญตา รู้จักประมาณ (๕) กาลัญญตา รู้จักกาล (๖) ปรีสัญญตา รู้จักชุมชน (๗) บุคคลัญญตา รู้จักบุคคล คือ รู้จิตของแต่ละบุคคลว่ามีความโน้มเอียงไปด้านใด ผู้ปกครองที่มีความเข้าใจ หรือมีความรู้ในเรื่องดังกล่าว ย่อมสามารถช่วยให้ทำงานกับบุคคลที่มีความหลากหลายได้อย่างเป็นเอกภาพ และมีประสิทธิภาพ

๕) **หลักการทูต ๘** ผู้ปกครองต้องมีหลักการทูต ๘ ประการ^{๑๑๒} ดังนี้ (๑) รู้จักฟัง (๒) สามารถพูด (๓) ใฝ่ศึกษา (๔) ทรงจำดี (๕) มีความรู้ความเข้าใจในหน้าที่ของตน (๖) มีความสามารถในการโน้มน้าว (๗) ฉลาดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ (๘) ไม่ก่อความทะเลาะวิวาท

๒.๗ สรุป

จากการศึกษาการปกครองในจกัวัตติสูตร สรุปได้ว่า จกัวัตติสูตรนั้น เป็นพระสูตรว่าด้วยพระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ หรือนักปกครอง และนอกจากนั้น พระสูตรนี้ดังกล่าวยังหมายรวมถึงนักการเมืองในระดับชาติ นักการเมืองในระดับท้องถิ่นด้วย เพราะทุกคนในทุกภาคส่วนล้วนแต่มีส่วนสำคัญในการผลักดัน ในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศและสังคมให้เป็นในทิศทางที่พึงประสงค์ คือความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ ความสันติสุขของสังคม ความเป็นอยู่อย่างผาสุกของประชาชนภายในประเทศชาติด้วยกันทั้งนั้น

หากจะกล่าวถึงโครงสร้างหลักของจกัวัตติสูตร พระสูตรดังกล่าวนี้เป็นพระสูตรหนึ่งอยู่ในพระสุตตันตปิฎก เนื่องจากพระสูตรนี้มีเนื้อหาว่าท่านจึงจัดไว้ในที่ขนิทาย ปาฎีกาวรรค เล่มที่ ๑๑ พระสูตรที่ ๓ ในจกัวัตติสูตรนั้นแบ่งโครงสร้างออกเป็น ๓ ส่วน คือ ๑) ภาคอุเทศ เป็นบทเริ่มต้นที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสสอนให้ภิกษุทั้งหลายพึงธรรม ไม่พึงสิ่งอื่น โดยวิธีการในการฟังตนเองคือการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ๒) ภาคนิเทศ เป็นบทอธิบายเนื้อเรื่องที่พระองค์ทรงสาธกนิทานทั้งในอดีตและอนาคตมาเป็นบุคลาธิษฐานเพื่อสอนพระภิกษุทั้งหลาย และท้ายของภาคนิเทศ พระองค์ยังตรัสถึงพระศรีอริยเมตไตรย อธิบายถึงเรื่องการสอนธรรมและการบริหารคณะสงฆ์ว่าเป็นแบบอย่างเดียวกันกับพระองค์ และ ๓) ภาคนิคมน์ เป็นการอธิบายบทสรุปในการตรัสพระสูตรนี้ว่า พระองค์สอนให้ฟังตนฟังธรรม โดยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ และประพฤติธรรมอันเป็นโคจร ซึ่งสืบเนื่องมาจากบิดา (พระองค์เอง) ผู้ปฏิบัติธรรมย่อมเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละ

^{๑๑๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓.

^{๑๑๒} อง.อภุจก. (ไทย) ๒๓/๑๖/๒๔๒.

เมื่อกล่าวถึงรูปแบบการปกครองในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ก็แบ่งออกได้ ๒ รูปแบบด้วยกัน ได้แก่ รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยกับรูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม

๑) รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตย หมายถึง การปกครองที่มีพระมหากษัตริย์หรือพระราชาเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นทั้งผู้นำและผู้ปกครอง อีกทั้งมีอำนาจสูงสุดในการปกครองแต่เพียงผู้เดียว เมื่อพระมหากษัตริย์หรือพระราชาใช้อำนาจที่มีอยู่นั้นให้เป็นไปบริบูรณ์แต่เพียงผู้เดียว จึงเรียกรูปแบบนี้ได้อีกคำว่า สมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) ซึ่งมี ๒ ประการ คือ (๑) ราชาธิปไตยตามแบบพราหมณ์ ผู้ที่ทำหน้าที่ในการปกครองคือพระมหากษัตริย์หรือพระราชานั้น จะได้รับการยอมรับและให้ความเคารพนับถืออย่างมากดุจเทพเจ้า จากผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครอง เนื่องจากเชื่อกันว่ากษัตริย์มีที่มาหรือกำเนิดมาจากเทพเจ้าได้แก่พระพรหม เพื่อให้ทำหน้าที่เป็นนักรบป้องกันประเทศในยามศึกสงครามหรือเป็นนักปกครองยามบ้านเมืองสงบ (๒) ราชาธิปไตยตามแบบพุทธ ผู้ที่ทำหน้าที่ในการปกครองคือพระมหากษัตริย์หรือพระราชานั้น เกิดขึ้นจากพัฒนาการของสังคมมนุษย์และการทำหน้าที่ของบุคคล ซึ่งได้รับการคัดเลือกและแต่งตั้ง (สมมติ) ขึ้นมาจากสมาชิกในสังคมที่ตกลงร่วมกันให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งมีบทบาทและหน้าที่สำคัญในการเป็นผู้นำและผู้ปกครอง เพื่อดูแลแก้ไขปัญหาสังคมให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย จึงเรียกบุคคลนั้นว่า “สมมติราช” คือผู้ปกครองที่ถูกเลือกและแต่งตั้งขึ้นมาให้ทำหน้าที่ตามมติของสมาชิกในสังคม

๒) รูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม รูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม คือรูปแบบการปกครองซึ่งกลุ่มชนผู้ปกครองมีความพร้อมเพรียงร่วมแรงร่วมใจกันและมีระเบียบวินัยเป็นเครื่องดำรงรักษาความสามัคคีไว้รูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรมนี้เป็นรูปแบบการปกครองอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างใกล้ชิดเช่นเดียวกับราชาธิปไตย และในพุทธกาลนิยมใช้ในการปกครองของรัฐหรือแคว้นเล็ก ๆ ทางตอนเหนือของชมพูทวีปหรืออินเดียในปัจจุบัน

การเมืองการปกครอง หมายถึง การปกครองเพื่อการศึกษา เป็นการปกครองที่ทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องเชื่อมประสานเพื่อสร้างสังคมให้สงบสุข โดยนัยหมายก็คือการดูแลบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาราษฎร์ที่อาศัยอยู่ใน อาณาเขตรัฐ โดยหลักธรรมมาภิบาลในจกกวตติสูตร ที่แสดงถึงหลักการปกครองโดยธรรม ๔ ประเด็นด้วยกัน ได้แก่ ๑) ความสำคัญของผู้ปกครอง ๒) คุณลักษณะของผู้ปกครอง ๓) หน้าที่ของผู้ปกครอง และ ๔) คุณธรรมหรือหลักการปกครอง ซึ่งสรุปได้ดังนี้

๑. ความสำคัญของผู้ปกครอง ผู้นำนั้นมีความสำคัญในการปกครอง กำหนดบทบาทของรัฐ โดยการวางกติการะยาทางสังคม เพื่อให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข แต่ทั้งนี้ก็อยู่ที่ประชาชนในรัฐเป็นผู้เลือก โดยพิจารณาที่ลักษณะบุคคลเป็นสำคัญ และในการปกครองบ้านเมืองนั้น ผู้นำเป็นผู้ขับเคลื่อนบริหารประเทศให้ดำเนินไปได้

๒. คุณลักษณะของผู้ปกครอง ผู้ปกครองต้องประพฤติอยู่ในข้อวัตรที่เป็นธรรม ทำให้รัฐที่อยู่ในปกครองเกิดความสงบสุข ซึ่งสรุปคุณลักษณะของผู้ปกครองตามหลักของพระพุทธศาสนา (๑) เป็นผู้ทรงธรรม (๒) มีความยุติธรรม (๓) มีความรอบรู้

๓. หน้าที่ของผู้ปกครอง หน้าที่ของผู้ปกครองในคัมภีร์พระพุทธศาสนาคือการสร้างความมั่งคั่งแก่ราชอาณาจักร การที่จะสร้างความมั่งคั่งแก่ราชอาณาจักรได้นั้น ต้องเกิดแต่การสร้าง ความอยู่ดีกินดีให้กับประชาชน ไม่ว่าจะอยู่ในสังคมใด หน้าที่หลักของผู้ปกครองคือ บำบัดทุกข์บำรุง สุขให้แก่ผู้ใต้ปกครองอย่างถูกต้องและเป็นธรรม ด้วยหลักการ ๕ ประการ คือ (๑) ถือธรรมเป็นใหญ่ (๒) ให้ความคุ้มครองโดยธรรม (๓) ป้องกันอธรรม (๔) ปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ และ (๕) มีที่ ปรีक्षाที่ทรงความรู้และคุณธรรม

๔. คุณธรรมหรือหลักการปกครอง การปกครองจำเป็นต้องมีหลักการ เพราะต้อง เกี่ยวข้องกับคนหมู่มากเพื่อให้การปกครองนั้นเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และบรรลุจุดประสงค์ตาม ที่ได้หวังไว้ หลักการปกครองมี ๒ ประการ คือ หลักกฎหมายอันเป็นระเบียบ กฎเกณฑ์ หรือข้อบังคับ ซึ่งยอมรับด้วยกัน และหลักศีลธรรม เพื่อเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวันของผู้ปกครอง และจะต้อง ยึดเป็นข้อปฏิบัติในการปกครองเป็นสำคัญ ได้แก่ (๑) หลักทศพิธราชธรรม (๒) ราชสังคหวัตถุ ๔ (๓) อปริหานิยธรรม ๗ (๔) สปักริสรธรรม ๗ (๕) หลักการทูต ๘

บทที่ ๓

คุณธรรมของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่

ขงจื้อถือเอาการกระทำกิจด้วยความรับผิดชอบ โดยให้คนปฏิบัติต่อกันของบุคคลในสังคมว่าเป็นกิจที่พึงกระทำ ดังความที่ว่า

ทารกไม่พ้นจากอัครศิษย์หรืออุทกภัยเป็นความผิดของมารดา เด็กไม่ได้รับการสั่งสอน จากครูบาอาจารย์ เป็นความผิดของบิดา เมื่อได้ศึกษาแล้วยังไร้วิชาความรู้ไร้สติปัญญา อีกทั้งไร้ปณิธาน เป็นความผิดของเจ้าตัว เมื่อรู้แจ้งและมีปณิธานแล้ว แต่ไม่อาจสร้างชื่อเสียงลือชาราชการไม่รับตัวหรือส่งเสริม เป็นความผิดของราชการ และเมื่อราชการรับตัวไว้แล้ว แต่เจ้าแคว้นกลับไม่ช่วงใช้ เป็นความผิดของเจ้าแคว้น^๑

จากประเด็นดังกล่าว จะเห็นได้ว่าแม้ขงจื้อไม่ได้พูดถึงความหมายโดยตรง แต่ได้ให้ความสำคัญเรื่องหน้าที่ของทุกคนว่ามีส่วนในการทำหน้าที่กันทั้งหมด ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะหรือตำแหน่งอะไร ดังจะเห็นได้จากที่ขงจื้อพูดถึงการกระทำหน้าที่ของตนว่า “ให้ฉันเป็นเจ้า หน้าที่ดูแลศุสัตรี ฉันก็ต้องดูแลมันให้อ้วนพีสมบุรณ์ ให้ฉันเป็นเจ้าหน้าที่บัญชี ฉันก็ต้องตรวจตราบัญชีมิให้ผิดพลาด”^๒ ดังนั้น ในงานวิจัยบทนี้ จะกล่าวถึงคุณธรรมของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่ โดยผู้วิจัยจะศึกษาเริ่มจากโครงสร้างคัมภีร์หลุนอวี่ รูปแบบการปกครองในศาสนาขงจื้อ ความสำคัญของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่ คุณลักษณะของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่ หน้าที่ของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่ และคุณธรรมหรือหลักการของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่

๓.๑ โครงสร้างคัมภีร์หลุนอวี่

หลุนอวี่ แปลว่า “ปกิณกคดี” เป็นคัมภีร์พื้นฐานของสำนักปรัชญาขงจื้อ เป็นคัมภีร์รวมบทสนทนาที่เหล่าศิษย์สำนักขงจื้อได้รวบรวมขึ้นหลังมรณกรรมของขงจื้อ หลุนอวี่ ฉบับปัจจุบันแบ่งออกเป็น ๒๐ เล่ม (แต่ละเล่มแบ่งออกเป็นบทย่อย ๆ หลายบท) ชื่อของแต่ละเล่มเรียกตามอักษรสองหรือสามตัวแรกของบทที่หนึ่งในเล่มนั้น ๆ มิได้เป็นการตั้งชื่อเล่มเพื่อสื่อความหมายแต่อย่างใด ข้อความส่วนมากในหลุนอวี่ เป็นบันทึกการสนทนาระหว่างขงจื้อกับบุคคลต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นลูกศิษย์เจ้าเมือง ชุนนาง ผู้หลักผู้ใหญ่ นายด่าน หรือกระทั่งคนบ้า โดยขงจื้อมีบทบาทเป็นผู้สนทนาหลักซึ่งถ่ายทอดความคิดหรือคำสอนให้กับคู่สนทนา (มีอยู่ไม่กี่บทเท่านั้นที่ผู้สนทนาหลักไม่ใช่ขงจื้อ แต่เป็นศิษย์ซึ่งภายหลังได้รับยกย่องให้เป็นอาจารย์ในสำนัก เช่น เจิงจื่อกับโหยวจื่อ

^๑เจ้าหยุย, ฉางต่วนจิง: คัมภีร์แห่งการยึดหยุ่น พลิกแพลง ประยุกต์, แปลโดย อธิคม สวัสดิญาณ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๔๔.

^๒เสถียร โปธินันทะ, เมธีตะวันออก, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕.

เนื่องจากหลุนอวี มีได้มีการตั้งชื่อเล่มและจัดหมวดหมู่ในแต่ละบท การจัดหมวดหมู่ข้างล่างนี้จึงเป็นการจัดหมวดหมู่เพื่อความเข้าใจที่ง่ายขึ้นและสะดวกต่อการนำไปประยุกต์ใช้เท่านั้น วงเล็บตัวเลขข้างหน้าในแต่ละข้อ คือแหล่งที่มาในหลุนอวีต้นฉบับ (เล่มที่/บทที่)

๑) เกี่ยวกับการครองตน

คำสอนของขงจื้อที่กล่าวถึงการครองตนของมวลมนุษยชาติที่ปรากฏในคัมภีร์หลุนอวี มีหลายตอนอยู่ที่ท่านกล่าวกับศิษย์ที่มาถามตามกรรมต่างวาระ เช่น

(๒/๑๓) จื่อกั๋งถามเรื่องวิญญูชน ขงจื้อตอบว่า “ทำในสิ่งที่ตนจะพูดให้ได้เสียก่อน แล้วค่อยลั่นวาจาออกไป”^๓

(๔/๑๒) ขงจื้อกล่าวว่า “ผู้ใดที่กระทำโดยระเรงไปกับอามิสสินทรัพย์ ผู้นั้นย่อมมากด้วยการถูกอาฆาตครหา”^๔

(๔/๑๔) ขงจื้อกล่าวว่า “ไม่วิตกว่าจะไม่มีตำแหน่ง แต่วิตกว่าจะไม่เหมาะสมกับตำแหน่ง ไม่วิตกว่าจะไม่ใช่ที่รู้จัก แต่พยายามทำตัวให้มีคุณค่าควรแก่การรู้จัก”^๕

(๔/๑๗) ขงจื้อกล่าวว่า “เมื่อเห็นผู้มีปัญญา พึงคิดให้เทียบเคียงได้ เมื่อเห็นผู้ไร้ปัญญา พึงหันมามองตนเอง”^๖

(๔/๒๒) ขงจื้อกล่าวว่า “คนโบราณไม่ค่อยเอ่ยปาก เพราะท่านละอายว่าจะทำตามที่พูดไม่ได้”^๗

(๔/๒๔) ขงจื้อกล่าวว่า “วิญญูชนปรารถนาจะไม่พูดพล่อย ๆ และขันแข็งในการกระทำ”^๘

(๗/๑๑) ขงจื้อกล่าวว่า “ถ้าแสวงหาความร่ำรวยได้โดยไม่ผิด แม้เป็นผู้ถือแส้มาก็ยอม แต่ถ้าทำไม่ได้ เราก็จะแสวงหาแต่สิ่งที่ใจรัก”^๙

(๑๕/๑๘) ขงจื้อกล่าวว่า “วิญญูชนใช้ความเที่ยงธรรมเป็นฐาน ใช้หลีเป็นแนวปฏิบัติ ใช้ความอ่อนน้อมถ่อมตนในการแสดงออก ใช้ความจริงใจทำให้สมบูรณ์ นี่แหละคือวิญญูชน”^{๑๐}

(๑๕/๓๐) ขงจื้อกล่าวว่า “มีข้อบกพร่องแล้วไม่แก้ไข นี่แหละคือข้อบกพร่อง”^{๑๑}

^๓ อมร ทองสุก แพลและเรียบเรียง, *คัมภีร์หลุนอวี*, (ปทุมธานี: บริษัท ชุณหวัตร จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒๙.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๔.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๔.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๖.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๗.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๑.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๔.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๗.

(๑๖/๗) ขงจื๊อกล่าวว่า “สำหรับวิญญูชน มีสามสิ่งที่พึงระวัง เมื่อวัยเยาว์เลือดลมพุ่งพล่าน พึงระวังกามารมณ์ เมื่อวัยฉกรรจ์เลือดลมแข็งแแกร่ง พึงระวังการต่อสู้แย่งชิง เมื่อวัยชราเลือดลมถดถอย พึงระวังการยึดถือครอบครอง”^{๑๒}

(๑๗/๒๖) ขงจื๊อกล่าวว่า “เมื่ออายุ ๔๐ แล้ว ยังถูกเกลียด ก็เท่ากับถึงจุดจบแล้ว”^{๑๓}

ฯลฯ

๒) เกี่ยวกับการเรียนการศึกษา

ในประเด็นคำสอนในคัมภีร์หลุนอวี่ที่กล่าวไว้เกี่ยวกับการศึกษา มีตัวอย่างเช่น

(๑/๑๐) ขงจื๊อกล่าวว่า “ร่ำเรียนอยู่เป็นนิจ มิน่ายินดี ดอกหรือ?” “มีมิตรสหายมาจากแดนไกล มิน่ารื่นรมย์ ดอกหรือ?” “แม่ไม่มีใครรู้จัก ก็ไม่หวั่นไหว มิใช่วิญญูชน ดอกหรือ?”^{๑๔}

(๒/๑๑) ขงจื๊อกล่าวว่า “ทบทวนความรู้เก่า แสวงหาความรู้ใหม่ สามารถเป็นครูได้”^{๑๕}

(๒/๑๕) ขงจื๊อกล่าวว่า “เรียนรู้โดยไม่คิด จะสูญเปล่า คิดโดยไม่เรียนรู้จะเป็นอันตราย”^{๑๖}

(๒/๑๗) ขงจื๊อกล่าวว่า “โหยว เราจะบอกเจ้าว่าความรู้คืออะไร เมื่อรู้สิ่งใดก็บอกได้ว่าไม่รู้ เมื่อไม่รู้สิ่งใดก็บอกว่าไม่รู้ นี่คือนิยามความรู้”^{๑๗}

(๖/๑๘) ขงจื๊อกล่าวว่า “ผู้ที่รู้การเรียนแพ้คนที่รักการเรียน คนที่รักการเรียนแพ้คนที่เรียนอย่างมีความสุข”^{๑๘}

(๗/๒๑) ขงจื๊อกล่าวว่า “ในที่ที่มีคนเดินอยู่สามคน แน่ว่ามีครูของเราอยู่ในจำนวนนั้น เลือกข้อดีแล้วทำตาม แยกแยะข้อเสียแล้วแก้ไข”^{๑๙}

(๗/๒๗) ขงจื๊อกล่าวว่า “อาจจะมีคนที่ทำสิ่งต่าง ๆ โดยไม่รู้ เราไม่ใช่เช่นนั้น ฟังมามากแล้วเลือกแยกแยะสิ่งที่ดีแล้วทำตามนั้น เห็นมามากแล้วจดจำไว้ นี่คือนิยามความรู้ระดับรอง”^{๒๐}

(๑๑/๖) จี๋คังจื่อถามว่า “ลูกศิษย์คนไหนรักการเรียนรู้อะไร ขงจื๊อตอบว่า “เหียนยวน (หรือ เหียนหุย) รักการเรียนรู้อะไร แต่น่าเสียดายตายจากไปเสียก่อนวัยอันควร ตอนนั้นไม่มีใครแล้ว”^{๒๑}

(๑๔/๒๕) ขงจื๊อกล่าวว่า “สมัยก่อนผู้ที่ศึกษาเรียนรู้เพื่อยกระดับและส่งเสริมความรู้ และศีลธรรมของตน สมัยนี้ผู้ที่ศึกษาเรียนรู้เพื่อประดับตนให้คนอื่นดู”^{๒๒}

^{๑๒} อมร ทองสุก, คัมภีร์หลุนอวี่, หน้า ๓๑๖.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๒.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๙.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๐.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๐.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๐.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๕.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๗.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๐.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๘.

(๑๙/๕) จื่อเซี่ยกล่าวว่า “ทุกวันรู้ว่ายังขาดอะไร ทุกเดือนไม่ลืมว่าสามารถทำอะไรได้จากกล่าวได้ว่าเป็นผู้รักการเรียนรู้”^{๒๓}

(๑๙/๖) จื่อเซี่ยกล่าวว่า “เรียนรู้กว้างขวาง มุ่งมั่นในปณิธาน ถ้ามั่นใจแจ่มแจ้ง คิดให้ถี่ถ้วน มนุษยธรรมก็อยู่ตรงใจกลางแล้ว”^{๒๔}

ฯลฯ

๓) เกี่ยวกับการคบเพื่อน

ในประเด็นคำสอนที่เกี่ยวกับการคบคน ขงจื๊อกล่าวไว้ในคัมภีร์หลุนอวี่ดังเช่น

(๑/๑๖) ขงจื๊อกล่าวว่า “ไม่กังวลว่าคนจะไม่รู้จัก กังวลแต่ว่าจะไม่รู้จักคน”^{๒๕}

(๙/๒๔) ขงจื๊อกล่าวว่า “หลักปฏิบัติที่สำคัญที่สุดคือ มีความซื่อถือสัจจะ อย่าคบเพื่อนที่ไม่เหมือนตน หากมีข้อผิดพลาดอย่างกลัวที่จะแก้ไข”^{๒๖}

(๑๒/๒๔) เจิงจื่อกล่าวว่า “วิญญูชนคบมิตรด้วยวัฒนธรรม อาศัยมิตรเกื้อกูลมนุษยธรรม”^{๒๗}

(๑๔/๓๒) ขงจื๊อกล่าวว่า “ไม่กังวลว่าคนไม่รู้จักตน กังวลว่าตนจะไม่มีความสามารถ”^{๒๘}

(๑๕/๒๒) ขงจื๊อกล่าวว่า “วิญญูชนสำรวมตนแต่ไม่แย่งชิง เข้าร่วมสมาคมแต่ไม่แบ่งพรรคแบ่งพวก”^{๒๙}

(๑๖/๔) ขงจื๊อกล่าวว่า “มีมิตรภาพสามแบบที่คบได้ เป็นประโยชน์ คือ เที่ยงตรง ซื่อสัตย์ มีความรู้ดี มีมิตรภาพสามแบบที่คบไม่ได้ มีพิษภัย คือ ประจบสอพลอ หน้าไหว้หลังหลอก คุยโม้อวด”^{๓๐}

ฯลฯ

๔) เกี่ยวกับความกตัญญู

ในคัมภีร์หลุนอวี่ มีประเด็นคำสอนที่กล่าวถึงความกตัญญูไว้ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑/๑๑) ขงจื๊อกล่าวว่า “เมื่อบิดายังมีชีวิตอยู่ ให้ดูที่ความตั้งใจ เมื่อบิดาสิ้นชีวิตไปแล้ว ให้ดูที่การกระทำ สามปีให้หลัง ถ้ายังไม่เปลี่ยนจากวิถีของบิดา อาจเรียกได้ว่าบุตรกตัญญู”^{๓๑}

(๒/๕) เมิ่งอิจื่อถามเรื่องความกตัญญู ขงจื๊อตอบว่า “อย่าขัดขืน” ต่อมา ขณะที่ผ่านฉิ่งกำลังขับธรรมาให้ขงจื่อ ขงจื่อเล่าให้ฟังว่า “เมิ่งซุนถามเราเรื่องความกตัญญู เราก็ตอบว่า ‘อย่าขัดขืน’

^{๒๓} อมร ทองสุก, คัมภีร์หลุนอวี่, หน้า ๓๔๒.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๓.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๓.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๔.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๒.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๐.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๕.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๕.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๐.

“ ผ่านฉิวถามว่า “ที่กล่าวเช่นนั้น อาจารย์หมายความว่าอย่างไร” ขงจื๊อตอบว่า “เมื่อบิดามารดายังมีชีวิตอยู่ ก็รับใช้ท่านตามขนบจารีต เมื่อท่านสิ้นแล้ว ก็ทำพิธีตามธรรมเนียม และพึงเช่นไหว้ตามประเพณีด้วย” ^{๓๒}

(๒/๗) จื่อโหยวถามเรื่องความกตัญญู ขงจื๊อตอบว่า “สมัยนี้ความกตัญญูหมายถึงการเลี้ยงดูบิดามารดา แต่เราก็เลี้ยงคумаและสุนัขด้วยมิใช่หรือ ถ้าขาดความเคารพแล้วจะมีอะไรเพื่อแยกแยะการเลี้ยงดูแบบหนึ่งออกจากอีกแบบหนึ่งเล่า” ^{๓๓}

(๔/๑๘) ขงจื๊อกล่าวว่า “รับใช้บิดามารดา เมื่อบิดามารดามีข้อบกพร่อง ควรบอกกล่าวด้วยความสุภาพ เมื่อท่านไม่รับฟัง ยังคงความเคารพไว้ จงอย่าได้เคืองแค้น” ^{๓๔}

(๔/๑๙) ขงจื๊อกล่าวว่า “เมื่อบิดามารดายังมีชีวิตอยู่ จงอย่าจากท่านไปไกล หากจำเป็นต้องเดินทาง จักต้องให้ท่านรู้ว่าไป ณ ที่ใด” ^{๓๕}

(๔/๒๑) ขงจื๊อกล่าวว่า “วันเกิดของบิดามารดาไม่รู้ไม่ได้ ด้านหนึ่งเพื่อความปลื้มใจที่ท่านมีอายุยืนยาว อีกด้านหนึ่งก็ห่วงใยท่านที่ชราลงอีกหนึ่งปี” ^{๓๖}

ฯลฯ

๕) เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

ในคัมภีร์หลุนอวี่มีประเด็นเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง เช่น

(๒/๑) ขงจื๊อกล่าวว่า “ผู้ปกครองโดยคุณธรรมอาจเปรียบได้กับดาวเหนือ ซึ่งอยู่กับที่ และหมู่ดาวทั้งปวงต่างมานอบน้อม” ^{๓๗}

(๒/๓) ขงจื๊อกล่าวว่า “การปกครองด้วยรัฐศาสตร์ เครื่องครัดด้วยราชทัณฑ์ ทวยราษฎร์ก็จักหลีกหนีและไม่รู้ละอาย หากปกครองด้วยคุณธรรม และเครื่องครัดด้วยจริยธรรม ไพโรฟ้าก็จักรู้ละอายและปรับปรุงตน” ^{๓๘}

(๒/๑๙) โองกถามว่า “ทำอย่างไรให้ประชาราษฎร์ยอมรับ” ขงจื๊อตอบว่า “เชิดชูผู้เที่ยงธรรม ขจัดผู้ฉ้อฉล ประชาชนจะยอมรับ แต่หากเชิดชูผู้ฉ้อฉล ขจัดผู้เที่ยงธรรม ประชาชนจะไม่ยอมรับ” ^{๓๙}

(๒/๒๐) จี้คังจื่อถามว่า “ทำอย่างไรประชาราษฎร์จะมีความเคารพ และจริงใจในการเกื้อกูลกัน” ขงจื๊อตอบว่า “วางท่าทีอย่างจริงจัง นั่นคือความเคารพ มีความกตัญญูและมีเมตตา นั่นคือความจริงใจ เชิดชูคนดี ส่งสอนคนด้อยความสามารถ นั่นคือการเกื้อกูลกัน” ^{๔๐}

^{๓๒} อมร ทองสุก, คัมภีร์หลุนอวี่, หน้า ๑๒๖-๑๒๗.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๗-๑๒๘.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๖.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๖.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๖.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๖.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๑.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๑.

(๘/๑๔) ขงจื๊อกล่าวว่า “ไม่ได้อยู่ในตำแหน่ง ก็ไม่ควรวางแผนบริหารบ้านเมือง” ^{๔๑}

(๑๒/๗) จี๋กั๋งถามเกี่ยวกับการปกครอง ขงจื๊อตอบว่า “อาหารพอเพียง อาวุธพอเพียง ประชากรราษฎรก็เชื่อถือแล้ว” จี๋กั๋งถามต่อไปว่า “หากช่วยไม่ได้จริง ๆ ต้องทิ้งหนึ่งในสาม สิ่งไหนจะทิ้งได้ก่อน” ขงจื๊อตอบว่า “ทิ้งอาวุธ” จี๋กั๋งถามอีกว่า “หากช่วยไม่ได้จริง ๆ ต้องทิ้งหนึ่งในสองอย่างที่เหลือ จะให้ทิ้งสิ่งใดก่อน” ขงจื๊อตอบว่า “ทิ้งอาหาร นับแต่โบราณมาแล้วมีคนล้มตาย แต่ถ้าประชากรราษฎรไม่เชื่อ ผู้ปกครองจะดำรงอยู่ไม่ได้” ^{๔๒}

(๑๒/๙) โอวกงถามโห่ยวี่ว่า “ปีนี้ปีปีที่ดีอยากขาดแคลน ภาษีไม่พอค่าใช้จ่าย จะทำอย่างไรดี” โห่ยวี่ตอบว่า “ทำไมไม่ลดภาษีประชากรราษฎรเหลือเพียงหนึ่งในสิบส่วน” โอวกงกล่าวว่า “เก็บสองในสิบส่วนยังไม่พอ แล้วจะเก็บเพียงหนึ่งในสิบส่วนได้อย่างไร” โห่ยวี่ตอบว่า “ถ้าประชากรราษฎรมีพอเพียง ผู้ปกครองจะไม่พอได้อย่างไร ถ้าประชากรราษฎรไม่พอ ผู้ปกครองจะพอได้อย่างไร” ^{๔๓}

(๑๒/๑๗) จี๋คังจี้ถามขงจื๊อเกี่ยวกับการปกครอง ขงจื๊อตอบว่า “การปกครองคือการทำให้เที่ยง หากท่านใช้ความเที่ยงนำประชากรราษฎร ใครจะกล้าไม่เที่ยง” ^{๔๔}

(๑๒/๑๘) จี๋คังจี้รู้สึกกังวลที่มีโจรผู้ร้ายจึงถามขงจื๊อ ขงจื๊อตอบว่า “หากท่านไร้ความโลภ แม้ให้รางวัล ก็ไม่มีใครขโมย” ^{๔๕}

(๑๒/๑๙) จี๋คังจี้ถามขงจื๊อเกี่ยวกับการปกครอง “หากต้องการประหารคนฉ้อฉล เพื่อปกป้องผู้อยู่ในทำนองคลองธรรม ท่านจะว่าอย่างไร” ขงจื๊อตอบว่า “เหตุใดการปกครองจึงต้องใช้การประหารด้วยเล่า หากท่านต้องการสิ่งที่ดี ประชากรราษฎรก็จะดีเอง คุณธรรมของวิญญูชนเป็นเสมือนลม คุณธรรมของผู้ทำชั่วเสมือนยอดหญ้า สายลมอยู่บนยอดหญ้า ยอดหญ้าย่อมลู่ตาม” ^{๔๖}

ฯลฯ

๖) เกี่ยวกับมนุษยธรรมหรือเมตตาธรรม หรือที่เรียกว่า เทริน

ในคัมภีร์หลุนอวี่มีประเด็นเกี่ยวกับมนุษยธรรมหรือเมตตาธรรมที่เรียกว่า เทริน ดังต่อไปนี้

(๔/๒) ขงจื๊อกล่าวว่า “ผู้ไร้มนุษยธรรมไม่อาจดำรงอยู่ได้นาน ไม่ว่าสภาพยากจนขั้นแค้นหรือสภาพสุขสบาย ผู้มีมนุษยธรรม สงบอยู่ในมนุษยธรรม ผู้ทรงปัญญาใช้ประโยชน์จากมนุษยธรรม” ^{๔๗}

(๔/๓) ขงจื๊อกล่าวว่า “มีแต่ผู้ที่มีมนุษยธรรมเท่านั้น สามารถรักมนุษย และเกลียดมนุษย” ^{๔๘}

^{๔๑} อมร ทองสุก, คัมภีร์หลุนอวี่, หน้า ๒๐๙.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๔.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๕.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๘.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๘.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๙.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๒.

(๔/๔) ขงจื๊อกล่าวว่า “จิตใจตั้งมั่นในมนุษยธรรม ไม่มีการกระทำที่เลวร้าย” ^{๔๙}

(๔/๖) ขงจื๊อกล่าวว่า “เรายังไม่เคยพบคนซึ่งรักมนุษยธรรมหรือเกลียดความไร้มนุษยธรรม ผู้รักมนุษยธรรมย่อมไม่ให้สิ่งใดอยู่เหนือมนุษยธรรม ผู้เกลียดความไร้มนุษยธรรม จะปฏิบัติมนุษยธรรมโดยไม่ยอมให้ความไร้มนุษยธรรมเข้าใกล้ตน” ^{๕๐}

(๖/๒๐) ฝานฉือถามถึงการมีปัญญา ขงจื๊อกล่าวว่า “ปฏิบัติหน้าที่ต่อประชาราษฎร์ตามทำนองธรรม เมื่อนับถือผีสางเทวดาให้รักษาระยะห่างไว้ นี่สามารถเรียกได้ว่ามีปัญญา” ฝานฉือถามถึงมนุษยธรรม ขงจื๊อกล่าวว่า “ผู้มีมนุษยธรรมทำสิ่งที่ยากก่อน แล้วค่อยเก็บเกี่ยวผลภายหลัง นี่สามารถเรียกได้ว่าคือมนุษยธรรม” ^{๕๑}

(๖/๒๑) ขงจื๊อกล่าวว่า “ผู้มีปัญญาชื่นชมในสายน้ำ ผู้มีมนุษยธรรมชื่นชมในขุนเขา ผู้มีปัญญามีพลวัต ผู้มีมนุษยธรรมสงบนิ่ง ผู้มีปัญญาแหลมเช่นเบิกบาน ผู้เปี่ยมมนุษยธรรมอายุยืน” ^{๕๒}

(๑๒/๒) จังกงถามถึงมนุษยธรรม ขงจื๊อกล่าวว่า “เมื่อออกข้างนอกก็ปฏิบัติต่อผู้คนประหนึ่งว่ากำลังต้อนรับแขกสำคัญ เมื่อใช้ประชาราษฎร์ ก็ให้ทำประหนึ่งว่ากำลังช่วยประกอบพิธีเช่นสรวงอันยิ่งใหญ่ สิ่งใดตนไม่ปรารถนา สิ่งนั้นอย่าทำกับผู้อื่น ทำตนให้ไม่มีการกล่าวร้ายทั้งในครอบครัวและในแผ่นดิน” ^{๕๓}

(๑๒/๒๒) ฝานฉือถามถึงมนุษยธรรม ขงจื๊อกล่าวว่า “รักมนุษย” ฝานฉือถามถึงความรู้ ขงจื๊อกล่าวว่า “รู้จักมนุษย” ^{๕๔}

ฯลฯ

๗) เกี่ยวกับชนบ จาริต ประเพณี พิธีกรรม หรือที่เรียกว่า หลี่

ในคัมภีร์หลุนอวี่มีกล่าวถึงชนบ จาริต ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อของศาสนา ขงจื๊อ เช่น

(๑/๑๕) จื่อกังถามว่า “อาจารย์มีความเห็นอย่างไรกับคนจนที่ไม่ยกยอปอขึ้น และคนมั่งมีที่ไม่หยิ่งจองหอง” ขงจื๊อตอบว่า “ก็ได้อยู่ แต่ยังสู้คนจนที่เข้มแข็งและคนมั่งมีที่รักหลี่หาได้ไม่” ^{๕๕}

(๒/๒๔) ขงจื๊อกล่าวว่า “เช่นไหว้ผีที่ไม่ใช่บรรพบุรุษของตน เป็นการประจบสอพลอ” “เห็นสิ่งที่ถูกต้องแล้วไม่ทำเป็นการขาดความกล้าหาญ” ^{๕๖}

(๓/๔) หลินฟิงถามพื้นฐานแห่งหลี่ ขงจื๊อตอบว่า “เป็นคำถามอันประเสริฐยิ่ง หลี่แทนที่จะสุรุ่ยสุร่าย ยอมประหยัดดีกว่าฟุ่มเฟือย ในพิธีศพ แทนที่จะถึถ้วน ยอมอาดูรดีกว่า” ^{๕๗}

^{๔๙} อมร ทองสุก, คัมภีร์หลุนอวี่, หน้า ๑๕๒.

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๑.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๑.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๒.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๑.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๒.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๓.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๑.

(๓/๑๒) เช่นไหว้บรรพชนราวกับบรรพชนอยู่ตรงหน้า เช่นไหว้เทพราวกับเทพอยู่ตรงหน้า ขงจื๊อกล่าวว่า “เราถือว่าถ้าไม่ได้อยู่ร่วมในพิธีก็เท่ากับไม่ได้เช่นไหว้”^{๕๘}

(๓/๑๖) ขงจื๊อกล่าวว่า “อยู่ในตำแหน่งสูงแต่จิตใจไม่กว้าง ปฏิบัติหยาบแต่ไร้ความเคารพ ไร้ทุกข์แต่ไม่โศกเศร้า ยังจะมีอะไรให้เราดูอีก”^{๕๙}

(๙/๓) ขงจื๊อกล่าวว่า “การใช้หมวกลินินถูกต้องตามจารีต แต่เดี๋ยวนี้ใช้หมวกไหมดิบ ประหยัดกว่า เราทำตามคนทั่วไป” “การค้ำบั ญ เบื้องล่างท้องพระโรงถูกต้องตามจารีต แต่เดี๋ยวนี้ขึ้นไปค้ำบับนท้องพระโรงก่อน นี่เป็นอาการยโส แม้จะชดกับคนทั่วไป เรายังค้ำบั ญ เบื้องล่างท้องพระโรง”^{๖๐}

(๑๑/๑๑) จี๋ลุ่ถามถึงการบูชาภูตผีเทพเจ้า ขงจื๊อตอบว่า “ยังไม่รู้จักรับใช้มนุษย์จะรับใช้ผีได้อย่างไร” จี๋ลุ่ถามต่อว่า “แล้วเรื่องความตายเล่า?” ขงจื๊อตอบว่า “ยังไม่รู้จักชีวิต จะรู้จักความตายได้อย่างไร”^{๖๑}

ฯลฯ

๘) เกี่ยวกับความมุ่งมั่น ตั้งใจ

ในคัมภีร์หลุนอวี่มีข้อความที่เกี่ยวกับความมุ่งมั่น ตั้งใจ ดังปรากฏในข้อความต่อไปนี้

(๑/๔) อาจารย์เจิงกล่าวว่า “ทุก ๆ วันเราตรวจสอบตนเองในสามเรื่อง เมื่อทำเพื่อผู้อื่น ได้ทำด้วยความสัตย์ซื่อภักดีหรือไม่ เมื่อคบมิตรสหาย ขาดสัจจะหรือไม่ เมื่อรับสืบทอดความรู้มา มิได้นำไปปฏิบัติหรือไม่”^{๖๒}

(๒/๔) ขงจื๊อกล่าวว่า “เมื่ออายุ ๑๕ เราตั้งใจมุ่งมั่นกับการร่ำเรียน” “เมื่ออายุ ๓๐ เราตั้งหลักได้มั่นคง” “เมื่ออายุ ๔๐ เราไม่พะวงสงสัย” “เมื่ออายุ ๕๐ เรารู้บัญญัติสวรรค์” “เมื่ออายุ ๖๐ หูของเราฟังโดยไม่หวั่นไหว” “เมื่ออายุ ๗๐ เราทำตามใจปรารถนาได้โดยไม่ละเมิดครรลอง”^{๖๓}

(๕/๒๖) เหียนยวน (หรือ เหียนหุย) และจี๋ลุ่อยู่ข้างขงจื๊อ ขงจื๊อกล่าวว่า “ไหนเจ้า ทั้งสองลองบอกปณิธานของเจ้าแต่ละคนให้เราฟังที” จี๋ลุ่ตอบว่า “ปณิธานของศิษย์คือ มีรถม้า มีเสื้อผ้าสัตว์แพรรณ จะร่วมใช้กับมิตรสหาย หากของเหล่านั้นเสียหาย ก็จะไม่รู้สึกเสียดาย” เหียนยวนตอบว่า “ปณิธานของศิษย์คือ จะไม่โอ้อวดคุณความดี ไม่อวดอ้างผลงานของตน” จี๋ลุ่ถามขงจื๊อว่า “อยากฟังปณิธานของอาจารย์บ้าง” ขงจื๊อตอบว่า “ปณิธานของเราคือ ทำให้ผู้อาวุโสได้อยู่สงบ มิตรสหายไว้นือเชื่อใจกัน ผู้เยาว์ได้รับการดูแลเอาใจใส่”^{๖๔}

(๗/๒) ขงจื๊อกล่าวว่า “สะสมความรู้อย่างเจียบ ๆ ร่ำเรียนโดยไม่ย่อท้อ สั่งสอนคนอื่นโดยไม่เบื่อหน่าย มีอะไรลำบากสำหรับเราหรือ?”^{๖๕}

^{๕๘} อมร ทองสุก, คัมภีร์หลุนอวี่, หน้า ๑๓๗.

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๙.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๖.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๒.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๖.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๑.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๘.

(๗/๗) ขงจื๊อกล่าวว่า “เราไม่ปฏิเสธการสอนใครก็ตามที่สมัครใจ แม้เอาเนื้อแห้งห่อเดียวมาเป็นค่าครู” ^{๖๖}

(๗/๑๙) ขงจื๊อกล่าวว่า “เราไม่ใช่คนมีความรู้แต่กำเนิด แต่เป็นคนรักอดีตและรู้จักแสวงหาอดีต” ^{๖๗}

(๑๕/๓๑) ขงจื๊อกล่าวว่า “เราเคยไม่กินทั้งวัน ไม่นอนทั้งคืน มัวแต่ครุ่นคิด ล้วนไร้ประโยชน์ สู้ร่ำเรียนไม่ได้” ^{๖๘}

(๑๕/๓๙) ขงจื๊อกล่าวว่า “การสอน ไม่แบ่งชนชั้น” ^{๖๙}

ฯลฯ

สรุปได้ว่า คัมภีร์หลุนอวี่ เป็นรวมบทสนทนาระหว่างขงจื๊อ (๕๕๑ - ๔๗๙ BC) กับศิษย์ ซึ่งถือเป็นคัมภีร์ที่สำคัญที่สุดในพัฒนาการอันยาวนานของปรัชญาสำนักขงจื๊อและของประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาจีน อาจกล่าวได้ว่า หลุนอวี่เป็นตัวบทพื้นฐาน (foundational text) ของสำนักปรัชญาขงจื๊อ กล่าวคือเป็นจุดเริ่มต้นของแรงบันดาลใจที่พัฒนาจากความสัมพันธ์ในหมู่เพื่อนที่เป็นครู-ศิษย์ร่วมกัน เป็นที่มาที่กำหนดประเด็นการถกเถียง วิธีถกเถียงสนทนา และขอบเขตของปรัชญาจีน เป็นที่น่าสังเกตด้วยว่า ปรัชญาจีนยุคคลาสสิกมีลักษณะสหบท (intertextuality) สูง และคัมภีร์ทางปรัชญาในสำนักอื่นทั้งหลายต่างร่วมถกเถียงกับปรัชญาขงจื๊อทั้งสิ้น ด้วยข้อพิจารณาเหล่านี้จึงอาจกล่าวได้ว่า หลุนอวี่เป็นกุญแจสำคัญที่เปิดประตูสู่การศึกษาเข้าใจปรัชญาจีนโบราณทั้งหมด หากจะกล่าวว่าเราไม่อาจเข้าใจ “ความเป็นจีน” ได้โดยไม่ศึกษาปรัชญาขงจื๊อ เราก็จะกล่าวได้เช่นกันว่า เราไม่อาจเข้าใจปรัชญาขงจื๊อได้อย่างจริงจังหากไม่ศึกษาหลุนอวี่

๓.๒ รูปแบบการปกครองในศาสนาขงจื๊อ

ในสมัยราชวงศ์โจว ได้แบ่งรัฐออกเป็นรัฐใหญ่รัฐเล็กมากมาย เจ้าครองนครทั้งหลาย ล้วนขึ้นอยู่กับเจ้าจักรพรรดิโจวเทียนจื่อทั้งสิ้น ความจริงรัฐเหล่านี้ เป็นรัฐเอกราชที่ได้อิสระ หรือกึ่งอิสระ ^{๗๐} ในแต่ละรัฐมีเจ้าเมืองปกครอง ต่างทำสงครามซึ่งกันและกัน จนบ้านเมืองขาดสันติสุข ในด้านสังคม ก็ขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อยไม่มีอำนาจใด ๆ ที่จะสามารถคุมครองประชาชนในรัฐให้มีความร่มเย็นได้อย่างสันติสุข ในสมัยต้น ๆ ของราชวงศ์โจว มีรัฐใหญ่น้อยกว่า ๘๐๐ รัฐ แต่พอตกมาถึงยุคชุนชิว มีรัฐเหลือเพียง ๑๔๐ รัฐ รัฐฉู่ทำลาย ๕๘ รัฐ รัฐจิ้นทำลาย ๑๓ รัฐ รัฐฉินทำลาย ๑๕ รัฐ รัฐฉีทำลาย ๑๔ รัฐ รัฐหลู่ทำลาย ๑๒ รัฐ รัฐซ่งทำลาย ๑๐ รัฐ รัฐเจิ้งทำลาย ๖ รัฐ รัฐหวู่ทำลาย ๕ รัฐ นับว่า ภาวการณ์บ้านเมืองสมัยราชวงศ์โจวตะวันออก มีความแปรปรวนอย่างรุนแรงและรวดเร็ว ^{๗๑} จะเห็นได้ว่า อำนาจทางการเมืองขึ้นอยู่กับอำนาจของรัฐต่าง ๆ ดังนี้ รัฐฉู่ รัฐฉิน รัฐฉี รัฐหลู่ รัฐซ่ง

^{๖๖} อมร ทองสุก, คัมภีร์หลุนอวี่, หน้า ๑๙๐.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๕.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๗.

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๙.

^{๗๐} หลี่ ฉาง จื่อ, *ชีวประวัติของขงจื๊อ*, แปลโดย สิน วิภาวสุ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๑) หน้า ๓๓.

^{๗๑} ยงค์ อิงคเวทย์, *วิวัฒนาการกรีนินพจน์จีน*, (กรุงเทพมหานคร: ส่องสยาม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖.

รัฐเจ็ง รัฐหวู่ ในยุคชุนชิว ราชโอรสที่ถูกทำลาย ธรรมถูกทอดทิ้ง สงครามเกิดขึ้นไม่ขาดระยะ อันตรายทั้งภายในและภายนอกเกิดขึ้นไม่ว่างเว้น^{๗๒} อันเนื่องจากเจ้าครองนครต่าง ๆ ก่อสงครามเพื่อความเป็นใหญ่ในแผ่นดิน ทำการรีดนาทาเร้น เก็บภาษีอากรจากราษฎร เพื่อชยชนะแห่งสงคราม จนเป็นเหตุให้บ้านแตกสาแหรกขาด และราษฎรเกิดล้มป่วยเป็นจำนวนมากจากขาดอาหาร และผู้ปกครองเสวยสุขอยู่บนปราสาทราชวังเอง ก็มีได้ล่วงรู้ถึงความอดอยากของประชาชนแม้แต่น้อย

ในยุคชุนชิว (ก่อน พ.ศ.๑๗๙-๖๒) ซึ่งเป็นช่วงที่ขงจื้อมีชีวิตอยู่ ได้มีหลักฐานบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์กดูสันต์และกดูสารทว่า มีสงครามในรูปแบบต่าง ๆ ถึง ๓๖๗ ครั้ง คือ สงครามรุกดินแดน (Chan) ๖๑ ครั้ง สงครามตีเมือง (Fa) ๒๑๒ ครั้ง สงครามประทะกำลังกัน (Chan) ๒๓ ครั้ง สงครามปิดล้อมเมือง (Wei) ๔๔ ครั้ง สงครามยึดเมือง (Ju) ๔๗ ครั้ง^{๗๓}

ผลจากสงครามเหล่านี้ เป็นเหตุให้แคว้นเล็ก ๆ หลายแคว้นถูกยึดอำนาจ และถูกผนวกดินแดนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของแคว้นใหญ่ ๆ ที่มีพลังอำนาจที่เหนือกว่า จากหลักฐานระบุชัดว่าในช่วงต้นราชวงศ์โจวมีรัฐน้อยอยู่ประมาณ ๘๐๐ รัฐเป็นอย่างน้อย แต่พอสิ้นพุทธศตวรรษที่ ๑ จำนวนรัฐเหล่านี้เหลือเพียงรัฐใหญ่ ๆ เพียง ๗ รัฐ กับรัฐที่เป็นชายแดนอันเป็นหน้าด่านที่เป็นกันชนของรัฐใหญ่ ๆ เหล่านี้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ในสมัยชุนชิว มีรัฐที่สำคัญเพียง ๑๔ รัฐ คือ รัฐหลู่ รัฐอ่วย รัฐซี้ รัฐซัง รัฐเจ็ง รัฐฉือ รัฐเอี้ยน รัฐเฉา รัฐซัง รัฐตั้ง รัฐฉั่ว รัฐแต้ รัฐโง้ว รัฐอ้วต เฉพาะรัฐมหาอำนาจมี ๔ รัฐ คือ รัฐซี้ รัฐฉือ รัฐเจ็ง รัฐซัง^{๗๔} เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๒ แคว้นมหาอำนาจเหล่านั้น ก็ถูกแคว้นฉินยึดอำนาจไว้ได้ พร้อมทั้งผนวกดินแดนเป็นหนึ่งเดียวโดยสิ้นเชิง สงครามยึดเยื่อระหว่างแคว้นกินเวลายาวนานจึงยุติลง

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดสงคราม กล่าวโดยสรุปมี ๓ ประการ^{๗๕} คือ

๑. รัฐบาลกลางสูญเสียอำนาจ

ภายหลังจากที่เจ้าครองนครนามว่าหวู หวาง (Wu Wang) หรือบู้ออง ได้พิชิตโจวหวาง ซึ่งเป็นกษัตริย์องค์สุดท้าย ของราชวงศ์ซางผู้มีน้ำพระทัยโหดร้าย ปกครองบ้านเมืองโดยอธรรม พระองค์ก็ทรงแบ่งเมืองต่าง ๆ ให้พระประยูรญาติ หรือเหล่าขุนนางที่เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยช่วยดูแลปกครองแทนพระเนตรพระกรรณ ทั้งนี้เพราะดินแดนที่รวบรวมมาได้จากการทำสงครามนั้นมีอาณาเขตกว้างขวางมาก ไม่สามารถดูแลด้วยพระองค์เพียงลำพังได้

อย่างไรก็ตาม เมื่อเวลาผ่านไป เหล่าพระประยูรญาติ และขุนนางเหล่านั้น ก็เริ่มหลงในอำนาจ มีความกระด้างกระเดื่อง บ้างก็ทำตนเป็นใหญ่ ไม่ยอมรับอำนาจของกษัตริย์อีกต่อไป

^{๗๒} บุญศักดิ์ แสงระวี แปลและเรียบเรียง, **เมธีเม่งจื้อ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมชาติ, ๒๕๒๙), หน้า ๑๒.

^{๗๓} Chen Jingpan, **Confucius as a Teacher**, (Malaysia: Delta Publishing Sdn Bhd., 1993), p. 39.

^{๗๔} เสถียร โพธิ์นันทะ, **เมธีตะวันออก**, หน้า ๒๑.

^{๗๕} ดูรายละเอียดใน Chen Jingpan, pp. 39-42.

สถานการณ์จึงเริ่มเลวร้าย เพราะรัฐบาลกลางเองก็เกรงสูญเสียอำนาจ จึงต้องทำการยกทัพไปปราบปรามรัฐต่าง ๆ ที่แข็งข้อ

ความล่มสลายของระบบเจ้าครองนคร ได้ขยายตัวถึงจุดขีดสุดในสมัยราชวงศ์โจวตะวันตก (ก่อน พ.ศ.๖๓๔-๒๒๘) ผู้ปกครองที่รัฐบาลกลางส่งมา บ้างก็หลงมัวเมาในอำนาจ ลากยศ ไม่สนใจในสุขทุกข์ของประชาชน ประชาชนขาดที่พึ่ง ขาดความศรัทธาเชื่อมั่น ต้องทนกล้ำกลืน เพราะไม่รู้จะหันหน้าไปพึ่งใคร จากสภาพบ้านเมืองที่อยู่ในภาวะสับสน ไม่ว่าจะในด้านศีลธรรม สังคม เศรษฐกิจ การเมือง เป็นปัจจัยก่อให้เกิดสงคราม ดังกรณีของสงครามกลางเมืองที่เกิดขึ้นในรัฐจิ้น ซึ่งเป็นการสู้รบระหว่างเจ้าเจียนจื่อกับฝ่ายพานซือและจงสิงซือ ฝ่อซีแม่ทัพของฝ่ายเจ้าเจียนจื่อยึดได้เมืองจงโหมว และได้ตั้งตนเป็นอิสระ โดยมีแผนการที่จะทำลายศรัทธาและอำนาจของเจ้าเจียนจื่อ แต่ในขณะเดียวกันก็ถือโอกาสหาประโยชน์ใส่ตนด้วย ในทำนองเดียวกันกับรัฐเว่ยก็มีการชิงอำนาจระหว่างไชวเค่วยและหนานจื่อเสีย เป็นต้น ซึ่งผลจากสงครามและการแย่งชิงอำนาจ เป็นใหญ่ในลักษณะนี้ ล้วนทำให้ประชาชนต้องเดือดร้อนเป็นอย่างมาก

จากตัวอย่างดังกล่าวข้างต้นทำให้เห็นว่า ไม่เฉพาะแต่รัฐบาลกลางเท่านั้น ที่สูญเสียอำนาจ แม้แต่ตัวเจ้าครองนครที่รัฐบาลกลางส่งมาดูแลปกครอง ก็สูญเสียอำนาจเช่นกัน เพราะในระบบเจ้าครองนครเองก็เปิดโอกาสให้คนที่มิอำนาจ มีอิทธิพลเข้ามาบีบบทบาทแทนเจ้าครองนครตัวจริง ตัวอย่างที่ชัดเจนใกล้ตัวขงจื่อมากที่สุดคือ ในรัฐลู่ ซึ่งอำนาจการปกครองที่แท้จริงไม่ได้อยู่ที่เจ้าครองนคร แต่ตกอยู่ในเงื้อมมือของตระกูลใหญ่ ๓ ตระกูล คือตระกูลฉี (Chi) ตระกูลเม็ง (Meng) และตระกูลชู-ซุน (Shu-Sun) โดยเฉพาะตระกูลชู-ซุนนั้น มีอิทธิพลมาก ทำให้เจ้าหลูจางวงไม่ชอบ และหาทางกำจัด แต่ก็ถูกตระกูลทั้ง ๓ รวมตัวกันต่อต้าน จนเจ้าหลูจางวงต้องหนีไปอยู่ที่รัฐฉี และรัฐจิ้น ในที่สุด

แคว้นต่าง ๆ ที่คิดว่าตนมีอำนาจ มีศักยภาพกว่าแคว้นอื่น ๆ ต่างก็กระหายที่จะได้เป็นผู้นำ หรือเป็นแคว้นมหาอำนาจ จึงต่างฝ่ายต่างยกทัพรุกราน ตีเอารัฐเล็ก ๆ ที่มีกำลังอ่อนกว่ามาไว้ในเงื้อมมือของตน หรือไม่ก็แย่งชิงเอาทรัพย์สินสมบัติจากรัฐอื่น ๆ เพื่อไปใช้ในการสงครามของตน โดยไม่คำนึงถึงความทุกข์ยากของรัฐอื่น ซึ่งความเห็นแก่ตัว และความกระหายอำนาจเช่นนี้เป็นเหตุให้เกิดสงครามครั้งแล้วครั้งเล่า คนที่เดือดร้อนที่สุดคือประชาชน ไหนจะต้องถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร เกณฑ์ไปใช้แรงงาน ถูกริดภาษี ยิ่งถ้ารัฐของตนเป็นฝ่ายที่ต้องแพ้สงครามแล้ว ก็ยิ่งต้องทุกข์ ต้องเดือดร้อนเป็นทวีคูณ

ระบบการเมืองในยุคของขงจื่อเมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว มี ๓ ระบบด้วยกัน^{๗๖} คือ

๑) ระบบการเมืองแบบพ่อปกครองลูก (The Patriarch System) เป็นระบบการเมืองที่มีมาก่อนหน้าราชวงศ์โจว (ก่อน พ.ศ.๕๗๙ เป็นต้นไป) ระบบนี้กษัตริย์มีสถานะเหมือนพ่อ ส่วนประชาชนได้ปกครองมีสถานะเหมือนลูก ซึ่งโดยสถานะแห่งความสัมพันธ์ พ่อจะต้องให้ความรัก

^{๗๖} พระมหาบุญเรือง ปณณาวชิโร, “การศึกษาแนวความคิดเรื่องมนุษยนิยมในปรัชญาขงจื่อ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๗.

ดูแล และปกป้องลูก ในขณะที่เดียวกันลูกก็ต้องให้ความเคารพ และเชื่อฟังผู้เป็นพ่อ ภายใต้การปกครองระบบนี้ ประชาชนจะรู้สึกอบอุ่นและมีความเป็นอยู่ที่ดี โดยเฉพาะในยุคของพระเจ้าเงี้ยว พระเจ้าซุ่น และพระเจ้าอู่ นักปรัชญา นักการเมืองทั้งหลายจึงมักชื่นชม หรือมักอ้างอิงการเมืองในยุคของท่านทั้ง ๓ พระองค์นี้

๒. ระบบการเมืองแบบเจ้าครองนคร (The Feudal System) เป็นระบบการปกครองที่อยู่ในช่วงราชวงศ์โจวตอนต้น (ก่อน พ.ศ.๕๗๙-๒๒๘) การปกครองในลักษณะนี้มีลักษณะเป็นการกระจายอำนาจ (Decentralization) คือการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่รัฐใหญ่ย่อยภายในอาณาจักรของตน ๆ โดยเมื่อราชวงศ์ซางล่มสลายแล้ว กษัตริย์ราชวงศ์โจวก็ได้แผ่ขยายอาณาเขตอย่างกว้างขวาง ทำให้การปกครองดูแลไม่ทั่วถึง ต้องตั้งผู้แทนพระองค์ไปปกครองแทนอีกทอดหนึ่ง

นอกจากนั้น เมื่อสถาปนาราชวงศ์โจวขึ้นใหม่ ความเห็นอกเห็นใจประกอบกับต้องการให้บ้านเมืองสงบสุข และเพื่อมิให้กระเทือนโจรชาชฎรที่ตกค้างมาจากราชวงศ์ซาง กษัตริย์ราชวงศ์โจวจึงได้มอบหมายให้บุคคลที่เหมาะสมมาทำหน้าที่ดูแลราชการเหล่านั้นแทน ซึ่งฐานะของเจ้าครองนครเหล่านี้ก็จะมีบรรดาศักดิ์ไม่เท่ากัน ตามลำดับความสำคัญของเมือง และฐานะของเจ้าครองนครเหล่านั้นด้วย โดยแบ่งเป็น ๕ ชั้น คือ

ชั้นที่ ๑-๒ มีอาณาเขตปกครอง ๖,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร เรียกว่านครใหญ่

ชั้นที่ ๓ มีอาณาเขตปกครอง ๒,๙๔๐ ตารางกิโลเมตร เรียกว่า นครกลาง

ชั้นที่ ๔-๕ มีอาณาเขตปกครอง ๑,๕๐๐ ตารางกิโลเมตร เรียกว่า นครเล็ก

เจ้าครองนครที่ได้รับการแต่งตั้งเหล่านี้ ต้องส่งบรรณาการให้กับเมืองหลวงเป็นประจำ หนึ่ง บุคคลที่จะได้รับการคัดเลือกให้มาทำหน้าที่เป็นเจ้าครองนครเหล่านี้ มี ๓ ประเภทด้วยกัน คือ^{๗๗}

๑. ผู้สืบตระกูลพระราชโอรสโบราณ เช่น ผู้สืบตระกูลของพระเจ้าซุ่น ซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ครองรัฐฉิน ผู้สืบตระกูลราชวงศ์เซี่ย ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ครองนครรัฐฉี

๒. ผู้สืบตระกูลของขุนนางผู้มีความดีความชอบในราชการ เช่น การแต่งตั้งให้ทายาทของพระราชยาจารย์ลือซวง เป็นเจ้าครองรัฐฉี ให้สูงอู่ เป็นเจ้าครองรัฐฉู่

๓. ญาติในสกุลเดียวกันกับราชวงศ์โจว เช่น การแต่งตั้งให้โจวกง พระอนุชาของปฐมกษัตริย์ราชวงศ์โจวหู่หวางเป็นเจ้าครองรัฐหลู่ เป็นต้น

๓. ระบบการปกครองแบบจักรพรรดิ (The Military System) เป็นระบบการเมืองที่เริ่มต้นในยุคต้นซุนชิว (ก่อน พ.ศ.๑๗๙-พ.ศ.๑๔๑) ซึ่งเป็นยุคที่ระบบเจ้าครองนครเริ่มเสื่อม เป็นการปกครองแบบรวมอำนาจ (Centralization) ระบบการเมืองแบบจักรพรรดินี้ ได้พัฒนาถึงขีดสูงสุดในปี พ.ศ. ๓๒๒ เมื่อเจ้าครองนครชื่อฉินได้ใช้กำลังทหารของตนรวบรวมดินแดนจนเป็นปึกแผ่น พร้อมกับนั้นก็ได้สถาปนาตนเองเป็นจักรพรรดิองค์แรกแห่งราชวงศ์ฉิน

^{๗๗} ยงค์ อิงคเวทย์, วัฒนการกรวิพนธ์จีน, หน้า ๑๑-๑๒.

จากบริบททางการเมืองดังกล่าวข้างต้น ทำให้เรามองเห็นลักษณะที่เด่นชัดว่า สภาพทางการเมืองในสมัยที่ขงจื๊อมีชีวิตอยู่นั้น กำลังอยู่ในช่วงของการปรับเปลี่ยน และเปลี่ยนแปลง คือ มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองจากระบบหนึ่งไปสู่อีกระบบหนึ่ง และมีการเปลี่ยนแปลงอาณาเขตประเทศอันเกิดจากความต้องการขยายฐานอำนาจของตน ๆ ให้ได้มากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งในการก่อให้เกิดสงคราม และความเดือดร้อนของประชาชน

๓.๓ ความสำคัญของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่

มีคำโบราณกล่าวว่า ผึ้งสัตว์ที่ต้องต้อน ผึ้งคนต้องนำ ดังนั้น การที่มนุษย์เรามีการอยู่ร่วมกันมาก ๆ จึงจำเป็นต้องมีผู้นำ ความอยู่รอดของประชาชน และประเทศชาติบ้านเมือง ขึ้นอยู่กับผู้ปกครอง ผู้ปกครองจึงมีความสำคัญ ดุจเข็มทิศที่จำเป็นสำหรับคนเดินทาง อีกทั้งยังเป็นผู้สร้างหลักจริยธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม ผู้นำเสมือนหนึ่งเป็นหลักชัยของประเทศชาติ แผ่นดินเปรียบเหมือนภาชนะใหญ่ เหล่าราษฎรเหมือนทรัพย์สิน ผู้ปกครองคือผู้รักษาทั้งแผ่นดินและทรัพย์สิน หากต้องการทราบถึงความเจริญรุ่งเรืองของแคว้นใด ๆ แล้ว จะต้องดูผู้นำเป็นหลักใหญ่ นอกจากนั้น บ้านเมืองมีภารกิจที่ต้องมีผู้รับผิดชอบในด้านต่าง จึงจำเป็นที่จะต้องมีความรู้เพื่อช่วยรับภาระของบ้านเมือง เช่น ผู้นำจะต้องเป็นผู้สร้างขวัญ และกำลังใจให้เกิดขึ้นแก่ผู้ใต้ปกครอง และทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมในสังคม เป็นต้น

จากการที่ขงจื๊อได้แบ่งผู้ปกครองออกเป็น ๒ ระดับ ผู้วิจัยใคร่ที่จะชี้ถึงความสำคัญของผู้ปกครองในแต่ละระดับดังนี้

๑. **ผู้ปกครองสูงสุด คือ กษัตริย์** ถือกันว่าเป็นตัวแทนของสวรรค์ (เทียน) เปรียบเหมือนหลักชัยของประเทศชาติ ทรงเป็นที่ยึดเหนี่ยวทั้งทางร่างกายและจิตใจ ห่วงใยในสภาพความเป็นอยู่ของราษฎร ราษฎรต้องกินอิม นุ่น^{๗๘} เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุด เหล่าพสกนิกรถือจักรพรรดิเป็นใจของตน ส่วนจักรพรรดิถือพสกนิกรเป็นกาย เป็นผู้รับเจตจำนงจากสวรรค์เพื่อดูแลราษฎร ความสำคัญดังกล่าวนี้ ถือเป็นความสำคัญในฐานะของความเป็นกษัตริย์ ความสำคัญประการต่อมาคือ กษัตริย์นั้น เป็นผู้คัดเลือกเหล่าอำมาตย์ เพื่อมาสนองงานของแผ่นดิน ถ้ากษัตริย์ทรงคุณธรรม ไม่ตกอยู่ในอำนาจของอคติ ย่อมสามารถที่จะเลือกเหล่าอำมาตย์มาช่วยงานได้ ซึ่งนั่นก็หมายถึงความเจริญงอกงามของแผ่นดินด้วย ภาระหน้าประการแรกที่กษัตริย์จะต้องปฏิบัติ ก็คือการคัดเลือกขุนนางให้เหมาะสมมาเป็นตัวแทนในการปกครองราษฎร ทั้งนี้ก็เพราะว่า การลงโทษและเก็บภาษีอากรอย่างเหมาะสม หาได้ขึ้นอยู่กับกษัตริย์ไม่ แต่ขึ้นอยู่กับตัวแทนของพระองค์คือเหล่าอำมาตย์ ถ้าคัดเลือกเหล่าอำมาตย์ที่ดี ประเทศชาติก็เจริญ

๒. **ผู้ปกครองชั้นรองลงมา มีเหล่าขุนนาง อำมาตย์ แม่ทัพ เป็นต้น** ซึ่งถือเป็นผู้รับสนองราชโองการของกษัตริย์มาปฏิบัติต่อราษฎร เปรียบเหมือนเป็นแขนขาของกษัตริย์ มีความสำคัญในฐานะเป็นผู้ตัดสินแทนกลุ่ม และทำให้งานของรัฐสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ดังนั้น ผู้ปกครองเหล่านี้

^{๗๘} อู๋จิง, คัมภีร์ฮ่องเต้, แปลโดย อธิคม สวัสดิญาณ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๐), หน้า ๓๒๕.

จึงต้องเป็นคนที่หนักแน่นมั่นคง รู้ในสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ สร้างขวัญและกำลังใจให้กับประชาชน ประเทศชาติจะมั่นคง หรือล่มสลาย เป็นเรื่องเกี่ยวพันกับเหล่าขุนนางอำมาตย์ด้วย ดังคำกล่าวที่ว่า^{๗๙} “กองทัพ แม้จะมีกำลังพลเรือนหมื่น แต่เมื่อถึงคราวออกศึก หากคิดจะให้ได้รับชัยชนะ จะต้องดูที่ความสามารถของแม่ทัพ”^{๘๐} จะสร้างขวัญและกำลังใจได้มากน้อยแค่ไหน เอาใจฝึกซ้อมเพียงไร ดังที่ขงจื้อกล่าวไว้ว่า การส่งไพร่พลไปรบโดยมิได้ฝึกซ้อม เท่ากับส่งพวกเขาไปอยู่ในเงื้อมมือข้าศึก^{๘๑} จะเห็นได้ว่า แม่ทัพมีความสำคัญที่จะต้องเอาใจใส่ราษฎร

ความสำคัญของผู้นำทั้งสองระดับคือ ระดับสูง และรับรองลงมา กล่าวโดยสรุปคือ เป็นผู้ค้ำจุนประเทศชาติ ผู้อำนวยการความสุขมาสู่ราษฎร คือนายแห่งชีวิตของราษฎร ถ้าเสนาอำมาตย์ไม่เข้าใจในหลักปกครอง เท่ากับมอบองค์เหนือหัวไว้ให้แก่ข้าศึก ถ้าองค์เหนือหัวเลือกเสนาอำมาตย์ไม่เป็น ไม่ได้คนดีเข้ามาบริหารเท่ากับมอบประเทศชาติให้กับข้าศึก^{๘๒} ความหวังโยในราษฎรของผู้นำในอดีต ถ้าเทียบกับปัจจุบันก็คือ หลักประกันทางสังคม

อย่างไรก็ตาม ความเข้มงวดในการกำหนดคุณสมบัติ และความสำคัญของผู้ปกครองเหล่านี้ ก็เนื่องจากการต้องการให้ประชาชนได้รับการคุ้มครอง และเกิดความเป็นธรรม มีความสงบสุขในบ้านเมืองนั่นเอง เพราะตามทัศนะของขงจื้อ ผู้นำหรือผู้ปกครองมีความสำคัญน้อยกว่า เมื่อเทียบกับประชาชน เม่งจื้อสานุศิษย์คนสำคัญสำนักขงจื้อถึงกับกล่าวว่า “ประชาชนสำคัญที่สุด รัฐมีความสำคัญเป็นอันดับสอง ส่วนผู้ปกครองมีความสำคัญน้อยที่สุด”^{๘๓} ถึงแม้มีส่วนสำคัญน้อยที่สุด แต่ก็เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องมี และจำเป็นที่จะต้องมีความเข้าใจซึ่งกันและกันด้วย ดังคำพังเพยที่ว่า ผู้ที่อยู่เบื้องบนย่อมเชี่ยวชาญในการวางแผน ส่วนผู้ที่อยู่เบื้องล่างย่อมเชี่ยวชาญในการคาดคะเน^{๘๔} จึงจะนำราษฎรไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้

ในคัมภีร์หลุนอวี่ได้ให้ความสำคัญกับนักปกครองในลักษณะว่า บ้านเมืองนั้นจำเป็นต้องมีผู้นำ ซึ่งผู้นำที่ดีนั้นต้องอาศัยแบบแผนโบราณเป็นอุทาหรณ์ในการปกครองบ้านเมืองดังข้อความในคัมภีร์หลุนอวี่ว่า

(๘/๒๐) พระเจ้าซุ่น ทรงมีมหาอำมาตย์เพียง ๕ ท่าน ก็ทรงสามารถปกครองบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุขได้ เพราะเจ้าโจวอู่หวัง เคยตรัสว่า “เรามีขุนนางปราบทฤษฎุอยู่ ๑๐ ท่าน” ขงจื้อกล่าวว่า “ปราชญ์นั้นแสวงหาได้ยากนัก ถ้าวามีไซ่ นับแต่รัชสมัยถึงและอวี่ เป็นต้นมา ก็มีเพียงรัชสมัยโจวนี้แหละที่มีปราชญ์มากที่สุด ทั้งยังมีสตรีรวมอยู่ด้วยอีกหนึ่งท่าน ฉะนั้นในความจริงแล้วก็มีเพียงเก้า พระเจ้าโจวเหวินหวัง ทรงสามารถชนะใจประชาราษฎรในได้ห้าได้ถึงสองใน

^{๗๙} เจ้าหยูย, ฉางต่วนจิง: คัมภีร์แห่งการยึดหยุ่น พลิกแพลง ประยุกต์, หน้า ๓๘๘๙.

^{๘๐} The Analects, Book XII: 30.

^{๘๑} The Analects, Book X: 13.

^{๘๒} Ibid. Book X : 13.

^{๘๓} ฮิว่างเหลินเสียง, วาทะศิลป์พลิกผันโลก, แปลโดย ศรีวารี, (กรุงเทพมหานคร: บี.เจ. เพลทโปรเซสเซอร์, ม.ป.ป.), หน้า ๘๓.

สามส่วน แต่พระองค์ก็ยังทรงถวายความจงรักภักดีต่อราชวงศ์ซ่ง อันพระบารมีแห่งราชวงศ์โจวนั้นก็กล่าวได้ว่าเป็นพระบารมีอันสุดประเสริฐแล้วแล^{๘๔}

ในคัมภีร์หลุนอวี่มีอธิบายไว้ว่า พระเจ้าโจวเหวินหวัง เป็นพระบิดาแห่งพระเจ้าโจวอู่หวัง ซึ่งเป็นผู้กรีธาทัพโค่นล้มทรราชซ่งโจ้วหวังและสถาปนาราชวงศ์โจวขึ้น พระเจ้าโจวเหวินหวังทรงเป็นเจ้าแคว้นโจวผู้ทรงธรรมในสมัยโบราณ แม้นซ่งโจวเหวินหวังจะเคยทรงส่งจำคุกพระองค์ถึง ๗ ปี อย่างไรก็ตามไร้เหตุผลก็ตาม แต่พระเจ้าโจวเหวินหวังก็ยังทรงถวายความจงรักภักดีต่อราชวงศ์ซ่งไม่เคยเปลี่ยนคุณธรรมของพระองค์จนกระทั่งสามารถครองใจเหล่าแคว้นทั่วแผ่นดินได้ถึงสองในสาม เคยมีสองแคว้นเกิดข้อพิพาทเรื่องดินแดน เจ้าเมืองทั้งสองจึงต่างเดินทางมาขอให้โจวเหวินหวังเป็นผู้ตัดสิน ครั้นเข้าสู่แคว้นโจวก็เห็นชานาต่างยอมยกเขตนาให้กันและกัน ได้เห็นคนสัญจรต่างเชิญฝ่ายตรงข้ามให้เดินนำหน้าตน ผู้เฒ่าได้รับความเคารพ ราชบุรุษต่างสมัครสมานกันเป็นหนึ่ง ครั้นสองเจ้าแคว้นได้ทอดพระเนตรดั่งนี้ก็เดินทางกลับด้วยความละอายพระทัย จึงเห็นได้ว่าพระเจ้าโจวเหวินหวังทรงเป็นที่รักใคร่ของประชาชนมากเพียงใด ดังนั้น นักปกครองจึงมีความสำคัญต่อการบริหารราชการแผ่นดิน เพราะบ้านเมืองจะสงบร่มเย็นหรือร้อนก็อยู่ที่การบริหารจัดการของนักปกครองนั่นเอง หากว่าประเทศใดมีนักปกครองที่รู้หลักของการปกครองก็ทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง หากนักปกครองไร้ภาวะแห่งความเป็นนักปกครอง บ้านเมืองก็มีแต่จะล่มสลายและเสื่อมถอยลง ซึ่งจะได้กล่าวถึงคุณลักษณะของนักปกครองในประเด็นต่อไป

๓.๔ คุณลักษณะของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่

คุณลักษณะของผู้ปกครองในทรรศนะของขงจื้อ จะต้องไม่เกียจคร้านในการปฏิบัติหน้าที่ มีความซื่อสัตย์ ตั้งอยู่ในคุณธรรม ทั้งนี้เพราะชีวิตและการเป็นอยู่ของประชาชนขึ้นอยู่กับผู้ปกครอง ผู้ปกครองที่ดีจึงต้อง เข้าใจในสิ่งที่ประชาชนต้องการ จะต้องทำงานมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม รู้หน้าที่ของตนมีสายตายาวไกล ในอดีตตำแหน่งผู้นำจะได้จากการคัดเลือกจากบุคคลในท้องถิ่นต่าง ๆ และกษัตริย์จะเป็นผู้ทำการคัดเลือกบุคคลที่เห็นว่าเหมาะสมที่สุด เพื่อเป็นผู้นำ กว่าจะได้เป็นผู้นำจะต้องออกไปสร้างบารมีและการยอมรับจากประชาชน เมื่อกษัตริย์องค์ปัจจุบันสวรรคต ว่าที่ผู้นำก็จะขึ้นเป็นองค์กษัตริย์ต่อไป เมื่อบริหารได้ ๓ ปี จะสละตำแหน่งให้ประชาชนวิพากษ์ วิจาร์ณว่าสมควรที่จะเป็นผู้นำต่อไปหรือไม่ เมื่อประชาชนยอมรับจึงจะขึ้นดำรงตำแหน่งอีกครั้งหนึ่งอย่างเป็นทางการ นี่คือนิยามที่กษัตริย์เจี๋ยหวได้ยึดถือ สืบทอดมาเป็นเวลาหลายปี แต่เมื่อถึงราชวงศ์โจวการยึดถือได้เปลี่ยนไป อนึ่ง กษัตริย์ หรือองค์อภิปัตย์ในทรรศนะของขงจื้อ ควรมีลักษณะ ๓ ประการคือ^{๘๕}

๑. มีอำนาจสูงสุด ใครจะละเมิดมิได้ ถือกษัตริย์เป็นโอรสแห่งสวรรค์
๒. มีความสามารถในการปกครองประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ตามวิถีแห่งสวรรค์ นั่นคือ จะต้องทรงคุณธรรม ถ้าละเมิดประชาชนมีสิทธิ์ก่อกบฏได้ ดังหลักที่ว่า น้ำลอยเรือได้ ก็จมเรือได้ เพราะผู้นำเปรียบเสมือนเรือ ประชาชนเปรียบเสมือนน้ำ

^{๘๔} อมร ทองสุก, คัมภีร์หลุนอวี่, หน้า ๒๑๑-๒๑๒.

^{๘๕} ไพโรจน์ โพธิ์ไทร, ภูมิหลังจีน, (กรุงเทพมหานคร: เพื่อจนคร, ๒๕๑๗), หน้า ๒๙-๓๐.

๓. รู้จักเลือกเลือกคนดีมีคุณธรรม เข้าไปบริหารบ้านเมือง ต่างพระเนตรพระกรรณ

จะเห็นได้ว่า ในอดีตนั้น พิถีพิถันในการเลือกผู้นำมาก ของตัวเองก็ได้คัดเลือกเอาภาพของ กษัตริย์ผู้เป็นปราชญ์ คือ เอียว ชุน กษัตริย์ผู้ตั้งราชวงศ์ซาง และในตระกูลโจว เลือกเอา กษัตริย์เหวิน และหวู และโจว กุง เป็นบุคคลผู้ปกครองในอุดมคติ^{๘๖}

จากการที่ขงจื้อได้ยกเอาผู้ปกครองในอุดมคติขึ้นมา ก็เนื่องมาจาก ราชวงศ์โจว เจริญรุ่งเรืองในสมัยพระเจ้าโจวเหวินหวาง และพระเจ้าโจวอู่หวางต่างก็เปี่ยมด้วยคุณธรรม ดังนั้น พระองค์จึงไม่เป็นศัตรูของประชาชน หากแต่ในสมัยของโจวหมู่หวาง ได้ตรากฎหมายอาญาหลวงขึ้น เพื่อบังคับใช้กับประชาชน จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเสื่อมราชวงศ์โจว จากการไร้เมตตาธรรม พระเจ้าโจวหลี่หวาง ทรงมีจิตใจที่อำมหิตผิดมนุษย์ ชอบใช้คนให้คอยสอดส่องดูพฤติกรรมของประชาชนที่พูดถึงพระองค์ในทางที่ไม่ดี จึงเป็นเหตุให้ราชวงศ์โจวไร้เมตตาธรรมถึงขีดสุด ถึงกับต้องย้ายราชธานีในสมัยของพระเจ้าโจวผิงหวาง ราชวงศ์จึงเสื่อมอย่างที่ไม่อาจจะฟื้นฟูได้

จะเห็นได้ว่า หากพระเจ้าแผ่นดินปกครองด้วยเมตตา ดูแล บริหารบ้านเมืองด้วยการเอาใจใส่ดูแลราษฎร ผ่อนปรน ในการใช้อำนาจเก็บภาษีแต่น้อย ประหยัดในการใช้จ่ายงบประมาณ ห่วงใยในราษฎร ย่อมที่จะสร้างความสุขให้กับราษฎร ก็จะสามารถรักษาบ้านเมืองให้เจริญสมกับที่ราษฎรไว้วางใจ แต่ถ้าหากตรงกันข้ามบ้านเมืองย่อมล่มสลาย

จากบทเรียนในอดีต ย่อมที่จะทำให้ประชาชนพิถีพิถันในการเลือกผู้ปกครองว่า มีคุณลักษณะเพียงพอหรือไม่ ดังนั้น ทักษะของผู้นำที่เป็นตัวอย่างของขงจื้อ คือต้องมีคุณสมบัติเหนือชาติกำเนิดเป็นนักปกครองที่เฉลียวฉลาด และมีคุณธรรมเป็นหลักขงจื้อได้แบ่งผู้ปกครองออกเป็น ๒ ประเภท คือ^{๘๗}

๑. ผู้ปกครองสูงสุด คือ กษัตริย์
๒. ผู้ปกครองชั้นรองลงมา ได้แก่ ขุนนางอำมาตย์

ในผู้ปกครองทั้ง ๒ ประเภทนั้น ขงจื้อได้พูดถึงคุณสมบัติไว้หลายประการพอที่จะสรุป ได้ ๓ ประการหลัก ๆ คือ^{๘๘}

๑. มีความรักและเคารพในเจตจำนงของประชาชน
๒. มีความปรารถนาในการที่จะสร้างเสถียรภาพและความเป็นธรรม ให้เกิดขึ้นในสังคม
๓. มีความสามารถที่จะสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับประชาชน

นอกจากหลักการเบื้องต้นดังกล่าวแล้ว ผู้นำที่ดีจะต้องได้รับการยอมรับจากประชาชน แนวทางสำหรับนักปกครองที่จะได้รับการไว้วางใจ คือ ต้องสร้างความไว้วางใจกับคนรอบข้างก่อน เพราะถ้าผู้นำไม่สามารถได้รับความไว้วางใจจากเพื่อนแล้ว ย่อมไม่ได้ความไว้วางใจจากผู้ใต้ปกครอง ถ้าไม่มีความซื่อสัตย์กับตนเอง ย่อมไม่สามารถสร้างศรัทธาจากพ่อแม่ได้ ถ้าไม่รู้อะไรดี อะไรชั่วแล้ว

^{๘๖} จ้านกั ทงประเสริฐ, *บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓*, หน้า ๒๖.

^{๘๗} พระมหาบุญเรือง ปณณวชิโร, “การศึกษาแนวความคิดเรื่องมนุษยนิยมในปรัชญาขงจื้อ”, หน้า ๖๕.

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗.

ยอมไม่สามารถมีความสัตย์กับตนเอง^{๘๙} ผู้นำที่ดีจึงจำต้องเริ่มกระทำที่ตนเองก่อน ก่อนที่จะกระทำต่อผู้อื่น ดังหลักที่ว่า หากผู้นำไม่ตั้งอยู่ในความดีงาม การปกครองผู้อื่นนั้นเป็นเรื่องยาก ถ้าหากไม่ต้องการให้ยาก ผู้นำต้องตั้งอยู่ในคุณความดี เมื่อตั้งอยู่ในคุณความดีแล้ว จะให้การแก้บรมไขอบรมผู้อื่น ย่อมเป็นเรื่องง่าย ดังที่ขงจื๊อกล่าวไว้ว่า ทำตนให้ถูกต้องแล้ว การปกครองผู้อื่นจะยากอะไร หากทำตนไม่ถูกต้องจะแก้ไขผู้อื่นได้อย่างไร^{๙๐}

นอกจากนั้น ขงจื๊อยังได้พูดถึงบทบัญญัติ ๕ ประการ ที่ผู้ปกครองต้องละเว้นให้ห่างไกลคือ^{๙๑}

๑. จิตใจชั่วร้ายอำมหิต แต่สามารถซ่อนเร้นได้อย่างมิดชิด
๒. ประพฤติชั่วต่ำทราม แต่ยืนหยัดแน่วแน่
๓. พุดจาไปปิด มือคต ด้วยวาทศิลป้อย่างยอดเยี่ยม
๔. ก่อกรรมทำชั่วด้วยความรู้สึกกว้างไกล
๕. เมตตาอย่างล้นเหลือต่อผู้ก่อกรรมทำชั่ว

ในโทษกรรมทั้ง ๕ ประการนี้ ขงจื๊อกล่าวไว้ว่า ร้ายแรงยิ่งกว่าการฆ่าคนเสียอีก เพียงประพฤติดื้อดื้อหนึ่งในโทษกรรมทั้ง ๕ ประการนี้ ล้วนสมควรถูกประหาร อนึ่ง การที่จะเห็นคุณลักษณะของผู้ปกครองให้เด่นชัดนั้น ผู้วิจัยใครที่จะแยกคุณลักษณะออกเป็น ๒ ประการ คือ

๑. บุคลิกภายนอก

บุคลิกภายนอก หมายถึง ภาพลักษณ์ภายนอกที่ผู้ปกครองแสดงต่อสาธารณชน หรือบุคคลที่อยู่รอบข้าง จนเป็นที่ยอมรับ หรือเข้าใจโดยทั่วไปว่า ทำที่หรือลักษณะเช่นนี้ คือบุคคลนี้ เช่น ทำที่ซึ่งขง เอาจริง อารมณ์ร้าย เป็นต้น ซึ่งทำที่เหล่านี้ ได้สะท้อนถึงภาวะทางด้านจิตใจด้วย

อีกอย่างหนึ่ง ผู้ปกครองตั้งอยู่ในฐานะผู้ดูแลความเป็นอยู่ของประชาชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องภาพลักษณ์ที่ดี เช่น มีความเที่ยงธรรม คำนึงถึงผลประโยชน์ของบ้านเมือง ไม่เห็นแก่พวกพ้องของตน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตเข้ามาควบคุมความประพฤติของตน โดยจะต้องคำนึงถึงคุณธรรม ๕ ประการคือ เมตตา ธรรมจรรยา ปัญญา และสัจจะ ซึ่งทั้ง ๕ ประการนี้ ถือได้ว่า เป็นหัวใจคำสอนของขงจื๊อ ทั้งนี้เพราะว่าเป็นเครื่องกำหนดบทบาท หน้าที่ตามฐานะของแต่ละบุคคล กล่าวคือพระเจ้าแผ่นดินพึงทรงไว้ซึ่งความเมตตาธรรม ขุนนางพึงซื่อสัตย์ภักดี บิดาพึงรักใคร่บุตร บุตรพึงกตัญญูต่อบิดา สามีมักรยาพึงให้เกียรติกันและกัน และมิตรสหายพึงมีสัจจะวาจาต่อกัน^{๙๒} นี่เป็นหลักการที่เราพึงจะต้องปฏิบัติต่อผู้อื่น แต่ก่อนที่จะปฏิบัติต่อผู้อื่น จะต้องปฏิบัติต่อตนเองก่อน นั่นคือจะต้องพึงระวังใน ๓ ประการคือ^{๙๓}

^{๘๙} Archie J. Bahm, *The Heart of Confucius*, (New York: John Weatherhill, Inc, 1969), pp. 101-102.

^{๙๐} The Analects, Book XIII : 13

^{๙๑} อองซก, *ขงจื๊อฉบับปราชญ์ชาวบ้าน*, แปลโดย อธิคม สวัสดิ์ดิญาณ, (กรุงเทพมหานคร: เตาประยุกต์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๔.

^{๙๒} อุดลย์ รัตนมันเกษม, *วาทะฮ่งเต้*, (กรุงเทพมหานคร: สามัคคีสาร, ๒๕๔๑), หน้า ๖๙.

^{๙๓} The Analects, Book XVI: 7.

๑. เมื่อเยาว์วัย เลือดลมยังไม่สมบูรณ์ พึงระวังในรูป
๒. เมื่อเติบโตจนกระทั่ง เลือดลมเร่าร้อน พึงสังวรในการวิเวก
๓. เมื่อชราภาพ เลือดลมเสื่อมถอย พึงสังวรในความโลภ

นอกจากนี้ ยังจะต้องเอาใจใส่ในการแสดงออกของตน ๙ ประการคือ^{๙๔}

๑. ยามดู ต้องคิดจะดูให้เห็นอย่างแจ่มแจ้ง
๒. ยามจะฟัง ต้องคิดจะฟังให้ได้ยินอย่างแจ่มแจ้ง
๓. สีหน้าต้องคิดแสดงออกให้ยิ้มแย้มแจ่มใสและอ่อนโยน
๔. ท่วงท่าที่กริยาคิดถึงความสุภาพอ่อนโยน
๕. จะพูดอะไรคิดถึงความสัตย์
๖. เมื่อทำงานคิดทำด้วยความระมัดระวังตั้งใจ
๗. ยามเกิดความสงสัยควรคิดถาม
๘. ยามโกรธควรคิดถึงโทษภัยที่จะตามมา
๙. เมื่อเห็นผลประโยชน์ที่จะได้ ควรคิดถึงความชอบธรรม

คุณสมบัตินี้ ควรประกอบขึ้นให้มีในตนก่อนที่จะไปปกครองผู้อื่น แต่เมื่อปกครองผู้อื่น จะต้องประพฤติเป็นตัวอย่างของประชาชน ดังในคัมภีร์บทหนึ่งกล่าวว่า ไม่ลำเอียง ไม่เล่นพวก แผ่นดินร่มเย็นเป็นสุข^{๙๕} การแสดงออกซึ่งความสุภาพอ่อนโยน ความขยันขันแข็ง และเอาใจใส่ในการทำงาน^{๙๖} การทำงานต้องนำหน้าประชาชน ไม่เอาผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ เลือคนดีมีความสามารถมาใช้ การแก้ไขความผิดพลาดโดยไม่ลังเล^{๙๗} บุคลิกภายนอกที่เด่นชัดในทรศนะของขงจื้อ^{๙๘} สรุปแล้วสามารถประมวลลงในคำว่า เป็นผู้สามารถหยิบยื่นสันติสุขให้แก่บุคคลอื่นอยู่ตลอดเวลา^{๙๙} โดยไม่มีการเลือกชั้นวรรณะ มองประชาชนเสมือนญาติพี่น้อง มีความเป็นกันเองกับทุกคน^{๑๐๐} ไม่มีการถือตัว สิ่งเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นการแสดงออกเพื่อให้ผู้ใต้ปกครอง

๒. บุคลิกภาพภายใน

นอกจากบุคลิกภายนอกแล้ว ผู้นำยังจะต้องมีบุคลิกภาพภายในที่จะต้องมีความดีคุณธรรมและความสามารถเป็นหลัก โดยจะไม่ปล่อยให้ความชั่วเกิดขึ้นภายในจิตใจ^{๑๐๑} สร้างความดีให้เกิดขึ้นในจิตใจ ในทรศนะของขงจื้อ ผู้นำจะต้องฝึกฝนตนเองอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะคุณธรรมภายใน

^{๙๔}Ibid. Book XVI: X.

^{๙๕}อุจิง, คัมภีร์ฮ่องเต้, หน้า ๒๒๓.

^{๙๖}The Analects, Book XIV: 32, XV: 15.

^{๙๗}Ibid. Book IX: 24.

^{๙๘}พระมหาบุญเรือง ปญญาวิโร, “การศึกษาแนวความคิดเรื่องมนุษยนิยมในปรัชญาขงจื้อ”, หน้า

๕๖.

^{๙๙}The Analects, Book XIV: 24.

^{๑๐๐}Ibid. Book XV: 21.

^{๑๐๑}Ibid. Book II: 2.

จิตใจ ไม่ว่าจะเป็ความรัก ความมีสติปัญญา ความกล้าหาญ^{๑๐๒} ความเที่ยงตรง^{๑๐๓} มีความสันโดษ ยินดี มีความซื่อสัตย์สุจริต มีสัจจะ และมีการสำรวมจิต^{๑๐๔} ไม่มีความกระวนกระวายหรือ หวาดกลัว^{๑๐๕} คำนึงถึงแต่หลักคุณธรรม^{๑๐๖} และจะต้องเข้าใจในเจตนารมณ์ของสวรรค์เป็นหลัก สำคัญ^{๑๐๗}

ครั้งหนึ่ง^{๑๐๘} ขงจื้อถามจื่อลู่ว่า หยิว เจ้าเคยฟังความดีทั้ง ๖ และโทษทั้ง ๖ หรือไม่ จื่อลู่ตอบว่า ไม่เคยเห็น จึงกล่าวว่า “นั่งลง เราจะเล่าให้ฟัง”

๑. ขอบคุณธรรมความดีงาม แต่ไม่สนใจการศึกษา จะเกิดความโง่
๒. ขอบวิชาความรู้ แต่ไม่สนใจการศึกษา จะเกิดความฟุ้งซ่านโหล
๓. ขอบความสัตย์ซื่อ แต่ไม่สนใจการศึกษา จะเกิดภัยแก่ตัว
๔. ขอบความตรงไปตรงมา แต่ไม่สนใจการศึกษา จะเกิดความเร่าร้อนหยาบคาย
๕. ขอบความกล้าหาญ แต่ไม่สนใจการศึกษา จะเกิดความวุ่นวาย
๖. ขอบความเข้มแข็ง แต่ไม่สนใจการศึกษา จะกลายเป็นคนมูทะลุ

แสดงให้เห็นว่า การสร้างคุณงามความดีให้มีภายในจิตใจนั้น ต้องเริ่มจากตนเองเป็น สำคัญ ไม่ใช่เริ่มจากบุคคลอื่น^{๑๐๙} เมื่อผู้ปกครอง มีความประพฤติส่วนตัวที่ดีแล้ว ก็จะช่วยให้การ ปกครองมีประสิทธิภาพ แม้ไม่ต้องใช้อำนาจบังคับ ผู้คนก็พร้อมที่จะดำเนินตาม ตรงกันข้าม ถ้า ผู้ปกครองไม่มีคุณธรรม ไม่เป็นแบบอย่างที่ดี แม้จะใช้อำนาจบังคับ ออกคำสั่งมากมาย ก็ไม่มี ประชาชนเชื่อถือ^{๑๑๐}

ในคัมภีร์หลุนอวี่ ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของนักปกครองไว้ประเด็นหนึ่งน่าสนใจว่า

(๒/๑๙) โอกลงถามว่า “ทำอะไรให้ประชาราษฎร์ยอมรับ” ขงจื้อตอบว่า “เชิดชูผู้เที่ยงธรรม ขจัดผู้ฉ้อฉล ประชาราษฎร์จะยอมรับ แต่หากเชิดชูผู้ฉ้อฉล ขจัดผู้เที่ยงธรรม ประชาราษฎร์จะไม่ ยอมรับ”^{๑๑๑}

ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้ ทำให้มองว่าได้ว่า การที่ประชาชนจะยอมรับในการปกครอง บ้านเมืองนั้น สิ่งสำคัญคือการยึดหลักความเที่ยงธรรมของผู้ปกครอง เช่น เปาปุ้นจิ้น ซึ่งตัดสินด้วย

^{๑๐๒} Ibid. Book XIV: 30.

^{๑๐๓} Ibid. Book IV: 26.

^{๑๐๔} Ibid. Book VII: 36.

^{๑๐๕} Ibid. Book XII: 4.

^{๑๐๖} Ibid. Book IV: 11.

^{๑๐๗} พระมหาบุญเรือง ปญญาวิโร, “การศึกษาแนวความคิดเรื่องมนุษยนิยมในปรัชญาขงจื้อ”, หน้า ๕๖.

^{๑๐๘} The Analects, Book XVII: 8.

^{๑๐๙} The Analects, Book XII: 1.

^{๑๑๐} ละเอียต ศิลาน้อย, สร้างชีวิตและสังคมตามหลักคำสอนของขงจื้อ, (กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, ๒๕๓๕), หน้า ๘๑.

^{๑๑๑} อมร ทองสุก, คัมภีร์หลุนอวี่, หน้า ๑๓๑.

หลักการของเหตุและผล ไม่ใช่อารมณ์เป็นเครื่องตัดสิน ซึ่งที่ใดไร้ความเที่ยงตรง ก็มักจะก่อให้เกิดปัญหาที่ต้องตามแก้ยุ่งไปไม่มีเว้นว่าง ซึ่งนั่นก็คือนักปกครองที่ดีต้องรู้จักหน้าที่ของตนเองว่าตนอยู่ในฐานะเป็นนายของประชาชนหรือผู้คอยช่วยเหลือประชาชน ถ้าหากว่าทำหน้าที่เป็นนายของประชาชนก็มีแต่จะรังแกทำร้ายประชาชน กดขี่ข่มเหงราษฎรด้วยระเบียบกฎหมายต่าง ๆ ตามอำเภอใจ แต่ถ้านักปกครองคิดว่าตนเป็นผู้คอยดูแลประชาชนในฐานะผู้ดำรงอยู่ด้วยภาษีของประชาชนก็ทำให้ประชาราษฎร์อุ่นใจ ซึ่งจะกล่าวต่อไปในหน้าที่ของนักปกครอง

๓.๕ หน้าที่ของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่

หน้าที่ของผู้ปกครองว่าโดยหลักแล้ว คือการสร้างภาวะการอยู่ดีกินดี สร้างหลักจริยธรรม กำหนดกฎหมาย และคิดค้นอักษร ทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ราษฎร เช่นเดียวกับบิดามารดา มีความรักต่อบุตรธิดา ดังนั้น ผู้ปกครองจึงมีอยู่เพื่อประโยชน์แก่ราษฎรที่ถูกปกครอง ผู้ปกครองย่อมจะต้องอำนวยความสะดวก และความอุดมสมบูรณ์อย่างเพียงพอแก่ราษฎร เป็นผู้นำด้านการศึกษา และเป็นแบบอย่างแห่งชีวิตที่ประกอบด้วยความดี ผู้ปกครองที่ขาดการรับผิดชอบ ขาดคุณธรรม หาใช่ผู้ปกครองที่แท้จริงไม่^{๑๒} ผู้ปกครองแผ่นดิน ถ้าหากสามารถปฏิบัติได้เช่นนี้ ราษฎรก็จะมีความอยู่ดีกินดี มีความสงบร่มเย็น อนึ่ง เมื่อกล่าวถึงหน้าที่ของผู้ปกครองตามที่ชนะของขงจื้อ สามารถสรุปได้ ๓ ประเด็นหลัก ดังนี้

๑) สร้างความอยู่ดีกินดีให้แก่ประชาชน

ผู้ปกครองจะต้องคำนึงถึงความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชนเป็นพื้นฐาน^{๑๓} ต้องทำให้ประชาชนปราศจากความทุกข์แค้นแสนลำเค็ญ ไม่ข่มเหงราษฎรโดยการขูดรีดภาษีอากรเกินกำลัง จะต้องไม่ประพฤติตัวเหลวแหลก ไม่กอบโดยผลประโยชน์ใส่ตนโดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของราษฎร ในอดีต กษัตริย์เหยาใส่ใจต่ออาณาราษฎรก่อนสิ่งอื่น ไม่เคยคิดสนองความต้องการของตนบนความทุกข์ของผู้อื่น แนะนำราษฎรไถในฤดูใบไม้ผลิ ทำงานหนักในฤดูร้อน เก็บเกี่ยวในฤดูใบไม้ร่วง สงวนสิ่งสมพลังงานในฤดูหนาว ทำตนเป็นตัวอย่างแก่ไพร่ฟ้าของพระองค์ด้วยความยุติธรรม จึงกุมหัวใจราษฎรได้ถ้วนหน้า^{๑๔} ในคัมภีร์ซื่อจิง กล่าวว่า ผู้ปกครองดูแลบ้านเมืองสงบสุข ย่อมเก็บเกี่ยวได้ดีตลอดกันทุกปี^{๑๕} ผู้ปกครองจะต้องคำนึงถึงเสมอว่า ความมั่นคงของรัฐบาล ขึ้นอยู่กับสิ่งที่ประชาชนต้องการคือ อีสราภาพจากการกดขี่จากรัฐ มีค่าโบราณกล่าวไว้ว่า เก็บส่วยเกณฑ์แรงงานเช่นฆ่าผู้บริสุทธิ์ตามอำเภอใจ เรียกว่า โหดร้าย ก่อกรรมทำเข็ญไม่รู้จักแก้ไข เรียกว่า ทารุณ ผู้ปกครองต้องเว้นจาก ๒ สิ่งนี้ และจำต้องคำนึงถึงความสุขของราษฎร ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับราษฎร ถือความผาสุกของ

^{๑๒} จ้านกั ทงประเสริฐ, บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน เล่ม ๑-๓, หน้า ๑๒๘.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๑.

^{๑๔} หวางซอนหมิง, กลยุทธ์ผู้นำ, แปลโดย อำนวยชัย ปฏิพัทธ์เผ่าพงศ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๕), หน้า ๑๗-๒๐.

^{๑๕} อุดลย รัตนมันเกษม แปลและเรียบเรียง, วาตะฮองเต้ ชุด คมปัญญาจักรพรรดิเฉียนหลง, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลอยตะวัน, ๒๕๔๑), หน้า ๙๖.

ราษฎรเป็นความสุขของตน ถือความเจ็บปวดของราษฎรเป็นความเจ็บปวดของตน^{๑๑๖} ต้องคำนึงถึงประชาชนเป็นอันดับแรก^{๑๑๗}

ครั้งหนึ่ง กษัตริย์แคว้นหลู่ พระนามว่า อายกง ได้ตรัสถามถึงขงจื้อถึงวิธีการปกครองขงจื้อทูลว่า ต้องทำให้ราษฎรมีฐานะมั่นคงและมีอายุยืน กษัตริย์แคว้นหลู่ ได้ตรัสถามอีกว่า ทำอย่างไรราษฎรจึงจะมั่นคงและมีอายุยืน ขงจื้อทูลว่า เก็บส่วย เกณฑ์แรงงานลดลง ราษฎรจะมีฐานะมั่นคง ใช้จารีต ดนตรี และอบรมกล่อมเกลตา แทนกฎหมายโทษทัณฑ์ราษฎรจะมีอายุยืน กษัตริย์แคว้นหลู่ตรัสถามอีกว่า ถ้าทำตามคำแนะนำของท่าน จะทำให้เก็บส่วยได้น้อยลง จนทำให้ประเทศชาติจลนลง ขงจื้อทูลว่า ในคัมภีร์ชือจิง มีความตอนหนึ่งว่า กษัตริย์อยู่เบื้องบน คือบิดามารดาของราษฎร จึงเป็นไปไม่ได้ที่ลูกหลานมีฐานะมั่นคงแล้ว พ่อแม่จะยากจน^{๑๑๘}

จะเห็นได้ว่า ประชาชนอยู่ดีกินดีนั้น จะต้องขึ้นอยู่กับผู้ปกครอง ดังกรณีครั้งหนึ่งขงจื้อเดินทางไปยังรัฐฉี พร้อมกับศิษย์ในระหว่างทางที่ถูกเขาไต้ซิง ได้ยินเสียงผู้หญิงร้องไห้ดูจะใจเสียจึงหยุดรถมาแล้วพูดขึ้นแล้ว เสียงร้องไห้ดูโหยหวนโศก่ายิ่งนัก คงประสบทุกมหันต์เป็นแน่แท้ ขงจื้อจึงใช้ให้จื่อกง ไปถามหญิงคนนั้น สอบถามและได้รับคำตอบว่า “น้องชายฉันถูกเสือกัดตายเมื่อไม่นานมานี้ ต่อมาสามีของฉันก็ถูกเสือกัดตายอีก มาบัดนี้ลูกฉันยังมาตายเพราะเสือกัดอีก” จื่อกงจึงถามว่า “ทำไมจึงไม่ย้ายบ้านหนีไป” หญิงคนนั้นจึงตอบว่า “เพราะที่นี่ไม่มีรัฐบาลที่กตขี่ประชาชน” ขงจื้อจึงกล่าวกับจื่อกงว่า “จงจำไว้เถิด รัฐบาลที่กตขี่ประชาชนนั้น ร้ายยิ่งกว่าเสือกัด”^{๑๑๙}

จะเห็นได้ว่า ราษฎรที่มีความสุขคือ เงื่อนไขประการแรกของประเทศชาติมั่นคง เมื่อราษฎรยากจน ย่อมไม่รับคำสอนทางจริยธรรม เมื่อราษฎรไม่รับคุณค่าทางจริยธรรม ความสามัคคีย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ เมื่อปราศจากการสนับสนุนของราษฎร บ้านเมืองตั้งอยู่ไม่ได้^{๑๒๐} ดังเช่นราชวงศ์ฉินและส่วยเก็บภาษีและเกณฑ์แรงงานอย่างหนัก เพื่อสร้างตำหนักและพระราชวัง มีกำแพงสูงตระหง่านจึงประสบกับความเสื่อมสุญราชวงศ์อย่างรวดเร็ว เช่นเดียวกัน ถ้าหากคนเป็นขโมย นี่เป็นเพราะเขาไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างซื่อสัตย์ได้ ไม่ใช่ความผิดของราษฎร แต่เป็นความผิดของระบบเศรษฐกิจและสังคม ภายใต้การบริหารของผู้ปกครอง^{๑๒๑} ดังนั้น ผู้ปกครองจึงต้องใส่ใจในราษฎรเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ เพราะความผาสุกของราษฎรเป็นกระจุกเงาสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของการบริหารของรัฐบาล ยิ่งรู้ถึงเบื้องลึกของจิตใจผู้ปกครองและราษฎร

๒) ให้การศึกษาแก่ราษฎร

มนุษย์เราทุกคน นอกจากความอยู่ดีกินดีในชีวิตประจำวันแล้ว สิ่งที่เราขาดไม่ได้ก็คือการศึกษา เพราะรัฐจะมั่นคง ย่อมอาศัยการศึกษาที่ดีของราษฎรเป็นรากฐานการศึกษาเป็นสิ่งที่เราขาด

^{๑๑๖} บัญญัติ แสงระวี แปลและเรียบเรียง, **เมธีเม้งจื่อ**, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๙๑.

^{๑๑๗} Ta Hsio, X : 6.

^{๑๑๘} อองซก, **ขงจื้อฉบับปราชญ์ชาวบ้าน**, หน้า ๘๘-๘๙.

^{๑๑๙} เสถียร โพธิ์นันทะ, **เมธีตะวันออก**, หน้า ๑๒๑-๑๒๒.

^{๑๒๐} หวางชวานหมิง, **กลยุทธผู้นำ**, หน้า ๑๒.

^{๑๒๑} จ้านงค์ ทองประเสริฐ, **บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓**, หน้า ๒๐๑.

ไม่ได้จากชีวิต ดังหลักที่ว่า รากฐานดีก็คืออิฐ รากฐานชีวิต คือการศึกษา การศึกษาจึงเป็นหน้าที่หลัก ประการต่อมาที่ผู้ปกครองจะต้องคอยเอาใจใส่ดูแล ผู้ปกครองที่ฉลาดลั่นกล่อมเกล่าให้การศึกษาด้าน คุณธรรม ไม่เน้นการลงโทษทัณฑ์ ถ้าหากประชาชนไม่มีอาหารที่จะกิน ผู้ปกครองนำอาหารมาให้ ราษฎรจะอิมเพียงมือเดียว แต่ถ้าผู้ปกครองสอนวิธีทำมาหากินให้แก่ราษฎร ราษฎรย่อมมีชีวิตอยู่ได้ ทั้งชีวิต เมื่อชีวิตความเป็นอยู่สุขสบาย การปกครองย่อมง่ายขึ้น

ขงจื้อได้ให้ความสำคัญแก่การศึกษาเช่นกัน ดังที่ครั้งหนึ่ง^{๑๒๒} ขงจื้อเดินทางไปยัง แคว้นห่วย โดยมีหรัญชั้บรถไปส่ง ขงจื้อได้เห็นความหนาแน่นของราษฎรแคว้นห่วย จึงกล่าวว่า ประชาชนช่างหนาแน่นอะไรเช่นนี้ หรัญชั้บรถกล่าวว่า ประชาชนได้ทวีมากมาย ต่อไปเราจะทำอะไร ให้กับพวกเขา ขงจื้อตอบว่า ทำให้พวกเขาอิ่มคั่ง หรัญชั้บรถถามว่า เมื่อทำให้เขามั่นคั่งแล้ว จะทำอะไร ต่อไป ขงจื้อ ตอบว่า ให้เขาได้รับการศึกษา ขงจื้อ ยังกล่าวอีกว่า การไม่เรียนรู้ในจารีตขนบประเพณี ไม่อาจอยู่ในสังคมได้ ถ้าหากราษฎรไม่ได้รับการศึกษาที่ดีพอ ก็ไม่ต่างจากไม้ที่ยังไม่ได้แกะสลัก ย่อมใช้เป็นเครื่องมือประดับบ้านเรือนไม่ได้ ดังคัมภีร์หลี่จี้กล่าวว่า “หยกไม้หลักไม่เป็นเครื่องประดับ คน ไม่ได้เรียน ไม่รู้ค่าความเป็นคน”^{๑๒๓} ในส่วนของชีวิตส่วนตัว ขงจื้อก็ได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาใน ชีวิตของตนเองเช่นกัน ดังที่บอกไว้ว่า “สิบห้าปีตั้งใจ ฝึกฝนศึกษาเล่าเรียน สามสิบปีเข้าใจจรรยา ประเพณี สี่สิบปีมีความรู้ไม่หลงงมงาย ห้าสิบปีรู้จักภาระหน้าที่ หกสิบปีรู้จักความคิดเห็นของคนอื่น เจ็ดสิบปีทำอะไรได้ตามใจโดยไม่ละเมิดจารีตประเพณี”^{๑๒๔}

จะเห็นได้ว่า ในชีวิตส่วนตัวของขงจื้อ ท่านได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษามาเป็นอันดับ หนึ่ง และเมื่อกล่าวในแง่ที่สัมพันธ์กับการเมือง ท่านก็ยังคงให้ความสำคัญในระดับต้น ๆ เพราะท่าน เห็นว่า การศึกษาของประชาชน จะทำให้การปกครองบ้านเมืองง่ายยิ่งขึ้น การศึกษาทำให้ประชาชน แยกแยะผิดชอบชั่วดี อะไรควร ไม่ควร และช่วยให้ดำรงตนในสังคมได้ด้วยสติปัญญา ดังคำกล่าวของ ท่านที่ว่า “เมื่อคนอยู่ในสถานะสูงได้รับการศึกษาดีแล้ว เขาก็จะรักเพื่อนมนุษย์ และเมื่อคนที่มิมีสถานะ ต่ำได้รับการศึกษาดีแล้ว เขาก็จะปกครองง่ายขึ้น”^{๑๒๕} ในทรรศนะของขงจื้อ การปกครองกับ การศึกษาจึงต้องอาศัยซึ่งกันและกัน

๓) สร้างความศรัทธาเชื่อมั่นให้เกิดขึ้น

ถ้าหากจะเปรียบราษฎรเหมือนลูกเรือ ผู้ปกครองย่อมเปรียบเสมือนกัปตันเรือ ลูกเรือ ต้องได้รับความเชื่อมั่นในชีวิตและทรัพย์สินจากกัปตันเรือ เช่นเดียวกัน ราษฎรจะต้องได้รับความ ศรัทธาเชื่อมั่นในผู้ปกครองว่า จะมีความสุข และปลอดภัย ผู้ปกครองจะต้องเอาใจใส่ในตัวผู้ได้ ปกครอง ดูแลเด็กทารกในครรภ์ที่เรียกว่าบ้านสายสัมพันธ์ บรรดาผู้ปกครอง ถ้าไม่ได้รับความเชื่อถือ จากราษฎร ประเทศชาติก็จะใกล้วิบัติ ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองจะต้องไว้วางใจซึ่งกันและกัน ไม่ หวาดระแวง ถ้าหวาดระแวงกันแล้ว ก็จะนำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ อันจะก่อให้เกิดผลเสียใหญ่หลวงต่อ

^{๑๒๒}The Analects, Book XII: 9, ดูรายละเอียดใน จำนวนค์ ทองประเสริฐ, บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓, หน้า ๔๗.

^{๑๒๓}อู๋จิง, คัมภีร์ฮ่องเต้, หน้า ๓๐๐.

^{๑๒๔}The Analects, Book II: 4.

^{๑๒๕}The Analects. Book XVIII: 4.

ประเทศชาติ ดังคัมภีร์ขุนชีว มีความตอนหนึ่งว่า ชายคนหนึ่งทำขวานหาย จึงสงสัยเด็กข้างบ้านว่าจะขโมยไป เขารู้สึกว่าทำเดิน สีหน้า คำพูด และกิริยาท่าทางของเด็กข้างบ้าน ส่อพิรุธว่าเป็นคนขโมยไป แต่ต่อมาเขาเจอขวานของเขาที่หุบเขาแห่งหนึ่ง หลังจากนั้นเขาจึงพบว่า แท้จริงแล้ว เด็กคนนั้น ไม่ได้มีท่าทางดุจขโมยอีกเลย จากความเชื่อของตนเอง ทำให้ชายผู้นี้มองเด็กข้างบ้านผิดไป ทั้งที่เด็กผู้นี้ก็เป็นปกติเหมือนอย่างทุก ๆ วันที่เขาเห็น แต่ด้วยทัศนคติที่เปลี่ยนไป ทำให้สายตาที่เขามองเด็กนั้นเปลี่ยนไปด้วย ปัญหาคือ ถ้าชายคนนี้ไม่พบขวาน จะเกิดอะไรขึ้นในอนาคต ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าคิดเช่นกัน การไว้วางใจจึงเป็นปัจจัยสำคัญประการแรกที่ต้องมี มิเช่นนั้นแล้ว ก็ย่อมไม่สามารถบริหารบ้านเมืองได้

แนวทางของผู้ปกครองที่จะทำให้ราษฎรไว้วางใจ สิ่งแรกที่เขาต้องทำคือ การปฏิบัติตน โดยเริ่มต้นจากคนที่อยู่ใกล้ ๆ นั่นคือ เขาจะต้องตระหนักว่า ถ้าไม่ได้รับความไว้วางใจจากเพื่อนของเขาเอง ย่อมไม่ได้รับความไว้วางใจจากราษฎร การจะให้เพื่อนไว้วางใจ ก็จะต้องเชื่อฟังบิดามารดา การที่จะได้รับความเชื่อมั่นจากราษฎร จะต้องมีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง^{๑๒๖} ถ้าผู้ปกครองได้รับความเชื่อถือ ก็เปรียบเหมือนการสร้างบ้านที่ไม่ต้องทำกำแพง เมื่อราษฎรไว้วางใจในตัวผู้ปกครอง ศักยภาพนอกก็ไม่ต้องหวั่น ผู้ปกครองจึงต้องคำนึงถึงประชาชนเป็นอันดับแรก^{๑๒๗} แต่เมื่อผู้ใดปกครองไม่มีความเชื่อมั่นในตัวผู้ปกครอง ผู้ปกครองย่อมไม่สามารถควบคุมราษฎรได้^{๑๒๘} ย่อมก่อรอยร้าวในสังคมแห่งรัฐ ผู้ปกครองที่ดีจึงไม่ควรใช้กำลังอย่างเดียวในการรักษาอำนาจของตนเอาไว้ แต่จะต้องสร้างความเชื่อมั่นให้เป็นอำนาจในการรักษารัฐ และประชาชนไว้

ในคัมภีร์ซ่งชู มีความตอนหนึ่งว่า ถ้าต้องการได้เขามา จะต้องเป็นฝ่ายหยิบยื่นให้เขาก่อน การให้แก่ราษฎรจะต้องไม่เห็นแก่ตัว ก็เพื่อการได้มา นั่นคือเคล็ดลับแห่งการปกครอง แม้ผู้ปกครองจะสร้างความชอบอันใหญ่หลวง แต่ถ้าไร้เมตตา และคลองธรรม ก็จะไม่ได้รับศรัทธาจากประชาชน เช่นเดียวกัน ถึงแม้ผู้ปกครองจะมีข้อผิดพลาดอยู่บ้าง แต่ไม่ไร้ซึ่งความเมตตาและคลองธรรม กลับจะเป็นที่ยกย่อง ดังนั้น เมตตาและคลองธรรมจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุดในแผ่นดิน^{๑๒๙} ทั้งนี้ก็เพราะผู้ปกครองไว้เพื่อราษฎรทั้งแผ่นดิน

^{๑๒๖} Archie J. Bahm, *op.cit.*, p. 103.

^{๑๒๗} Ta Hsio, X: 6.

^{๑๒๘} Archie J. Bahm. *op.cit.*, p. 91

^{๑๒๙} เจ้าหญิง, ฉางต่วนจิง: คัมภีร์แห่งการยึดหยุ่น พลิกแพลง ประยุกต์, หน้า ๓๓๐.

๓.๖ คุณธรรมหรือหลักการของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่

คุณธรรมหรือหลักการสำหรับการนักปกครอง เมื่อเราศึกษาดูแล้ว ผู้วิจัยมองว่า เบื้องต้นควรกล่าวถึงหลักศีลธรรมของขงจื้อ ซึ่งหลักศีลธรรมของขงจื้อนั้นไม่ได้กล่าวอยู่เป็นหมวดหมู่ในที่แห่งเดียวกัน แม้ในคัมภีร์หลุนอวี่เองก็กล่าวถึงคุณธรรมทั้ง ๔ ประการนั้น ๆ ว่าเป็นคุณธรรมของนักการปกครองเหมือนกัน แต่อยู่ต่างสถานะและโอกาส ซึ่งหลักศีลธรรมทั้งปวงนั้น เมื่อกล่าวโดยรวมแล้วก็อยู่ในหลัก ๔ ประการ คือ ๑) หลักเหรินหรือเมตตาธรรม ๒) หลักหลี่ หรือจารีต ๓) หลักเสี้ยว (หลักกตัญญู) ๔) หลักจุงหยุง หรือ หลักสายกลาง ซึ่งจะได้นำมากล่าวในรายละเอียดต่อไป

๑) เหรินหรือเมตตาธรรม

เหริน เป็นคุณความดีสูงสุดในหมู่มนุษย์^{๑๓๐} ตามความคิดของขงจื้อ เหริน หมายถึงมนุษยธรรม เป็นคุณธรรมที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนตั้งแต่เกิด และสามารถรับรู้ได้ พัฒนาได้ตั้งแต่ระดับครอบครัว จนถึงระดับสังคม ดังจะเห็นได้จากการที่ขงจื้อให้ความสำคัญตั้งแต่ระดับครอบครัวขึ้นมา อย่างที่หลินยูถังได้กล่าวว่า ครอบครัวคือโรงเรียนสอนศีลธรรม^{๑๓๑} ซึ่งเป็นการสนับสนุนให้ความสำคัญแนวความคิดของขงจื้อ

หลักเหรินของขงจื้อ เป็นพื้นฐานสำหรับความรักของมนุษย์ ซึ่งตั้งอยู่บนความซื่อสัตย์และการตอบแทน ขงจื้อเน้นให้ความสำคัญเรื่องของมนุษย์เป็นสำคัญ ดังกรณี ครั้งหนึ่งฟานซือได้ถามขงจื้อว่า เหริน คืออะไร ขงจื้อตอบว่า คือความรักมนุษย์ทั้งหลาย^{๑๓๒} ในคัมภีร์เม่งจื๊อก็มีกล่าวไว้ว่า ผู้ประกอบด้วยเหริน ย่อมรักเพื่อนมนุษย์^{๑๓๓}

เหริน จึงเป็นโซ่ร้อยความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นระหว่างตัวเรากับบุคคลอื่น นั่นคือหลัก จงทำในสิ่งที่เราต้องการให้คนอื่นกระทำกับเรา ในเวลาเดียวกัน ก็จงอย่ากระทำในสิ่งที่เราไม่ต้องการให้คนอื่นกระทำกับเรา ขงจื้อยังได้เสนอคุณสมบัติของผู้ปกครองเอาไว้ในหลักเหรินดังที่ครั้งหนึ่งมีผู้ถามขงจื้อว่า เหรินคืออะไร ขงจื้อตอบว่า “เมื่อออกจากบ้านสังวรตน ดุจไปพบอาคันตุกะผู้ยิ่งใหญ่ ในการปกครอง ควรสังวรตนดุจกำลังเข้าพิธีบวงสรวงฟ้าดิน สิ่งที่ตนไม่ปรารถนา ก็จงอย่าทำกับผู้อื่น ไม่สร้างความทุกข์ร้อนให้กับรัฐ”^{๑๓๔}

หลักเหริน ยังได้บ่งถึงหลักสิทธิมนุษยชนว่า

ความมั่งคั่งและเกียรติยศและชื่อเสียง เป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา แต่ถ้าเราได้มาโดยการฝ่าฝืนล่วงละเมิดในวิถีทางที่ชอบแล้ว เราก็ต้องไม่ยอมรับ ความยากจนและความต่ำต้อย เป็นสิ่งที่ทุกคนไม่ปรารถนา แต่ถ้าสามารถหลีกเลี่ยงได้โดยการฝ่าฝืนล่วงละเมิดวิถีทางที่ชอบแล้ว เราจะต้องไม่หลีกเลี่ยง ถ้าหากคนดีและทั้งเหรินแล้ว จะรักษาความเป็นคนดีได้อย่างไร คนดีจะต้องไม่

^{๑๓๐} จ้านงค์ ทองประเสริฐ, บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓, หน้า ๓๘.

^{๑๓๑} Lin Yu-tang, *My Country and My People*, (Paris: 1939), p. 47.

^{๑๓๒} The Analects, Book XII: 22.

^{๑๓๓} Ibid. Book XII: 1.

^{๑๓๔} Ibid., Book XII: 2.

เพิกเฉยต่อเหริน เพียงเพราะอดอาหารมื้อหนึ่ง ในขณะที่รีบร้อนเขาก็ยึดหลักเหริน ในเวลาที่ตกอยู่ในอันตราย เขาก็ยึดหลักเหริน^{๑๓๕}

หลักเหริน เน้นการอยู่ร่วมกันของบุคคลในสังคมเป็นหลัก เหรินที่ปรากฏในคัมภีร์ลุนยู่ส่วนใหญ่จึงเป็นเรื่องปฏิสัมพันธ์ที่เป็นไปเพื่อความดีงามทั้งสิ้น ส่วนทางด้านการปกครอง เหรินเป็นคุณธรรมหลักที่ผูกมัดใจ ระหว่างผู้ปกครองกับประชาชนให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ความรักประชาชนเป็นอุดมการณ์สูงสุดของการปกครอง^{๑๓๖}

คำถามก็คือว่า เราจะเข้าถึง หรือปฏิบัติในคุณธรรมคือ เหริน อย่างไร ขงจื๊อกล่าวว่า “ความแข็งแกร่ง อดทน และจริงใจ ไม่พูดพาล่าม คุณสมบัติทั้ง ๔ นี้ ใกล้ต่อเหริน บัณฑิตผู้มีเหรินย่อมไม่ทำลายเหริน เพราะเห็นแก่ชีวิตจนยอมสละชีวิต เพื่อรักษาเหรินไว้”^{๑๓๗}

นอกจากนั้นขงจื๊อยังได้กล่าวไว้อีกว่า ผู้ที่ปฏิบัติตนอยู่ในคุณธรรมเหล่านี้ คือ

๑. ความสุภาพอ่อนโยน
๒. ความไม่เห็นแก่ตัว
๓. ความมีศรัทธาที่ดี
๔. ความขยันขันแข็ง
๕. ความเมตตากรุณา

มีความสุภาพอ่อนโยน จะไม่ต่ำต้อย ผู้ที่ไม่เห็นแก่ตัวจะชนะใจมหาชน ผู้มีศรัทธาที่ดี จะได้รับการเชื่อถือจากประชาชน ผู้มีความขยันขันแข็ง จะบรรลุถึงเป้าหมาย และผู้มีความเมตตา กรุณา ก็ จะได้รับการบริการจากประชาชน^{๑๓๘} ดังนั้น เหรินในทัศนะของขงจื๊อมีลักษณะกว้างขวาง ครอบคลุมในหลายแง่ หลายมุม ถือได้ว่าเป็นที่มาแห่งคุณธรรมทั้งปวง

๒) หลักหลี่ หรือจารีต

คำว่า หลี่ ในความหมายของขงจื๊อคือ จารีตประเพณี ซึ่งมีไว้เพื่อจำแนกความสูงต่ำ ภายในสังคมโดยเคร่งครัด เพื่อยับยั้งความเหลวแหลกทางสังคม หลี่มีความสำคัญเท่ากับเหริน เป็นความเหมือนที่แตกต่างกัน จะต่างกันตรงที่เหรินเป็นกระบวนการขัดเกลาภายใน ส่วนหลี่นั้นเป็นกระบวนการขัดเกลาภายนอก คือมารยาททางกาย และวาจา^{๑๓๙} ทั้งสองอย่างจึงอาศัยกันและกัน ดัง คำกล่าวที่ว่า ถ้าปราศจากเหริน ก็ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับหลี่^{๑๔๐} ผู้ที่ปฏิบัติตามหลี่ ชื่อว่าเป็นผู้มี

^{๑๓๕} Ibid., Book IV: 5.

^{๑๓๖} พระมหาบุญเรือง ปญญาวิโร, “การศึกษาแนวความคิดเรื่องมนุษยนิยมในปรัชญาขงจื๊อ”, หน้า ๗๓.

^{๑๓๗} The Analects, Book XV: 8.

^{๑๓๘} Ibid., Book XVII: 11.

^{๑๓๙} พระมหาบุญเรือง ปญญาวิโร, “การศึกษาแนวความคิดเรื่องมนุษยนิยมในปรัชญาขงจื๊อ”, หน้า ๗๔.

^{๑๔๐} The Analects, Book III: 3.

เหริน^{๑๔๑} หน้าที่ของหลี่คือสร้างความกลมกลืนทางสังคม หลี่เป็นเรื่องของความจำเป็นเร่งด่วนของบ้านเมือง ดังในคัมภีร์ลุนยู่บทหนึ่งว่า โนม้นำด้วยขัตติยธรรม ผูกมัดด้วยจารีต^{๑๔๒} ขงจื้อได้ให้ความสำคัญต่อหลี่มาก ดังที่กล่าวไว้ว่า ไม่เรียนรู้จารีต ไม่อาจอยู่ในสังคมได้ ในคัมภีร์หลี่จี้ยังบอกว่า หากเราทำลายท่านบเก่าทั้ง ด้วยเพราะไม่ใช่ประโยชน์เพียงชั่วคราว ย่อมเกิดอุทกภัยแน่ หากเราทำลายขนบธรรมเนียมประเพณีเก่าทั้ง ด้วยเพราะไม่เห็นประโยชน์เพียงชั่วคราว บ้านเมืองก็ย่อมเกิดความสับสนวุ่นวาย^{๑๔๓}

หลี่ในทรรศนะของขงจื้อ มิใช่มีความสำคัญต่อความเป็นระเบียบสังคมเท่านั้น หากยังรวมไปถึงการปกครอง โดยการใช้หลี่เป็นแม่บท แทนการใช้กฎหมาย และการลงโทษ ขงจื้อถึงกับกล่าวว่า เมื่อใดผู้ปกครองยังใช้หลี่ ประชาชนย่อมเชื่อฟังโดยง่าย^{๑๔๔} หลี่จึงเสมือนเป็นรากฐานของชีวิตทั้งในแง่ปัจเจกชน สังคม การเมือง ดังคำกล่าวที่ว่า บุคคลจะไม่มีรากฐานอันมั่นคงในชีวิต ถ้าหากขาดการศึกษาหลี่^{๑๔๕} หลี่จึงเป็นตัวสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนมีความละเอียด เป็นสิ่งที่ครอบคลุมความประพฤติทั้งทางกาย วาจา เมื่อเรามีความเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น

หลินฝ่ง ได้ถามขงจื้อถึงหลักการที่เป็นพื้นฐานของหลี่ ขงจื้อตอบว่า “ท่านถามปัญหาที่สำคัญมาก ในบรรดาจารีตที่ว่าไปนั้น จารีตแบบง่าย ๆ ดีกว่าจารีตแบบฟุ่มเฟือย ในพิธีศพ การเศร้าโศกเสียใจจริง ๆ นั้น สำคัญกว่าการไปร่วมพิธีเพียงชั่วครู่เท่านั้น”^{๑๔๖}

นอกจากนี้ ขงจื้อยังได้ให้ความสำคัญของหลี่ในแง่ที่เกี่ยวข้องกับการปกครองว่า ถ้าผู้ปกครองบริหารบ้านเมืองด้วยจารีต และจงรักภักดี ความยุ่งยากจะเกิดขึ้นได้อย่างไร ถ้าหากผู้ปกครองไม่ปกครองด้วยหลี่ และความจงรักภักดี ทำไม่ต้องประกอบพิธีจารีตด้วยเล่า^{๑๔๗} ด้วยเหตุนี้ กษัตริย์จึงใช้หลี่ปกครองประชาชน

ความสำคัญของหลี่ พระเจ้าแผ่นดินกับขุนนาง ผู้ใหญ่กับผู้ย่อย จัดลำดับความสัมพันธ์ด้วยระเบียบจารีต สามีภรรยาแบ่งหน้าที่ด้วยขนบธรรมเนียมประเพณี พ่อกับลูก ตลอดจนญาติที่เกี่ยวข้องกัน ก็จัดสายสัมพันธ์ด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีเช่นกัน^{๑๔๘} ดังนั้น หลี่จึงเป็นโซ่ร้อยความสัมพันธ์ทางสังคม ระเบียบจารีตทางสังคม เป็นวิถีทางแห่งการปกครอง ดังหลักที่ว่า การปกครองประเทศ ถ้าปราศจากหลี่อันเป็นระเบียบทางสังคม ก็เปรียบเหมือนกับการไถนาโดยปราศจากคันไถ คนที่มีระเบียบแห่งสังคม จึงเรียกว่า คนมีหลักชีวิต

^{๑๔๑} Ibid., Book XII: 1.

^{๑๔๒} อู่จิง, คัมภีร์ฮ่องเต้, หน้า ๑๕๑.

^{๑๔๓} อุดลย รัตนมันเกษม, วาทะฮ่องเต้ ชุด คมปัญญาจักรพรรดิเฉียนหลง, หน้า ๒๔.

^{๑๔๔} The Analects, Book XIV: 44.

^{๑๔๕} พระมหาบุญเรือง ปลูกาวชิโร, “การศึกษาแนวความคิดเรื่องมนุษยนิยมในปรัชญาขงจื้อ”, หน้า ๗๔.

^{๑๔๖} The Analects, Book III: 4.

^{๑๔๗} Ibid., Book IV: 13.

^{๑๔๘} อุดลย รัตนมันเกษม, วาทะฮ่องเต้พระเจ้าคังซี, หน้า ๘๕.

๓) หลักเสีย (หลักกตัญญู)

เสีย หมายถึง ความกตัญญูทวนเวียนที่ คำนี้มีมาตั้งก่อนสมัยของขงจื้อ เป็นเรื่องที่บุตรธิดาพึงปฏิบัติต่อผู้มีพระคุณ ความหมายของกตัญญูทวนเวียนที่ของขงจื้อนั้น หมายถึงในตอนที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ และตอนที่ท่านล่วงลับไปแล้ว หลักคำสอนของขงจื้อมีปรากฏอยู่มากมายหลายคัมภีร์ ทั้งเป็นของขงจื้อเอง และสานุศิษย์ขยายความขึ้นมาภายหลัง ในคัมภีร์กภาพย์ มีโคลงบทหนึ่งที่พรรณนาถึงเสียว่า

ไอ้ ข้าแต่บิดาผู้ให้กำเนิดฉัน
ไอ้ ข้าแต่มารดา ผู้เฝ้าคอยประคับประคอง
ท่านทั้งสองต้องเฝ้าเลี้ยงดู
และคอยอุ้มชูเฝ้าคอยเกื้อการุณย์
ท่านทั้งสองคอยดูแลไม่เคยทอดทิ้ง
มือทั้งสองที่คอยโอบอุ้ม
หากแม้ฉันปรารถนาจะตอบแทนความเกื้อการุณย์นั้น
มันคงเป็นเหมือนฟ้าที่กว้างใหญ่
ยากแท้ จะเติมเต็ม^{๑๔๙}

ความกตัญญูที่บุตรธิดาพึงมีต่อบิดามารดานั้น ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานแห่งคุณความดี และเป็นบ่อเกิดแห่งคำสอนทั้งปวง คือรากฐานของมนุษย์^{๑๕๐} ดังที่ขงจื้อกล่าวว่า ยามพ่อแม่มีชีวิตอยู่ รู้จักปรนนิบัติรับใช้ท่านอย่างจริงจัง ยามพ่อแม่จากไป ยังระลึกอาลัยอยู่เสมอ^{๑๕๑} มีคำโบราณว่า แม่เลี้ยงลูกจนเติบโตใหญ่ ลูกเลี้ยงพ่อแม่จนแก่ชรา เป็นการบ่งถึงความกตัญญูโดยแท้ ลูกจะต้องไม่ทำให้พ่อแม่หวังใย ในขณะที่พ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่ อย่าจากไปไกล หากจากไปไกลพึงมีที่อยู่ที่แน่นอน^{๑๕๒} ครั้งหนึ่งเม่งบุ่เปก ผู้เป็นบุตรของเม้งอู้อี้ จถามเรื่องความกตัญญูต่อพ่อแม่ ขงจื้อบอกว่า ควรให้พ่อแม่เป็นห่วงเฉพาะขณะที่เจ็บป่วยเท่านั้นนอกจากนั้น ไม่ควรทำให้ท่านเป็นห่วง เมื่อจากไป ต้องบอกให้บิดามารดาทราบ เมื่อกลับมา ควรแสดงตนต่อหน้าบิดามารดา^{๑๕๓} เดินไปก้าวหนึ่ง บุตรต้องไม่ลืมบิดามารดา หรือพูดออกมาคำหนึ่ง ลูกต้องไม่ลืมบิดามารดา^{๑๕๔} ในคัมภีร์เม่งจื้อ ได้ใช้หลักเกณฑ์ ๓ ประการในการวัดความกตัญญู คือ ๑) เมื่อ บิดามารดายังมีชีวิตอยู่ พึงปฏิบัติต่อท่านด้วยความเหมาะสม ๒) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ฝังศพท่านตามประเพณี ๓) เช่นไหว้ดวงวิญญาณตามธรรมเนียม^{๑๕๕}

^{๑๔๙} พระมหาบุญเรือง ปลูกถาวรวิโร, “การศึกษาแนวความคิดเรื่องมนุษยนิยมในปรัชญาขงจื้อ”, หน้า ๗๗.

^{๑๕๐} จ้านกั ทงประเสริฐ, บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓, หน้า ๒๓๔.

^{๑๕๑} The Analects, Book II: 6.

^{๑๕๒} Ibid. Book IV: 13.

^{๑๕๓} ถ. เสถียรสุต, สร้างชีวิตและสังคมตามหลักคำสอนของขงจื้อ, หน้า ๔๙.

^{๑๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘.

^{๑๕๕} The Works of Mencius, Book II pt.I, Ch. II : II.

จะเห็นได้ว่า บุตรธิดาที่มีความกตัญญู จะต้องแสดงออกทั้งทางกาย วาจา และใจ ถ้ามี เช่นนั้น ก็ไม่ต่างกับอะไรจากสัตว์ ดังที่ขงจื๊อกล่าวกับจื่อหยูว่า ทุกวันนี้ บุตรที่มีความกตัญญูต่อบิดามารดาก็คือ ผู้ที่หาอาหารให้บิดามารดาเท่านั้นเอง แม้แต่สุนัข และม้า เราก็ให้อาหารมัน ถ้าหากไม่มี ความเคารพนับถืออยู่ด้วยแล้ว จะแตกต่างอะไรกันเล่า^{๑๕๖}

การกระทำของมนุษย์ ไม่มีสิ่งใดที่จะยิ่งใหญ่กว่าความกตัญญูต่อบิดามารดา เพราะความกตัญญูเป็นกฎแห่งสวรรค์ เป็นความเที่ยงธรรมของโลก และเป็นหน้าที่ของมนุษย์พึงต้อง ปฏิบัติต่อกัน ดังที่เม่งจื๊อ กล่าวไว้ว่า แก่นแท้ของมนุษย์อยู่ที่บำรุงเลี้ยงบิดามารดา^{๑๕๗}

บุตรที่ชื่อว่ามีความกตัญญู ควรปฏิบัติรับใช้บิดามารดาดังนี้^{๑๕๘}

๑. ในการแสดงออกทั่วไป ต้องแสดงออกถึงความเคารพอย่างสูงสุด
๒. ในการดูแลบิดามารดา จะต้องทำให้ท่านมีความสุข
๓. เมื่อท่านเจ็บป่วย จะรู้สึกกระวนกระวายอย่างใหญ่หลวง
๔. ในการไว้ทุกข์ท่าน จะต้องแสดงให้เห็นถึงความโศกเศร้าที่ชัดเจน
๕. ในการเซ่นไหว้ท่าน จะต้องทำด้วยความเคร่งขรึมอย่างสูงสุด

๔) หลักจุงหยุง หรือ หลักสายกลาง

จุงหยุง หมายถึง ทางสายกลาง ซึ่งประกอบขึ้นด้วยคำ ๒ คำ คือ จุง และ หยุง คำว่า จุง มีความหมายว่า กลาง ส่วนคำว่า หยุง นั้นหมายถึง มรรควิธีที่มนุษย์ควรดำเนิน^{๑๕๙} เมื่อรวมกัน เข้าจึงหมายถึง ทางสายกลาง ในการแปลเช่นนี้ บ่งบอกถึงแนวความคิดทางด้านศีลธรรมอันเป็น พื้นฐานที่เกี่ยวกับ ความรู้จักประมาณ ความสมดุล และความเหมาะสม^{๑๖๐}

จุงหยุง เป็นคัมภีร์หนึ่ง ของสำนักขงจื๊อที่พูดถึงจิตวิทยาสังคม (Social Psychology) และธรรมชาติมนุษย์ (Human Nature) เฉิง ได้พรรณนาไว้ในคัมภีร์อรรถาธิบาย คัมภีร์จุงหยุง ว่า คัมภีร์นี้ มีเนื้อหาที่ว่าด้วยเรื่องกฎของจิต (The Law of the mind) ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยขงจื๊อ จนถึงยุคของจื่อซือ

เนื้อหาของคัมภีร์ ได้พูดถึงลักษณะหน้าที่ ความรับผิดชอบ ทางด้านศีลธรรมทาง การเมืองของผู้ปกครอง การปฏิบัติหน้าที่ทางสังคม^{๑๖๑} ขงจื๊อได้พูดถึงหลักการวางตนเอาไว้ว่า

คนดีปฏิบัติตนตามหลักทางสายกลางจักปฏิบัติงานในขอบเขตอำนาจของตน ไม่คิดก้าวล่วง หน้าที่ของผู้อื่น อันนอกเหนืออำนาจของตน เมื่อดำรงอยู่ในฐานะมั่งมีและมีเกียรติ ก็จักปฏิบัติ หน้าที่และดำเนินชีวิต เช่นคนผู้มั่งมีและมีเกียรติ เมื่ออยู่ในฐานะยากจนและต่ำต้อย ก็จักปฏิบัติ

^{๑๕๖}The Analects, Book II : 7 อ้างใน จำนงค์ ทองประเสริฐ, บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓, หน้า ๔๐.

^{๑๕๗}จำนงค์ ทองประเสริฐ, บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓, หน้า ๑๔๓.

^{๑๕๘}ล. เสถียรสุด, สร้างชีวิตและสังคมตามหลักคำสอนของขงจื๊อ, หน้า ๔๓-๔๔.

^{๑๕๙}Chung Yung Ch. I, 4.

^{๑๖๐}จำนงค์ ทองประเสริฐ, บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓, หน้า ๑๖๗.

^{๑๖๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๘.

หน้าที่และดำเนินชีวิต เช่นผู้ยากจนและต่ำต้อย เมื่ออยู่ในดินแดนล้าหลังและป่าเถื่อน ก็จะมีปฏิบัติหน้าที่และดำเนินชีวิตเช่นคนล้าหลังและป่าเถื่อน เมื่อตกอยู่ในความลำบาก ก็จะมีปฏิบัติหน้าที่และดำเนินชีวิตเช่นกับผู้ตกอยู่ในความลำบาก ดังนั้น ไม่มีสถานการณ์ใด ๆ ที่คนดีที่ยึดหลักทางสายกลางเข้าไปอยู่แล้ว จะไม่เป็นตัวของตัวเอง เมื่อเขาอยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่า ย่อมไม่รังแกผู้อยู่ในตำแหน่งที่ต่ำกว่า(ผู้ใต้ปกครอง) เมื่ออยู่ในตำแหน่งที่ต่ำกว่าไม่ประจบสอพลอผู้อยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่า เขาจักดำรงอยู่ในความเที่ยงธรรมและไม่อ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น ดังนั้น เขาจึงไม่กล่าวโทษหรือเคืองแค้นผู้อื่นว่าแล้งน้ำใจต่อตนเอง “^{๑๖๒}

ดังนั้น ผู้ที่ปฏิบัติตามหลักทางสายกลาง จึงครองใจด้วยความสงบและใช้ชีวิตอันเรียบง่ายเพื่อรอจังหวะและโอกาสมาถึงตน

ในทางด้านการเมืองการปกครอง คัมภีร์ทางสายกลาง เป็นเรื่องของคนปกครองคน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยความซื่อสัตย์สุจริตเป็นสำคัญ ถ้าหากขาดจากความซื่อสัตย์สุจริตแล้ว การปกครองย่อมที่จะล้มเหลว ดังนั้น ผู้นำจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างของราษฎรในการเป็นคนดีและซื่อสัตย์สุจริต

การที่จะเป็นคนดีได้นั้น จะต้องปฏิบัติตามหลักมนุษยธรรม คือคุณธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ การรักญาติพี่น้องของตน เป็นส่วนสำคัญที่สุดของมนุษยธรรม ความยุติธรรมคือ การทำในสิ่งที่ถูกต้อง การให้เกียรติแก่คนดีนั้นเป็นส่วนสำคัญของความยุติธรรม ระดับแห่งการรักญาติของตน ชิดขั้นที่คนเราให้เกียรติคนดีต่าง ๆ นั้น กว้างด้วยความดีงามจะเป็นผู้บัญชาการ

ดังนั้น คนดีจึงไม่อาจที่จะละเลยการฝึกฝนบุคลิกภาพของตน ถ้าเขาฝึกบุคลิกภาพของเขา เขาก็จะรับใช้บิดามารดา ถ้าเขาได้รับใช้บิดามารดา เขาก็จะเข้าใจคนทั้งหลาย^{๑๖๓} เมื่อเข้าใจในบุคคลทั้งหลาย ย่อมง่ายต่อการปกครอง ดังคัมภีร์ทางสายกลางกล่าวว่า ผู้ปรารถนาแผ่คุณธรรมจะต้องรู้จักปกครองบ้านเมืองของตนก่อน ผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้องรู้จักปกครองบ้านของตนก่อน ผู้ปรารถนาปกครองบ้านของตนก่อน จะต้องรู้จักฝึกตนให้อยู่ในศีลธรรม ดังนั้น ถ้าผู้นำเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ประชาชน จึงไม่จำเป็นที่จะต้องออกกฎหมายมาบังคับ ประชาชนจะทำตามด้วยตัวเขาเอง

ในคัมภีร์จุงหยุง (คัมภีร์ทางสายกลาง) เมื่อพิจารณาในประเด็นทางการเมือง สามารถสรุปได้ดังนี้^{๑๖๔}

๑. หลักการปกครองคน เน้นที่การได้คนดีมาปกครองประเทศ คือใช้คนดีเข้ามาปกครองคนชั่ว เช่นเดียวกับกับนำน้ำดีมาไล่น้ำเสีย การที่จะมีรัฐบาลดีได้ขึ้นอยู่กับว่ามีคนดี เมื่อมีคนดีอยู่ในรัฐบาล รัฐบาลย่อมมีประสิทธิภาพ เช่นเดียวกับมีดินดีแล้วพืชย่อมเจริญงอกงาม ดังที่ขงจื้อกล่าวกับฮั่วหมี่ว่า “ยกคนดีขึ้นมาอยู่เหนือคนไม่ดี จะทำให้คนไม่ดีกลายเป็นคนดี”^{๑๖๕}

^{๑๖๒} Chung Yung, Book XIV.

^{๑๖๓} Chung Yung, Book XX.

^{๑๖๔} Leonard Shihlien Hsu, op.cit. p. 198.

^{๑๖๕} ล. เสถียรสุด, สร้างชีวิตและสังคมตามหลักคำสอนของขงจื้อ, หน้า ๗๑.

๒. ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง จะต้องเข้าใจกัน คือจะต้องมีศรัทธาให้การยอมรับซึ่งกันและกัน ถ้าเมื่อใดประชาชนไม่มีความเชื่อถือในตัวผู้ปกครอง รัฐบาลจะควบคุมประชาชนไม่ได้ ประชาชนจะพากันกระด้างกระเดื่อง การที่จะทำให้ประชาชนเชื่อฟัง ขงจื๊อกล่าวว่า “ยกผู้ซื่อตรงขึ้นอยู่เหนือผู้คดโกง ราษฎรจะเชื่อฟัง ยกผู้คดโกงประชาชนจะไม่เชื่อฟัง”^{๑๖๖}

๓. นักปกครองทั้งคำพูดและการกระทำต้องตรงกัน คือเป็นผู้มีความจริงใจทั้งทั้งคำพูดและการกระทำ เมื่อพูดไว้อย่างไร สามารถทำได้เช่นนั้น

๔. นักปกครองควรเป็นผู้สังเกตเงื่อนไขทางสังคมการเมืองการปกครอง คือจะต้องอาศัยประสบการณ์ในอดีตมาแก้ไขปัจจุบัน อาศัยเหตุทวงกว้างไกลมาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น รู้จักนำข้อดีมาปฏิบัติ นำข้อเสียมาแก้ไข

๕. นักปกครองต้องรู้จักนำหลักศาสนาใช้ในการบริหารประเทศและระหว่างประเทศ

๖. นักปกครองต้องมีศิลปะในการบริหาร ทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศ

๖.๑. เสนอหลักบริหารประเทศ ๙ ประการ

๖.๒. เสนอหลักบริหารระหว่างประเทศ ๖ ประการ เป็นนโยบายต่างประเทศหรือหลักจริยธรรมสากล (International Ethics) ในทัศนะของขงจื๊อ

๑) ให้ความช่วยเหลือรัฐบาล ซึ่งจัดตั้งโดยถูกต้องตามกฎหมาย แต่ถูกรุกรานโดยรัฐบาลที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย

๒) ร่วมต่อสู้กับชาติประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อให้ได้มาซึ่งอิสรภาพ หากถูกอำนาจที่ไม่ชอบธรรมกดขี่

๓) ช่วยเหลือในการฟื้นฟูรัฐที่อยู่ในภาวะวิกฤต

๔) ช่วยเหลือรัฐที่กำลังตกอยู่ในภาวะอันตราย

๕) แลกเปลี่ยนทางการทูตซึ่งกันและกันตามความเหมาะสม

๖) ให้การสนับสนุนประชาธิปไตย แก่รัฐเพื่อนบ้านและต้อนรับรัฐเหล่านั้น

ด้วยไมตรีจิต

๓.๗ สรุป

จากการศึกษาหน้าที่ของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่ สรุปได้ดังนี้

คัมภีร์หลุนอวี่ เป็นรวมบทสนทนาระหว่างขงจื๊อ (๕๕๑ - ๔๗๙ BC) กับศิษย์ ซึ่งถือเป็นคัมภีร์ที่สำคัญที่สุดในพัฒนาการอันยาวนานของปรัชญาสำนักขงจื๊อและของประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาจีน อาจกล่าวได้ว่า หลุนอวี่เป็นต้นฉบับพื้นฐาน (foundational text) ของสำนักปรัชญาขงจื๊อ กล่าวคือเป็นจุดเริ่มต้นของแรงบันดาลใจที่พัฒนาจากความสัมพันธ์ในหมู่เพื่อนที่เป็นครู-ศิษย์ร่วมสำนัก ในประเด็นเกี่ยวกับ ๑) การครองตน ๒) การเรียนการศึกษา ๓) การคบเพื่อน ๔) ความกตัญญู ๕) การเมืองการปกครอง ๖) มนุษยธรรมหรือเมตตาธรรม หรือที่เรียกว่า เทริน ๗) ขนบ จารีต ประเพณี พิธีกรรม หรือที่เรียกว่า หลี่ และ ๘) ความมุ่งมั่น ตั้งใจ

^{๑๖๖}ล. เสถียรสุด, สร้างชีวิตและสังคมตามหลักคำสอนของขงจื๊อ, หน้า ๘๘.

ระบบการเมืองในยุคของขงจื้อเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว มี ๓ ระบบด้วยกัน คือ ๑) **ระบบการเมืองแบบพ่อปกครองลูก** ระบบนี้กษัตริย์มีสถานะเหมือนพ่อ ส่วนประชาชนได้ปกครองมีสถานะเหมือนลูก ซึ่งโดยสถานะแห่งความสัมพันธ์ พ่อจะต้องให้ความรัก ดูแล และปกป้องลูก ในขณะที่ลูกก็ต้องให้ความเคารพ และเชื่อฟังผู้เป็นพ่อ ภายใต้การปกครองระบบนี้ ประชาชนจะรู้สึกอบอุ่นและมีความเป็นอยู่ที่ดี ๒) **ระบบการเมืองแบบเจ้าครองนคร** การปกครองในลักษณะนี้มีลักษณะเป็นการกระจายอำนาจ คือการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่รัฐใหญ่น้อยภายในอาณาจักรของตน ๆ ๓) **ระบบการปกครองแบบจักรพรรดิ** เป็นการปกครองแบบรวบอำนาจ ระบบการเมืองแบบจักรพรรดินี้ ได้พัฒนาถึงขีดสูงสุดในปี พ.ศ. ๓๒๒ เมื่อเจ้าครองนครชื่อฉินได้ใช้กำลังทหารของตนรวบรวมดินแดนจนเป็นปึกแผ่น พร้อมกันนั้นก็ได้สถาปนาตนเองเป็นจักรพรรดิองค์แรกแห่งราชวงศ์ฉิน

ความสำคัญของผู้ปกครองมี ๒ ระดับด้วยกัน คือ ๑) ผู้ปกครองสูงสุด คือ กษัตริย์ ถือกันว่าเป็นตัวแทนของสวรรค์ (เทียน) เปรียบเหมือนหลักชัยของประเทศชาติ ทรงเป็นที่ยึดเหนี่ยวทั้งทางร่างกายและจิตใจ ห่วงใยในสภาพความเป็นอยู่ของราษฎร ราษฎรต้องกินอ้ม นุ่งอ่อน เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุด เหล่าพสกนิกรถือจักรพรรดิเป็นใจของตน ๒) ผู้ปกครองชั้นรองลงมา มีเหล่าขุนนางอำมาตย์ แม่ทัพ เป็นต้น ซึ่งถือเป็นผู้รับสนองราชโองการของกษัตริย์มาปฏิบัติต่อราษฎร เปรียบเหมือนเป็นแขนขาของกษัตริย์ มีความสำคัญในฐานะเป็นผู้ตัดสินแทนกลุ่ม และทำให้งานของรัฐสำเร็จตามวัตถุประสงค์

คุณลักษณะของผู้ปกครองในทรรศนะของขงจื้อ จะต้องไม่เกียจคร้านในการปฏิบัติหน้าที่ มีความซื่อสัตย์ ตั้งอยู่ในคุณธรรม ทั้งนี้เพราะชีวิตและการเป็นอยู่ของประชาชนขึ้นอยู่กับผู้ปกครอง ผู้ปกครองที่ดีจึงต้อง เข้าใจในสิ่งที่ประชาชนต้องการ จะต้องทำงานมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม รู้หน้าที่ของตนมีสายตายาวไกล ผู้ปกครองนั้นต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ ๓ ประการหลัก ๆ คือ ๑) มีความรักและเคารพในเจตจำนงของประชาชน ๒) มีความปรารถนาในการที่จะสร้างเสถียรภาพและความเป็นธรรม ให้เกิดขึ้นในสังคม และ ๓) มีความสามารถที่จะสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับประชาชน

หน้าที่ของผู้ปกครองว่าโดยหลักแล้ว คือการสร้างภาวะการอยู่ดีกินดี สร้างหลักจริยธรรม กำหนดกฎหมาย และคิดค้นอักษร ทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ราษฎร เช่นเดียวกับบิดามารดา มีความรักต่อบุตรธิดา ดังนั้นผู้ปกครองจึงมีอยู่เพื่อประโยชน์แก่ราษฎรที่ถูกปกครอง ผู้ปกครองย่อมจะต้องอำนวยความสะดวก และความอุดมสมบูรณ์อย่างเพียงพอแก่ราษฎร เป็นผู้นำด้านการศึกษา และเป็นแบบอย่างแห่งชีวิตที่ประกอบด้วยคุณธรรม ซึ่งสรุปได้ ๓ ประเด็นหลัก คือ ๑) สร้างความอยู่ดีกินดีให้แก่ประชาชน ๒) ให้การศึกษาแก่ราษฎร ๓) สร้างความศรัทธาเชื่อมั่นให้เกิดขึ้น

ในส่วนของคุณธรรมหรือหลักการสำหรับการปกครอง เมื่อเราศึกษาดูแล้ว ผู้วิจัยมองว่า เบื้องต้นควรกล่าวถึงหลักศีลธรรมของขงจื้อ ซึ่งหลักศีลธรรมของขงจื้อนั้นไม่ได้กล่าวอยู่เป็นหมวดหมู่ในที่แห่งเดียวกัน แม้ในคัมภีร์หลุนอวี่เองก็กล่าวถึงคุณธรรมทั้ง ๔ ประการนั้น ๆ ว่าเป็นคุณธรรมของนักการเมืองเหมือนกัน แต่อยู่ต่างสถานะและโอกาส ซึ่งหลักศีลธรรมทั้งปวงนั้น เมื่อกล่าวโดยรวมแล้วก็อยู่ในหลัก ๔ ประการ คือ ๑) หลักเหรินหรือเมตตาธรรม ๒) หลักหลี่ หรือจารีต ๓) หลักเสี่ยว (หลักกตัญญู) ๔) หลักจุงหยุง หรือ หลักสายกลาง

บทที่ ๔

เปรียบเทียบคุณธรรมของนักปกครองในจกักวัดติสุตรกับคัมภีร์หลุนอวี

จากการศึกษาคุณธรรมของนักปกครองในจกักวัดติสุตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทและคัมภีร์หลุนอวีในศาสนาขงจื้อในบทที่ผ่านมาแล้วนั้น ดังนี้ ในบทที่ ๔ นี้ ผู้ศึกษาจะได้นำข้อมูลที่น่าเสนอไปดังกล่าวมาเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นถึงนัยที่เหมือนและต่างกันในระดับ โครงสร้างของจกักวัดติสุตรกับคัมภีร์หลุนอวี รูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ ความสำคัญ of นักปกครอง คุณลักษณะ of นักปกครอง หน้าที่ of นักปกครอง คุณธรรมหรือหลักการ of นักปกครอง รวมถึง อิทธิพลการปกครองในจกักวัดติสุตรกับคัมภีร์หลุนอวีที่มีต่อสังคมเป็นลำดับสืบไป

๔.๑ เปรียบเทียบโครงสร้างของจกักวัดติสุตรกับคัมภีร์หลุนอวี

๔.๑.๑ โครงสร้างของจกักวัดติสุตร

จกักวัดติสุตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ หรือพระเจ้าแผ่นดินผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว^๑ หากถือเอาความหมายตามตัวอักษร พระสูตรนี้มีความหมายค่อนข้างแคบ เพราะเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยหลักการปฏิบัติสำหรับผู้ปกครองสูงสุดหรือประมุขของรัฐเท่านั้น แต่ถ้ามองในสาระสำคัญของพระสูตร มีความหมายที่กว้างขวาง เพราะครอบคลุมถึงคณะรัฐบาล และข้าราชการในภาคส่วนต่าง ๆ ของประเทศด้วย เพราะสาระสำคัญที่ปรากฏในพระสูตรนี้ล้วนแต่เป็นหลักการสำหรับข้าราชการที่เป็นนักปกครองโดยตรง ตลอดจนข้าราชการที่ทำงานสนองนโยบายการพัฒนาประเทศของพระเจ้าแผ่นดิน โดยเฉพาะนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐบาล ซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่บริหารประเทศในฐานะเป็นตัวแทนของประชาชนที่ได้รับการเลือกตั้งมาจากประชาชน และยังมีฐานะเป็นผู้กระทำการแทนพระมหากษัตริย์ภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอย่างประเทศไทย นอกจากนี้สาระสำคัญของพระสูตรนี้ยังหมายรวมถึงนักการเมืองในระดับชาติ นักการเมืองในระดับท้องถิ่นด้วย เพราะทุกคนในทุกภาคส่วนล้วนแต่มีส่วนสำคัญในการผลักดัน ในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศและสังคมให้เป็นไปในทิศทางที่พึงประสงค์ คือความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ ความสันติสุขของสังคม ความเป็นอยู่อย่างผาสุกของประชาชนภายในประเทศชาติด้วยกันทั้งสิ้น^๒

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๙๑๖.

^๒พระมหาพุทธณา นรเชฏโฐ (ศิริวรรณ), “แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในจกักวัดติสุตร”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๕๑.

จกักวัดติสุตฺรนี้ แม้ตามความหมายจะหมายถึงพระสุตฺรที่ว่าด้วยหลักปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดิเท่านั้น แต่เมื่อพิจารณาสาระที่ปรากฏในพระสุตฺรแล้ว พบว่ามีความสำคัญใน ๓ สถานะ ได้แก่ ๑) เป็นพระสุตฺรที่ว่าด้วยหลักการปฏิบัติแห่งความสามารถในการบรรลุถึงการพึง ตนเองอย่างแท้จริง ด้วยการปฏิบัติตามหลักของสติปัญญา ๔ อย่างถูกต้องสมบูรณ์ ๒) เป็นพระสุตฺรที่ว่าด้วยหลักการบริหารการปกครองรัฐสำหรับพระเจ้าจักรพรรดิพระมหากษัตริย์ หรือคณะผู้บริหารประเทศ ได้แก่ หลักจกักวัดติวัตร ๑๒ ประการ และ ๓) เป็นพระสุตฺรที่ว่าด้วยความเจริญและความเสื่อมของคน ของสังคม หรือของประเทศ ตามแนวคิด หลักการ หรือทฤษฎีของพระพุทธศาสนา

ดังนั้น จากการศึกษาโครงสร้างของจกักวัดติสุตฺร สรุปได้ว่า จกักวัดติสุตฺรนั้นแบ่งโครงสร้างออกเป็น ๓ ส่วน คือ (๑) ภาคอุทเทศ (๒) ภาคนิทเทศ และ (๓) ภาคนิคมน์ โดยแบ่งดังนี้

๑) ภาคอุทเทศ เป็นบทเริ่มต้นที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสสอนให้ภิกษุทั้งหลายพึงธรรม ไม่พึงสิ่งอื่น โดยวิธีการในการพึงตนเองคือการเจริญสติปัญญา ๔

๒) ภาคนิทเทศ เป็นบทอธิบายเนื้อเรื่องทีพระองค์ทรงสาธกนิทานทั้งในอดีตและอนาคตมาเป็นบุคลาธิษฐานเพื่อสอนพระภิกษุทั้งหลาย และท้ายของภาคนิทเทศพระองค์ยังตรัสถึงพระพุทธเจ้าองค์ต่อไป พระนามว่า พระศรีอริยเมตไตรย อธิบายถึงเรื่องการสอนธรรมและการบริหารคณะสงฆ์ว่าเป็นแบบอย่างเดียวกันกับพระองค์

๓) ภาคนิคมน์ เป็นการอธิบายบทสรุปในการตรัสพระสุตฺรนี้ว่า พระองค์สอนให้พึงตนพึงธรรม โดยการเจริญสติปัญญา ๔ และประพตติธรรมอันเป็นโคจร ซึ่งสืบเนื่องมาจากบิดา (พระองค์เอง) ผู้ปฏิบัติธรรมย่อมเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละ

๔.๑.๒ โครงสร้างของคัมภีร์หลุนอวี

คัมภีร์หลุนอวี เป็นรวมบทสนทนาระหว่างขงจื้อ (๕๕๑ - ๔๗๙ BC) กับศิษย์ ซึ่งถือเป็นคัมภีร์ที่สำคัญที่สุดในพัฒนาการอันยาวนานของปรัชญาสำนักขงจื้อและของประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาจีน อาจกล่าวได้ว่า หลุนอวีเป็นตัวบทพื้นฐาน (foundational text) ของสำนักปรัชญาขงจื้อ กล่าวคือเป็นจุดเริ่มต้นของแรงบันดาลใจที่พัฒนาจากความสัมพันธ์ในหมู่เพื่อนที่เป็นครู-ศิษย์ร่วมสำนัก เป็นที่มาที่กำหนดประเด็นการถกเถียง วิธีถกเถียงสนทนา และขอบเขตของปรัชญาจีน เป็นที่น่าสังเกตด้วยว่า ปรัชญาจีนยุคคลาสสิกมีลักษณะสหบท (intertextuality) สูง และคัมภีร์ทางปรัชญาในสำนักอื่นทั้งหลายต่างร่วมถกเถียงกับปรัชญาขงจื้อทั้งสิ้น ด้วยข้อพิจารณาเหล่านี้จึงอาจกล่าวได้ว่า หลุนอวีเป็นกุญแจสำคัญที่เปิดประตูสู่การศึกษาเข้าใจปรัชญาจีนโบราณทั้งหมด หากจะกล่าวว่าเราไม่อาจเข้าใจ “ความเป็นจีน” ได้โดยไม่ศึกษาปรัชญาขงจื้อ เราก็จะกล่าวได้เช่นกันว่า เราไม่อาจเข้าใจปรัชญาขงจื้อได้อย่างจริงจังหากไม่ศึกษาหลุนอวี

เนื่องจากหลุนอวี มิได้มีการตั้งชื่อเล่มและจัดหมวดหมู่ในแต่ละบท การจัดหมวดหมู่ข้างล่างนี้จึงเป็นการจัดหมวดหมู่เพื่อความเข้าใจที่ง่ายขึ้นและสะดวกต่อการนำไปประยุกต์ใช้เท่านั้น วงเล็บตัวเลขข้างหน้าในแต่ละข้อ คือแหล่งที่มาในหลุนอวีต้นฉบับ (เล่มที่/บทที่) ซึ่งจัดได้ ๘ หมวดด้วยกัน ดังนี้

๑) **เกี่ยวกับการครองตน** คำสอนของขงจื๊อที่กล่าวถึงการครองตนของมวลมนุษยชาติ ที่ปรากฏในคัมภีร์หลุนอวี่ มีหลายตอนอยู่ที่ท่านกล่าวกับศิษย์ที่มาถามตามกรรมต่างวาระ เช่น จื่อกั๊งถามเรื่องวิญญูชน ขงจื๊อตอบว่า “ทำในสิ่งที่ตนจะพูดให้ได้เสียก่อน แล้วค่อยลั่นวาจาออกไป”^๓ ขงจื๊อกล่าวว่า “ผู้ใดที่กระทำโดยระเริงไปกับอามิสสินทรัพย์ ผู้นั้นย่อมมากด้วยการถูกอาฆาตครหา”^๔

๒) **เกี่ยวกับการเรียนการศึกษา** ในประเด็นคำสอนในคัมภีร์หลุนอวี่ที่กล่าวไว้เกี่ยวกับการศึกษา มีตัวอย่างเช่น ขงจื๊อกล่าวว่า “รำเรียนอยู่เป็นนิจ มีน้ำยินดี ดอกหรือ?” “มีมิตรสหายมาจากแดนไกล มีนารีรุ่มรมย์ ดอกหรือ?” “แม้ไม่มีใครรู้จัก ก็ไม่หวั่นไหว มีวิญญูชน ดอกหรือ?”^๕ ขงจื๊อกล่าวว่า “เรียนรู้อย่างไม่คิด จะสูญเปล่า คิดโดยไม่เรียนรู้จะเป็นอันตราย”^๖

๓) **เกี่ยวกับการคบเพื่อน** ในประเด็นคำสอนที่เกี่ยวกับการคบคน ขงจื๊อกล่าวไว้ในคัมภีร์หลุนอวี่ดังเช่น ขงจื๊อกล่าวว่า “ไม่กังวลว่าคนจะไม่รู้จัก กังวลแต่ว่าจะไม่รู้จักคน”^๗ ขงจื๊อกล่าวว่า “หลักปฏิบัติที่สำคัญที่สุดคือ มีความซื่อถือสัจจะ อย่าคบเพื่อนที่ไม่เสมือนตน หากมีข้อผิดพลาดอย่างลัวที่ จะแก้ไข”^๘

๔) **เกี่ยวกับความกตัญญู** ในคัมภีร์หลุนอวี่ มีประเด็นคำสอนที่กล่าวถึงความกตัญญูไว้ดังตัวอย่างต่อไปนี้ ขงจื๊อกล่าวว่า “เมื่อบิดายังมีชีวิตอยู่ ให้ดูที่ความตั้งใจ เมื่อบิดาสิ้นชีวิตไปแล้ว ให้ดูที่การกระทำ สามปีให้หลัง ถ้ายังไม่เปลี่ยนจากวิถีของบิดา อาจเรียกได้ว่าบุตรกตัญญู”^๙ จื่อโหยวถามเรื่องความกตัญญู ขงจื๊อตอบว่า “สมัยนี้ความกตัญญูหมายถึงการเลี้ยงดูบิดามารดา แต่เราก็กเลี้ยงดูม้าและสุนัขด้วยมิใช่หรือ ถ้าขาดความเคารพแล้วจะมีอะไรเพื่อแยกแยะการเลี้ยงดูแบบหนึ่งออกจากอีกแบบหนึ่งเล่า”^{๑๐}

๕) **เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง** ในคัมภีร์หลุนอวี่มีประเด็นเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง เช่น ขงจื๊อกล่าวว่า “ผู้ปกครองโดยคุณธรรมอาจเปรียบได้กับดาวเหนือ ซึ่งอยู่กับที่ และหมู่ดาวทั้งปวงต่างมานอบน้อม”^{๑๑} ขงจื๊อกล่าวว่า “การปกครองด้วยรัฐศาสตร์ เกรงครัดด้วยราชทัณฑ์ ทวยราษฎร์ก็จักหลีกหนีและไม่รู้ละอาย หากปกครองด้วยคุณธรรม และเกรงครัดด้วยจริยธรรม ไฟร์ฟ้าก็จักรู้ละอายและปรับปรุงตน”^{๑๒}

๖) **เกี่ยวกับมนุษยธรรมหรือเมตตาธรรม หรือที่เรียกว่า เหริน** ในคัมภีร์หลุนอวี่มีประเด็นเกี่ยวกับมนุษยธรรมหรือเมตตาธรรมที่เรียกว่าเหริน ดังต่อไปนี้ ขงจื๊อกล่าวว่า “ผู้ไร่มนุษยธรรมไม่อาจดำรงอยู่ได้นาน ไม่ว่าสภาพยากจนข้นแค้นหรือสภาพสุขสบาย ผู้มีมนุษยธรรม สงบ

^๓ อมร ทองสุก แปลและเรียบเรียง, *คัมภีร์หลุนอวี่*, (ปทุมธานี: บริษัท ชุมหวัดระ จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒๙.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๔.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๐.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๓.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๔.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๐.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๗-๑๒๘.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๖.

อยู่ในมนุษยธรรม ผู้ทรงปัญญาใช้ประโยชน์จากมนุษยธรรม”^{๑๓} ขงจื๊อกล่าวว่า “มีแต่ผู้มีมนุษยธรรมเท่านั้น สามารถรักมนุษย์ และเกลียดมนุษย์”^{๑๔}

๓) เกี่ยวกับชนบ จาริต ประเพณี พิธีกรรม หรือที่เรียกว่า หลี่ ในคัมภีร์หลุนอวี่มีกล่าวถึงชนบ จาริต ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อของศาสนาขงจื๊อ เช่น จื๊อกังถามว่า “อาจารย์มีความเห็นอย่างไรกับคนจนที่ไม่ยกยอปอปั้น และคนมั่งมีที่ไม่หยิ่งจองหอง” ขงจื๊อตอบว่า “ก็ดีอยู่ แต่ยังสู้คนจนที่เข้มแข็งและคนมั่งมีที่รักหลี่หาได้ไม่”^{๑๕}

๔) เกี่ยวกับความมุ่งมั่น ตั้งใจ ในคัมภีร์หลุนอวี่มีข้อความที่เกี่ยวกับความมุ่งมั่น ตั้งใจ ดังปรากฏในข้อความต่อไปนี้ อาจารย์เจิ้งกล่าวว่า “ทุก ๆ วันเราตรวจสอบตนเองในสามเรื่อง เมื่อทำเพื่อผู้อื่น ได้ทำด้วยความสัตย์ซื่อภักดีหรือไม่ เมื่อคบมิตรสหาย ขาดสัจจะหรือไม่ เมื่อรับสืบทอดความรู้มา มิได้นำไปปฏิบัติหรือไม่”^{๑๖}

จากโครงสร้างของจ๊กกั้วตติสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี่ แสดงให้เห็นว่าพระสูตรหรือคัมภีร์ดังกล่าวนี้มีกำเนิดมาจากแนวคิดคิดในการอยู่ร่วมกันของบุคคลในสังคม โดยอาศัยกติกาทงศาสนา เป็นเครื่องยึดนำทาง ดังตารางเปรียบเทียบที่ ๔.๑

ตารางที่ ๔.๑ เปรียบเทียบโครงสร้างของจ๊กกั้วตติสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี่

จ๊กกั้วตติสูตร	คัมภีร์หลุนอวี่
<p>จ๊กกั้วตติสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยหลักปฏิบัติของพระเจ้า มีลักษณะ ๓ ประการคือ</p> <p>๑) เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยหลักการปฏิบัติแห่งความสามารถในการบรรลุถึงการพึง ตนเองอย่างแท้จริง ด้วยการปฏิบัติตามหลักของสติปัญญาฐาน ๔ อย่างถูกต้องสมบูรณ์</p> <p>๒) เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยหลักการบริหารการปกครองรัฐสำหรับพระเจ้าจักรพรรดิพระมหากษัตริย์ หรือคณะผู้บริหารประเทศได้แก่ หลักจ๊กกั้วตติวัตร ๑๒ ประการ</p> <p>๓) เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยความเจริญและความเสื่อมของคน ของสังคม หรือของประเทศตามแนวคิด หลักการ หรือทฤษฎีของพระพุทธศาสนา</p>	<p>หลุนอวี่ เป็นบทสนทนาระหว่างศิษย์กับอาจารย์ขงจื๊อ ศิษย์กับศิษย์เกี่ยวกับธรรมเนียม การดำรงชีวิตในสังคม และชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ สรุปได้ ๘ หมวดดังนี้</p> <p>๑) เกี่ยวกับการครองตน</p> <p>๒) เกี่ยวกับการเรียนการศึกษา</p> <p>๓) เกี่ยวกับการคบเพื่อน</p> <p>๔) เกี่ยวกับความกตัญญู</p> <p>๕) เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง</p> <p>๖) เกี่ยวกับมนุษยธรรมหรือเมตตาธรรม หรือที่เรียกว่า เหริน</p> <p>๗) เกี่ยวกับชนบ จาริต ประเพณี พิธีกรรม หรือที่เรียกว่า หลี่</p> <p>๘) เกี่ยวกับความมุ่งมั่น ตั้งใจ</p>

จากตารางที่ ๔.๑ ข้างต้นพบว่า โครงสร้างของจ๊กกั้วตติสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี่เหมือนกันตรงที่กล่าวถึงผู้ปกครองกับผู้อยู่ในปกครอง หรือกล่าวโดยนัยอีกประการหนึ่งคือการกล่าวถึงหน้าที่

^{๑๓} อมร ทองสุก, คัมภีร์หลุนอวี่, หน้า ๑๕๑.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๒.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๒.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗.

ของแต่ละกลุ่มที่จะพึงปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของแต่ละฝ่าย ส่วนที่ต่างกันนั้น ทางจักกวัตตสูตรกล่าวถึงหน้าที่ทั้งที่เป็นโลกียะและโลกุตตระ ส่วนคัมภีร์หลุนอวีกกล่าวถึงหน้าที่ที่บุคคลในสังคมพึงปฏิบัติต่อกันตามสามัญสำนึกที่ดีที่มีต่อกัน แสดงให้เห็นถึงคุณและโทษของการปฏิบัติในกรณีนั้น ๆ

๔.๒ เปรียบเทียบรูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ

๔.๒.๑ รูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษารูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนาเถรวาทมี ๒ ประเภทหลัก ๆ คือ รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยกับรูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม

๑) รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตย หมายถึง การปกครองที่มีพระมหากษัตริย์หรือพระราชาเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นทั้งผู้นำและผู้ปกครอง อีกทั้งมีอำนาจสูงสุดในการปกครองแต่เพียงผู้เดียว เมื่อพระมหากษัตริย์หรือพระราชาใช้อำนาจที่มีอยู่นั้นให้เป็นไปบริบูรณ์แต่เพียงผู้เดียว จึงเรียกรูปแบบนี้ได้อีกคำว่า สมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) ซึ่งมี ๒ ประการ คือ (๑) ราชาธิปไตยตามแบบพราหมณ์ ผู้ที่ทำหน้าที่ในการปกครองคือพระมหากษัตริย์หรือพระราชาชนัน จะได้รับการยอมรับและให้ความเคารพนับถืออย่างมากดุจเทพเจ้า จากผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครอง เนื่องจากเชื่อกันว่ากษัตริย์มีที่มาหรือกำเนิดมาจากเทพเจ้าได้แก่พระพรหม เพื่อให้ทำหน้าที่เป็นนักรบป้องกันประเทศในยามศึกสงครามหรือเป็นนักปกครองยามบ้านเมืองสงบ (๒) ราชาธิปไตยตามแบบพุทธ ผู้ที่ทำหน้าที่ในการปกครองคือพระมหากษัตริย์หรือพระราชาชนัน เกิดขึ้นจากพัฒนาการของสังคมมนุษย์และการทำหน้าที่ของบุคคล ซึ่งได้รับการคัดเลือกและแต่งตั้ง (สมมติ) ขึ้นมาจากสมาชิกในสังคมที่ตกลงร่วมกันให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งมีบทบาทและหน้าที่สำคัญในการเป็นผู้นำและผู้ปกครอง เพื่อดูแลแก้ไขปัญหาสังคมให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย จึงเรียกบุคคลนั้นว่า “สมมติราช” คือผู้ปกครองที่ถูกเลือกและแต่งตั้งขึ้นมาให้ทำหน้าที่ตามมติของสมาชิกในสังคม

๒) รูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม รูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม คือรูปแบบการปกครองซึ่งกลุ่มชนผู้ปกครองมีความพร้อมเพียงร่วมแรงร่วมใจกันและมีระเบียบวินัยเป็นเครื่องดำรงรักษาความสามัคคีไว้รูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรมนี้เป็นรูปแบบการปกครองอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างใกล้ชิดเช่นเดียวกับราชาธิปไตย และในพุทธกาลนิยมใช้ในการปกครองของรัฐหรือแคว้นเล็ก ๆ ทางตอนเหนือของชมพูทวีปหรืออินเดียในปัจจุบัน

๔.๒.๒ รูปแบบการปกครองในศาสนาขงจื้อ

ระบบการเมืองในยุคของขงจื้อเมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว มี ๓ ระบบด้วยกัน^{๑๗} คือ

๑) ระบบการเมืองแบบพ่อปกครองลูก (The Patriarch System) เป็นระบบการเมืองที่มีมาก่อนหน้าราชวงศ์โจว (ก่อน พ.ศ.๕๗๙ เป็นต้นไป) ระบบนี้กษัตริย์มีสถานะเหมือนพ่อ

^{๑๗}พระมหาบุญเรือง ปญญาวิโร, “การศึกษาแนวความคิดเรื่องมนุษยนิยมในปรัชญาขงจื้อ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๗.

ส่วนประชาชนได้ปกครองมีสถานะเหมือนลูก ซึ่งโดยสถานะแห่งความสัมพันธ์ พ่อจะต้องให้ความรักดูแล และปกป้องลูก ในขณะที่เดียวกันลูกก็ต้องให้ความเคารพ และเชื่อฟังผู้เป็นพ่อ ภายใต้การปกครองระบบนี้ ประชาชนจะรู้สึกอบอุ่นและมีความเป็นอยู่ที่ดี โดยเฉพาะในยุคของพระเจ้าเงี้ยว พระเจ้าซุน และพระเจ้าอู่ นักปรัชญา นักการเมืองทั้งหลายจึงมักชื่นชม หรือมักอ้างอิงการเมืองในยุคของท่านทั้ง ๓ พระองค์นี้

๒) **ระบบการเมืองแบบเจ้าครองนคร (The Feudal System)** เป็นระบบการปกครองที่อยู่ในช่วงราชวงศ์โจวตอนต้น (ก่อน พ.ศ.๕๗๙-๒๒๘) การปกครองในลักษณะนี้มีลักษณะเป็นการกระจายอำนาจ (Decentralization) คือการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่รัฐใหญ่น้อยภายในอาณาจักรของตน ๆ โดยเมื่อราชวงศ์ซางล่มสลายแล้ว กษัตริย์ราชวงศ์โจวก็ได้แผ่ขยายอาณาเขตอย่างกว้างขวาง ทำให้การปกครองดูแลไม่ทั่วถึง ต้องตั้งผู้แทนพระองค์ไปปกครองแทนอีกทอดหนึ่ง

๓) **ระบบการปกครองแบบจักรพรรดิ (The Military System)** เป็นระบบการเมืองที่เริ่มต้นในยุคต้นขุนชิว (ก่อน พ.ศ.๑๗๙-พ.ศ.๑๔๑) ซึ่งเป็นยุคที่ระบบเจ้าครองนครเริ่มเสื่อม เป็นการปกครองแบบรวบอำนาจ (Centralization) ระบบการเมืองแบบจักรพรรดินี้ ได้พัฒนาถึงขีดสูงสุดในปี พ.ศ. ๓๒๒ เมื่อเจ้าครองนครชื่อฉินได้ใช้กำลังทหารของตนรวบรวมดินแดนจนเป็นปึกแผ่น พร้อมกันนั้นก็ได้สถาปนาตนเองเป็นจักรพรรดิองค์แรกแห่งราชวงศ์ฉิน

จากบริบททางการเมืองดังกล่าวข้างต้น ทำให้เรามองเห็นลักษณะที่เด่นชัดว่า สภาพทางการเมืองในสมัยที่ขงจื้อมีชีวิตอยู่นั้น กำลังอยู่ในช่วงของการปรับเปลี่ยน และเปลี่ยนแปลง คือ มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองจากระบบหนึ่งไปสู่อีกระบบหนึ่ง และมีการเปลี่ยนแปลงอาณาเขตประเทศอันเกิดจากความต้องการขยายฐานอำนาจของตน ๆ ให้ได้มากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งในการก่อให้เกิดสงคราม และความเดือดร้อนของประชาชน

จะเห็นได้ว่ารูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ มีลักษณะอิงอาศัยกับเจ้าผู้ครองนครเป็นสำคัญ ซึ่งมีลักษณะการปกครองที่มีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่ผู้นำคือ กษัตริย์เป็นผู้กำหนดบทบาทในการดำรงอยู่ของสังคมนั้น ๆ ดังตารางเปรียบเทียบที่ ๔.๒

ตารางที่ ๔.๒ เปรียบเทียบรูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ

พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาขงจื้อ
รูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนาเถรวาทมี ๒ ประเภท ๑) รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตย หมายถึง การปกครองที่มีพระมหากษัตริย์หรือพระราชอาเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นทั้งผู้นำและผู้ปกครอง อีกทั้งมีอำนาจสูงสุดในการปกครองแต่เพียงผู้เดียว	ระบบการเมืองในยุคของขงจื้อเมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว มี ๓ ระบบด้วยกัน คือ ๑) ระบบการเมืองแบบพ่อปกครองลูก ระบบนี้กษัตริย์มีสถานะเหมือนพ่อ ส่วนประชาชนได้ปกครองมีสถานะเหมือนลูก ๒) ระบบการเมืองแบบเจ้าครองนคร การปกครองในลักษณะนี้มีลักษณะเป็นการกระจายอำนาจ

ตารางที่ ๔.๒ เปรียบเทียบรูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ (ต่อ)

พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาขงจื้อ
๒) รูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม รูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม คือ รูปแบบการปกครองซึ่งกลุ่มชนผู้ปกครองมีความพร้อมเพรียงร่วมแรงร่วมใจกันและมีระเบียบวินัย เป็นเครื่องดำรงรักษาความสามัคคีไว้	๓) ระบบการปกครองแบบจักรพรรดิ เป็นการปกครองแบบรวบอำนาจ

จากตารางที่ ๔.๒ ข้างต้นพบว่า รูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาขงจื้อมีนัยที่คล้ายกันตรงที่การปกครองนั้นต้องพึ่งพาผู้นำที่เป็นเจ้าผู้ครองนครเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของประชาชนทั้งหมด จะต่างก็เพียงแต่การรวบอำนาจแบบเบ็ดเสร็จหรือการให้ประชาชนทั่วไปได้มีส่วนร่วมในการปกครองนั้น ๆ แต่ถึงกระนั้นก็เป็นเพียงเสี้ยวหนึ่งไม่มีพลังเพียงพอ เพราะอำนาจส่วนใหญ่จะอยู่ในกำมือหรืออยู่ในการปกครองของอำมาตย์ ข้าราชการบริหารเท่านั้น แม้ทางพระพุทธศาสนาจะแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มแรกเป็นการปกครองด้วยอำนาจของกษัตริย์แบบเบ็ดเสร็จ อีกกลุ่มเป็นการเปลี่ยนถ่ายอำนาจตามวาระของกลุ่มผู้นำเช่นเดิม ซึ่งเป็นเจ้าปกครองในแต่ละรัฐ ในลักษณะสหพันธรัฐ ซึ่งอำนาจนั้นยังไม่สามารถที่จะเข้าไปสู่มือของประชาชนทั่วไป ในส่วนของการเมืองการปกครองในศาสนาขงจื้อถึงจะแบ่งออกเป็นสามกลุ่มซึ่งมีอำนาจมากน้อยต่างกัน แต่อำนาจเหล่านั้นก็ยังอยู่ในการบริหารจัดการของนักปกครองที่เป็นกษัตริย์เช่นเดิม ขึ้นอยู่กับว่าผู้ปกครองนั้น ๆ จะใช้หลักในการปกครองแบบใดเป็นเครื่องมือเพื่อให้สังคมอยู่ด้วยความสงบสุขนั่นเอง

๔.๓ เปรียบเทียบความสำคัญของนักปกครองในจ๊กกั้วตติสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี่

๔.๓.๑ ความสำคัญของนักปกครองในจ๊กกั้วตติสูตร

ความเป็นจริงแล้วในการปกครองรัฐนั้น ผู้ปกครองนั้นมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในฐานะเป็นผู้นำ และผู้บริหารบ้านเมือง ผู้นำนั้นมีความสำคัญในการปกครอง กำหนดบทบาทของรัฐ โดยการวางกติกา มารยาททางสังคม เพื่อให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข แต่ทั้งนี้ก็อยู่ที่ประชาชนในรัฐเป็นผู้เลือก โดยพิจารณาที่ลักษณะบุคคลเป็นสำคัญ และในการปกครองบ้านเมืองนั้น ผู้นำเป็นผู้ขับเคลื่อนบริหารประเทศให้ดำเนินไปได้ ดังข้อความในจ๊กกั้วตติสูตรว่า

เมื่อมนุษย์มีอายุชั้ย ๘๐,๐๐๐ ปี จ๊กมีพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่า สั้งชะ ทรงอุปถัมภ์ขึ้น ณ กรุงเกตุมดีราชธานี เป็นผู้ทรงธรรม ครองราชย์โดยธรรม ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดิน มีมหาสมุทรทั้งสี่เป็นขอบเขต ทรงได้รับชัชชนะ มีราชอาณาจักรมั่นคง สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ ได้แก่ (๑) จักรแก้ว (๒) ช้างแก้ว (๓) ม้าแก้ว (๔) มณีแก้ว (๕) นางแก้ว (๖) คหบดีแก้ว (๗) ปริณายกแก้ว มีพระราชโอรส มากกว่า ๑,๐๐๐ องค์ ซึ่งล้วนแต่กล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวีรกษัตริย์

สามารถย้ายราชศัตร์ได้ พระองค์ทรงชนะโดยธรรม ไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศัสตรา
ครอบครองแผ่นดินนี้มีสาครเป็นขอบเขต^{๑๘}

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า ในการปกครองของนักปกครองนั้นจะใช้หลักธรรมเป็น
สำคัญ เรียกว่า ธรรมราชา แทนการลงอาชญาหรือ ทัณฑ์บน ฉะนั้น ผู้นำมีความสำคัญในฐานะ
กษัตริย์ ราชา ผู้บริหารรัฐ ผู้ดูแลความสงบสุข และสร้างสันติให้เกิดขึ้นแก่ราษฎรเป็นหลัก ทั้งนี้ก็
เพราะว่า บ้านเมืองจะอยู่เย็นเป็นสุข มีระเบียบวินัย ก็เพราะมีผู้นำเป็นที่รวมจิตใจ มีผู้บริหาร
บ้านเมืองคอยเอาใจใส่แล ดั่งหลักที่ว่า พระราชาเป็นเครื่องปรากฏของแคว้นแคว้น^{๑๙} พระราชาเป็น
ประมุขของประชาชน^{๒๐}

๔.๓.๒ ความสำคัญของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่

มีคำโบราณกล่าวว่า ผุงสัตว์ต้องต้อน ผุงคนต้องนำ ดังนั้น การที่มนุษย์เรามีการอยู่ร่วมกัน
มาก ๆ จึงจำเป็นต้องมีผู้นำ ความอยู่รอดของประชาชน และประเทศชาติบ้านเมือง ขึ้นอยู่กับ
ผู้ปกครอง ผู้ปกครองจึงมีความสำคัญ ดุจเข็มทิศที่จำเป็นสำหรับคนเดินทาง อีกทั้งยังเป็นผู้สร้างหลัก
จริยธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม ผู้นำเสมือนหนึ่งเป็นหลักชัยของประเทศชาติ แผ่นดินเปรียบเหมือน
ภาชนะใหญ่ เหล่าราษฎรเหมือนทรัพย์สิน ผู้ปกครองคือผู้รักษาทั้งแผ่นดินและทรัพย์สิน หากต้องการ
ทราบถึงความเจริญรุ่งเรืองของแคว้นใด ๆ แล้ว จะต้องดูผู้นำเป็นหลักใหญ่ นอกจากนั้น บ้านเมืองมี
ภารกิจที่ต้องมีผู้รับผิดชอบในด้านต่าง จึงจำเป็นที่จะต้องมีการช่วยรับภาระของบ้านเมือง เช่น
ผู้นำจะต้องเป็นผู้สร้างขวัญ และกำลังใจให้เกิดขึ้นแก่ผู้ใต้ปกครอง และทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมใน
สังคม เป็นต้น

จากการที่ขงจื้อได้แบ่งผู้ปกครองออกเป็น ๒ ระดับ ผู้วิจัยใคร่ที่จะชี้ถึงความสำคัญของ
ผู้ปกครองในแต่ละระดับดังนี้

๑. ผู้ปกครองสูงสุด คือ กษัตริย์ ถือกันว่าเป็นตัวแทนของสวรรค์ (เทียน) เปรียบ
เหมือนหลักชัยของประเทศชาติ ทรงเป็นที่ยึดเหนี่ยวทั้งทางร่างกายและจิตใจ ห่วงใยในสภาพความ
เป็นอยู่ของราษฎร ราษฎรต้องกินอิม นุ่นุ่น^{๒๑} เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุด เหล่าพสกนิกรถือ
จักรพรรดิเป็นใจของตน ส่วนจักรพรรดิถือพสกนิกรเป็นกาย เป็นผู้รับเจตจำนงจากสวรรค์เพื่อดูแล
ราษฎร ความสำคัญดังกล่าวนี้ ถือเป็นความสำคัญในฐานะของความเป็นกษัตริย์ ความสำคัญประการ
ต่อมาคือ กษัตริย์นั้น เป็นผู้คัดเลือกเหล่าอำมาตย์ เพื่อมาสนองงานของแผ่นดิน ถ้ากษัตริย์ทรง
คุณธรรม ไม่ตกอยู่ในอำนาจของอคติ ย่อมสามารถที่จะเลือกเหล่าอำมาตย์มาช่วยงานได้ ซึ่งนั่นก็
หมายถึงความเจริญงอกงามของแผ่นดินด้วย ภาระหน้าประการแรกที่กษัตริย์จะต้องปฏิบัติ ก็คือการ
คัดเลือกขุนนางให้เหมาะสมมาเป็นตัวแทนในการปกครองราษฎร ทั้งนี้ก็เพราะว่า การลงโทษและเก็บ

^{๑๘}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๖/๗๗.

^{๑๙}ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๒/๘๐.

^{๒๐}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๐๐/๔๙๙.

^{๒๑}อู๋จิง, คัมภีร์ฮ่องเต้, แปลโดย อธิคม สวัสดิญาณ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๐),

ภาชีอกรอย่างเหมาะสม หาได้ขึ้นอยู่กับกษัตริย์ไม่ แต่ขึ้นอยู่กับตัวแทนของพระองค์คือเหล่าอำมาตย์ ถ้าคัดเลือกเหล่าอำมาตย์ที่ดี ประเทศชาติก็เจริญ

๒. ผู้ปกครองชั้นรองลงมา มีเหล่าขุนนาง อำมาตย์ แม่ทัพ เป็นต้น ซึ่งถือเป็นผู้รับสนองราชโองการของกษัตริย์มาปฏิบัติต่อราษฎร เปรียบเหมือนเป็นแขนขาของกษัตริย์ มีความสำคัญในฐานะเป็นผู้ตัดสินแทนกลุ่ม และทำให้งานของรัฐสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ดังนั้น ผู้ปกครองเหล่านี้จึงต้องเป็นคนที่หนักแน่นมั่นคง รู้ในสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ สร้างขวัญและกำลังใจให้กับประชาชน ประเทศชาติจะมั่นคง หรือล่มสลาย เป็นเรื่องเกี่ยวกับเหล่าขุนนางอำมาตย์ด้วย ดังคำกล่าวที่ว่า^{๒๒} “กองทัพ แม้จะมีกำลังพลเรื้อนหมื่น แต่เมื่อถึงคราวออกศึก หากคิดจะให้ได้รับชัยชนะ จะต้องดูที่ความสามารถของแม่ทัพ”^{๒๓} “จะสร้างขวัญและกำลังใจได้มากน้อยแค่ไหน เอาใจฝึกซ้อมเพียงไร ดังที่ขงจื้อกล่าวไว้ว่า การส่งไพร่พลไปรบโดยมิได้ฝึกซ้อม เท่ากับส่งพวกเขาไปอยู่ในเงื้อมมือข้าศึก”^{๒๔} จะเห็นได้ว่า แม่ทัพมีความสำคัญที่จะต้องเอาใจใส่ราษฎร

ความสำคัญของผู้นำทั้งสองระดับคือ ระดับสูง และรับรองลงมา กล่าวโดยสรุปคือ เป็นผู้ค้ำจุนประเทศชาติ ผู้อำนวยการความสุขมาสู่ราษฎร คือนายแห่งชีวิตของราษฎร ถ้าเสนาอำมาตย์ไม่เข้าใจในหลักปกครอง เท่ากับมอบองค์เหนือหัวไว้ให้แก่ข้าศึก ถ้าองค์เหนือหัวเลือกเสนาอำมาตย์ไม่เป็น ไม่ได้คนดีเข้ามาบริหารเท่ากับมอบประเทศชาติให้กับข้าศึก^{๒๕} ความหวังใญ่ในราษฎรของผู้นำในอดีต ถ้าเทียบกับปัจจุบันก็คือ หลักประกันทางสังคม องค์กรก็ตาม ความเข้มงวดในการกำหนดคุณสมบัติ และความสำคัญของผู้ปกครองเหล่านี้ ก็เนื่องจากต้องการให้ประชาชนได้รับการคุ้มครองและเกิดความเป็นธรรม มีความสงบสุขในบ้านเมืองนั่นเอง เพราะตามทัศนะของขงจื้อ ผู้นำหรือผู้ปกครองมีความสำคัญน้อยกว่า เมื่อเทียบกับประชาชน เม่งจื้อสานุศิษย์คนสำคัญสำนักขงจื้อถึงกับกล่าวว่า “ประชาชนสำคัญที่สุด รัฐมีความสำคัญเป็นอันดับสอง ส่วนผู้ปกครองมีความสำคัญน้อยที่สุด”^{๒๖} ถึงแม้มีส่วนสำคัญน้อยที่สุด แต่ก็เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องมี และจำเป็นที่จะต้องมีความเข้าใจซึ่งกันและกันด้วย ดังคำพังเพยที่ว่า ผู้ที่อยู่เบื้องบนยอมเชี่ยวชาญในการวางแผน ส่วนผู้ที่อยู่เบื้องล่างยอมเชี่ยวชาญในการคาดคะเน^{๒๗} จึงจะนำราษฎรไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้

ในคัมภีร์หลุนอวี่ได้ให้ความสำคัญกับนักปกครองในลักษณะว่า บ้านเมืองนั้นจำเป็นต้องมีผู้นำ ซึ่งผู้นำที่ดีนั้นต้องอาศัยแบบแผนโบราณเป็นอุทาหรณ์ในการปกครองบ้านเมืองดังข้อความในคัมภีร์หลุนอวี่ว่า พระเจ้าซุ่น ทรงมีมหาอำมาตย์เพียง ๕ ท่าน ก็ทรงสามารถปกครองบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุขได้ เพราะเจ้าโจวอุหวัง เคยตรัสว่า “เรามีขุนนางปราบทฤษฎ์อยู่ ๑๐ ท่าน” ขงจื้อกล่าวไว้ว่า “ปราชญ์นั้นแสวงหาได้ยากนัก ถ้าวามีไซ่ นับแต่รัชสมัยถึงและอวี เป็นต้นมา ก็มีเพียงรัชสมัยโจวนี้แหละที่มีปราชญ์มากที่สุด ทั้งยังมีสตรีรวมอยู่ด้วยอีกหนึ่งท่าน ฉะนั้นในความจริงแล้วก็มีเพียงเก้า

^{๒๒} เจ้าหยูย, ฉางต่วนจิง: คัมภีร์แห่งการยึดหยุ่น พลิกแพลง ประยุกต์, หน้า ๓๘๘๙.

^{๒๓} The Analects, Book XII: 30.

^{๒๔} The Analects, Book X: 13.

^{๒๕} Ibid. Book X : 13.

^{๒๖} ฮิว่างเหลินเสียง, วาทะศิลป์พลิกผันโลก, แปลโดย ศรีวารี, (กรุงเทพมหานคร: บี.เจ. เพลทโปรเซสเซอร์, ม.ป.ป.), หน้า ๘๓.

พระเจ้าโจวเหวินหวัง ทรงสามารถชนะใจประชาราษฎร์ในได้ห้าได้ถึงสองในสามส่วน แต่พระองค์ก็ ยังทรงถวายความจงรักภักดีต่อราชวงศ์ซ่ง อันพระบารมีแห่งราชวงศ์โจวนั้นก็กล่าวได้ว่าเป็นพระบารมี อันสุดประเสริฐแล้วแล^{๒๗} ในคัมภีร์หลุนอวีมีอธิบายไว้ว่า พระเจ้าโจวเหวินหวัง เป็นพระบิดาแห่ง พระเจ้าโจวอู่หวัง ซึ่งเป็นผู้กรีธาทัพโค่นล้มทรราชซ่งโจ้วหวังและสถาปนาราชวงศ์โจวขึ้น พระเจ้าโจว เหวินหวังทรงเป็นเจ้าของแคว้นโจวผู้ทรงธรรมในสมัยโบราณ แม้นซ่งโจวเหวินหวังจะเคยทรงสั่งจำคุก พระองค์ถึง ๗ ปี อย่างไรก็ตามเหตุผลก็ตาม แต่พระเจ้าโจวเหวินหวังก็ยังทรงถวายความจงรักภักดีต่อ ราชวงศ์ซ่งไม่เคยเปลี่ยน คุณธรรมของพระองค์ขจรไกลจนสามารถครองใจเหล่าแคว้นทั่วแผ่นดินได้ถึง สองในสาม เคยมีสองแคว้นเกิดข้อพิพาทเรื่องดินแดน เจ้าเมืองทั้งสองจึงต่างเดินทางมาขอให้ โจวเหวินหวังเป็นผู้ตัดสิน ครั้นเข้าสู่แคว้นโจวกั้ได้เห็นชานาต่างยอมยกเขตนาให้กันและกัน ได้เห็น คนสัญจรต่างเชิญฝ้ายตรงข้ามให้เดินนำหน้าตน ผู้เฒ่าได้รับความเคารพ ราชบุรุษต่างสมัครสมานกัน เป็นหนึ่ง ครั้นสองเจ้าแคว้นได้ทอดพระเนตรดั่งนั้นก็เดินทางกลับด้วยความละอายพระทัย จึงเห็นได้ว่า พระเจ้าโจวเหวินหวังทรงเป็นที่รักใคร่ของประชาชนมากเพียงใด ดังนั้น นักปกครองจึงมีความสำคัญ ต่อการบริหารราชการแผ่นดิน เพราะบ้านเมืองจะสงบร่มเย็นหรือร้อนก็อยู่ที่การบริหารจัดการของ นักปกครองนั่นเอง หากว่าประเทศใดมีนักปกครองที่รู้หลักของการปกครองก็ทำให้บ้านเมือง เจริญรุ่งเรือง หากนักปกครองไร้ภาวะแห่งความเป็นนักปกครอง บ้านเมืองก็มีแต่จะล่มสลายและเสื่อม ถอยลง ซึ่งจะได้กล่าวถึงคุณลักษณะของนักปกครองในประเด็นต่อไป

จะเห็นได้ว่า นักปกครองในจ๊กกั้วตติสุตรกับคัมภีร์หลุนอวีมีความสำคัญ เพราะต้องมาเป็น ผู้รับรู้สุขทุกข์ ความต้องการของคนหมู่มาก ซึ่งมีหลากหลายแห่งความต้องการ ซึ่งทั้งสองฝ่ายมีมุมมอง ในประเด็นดังกล่าวที่พียงนำมาเปรียบเทียบให้เห็น ดังตารางเปรียบเทียบที่ ๔.๓

ตารางที่ ๔.๓ เปรียบเทียบความสำคัญของนักปกครองในจ๊กกั้วตติสุตรกับคัมภีร์หลุนอวี

จ๊กกั้วตติสุตร	คัมภีร์หลุนอวี
ผู้ปกครองนั้นมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง	ผู้ปกครองที่เป็นกษัตริย์หรืออำมาตย์
๑) ในฐานะเป็นผู้นำ	ข้าราชการมีความสำคัญในฐานะ
๒) ผู้บริหารบ้านเมือง	๑) เป็นผู้ค้ำจุนประเทศชาติ
๓) กำหนดบทบาทของรัฐ	๒) เป็นผู้อำนวยความสะดวกสู่ราษฎร
๔) วางกติกา มารยาททางสังคม	๓) เป็นผู้บริหารราชการแผ่นดิน

จากตารางที่ ๔.๓ ข้างต้นพบว่า ทั้งจ๊กกั้วตติสุตรและคัมภีร์หลุนอวี มองเหมือนกันว่านัก ปกครองนั้นมีความสำคัญเป็นอย่างมากในการบริหารบ้านเมืองให้อยู่เป็นบ้านเป็นเมือง เป็นที่รวมคน หมู่มาก ทั้งความคิด เพศ วัย ความต้องการ ส่วนที่ต่างกันก็เป็นเพียงจ๊กกั้วตติสุตรเน้นความอลังการ ของผู้ปกครองที่มากด้วยบุญญาภิหาร ส่วนคัมภีร์หลุนอวีมุ่งหมายเอาคนที่มีคุณธรรม ไม่จำเป็นต้อง มีอำนาจวาสนามากมาก เช่น ผู้นำกลุ่มชน เป็นต้น

^{๒๗} อมร ทองสุก, คัมภีร์หลุนอวี, หน้า ๒๑๑-๒๑๒.

๔.๔ เปรียบเทียบคุณลักษณะของนักปกครองในจกกวัดติสุตรกับคัมภีร์หลุนอวี่

๔.๔.๑ คุณลักษณะของนักปกครองในจกกวัดติสุตร

คุณลักษณะของผู้ปกครองตามหลักของพระพุทธศาสนา มีดังนี้

๑. เป็นผู้ทรงธรรม ผู้ปกครองอยู่ในฐานะเป็นผู้นำ การปฏิบัติตนที่ตรงจริงเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง ดังข้อความที่ปรากฏในอัมมิกสูตรว่า “ในเวลาที่พระราชาทรงอยู่ในธรรม แม้พวกข้าราชการก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกข้าราชการตั้งอยู่ในธรรม แม้พวกพราหมณ์ก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกพราหมณ์ตั้งอยู่ในธรรม แม้ชาวนิคมน และชาวชนบทก็ตั้งอยู่ในธรรม”^{๒๘} ตรงข้าม ถ้าผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรม ประชาชนก็จะไม่ตั้งอยู่ในธรรมด้วย ดังข้อความที่ว่า “เมื่อฝูงโคข้ามแม่น้ำไป ถ้าโคจ๋าฝูงไปคดเคี้ยว โคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกัน ...ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย”^{๒๙}

๒. มีความยุติธรรม ความยุติธรรมของสังคมเป็นสิ่งที่จำเป็น จุดมุ่งหมายของรัฐก็เพื่อจัดสรร แบ่งปันทรัพยากรให้เกิดความเป็นธรรมนั่นเอง เมื่อเกิดความขัดแย้งในสังคม ผู้ปกครองจะต้องให้ความเป็นธรรม ไม่เอื้อเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง ถ้าผู้ปกครองมีความไม่ยุติธรรม บ้านเมืองก็ระส่ำระสาย ไม่สามารถดำเนินไปตามปกติได้ ในคัมภีร์ชาดก ได้แสดงหลักดังกล่าวไว้ว่า ถ้าผู้ปกครองบริหารบ้านเมืองโดยชอบธรรม ย่อมไม่ทำให้ประเทศชาติล่มจม อีกทั้งยังทำให้ประเทศชาติมีความสุข

๓. มีความรอบรู้ รอบรู้ทั้งในเรื่องการบริหารงาน และรอบรู้ในเรื่องการบริหารคน อย่างน้อยที่สุด ผู้ปกครองจะต้องมีองค์คุณแห่งความรู้ ๓ ประการ คือ^{๓๐}

๑) จักขุมา มีสายตายาวไกล สามารถมองทะลุปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว และที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รู้จักเลือกคนเข้ามาช่วยบริหารราชการแผ่นดินให้เหมาะสมกับหน้าที่ และความสามารถ ในโยธาสูตร^{๓๑} ได้กล่าวถึงความรอบรู้ไว้ ๔ ประเด็น คือ (๑) ฉลาดในหน้าที่ของตนเอง (๒) เข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้น (๓) สามารถแก้ปัญหานั้นให้ลุล่วงได้ด้วยดี และ (๔) สามารถฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ ได้ด้วยความเชื่อมั่น

๒) วิรุโร จัดแรงงานได้ดี คือ เป็นผู้มีความสามารถในด้านการบริหารงานบ้านเมือง ให้เป็นไปตามเป้าประสงค์ทั้งเป็นผู้เอาใจใส่ในหน้าที่การงานของตน ค้นหาวิธีที่จะทำให้การบริหารงานเป็นไปด้วยดี

๓) สัมปันโน มีหลักมนุษยสัมพันธ์ดี ผู้ปกครองที่ดีจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ เข้าได้กับบุคคลทุกระดับ

๔. มีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่ที่ดี ผู้เป็นใหญ่ มีหน้าที่บริหารงานบ้านจะต้องมีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่พื้นฐานอย่างน้อย ๔ ประการ คือ^{๓๒} (๑) มีความรัก ความปรารถนาดีต่อประชาชน เห็นอกเห็นใจประชาชน (๒) ปฏิบัติหน้าที่ราชการบ้านเมืองเพื่อปัดทุกข์ บำรุงสุขให้แก่

^{๒๘} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๔.

^{๒๙} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕.

^{๓๐} วจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓.

^{๓๑} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๘๑/๒๕๗.

^{๓๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๑๕/๓๘๐.

ประชาชน โดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย (๓) รู้จักชื่นชม เมื่อประชาชนได้บรรลุถึงเป้าหมายที่ประสงค์ และ (๔) อุเบกขา มีใจเป็นกลาง เทียงธรรม ไม่เข้าไปก้าวก่ายเรื่องราวต่าง ๆ จนกระทั่งเสียระบบงานโดยส่วนรวม

๔.๔.๒ คุณลักษณะของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่

คุณลักษณะของผู้ปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่ จะต้องไม่เกียจคร้านในการปฏิบัติหน้าที่ มีความซื่อสัตย์ ตั้งอยู่ในคุณธรรม ทั้งนี้เพราะชีวิตและการเป็นอยู่ของประชาชนขึ้นอยู่กับผู้ปกครอง ผู้ปกครองที่ดีจึงต้อง เข้าใจในสิ่งที่ประชาชนต้องการ จะต้องทำงานมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม รู้หน้าที่ของตนมีสายตายาวไกล ในอดีตตำแหน่งผู้นำจะได้รับการคัดเลือกจากบุคคลในท้องถิ่นต่าง ๆ และกษัตริย์จะเป็นผู้ทำการคัดเลือกบุคคลที่เห็นว่าเหมาะสมที่สุด เพื่อเป็นผู้นำ กว่าจะได้เป็นผู้นำ จะต้องออกไปสร้างบารมีและการยอมรับจากประชาชน เมื่อกษัตริย์องค์ปัจจุบันสวรรคต ว่าที่ผู้นำก็จะขึ้นเป็นองค์กษัตริย์ต่อไป เมื่อบริหารได้ ๓ ปี จะสละตำแหน่งให้ประชาชนวิพากษ์ วิจารณ์ว่าสมควรที่จะเป็นผู้นำต่อไปหรือไม่ เมื่อประชาชนยอมรับจึงจะขึ้นดำรงตำแหน่งอีกครั้งหนึ่งอย่างเป็นทางการ นี่คือนิยามที่กษัตริย์เจียวไต้ยึดถือ สืบทอดมาเป็นเวลาหลายปี แต่เมื่อถึงราชวงศ์โจว การยึดถือได้เปลี่ยนไป อนึ่ง กษัตริย์ หรือองค์อธิปัตย์ในทรรศนะของขงจื้อ ควรมีลักษณะ ๓ ประการ คือ^{๓๓}

๑. มีอำนาจสูงสุด ใครจะละเมิดมิได้ ถือกษัตริย์เป็นโอรสแห่งสวรรค์

๒. มีความสามารถในการปกครองประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ตามวิถีแห่งสวรรค์ นั่นคือ จะต้องทรงคุณธรรม ถ้าละเมิดประชาชนมีสิทธิ์ก่อกบฏได้ ดังหลักที่ว่า น้ำลอยเรือได้ ก็จมเรือได้ เพราะผู้นำเปรียบเสมือนเรือ ประชาชนเปรียบเสมือนน้ำ

๓. รู้จักเลือกเลือกคนดีมีคุณธรรม เข้าไปบริหารบ้านเมือง ต่างพระเนตรพระกรรณ

จะเห็นได้ว่า ในอดีตนั้น พิถีพิถันในการเลือกผู้นำมาก ขงจื้อเองก็ได้คัดเลือกเอาภาพของกษัตริย์ผู้เป็นปราชญ์ คือ เอี้ยว ชุน กษัตริย์ผู้ตั้งราชวงศ์ซาง และในตระกูลโจวเลือกเอา กษัตริย์เหวิน และหวู และโจวกง เป็นบุคคลผู้ปกครองในอุดมคติ^{๓๔}

จากการที่ขงจื้อได้ยกเอาผู้ปกครองในอุดมคติขึ้นมา ก็เนื่องมาจาก ราชวงศ์โจว เจริญรุ่งเรืองในสมัยพระเจ้าโจวเหวินหวาง และพระเจ้าโจวอู่หวางต่างก็เปี่ยมด้วยคุณธรรม ดังนั้น พระองค์จึงไม่เป็นศัตรูของประชาชน หากแต่ในสมัยของโจวหมู่หวาง ได้ตรากฎหมายอาญาหลวงขึ้นเพื่อบังคับใช้กับประชาชน จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเสื่อมราชวงศ์โจว จากการไร้เมตตาธรรม พระเจ้าโจวหลี่หวาง ทรงมีจิตใจที่อำมหิตผิดมนุษย์ ชอบใช้คนให้คอยสอดส่องดูพฤติกรรมของประชาชนที่พูดถึงพระองค์ในทางที่ไม่ดี จึงเป็นเหตุให้ราชวงศ์โจวไร้เมตตาธรรมถึงขีดสุด ถึงกับต้องย้ายราชธานีในสมัยของพระเจ้าโจวผิงหวาง ราชวงศ์จึงเสื่อมอย่างที่ไม่อาจจะฟื้นฟูได้

^{๓๓}ไฟโรจน์ โพธิ์ไทร, ภูมิหลังจีน, (กรุงเทพมหานคร: เพื่อนนคร, ๒๕๑๗), หน้า ๒๙-๓๐.

^{๓๔}จำนงค์ ทองประเสริฐ, บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒๖.

จะเห็นได้ว่า หากพระเจ้าแผ่นดินปกครองด้วยเมตตา ดูแล บริหารบ้านเมืองด้วยการเอาใจใส่ดูแลราษฎร ผ่อนปรน ในการใช้อำนาจเก็บภาษีแต่น้อย ประหยัดในการใช้จ่ายงบประมาณ ห่วงใยในราษฎร ย่อมที่จะสร้างความสุขให้กับราษฎร ก็จะสามารถรักษาบ้านเมืองให้เจริญสมกับที่ราษฎรไว้วางใจ แต่ถ้าหากตรงกันข้ามบ้านเมืองย่อมล่มสลาย

นอกจากหลักการเบื้องต้นดังกล่าวแล้ว ผู้นำที่ดีจะต้องได้รับการยอมรับจากประชาชน แนวทางสำหรับนักปกครองที่จะได้รับการไว้วางใจ คือ ต้องสร้างความไว้วางใจกับคนรอบข้างก่อน เพราะถ้าผู้นำไม่สามารถได้รับความไว้วางใจจากเพื่อนแล้ว ย่อมไม่ได้ความไว้วางใจจากผู้ใต้ปกครอง ถ้าไม่มีความซื่อสัตย์กับตนเอง ย่อมไม่สามารถสร้างศรัทธาจากพ่อแม่ได้ ถ้าไม่รู้อะไรดี อะไรชั่วแล้ว ย่อมไม่สามารถมีความซื่อสัตย์กับตนเอง^{๓๕} ผู้นำที่ดีจึงจำต้องเริ่มกระทำที่ตนเองก่อน ก่อนที่จะกระทำต่อผู้อื่น ดังหลักที่ว่า หากผู้นำไม่ตั้งอยู่ในความดีงาม การปกครองผู้อื่นนั้นเป็นเรื่องยาก ถ้าหากไม่ต้องการให้ยาก ผู้นำต้องตั้งอยู่ในคุณความดี เมื่อตั้งอยู่ในคุณความดีแล้ว จะให้การแก้อบรมไขอบรมผู้อื่น ย่อมเป็นเรื่องง่าย ดังที่ขงจื้อกล่าวไว้ว่า ทำตนให้ถูกต้องแล้ว การปกครองผู้อื่นจะยากอะไร หากทำตนไม่ถูกต้องจะแก้ไขผู้อื่นได้อย่างไร^{๓๖}

อนึ่ง การที่จะเห็นคุณลักษณะของผู้ปกครองให้เด่นชัดนั้น ผู้วิจัยใครที่จะแยกคุณลักษณะออกเป็น ๒ ประการ คือ

๑. บุคลิกภายนอก บุคลิกภายนอก หมายถึง ภาพลักษณ์ภายนอกที่ผู้ปกครองแสดงต่อสาธารณชน หรือบุคคลที่อยู่รอบข้าง จนเป็นที่ยอมรับ หรือเข้าใจโดยทั่วไปว่า ทำที่หรือลักษณะเช่นนี้ คือบุคคลนี้ เช่น ทำที่ซิงซัง เอาจริง อารมณ์ร้าย เป็นต้น ซึ่งทำที่เหล่านี้ ได้สะท้อนถึงภาวะทางด้านจิตใจด้วย อนึ่ง ผู้ปกครองตั้งอยู่ในฐานะผู้ดูแลความเป็นอยู่ของประชาชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องภาพลักษณ์ที่ดี เช่น มีความเที่ยงธรรม คำนึงถึงผลประโยชน์ของบ้านเมือง ไม่เห็นแก่พวกพ้องของตน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งจำเป็นที่จะต้องมีความคุณธรรมเข้ามาควบคุมความประพฤติของตน โดยจะต้องคำนึงถึงคุณธรรม ๕ ประการคือ เมตตา ธรรมจริยา ปัญญา และสัจจะ ซึ่งทั้ง ๕ ประการนี้ถือได้ว่า เป็นหัวใจคำสอนของขงจื้อ ทั้งนี้เพราะว่าเป็นเครื่องกำหนดบทบาท หน้าที่ตามฐานะของแต่ละบุคคล กล่าวคือพระเจ้าแผ่นดินพึงทรงไว้ซึ่งความเมตตาธรรม ขุนนางพึงซื่อสัตย์ภักดี บิดาพึงรักใคร่บุตร บุตรพึงกตัญญูต่อบิดา สามีมักรรยาพึงให้เกียรติกันและกัน และมีตรสหายพึงมีสัจจะวาจาต่อกัน^{๓๗}

๒. บุคลิกภาพภายใน นอกจากบุคลิกภายนอกแล้ว ผู้นำยังจะต้องมีบุคลิกภาพภายในที่จะต้องมีความคุณธรรม และความสามารถเป็นหลัก โดยจะไม่ปล่อยให้ความชั่วเกิดขึ้นภายในจิตใจ^{๓๘} สร้างความดีให้เกิดขึ้นในจิตใจ ในทรรศนะของขงจื้อ ผู้นำจะต้องฝึกฝนตนเองอยู่ตลอดเวลา

^{๓๕} Archie J. Bahm, *The Heart of Confucius*, (New York: John Weatherhill, Inc, 1969), pp. 101-102.

^{๓๖} The Analects, Book XIII : 13

^{๓๗} อุดลย์ รัตนมันเกษม, *วาทะฮ่งเต้*, (กรุงเทพมหานคร: สามีคคีสาร, ๒๕๔๑), หน้า ๖๙.

^{๓๘} Ibid. Book II: 2.

โดยเฉพาะคุณธรรมภายในจิตใจ ไม่ว่าจะจะเป็นความรัก ความมีสติปัญญา ความกล้าหาญ^{๓๙} ความเที่ยงตรง^{๔๐} มีความสันโดษยินดี มีความซื่อสัตย์สุจริต มีสัจจะ และมีการสำรวมจิต^{๔๑} ไม่มีความกระวนกระวายหรือหวาดกลัว^{๔๒} คำนึงถึงแต่หลักคุณธรรม^{๔๓} และจะต้องเข้าใจในเจตนารมย์ของสวรรค์เป็นหลักสำคัญ^{๔๔}

ในคัมภีร์หลุนอวี ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของนักปกครองไว้ประเด็นหนึ่งน่าสนใจว่า ไอกงถามว่า “ทำอย่างไรให้ประชาราษฎร์ยอมรับ” ขงจื้อตอบว่า “เชิดชูผู้เที่ยงธรรม ขจัดผู้ฉ้อฉล ประชาษฎร์จะยอมรับ แต่หากเชิดชูผู้ฉ้อฉล ขจัดผู้เที่ยงธรรม ประชาษฎร์จะไม่ยอมรับ”^{๔๕} ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้ ทำให้มองว่าได้ว่า การที่ประชาชนจะยอมรับในการปกครองบ้านเมืองนั้น สิ่งสำคัญคือการยึดหลักความเที่ยงธรรมของผู้ปกครอง เช่น เปาปุ้นจิ้น ซึ่งตัดสินด้วยหลักการของเหตุและผล ไม่ใช่อารมณ์เป็นเครื่องตัดสิน ซึ่งที่ใดไร้ความเที่ยงตรง ก็มักจะก่อให้เกิดปัญหาที่ต้องตามแก้ยุ่งำไปไม่มีเว้นว่าง ซึ่งนั่นก็คือนักปกครองที่ดีต้องรู้จักหน้าที่ของตนเองว่าตนอยู่ในฐานะเป็นนายของประชาชนหรือผู้คอยช่วยเหลือประชาชน ถ้าหากว่าทำหน้าที่เป็นนายของประชาชนก็มีแต่จะรังแกทำร้ายประชาชน กดขี่ข่มเหงราษฎรด้วยระเบียบกฎหมายต่าง ๆ ตามอำเภอใจ แต่ถ้านักปกครองคิดว่าตนเป็นผู้คอยดูแลประชาชนในฐานะผู้ดำรงอยู่ด้วยภาษีของประชาชนก็ทำให้ประชาราษฎร์อุ่นใจ ซึ่งจะกล่าวต่อไปในหน้าที่ของนักปกครอง

จะเห็นได้ว่า คุณลักษณะของนักปกครองในจ๊กกั้วตติสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี แสดงถึงลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี ดังตารางเปรียบเทียบที่ ๔.๔

ตารางที่ ๔.๔ เปรียบเทียบคุณลักษณะของนักปกครองในจ๊กกั้วตติสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี

จ๊กกั้วตติสูตร	คัมภีร์หลุนอวี
คุณลักษณะของนักปกครองในจ๊กกั้วตติสูตร ๑. เป็นผู้ทรงธรรม ๒. มีความยุติธรรม ๓. มีความรอบรู้ ๔. มีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่ที่ดี	คุณลักษณะของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี ควรมีลักษณะ ๓ ประการ คือ ๑. มีอำนาจสูงสุด ใครจะละเมิดมิได้ ถือ กษัตริย์เป็นโอรสแห่งสวรรค์ ๒. มีความสามารถในการปกครอง ประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ๓. รู้จักเลือกเลือกคนดีมีคุณธรรม เข้าไป บริหารบ้านเมือง ต่างพระเนตรพระกรรณ

^{๓๙} Ibid. Book XIV: 30.

^{๔๐} Ibid. Book IV: 26.

^{๔๑} Ibid. Book VII: 36.

^{๔๒} Ibid. Book XII: 4.

^{๔๓} Ibid. Book IV: 11.

^{๔๔} พระมหาบุญเรือง ปณณาวชิโร, “การศึกษาแนวความคิดเรื่องมนุษยนิยมในปรัชญาขงจื้อ”, หน้า

๕๖.

^{๔๕} อมร ทองสุก, คัมภีร์หลุนอวี, หน้า ๑๓๑.

จากตารางที่ ๔.๔ ข้างต้นพบว่า คุณลักษณะของนักปกครองในจกกวัดติสสุตรกับคัมภีร์ หลุนอวี เหมือนกันตรงที่กล่าวว่า กล่าวถึงลักษณะสำคัญของนักปกครองที่ดีคือต้องมีคุณธรรมของ ความเป็นผู้นำ มีความรอบรู้ในหลักการปกครองบ้านเมือง ส่วนที่ต่างกันเป็นเพียงประเด็นย่อย ซึ่งใน จกกวัดติสสุตรเน้นที่ความเป็นผู้ทรงธรรม ซึ่งในคัมภีร์เองมุ่งหมายการสมათานกุตสกรมมบถ ๑๐ ส่วน คุณลักษณะของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวีเน้นความเป็นโอรสสวรรค์ที่ใครไม่สามารถที่จะละเมิด พระราชอำนาจได้ แต่นั้นเป็นความเด็ดขาดในการปกครองส่วนหนึ่งที่จะสามารถปกครองคนจำนวน มากได้ แต่ต้องมีคุณธรรมในการปกครองคือการไม่ลู่อำนาจแห่งความโกรธเป็นสำคัญ

๔.๕ เปรียบเทียบหน้าที่ของนักปกครองในจกกวัดติสสุตรกับคัมภีร์หลุนอวี

๔.๕.๑ หน้าที่ของนักปกครองในจกกวัดติสสุตร

ผู้ปกครองเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสรรสร้างประโยชน์สุขต่อสังคม ก่อให้รัฐเกิดความ มั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ ผู้ปกครองตามนัยของจกกวัดติสสุตร หมายถึง พระเจ้าจักรพรรดิที่อุบัติขึ้น เพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๔๖} พระเจ้าจักรพรรดิเป็นอัจฉริยมมนุษย์เหมือนพระพุทธเจ้า^{๔๗} การตาย ของพระเจ้าจักรพรรดิเป็นเหตุให้คนจำนวนมากพลอยเดือดร้อนไปด้วย^{๔๘} พระพุทธศาสนายกย่อง พระเจ้าจักรพรรดิว่าเป็นอุปารหุบุคคล (ผู้ที่คู่ควรสร้างอนุสาวรีย์ไว้สักการบูชา)^{๔๙} การยกย่องพระเจ้า จักรพรรดิเป็นการยกย่องตามบทบาทของพระองค์ การแสดงบทบาทของพระเจ้าจักรพรรดิดำรงอยู่ บนพื้นฐานของธรรม ๓ ประการ ๒ หมวด คือ หมวดที่ ๑ ได้แก่ ทาน (การให้) ทมะ (การข่มใจ) และ สัจญมะ (การสำรวม)^{๕๐} หมวดที่ ๒ ได้แก่ ทาน สมจริยา (การมีศีลบริสุทธิ์มีการประพฤติระเบียบทาง กายเป็นต้น) และเมตตาจิต^{๕๑} บทบาทเหล่านี้สามารถอธิบายตามกรอบแนวคิดทางสังคมการเมือง ปัจจุบัน ๓ ประเด็น^{๕๒} ได้แก่ ผู้ปกครองต้องมีจิตสำนึกสาธารณะ ผู้ปกครองต้องรับฟังเสียงของ ประชาชน และผู้ปกครองต้องประชาสัมพันธ์สิ่งที่ถูกต้องแก่สังคม ดังนี้

๑) **ผู้ปกครองต้องมีจิตสำนึกสาธารณะ** คำว่า จิตสำนึกสาธารณะ ในที่นี้ ตรงกับ บทบาทด้านการรักษา (รักษา) การรักษาในจกกวัดติสสุตร หมายถึง การรักษาผู้อื่นให้เหมือนรักษาตน ธรรมของการรักษา ได้แก่ การตั้งอยู่ในขันติ การไม่เบียดเบียนคนอื่น การมีเมตตาจิตและการมีความ เอ็นดูหรืออาจกล่าวได้ว่าจิตสำนึกสาธารณะในสังคมการเมืองของพระเจ้าจักรพรรดิประกอบด้วย ธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ๑) การตั้งอยู่ในขันติ คือ การอดทนต่อความทุกข์ยากลำบากทางกาย การ

^{๔๖} อง.ทูก. (ไทย) ๒๐/๕๓/๙๗.

^{๔๗} อง.ทูก. (ไทย) ๒๐/๕๔/๙๗.

^{๔๘} อง.ทูก. (ไทย) ๒๐/๕๕/๙๗.

^{๔๙} อง.ทูก. (ไทย) ๒๐/๕๖/๙๘, อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๗/๓๖๗.

^{๕๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๖๐/๑๙๓.

^{๕๑} ขุ.อิติ.อ. (ไทย) ๑/๔/๑๕๐.

^{๕๒} ดูรายละเอียดใน สุเทพ พรหมเลิศ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์สังคมการเมืองในจกกวัดติสสุตร”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๕๔-๕๘.

อดทนต่อคำว่าร้าย และการอดทนต่อความลำบากตรากตรำ ๒) การไม่เบียดเบียนคนอื่น ๓) การมีเมตตาจิต คือการมีจิตที่มีไมตรีกับผู้อื่น มุ่งความรักใคร่ต่อสังคมเป็นสำคัญ ไม่เลือกชนชั้นวรรณะฐานะ เพศ และวัยเป็นต้น ๔) การมีความเอ็นดู เป็นการบำเพ็ญประโยชน์ด้วยจิตสำนึกสาธารณะในส่วนที่เป็นสังคมสงเคราะห์เชิงรูปธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิ เช่น ในมหาสุทสสนสูตร กล่าวว่า พระเจ้าจักรพรรดิทรงพระนามว่ามหาสุทสสนะทรงปลูกสระโบกขรณี ในสระเต็มไปด้วยดอกบัวนานาชนิดเพื่อประทานให้คนที่มาเยี่ยมชมธรรมปราสาทในเวลากลับ ไม่ให้มีมือเปล่ากลับไป การตั้งโรงงานบริจาคสิ่งของต่าง ๆ คือ ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ที่นอน สตรี เงิน และทอง (เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้แต่สตรีก็มีการบริจาคเป็นทาน) สนองความต้องการของผู้ที่มาเข้าเฝ้า

๒) **ผู้ปกครองต้องรับฟังเสียงของประชาชน** การรับฟังเสียงของประชาชนเป็นสิ่งที พระราชาผู้จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิทรงใฝ่พระทัย ในสังคมการเมืองของพระเจ้าจักรพรรดิ การรับฟังเสียงของประชาชนมุ่งเน้นการรับฟังปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนเป็นสำคัญ มีเป้าหมายเพื่อนำปัญหาเหล่านั้นมาแก้ไขป้องกันอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต และเพื่อคุ้มครองอันตรายที่อาจเกิดขึ้นในปัจจุบัน ดั่งเนื้อความในจกัถวิตติสูตรว่า

พระเจ้าข้า ในแคว้นแคว้นของพระองค์มีข้าราชการ ข้าราชการบริพาร โหราจารย์ และมหาอำมาตย์ แม่ทัพ นายกอง ราชองครักษ์ องคมนตรีอยู่พร้อมทีเดียว ข้าพระองค์ทั้งหลายและประชาราษฎร์เหล่าอื่น จดจำจักรวรรดิวัตรอันประเสริฐได้อยู่ ขอพระองค์โปรดตรัสถามถึงจักรวรรดิวัตรอันประเสริฐเถิด พระองค์ตรัสถามแล้ว พวกข้าพระพุทธเจ้าก็จักกราบทูลจักรวรรดิวัตรอันประเสริฐถวาย ท้าวเธอโปรดให้ประชุมข้าราชการ ข้าราชการบริพาร โหราจารย์ และมหาอำมาตย์ แม่ทัพนายกอง ราชองครักษ์ องคมนตรี ตรัสถามถึงจักรวรรดิวัตรอันประเสริฐ พวกเขาจึงกราบทูลจักรวรรดิวัตรอันประเสริฐแก่ท้าวเธอ ท้าวเธอได้ฟังคำทูลตอบของพวกเขาแล้ว จึงทรงจัดการรักษา ป้องกันและคุ้มครองโดยชอบธรรม^{๕๓}

๓) **ผู้ปกครองต้องประชาสัมพันธ์สิ่งที่ถูกต้องแก่สังคม** การประชาสัมพันธ์สิ่งที่ถูกต้องแก่สังคม หมายถึง การบอกกล่าว ว่า “อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเกี่ยวข้อง อะไรไม่ควรเกี่ยวข้อง อะไรที่ข้าพเจ้า ทำอยู่พึงเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่าอะไรที่ข้าพเจ้าทำอยู่พึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาลนาน”^{๕๔} ในจกัถวิตติสูตรเมื่อ กษัตริย์ผู้ได้รับมูรธาภิเษกปกครองผิดไปจากจักรวรรดิวัตร ทรงปรึกษากับข้าราชการบริพารและทรงปฏิบัติตาม จักรแก้วจึงเกิดขึ้น ระบบจักรวรรดิ-วัตรจึงเป็นไปได้ ในสังคมการเมืองตามแนวจกัถวิตติสูตร ผู้ปกครองจึงต้องประชาสัมพันธ์สิ่งที่ถูกต้องซึ่งก็คือจักรวรรดิวัตรแก่สังคม และสังคมได้ศึกษาจักรวรรดิวัตรจากผู้ปกครองแล้วช่วยกันจดจำไว้ ก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางสังคมขึ้น วัฒนธรรมทางสังคมจึงมีจักรวรรดิวัตรเป็นแกนกลาง เป็นตัวขับเคลื่อนสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

^{๕๓}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๙๑/๖๗.

^{๕๔}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๔/๖๒.

๔.๔.๒ หน้าที่ของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่

หน้าที่ของผู้ปกครองว่าโดยหลักแล้ว คือการสร้างภาวะการอยู่ดีกินดี สร้างหลักจริยธรรม กำหนดกฎหมาย และคิดค้นอักษร ทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ราษฎร เช่นเดียวกับบิดามารดา มีความรักต่อบุตรธิดา อนึ่ง เมื่อกล่าวถึงหน้าที่ของผู้ปกครองตามทัศนะของขงจื้อ สามารถสรุปได้ ๓ ประเด็นหลัก ดังนี้

๑) **สร้างความอยู่ดีกินดีให้แก่ประชาชน** ผู้ปกครองจะต้องคำนึงถึงความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชนเป็นพื้นฐาน^{๕๕} ต้องทำให้ประชาชนปราศจากความทุกข์แค้นแสนลำเค็ญ ไม่ข่มเหงราษฎรโดยการขูดรีดภาษีอากรเกินกำลัง จะต้องไม่ประพฤติตัวเหลวแหลก ไม่กอบโดยผลประโยชน์ใส่ตนโดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของราษฎร ดังนั้น ผู้ปกครองจึงต้องใส่ใจในราษฎรเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ เพราะความผาสุกของราษฎรเป็นกระจกเงาสท้อนให้เห็นถึงความสามารถของการบริหารของรัฐบาล หยั่งรู้ถึงเบื้องลึกของจิตใจผู้ปกครองและราษฎร

๒) **ให้การศึกษาแก่ราษฎร** การศึกษาเป็นหน้าที่หลักประการต่อมาที่ผู้ปกครองจะต้องคอยเอาใจใส่ดูแล ผู้ปกครองที่ฉลาดล้ำนกล่อมเกล่าให้การศึกษาด้านคุณธรรม ไม่เน้นการลงโทษทัณฑ์ ถ้าหากประชาชนไม่มีอาหารที่จะกิน ผู้ปกครองนำอาหารมาให้ ราษฎรจะอ้อมเพียงมือเดียว แต่ถ้าผู้ปกครองสอนวิธีทำมาหากินให้แก่ราษฎร ราษฎรย่อมมีชีวิตอยู่ได้ทั้งชีวิต เมื่อชีวิตความเป็นอยู่สุขสบาย การปกครองย่อมง่ายขึ้น

๓) **สร้างความศรัทธาเชื่อมั่นให้เกิดขึ้น** ถ้าหากจะเปรียบราษฎรเหมือนลูกเรือ ผู้ปกครองย่อมเปรียบเสมือนกับต้นเรือ ลูกเรือต้องได้รับความเชื่อมั่นในชีวิตและทรัพย์สินจากกับต้นเรือ เช่นเดียวกัน ราษฎรจะต้องได้รับความศรัทธาเชื่อมั่นในผู้ปกครองว่า จะให้ความสุข และปลอดภัย ผู้ปกครองจะต้องเอาใจใส่ในตัวผู้ใต้ปกครอง ดุจเด็กทารกในครรภ์ที่เรียกว่าบ้านสายสัมพันธ์ บรรดาผู้ปกครอง ถ้าไม่ได้รับความเชื่อถือจากราษฎร ประเทศชาติก็จะใกล้วิบัติ ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง จะต้องไว้วางใจซึ่งกันและกัน ไม่หวาดระแวง ถ้าหวาดระแวงกันแล้ว ก็จะไปสู่ปัญหาต่าง ๆ อันจะก่อให้เกิดผลเสียใหญ่หลวงต่อประเทศชาติ

จะเห็นได้ว่า หน้าที่ของนักปกครองในจ๊กกั้วตติสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี่ แสดงถึงภาระหน้าที่ที่นักปกครองที่ดีจะพึงเรียนรู้ ดังตารางเปรียบเทียบที่ ๔.๕

ตารางที่ ๔.๕ เปรียบเทียบหน้าที่ของนักปกครองในจ๊กกั้วตติสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี่

จ๊กกั้วตติสูตร	คัมภีร์หลุนอวี่
หน้าที่ของนักปกครองในจ๊กกั้วตติสูตร มี ๓ ประการ คือ	หน้าที่ของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่ มี ๓ ประการ คือ
๑) ต้องมีจิตสำนึกสาธารณะ	๑) สร้างความอยู่ดีกินดีให้แก่ประชาชน
๒) ต้องรับฟังเสียงของประชาชน	๒) ให้การศึกษาแก่ราษฎร
๓) ต้องชี้แจงสิ่งที่ถูกต้องแก่สังคม	๓) สร้างความศรัทธาเชื่อมั่นให้เกิดขึ้น

^{๕๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๑.

จากตารางที่ ๔.๕ ข้างต้นพบว่า หน้าที่ของนักปกครองในจักรวรรดิสุทรกับคัมภีร์หลุนอวี่ เหมือนกันตรงที่กล่าวว่า ตรงที่นักปกครองต้องทำหน้าที่เพื่อประชาชนที่อยู่ในปกครองของตนให้ เหมือนหนึ่งว่าเป็นผู้ที่มีพระคุณ หรือผู้ที่ตนต้องรับผิดชอบดูแลสุขและทุกข์ของชนเหล่านั้น ส่วนที่ ต่างกันในจักรวรรดิสุทรเน้นการประชาสัมพันธ์ชี้แจงข้อมูลข่าวสาร เช่น แจงว่าสิ่งนี้มีคุณ สิ่งนี้ไม่มี โทษควรละเว้น เป็นต้น ส่วนในคัมภีร์หลุนอวี่มุ่งสร้างหรือลงมือกระทำสิ่งที่ป็นรูปธรรมให้ชัดเจนเช่น การจัดการศึกษาให้ความรู้ เพราะสังคมจะอยู่ดีกินดีต้องสร้างโอกาสให้เขาไม่ใช่ยื่นอาหารให้เท่านั้น

๔.๖ เปรียบเทียบคุณธรรมหรือหลักการของนักปกครองในจักรวรรดิสุทรกับคัมภีร์ หลุนอวี่

๔.๖.๑ คุณธรรมหรือหลักการของนักปกครองในจักรวรรดิสุทร

การปกครองจำเป็นต้องมีหลักการ เพราะต้องเกี่ยวข้องกับคนหมู่มากเพื่อให้การปกครอง นั้นเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และบรรลุจุดประสงค์ตามที่ได้หวังไว้ หลักการปกครองมี ๒ ประการคือ หลักกฎหมาย และหลักศีลธรรม ดังนี้

๑. **หลักกฎหมาย** สังคมที่อยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก จำเป็นที่จะต้องมีการเปรียบเทียบ กฎเกณฑ์ หรือข้อบังคับ ซึ่งยอมรับด้วยกัน กฎเกณฑ์ข้อบังคับดังกล่าว เรียกรวม ๆ ว่า กฎหมาย กฎหมายมี จุดประสงค์เพื่อรักษาความสงบสุข และความเป็นระเบียบของสังคม รวมไปถึงการรักษาสิทธิเสรีภาพ และผลประโยชน์ของสังคม ซึ่งจะต้องมีเพื่อยึดไว้เป็นหลักร่วมกัน กฎหมายจึงเป็นเหมือนเครื่องมือ ของรัฐ

๒. **หลักศีลธรรม** พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักศีลธรรมไว้ เพื่อเป็นหลักปฏิบัติใน ชีวิตประจำวันของประชาชน หลักศีลธรรมเป็นหลักที่พระองค์ให้ความสำคัญยิ่งกว่ากฎหมาย หาก ประชาชนตั้งอยู่ในหลักศีลธรรมแล้ว กฎหมายก็ไม่ใช่ว่าจำเป็น เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของ หลักกฎหมายและหลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนาแล้ว แพบแยกกันไม่ออก ทั้งนี้เนื่องมาจากพื้นฐาน เดิมของสังคมอินเดีย หลักกฎหมายมีศีลธรรมเป็นพื้นฐานรองรับ หลักธรรมที่กล่าวต่อไปนี้ เป็นหลัก ในการปกครองของผู้ปกครอง ซึ่งกล่าวว่าผู้นำด้านการปกครองทั่วไป จะต้องยึดถือเป็นข้อปฏิบัติใน การปกครองเป็นสำคัญ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้หลายหัวข้อ เช่น (๑) หลักทศพิธราชธรรม (๒) ราช สังคหวัตถุ ๔ (๓) อปรีหานิยธรรม ๗ (๔) สัปปุริสธรรม ๗ (๕) หลักการทูต ๘

๔.๖.๒ คุณธรรมหรือหลักการของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่

จริยธรรมหรือหลักการสำหรับการนักปกครอง แม้ในคัมภีร์หลุนอวี่เองก็กล่าวถึงคุณธรรม ทั้ง ๔ ประการนั้น ๆ ว่าเป็นคุณธรรมของนักการปกครองเหมือนกัน แต่อยู่ต่างสถานะและโอกาส ซึ่ง หลักศีลธรรมทั้งปวงนั้น เมื่อกล่าวโดยรวมแล้วก็อยู่ในหลัก ๔ ประการ คือ ๑) หลักเหรินหรือเมตตา ธรรม ๒) หลักหลี่ หรือจารีต ๓) หลักเสี่ยว (หลักกตัญญู) ๔) หลักจุงหยุง หรือ หลักสายกลาง ซึ่งจะได้ นำมากล่าวในรายละเอียดต่อไป

๑) **เหรินหรือเมตตาธรรม** เหริน เป็นคุณความดีสูงสุดในหมู่มนุษย์^{๕๖} ตามความคิดของขงจื้อ เหริน หมายถึง มนุษยธรรม เป็นคุณธรรมที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนตั้งแต่เกิด และสามารถรับรู้ได้ พัฒนาได้ตั้งแต่ระดับครอบครัว จนถึงระดับสังคม ดังจะเห็นได้จากการที่ขงจื้อให้ความสำคัญตั้งแต่ระดับครอบครัวขึ้นมา อย่างที่หลินยูถังได้กล่าวไว้ว่า ครอบครัวคือโรงเรียนสอนศีลธรรม^{๕๗} ซึ่งเป็นการสนับสนุนให้ความสำคัญแนวความคิดของขงจื้อ

๒) **หลักหลี่ หรือจารีต** คือ จารีตประเพณี ซึ่งมีไว้เพื่อจำแนกความสูงต่ำภายในสังคม โดยเคร่งครัด เพื่อยับยั้งความเหลวแหลกทางสังคม ความสำคัญของหลี่ พระเจ้าแผ่นดินกับขุนนาง ผู้ใหญ่กับผู้ย่อย จัดลำดับความสัมพันธ์ด้วยระเบียบจารีต สามภรรยาแบ่งหน้าที่ด้วยขนบธรรมเนียมประเพณี พ่อกับลูก ตลอดจรรยาที่เกี่ยวดองกัน ก็จัดสายสัมพันธ์ด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีเช่นกัน^{๕๘} ดังนั้น หลี่จึงเป็นโซ่ร้อยความสัมพันธ์ทางสังคม ระเบียบจารีตทางสังคม เป็นวิถีทางแห่งการปกครอง ดังหลักที่ว่า การปกครองประเทศ ถ้าปราศจากหลี่อันเป็นระเบียบทางสังคม ก็เปรียบเหมือนกับการไถนาโดยปราศจากคันไถ คนที่มีระเบียบแห่งสังคม จึงเรียกว่า คนมีหลักชีวิต

๓) **หลักเสี่ยว (หลักกตัญญู)** เสี่ยว หมายถึง ความกตัญญูทวดเวที คำนี้มีมาตั้งก่อนสมัยของขงจื้อ เป็นเรื่องที่บุตรธิดาพึงปฏิบัติต่อผู้มีพระคุณ ความหมายของกตัญญูทวดเวทีของขงจื้อนั้นหมายเอาทั้งในตอนขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ และตอนที่ท่านล่วงลับไปแล้ว หลักคำสอนของขงจื้อมีปรากฏอยู่มากมายหลายคัมภีร์ ทั้งเป็นของขงจื้อเอง และสานุศิษย์ขยายความขึ้นมาภายหลัง

๔) **หลักจุงหยุง หรือ หลักสายกลาง** ได้พูดถึงลักษณะหน้าที่ ความรับผิดชอบทางด้านศีลธรรมทางการเมืองของผู้ปกครอง การปฏิบัติหน้าที่ทางสังคม^{๕๙} ขงจื้อได้พูดถึงหลักการวางตนเอาไว้ว่า (๑) หลักการปกครองคน (๒) ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง (๓) นักปกครองทั้งคำพูดและการกระทำต้องตรงกัน ๔. นักปกครองควรเป็นผู้สังเกตเงื่อนไขทางสังคมการเมืองการปกครอง (๕) นักปกครองต้องรู้จักนำหลักศาสนาใช้ในการบริหารประเทศและระหว่างประเทศ (๖) นักปกครองต้องมีศิลปะในการบริหารทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศ

จะเห็นได้ว่า จริยธรรมหรือหลักการของนักปกครองในจ๊กกั้วตีสู่ตรงกับคัมภีร์หลุนอวี่ เป็นคุณธรรมที่นักปกครองพึงมีประจำตัวเพื่อใช้ในการฝึกอบรมตนให้เป็นนักปกครองที่ดี นำมาสู่การปกครองที่ดีมีประโยชน์ต่อสังคมโลก ดังตารางเปรียบเทียบที่ ๔.๖

^{๕๖} จ้านงค์ ท่องประเสริฐ, บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓, หน้า ๓๘.

^{๕๗} Lin Yu-tang, My Country and My People, (Paris : 1939), p. 47.

^{๕๘} อุดุลย์ รัตนมนัณเกษม, วาทะฮองเต้พระเจ้าคังซี, หน้า ๘๕.

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๘.

ตารางที่ ๔.๖ เปรียบเทียบคุณธรรมหรือหลักการปกครองของนักปกครองในจกัวัตตีสูตกับ คัมภีร์หลุนอวี

จกัวัตตีสูต	คัมภีร์หลุนอวี
คุณธรรมหรือหลักการปกครองมี ๒ ประการ คือ ๑) หลักกฎหมาย ๒) หลักศีลธรรม	คุณธรรมหรือหลักการสำหรับการนักปกครอง มี ๔ ประการ คือ ๑) หลักเหรินหรือเมตตาธรรม ๒) หลักหลี่ หรือจารีต ๓) หลักเสี่ยว (หลักกตัญญู) ๔) หลักจุงหุง หรือ หลักสายกลาง

จากตารางที่ ๔.๖ ข้างต้นพบว่า คุณธรรมหรือหลักการของนักปกครองในจกัวัตตีสูตกับ คัมภีร์หลุนอวี เหมือนกันตรงที่กล่าวว่า ในการปกครองนั้นต้องอาศัยหลักในการปกครองทั้งหลักนิติธรรม และหลักศีลธรรม ไม่ควรเน้นหนักไปทางใดทางหนึ่งอันจะเป็นเหตุให้หลักการไม่มั่นคง ส่วนที่ต่างกันก็เป็นเพียงจกัวัตตีสูตกล่าวโดยภาพรวมใหญ่คือใช้หลักในการปกครองคือกฎหมายรัฐ และ กฎด้านศีลธรรมคือกุตลกรรรมบด ๑๐ ซึ่งจะต้องรับโทษทางวิญญูเป็นส่วนเสริม ส่วนจริยธรรมใน คัมภีร์หลุนอวีเน้นที่หลักคุณธรรมการอยู่ร่วมกันในสังคมคือหลักเมตตาและกตัญญูเป็นหลัก ส่วนกฎหมายนั้นมาจากหลักแห่งจารีต

๔.๗ อิทธิพลการปกครองในจกัวัตตีสูตกับคัมภีร์หลุนอวีที่มีต่อสังคม

๔.๗.๑ อิทธิพลการปกครองในจกัวัตตีสูตที่มีต่อสังคม

จกัวัตตีสูต เป็นพระสูตรที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงใช้เป็นกุศโลบายสั่งสอนภิกษุ และ บุคคลทั่วไปโดยเฉพาะพุทธศาสนิกชนได้รู้จักการพึ่งตนเอง และการพึ่งธรรมะให้เกิดประโยชน์แก่ตน และผู้อื่นได้ ซึ่งมีอิทธิพลต่อสังคมดังนี้

๑. ความสำคัญในด้านการพัฒนาชีวิต การพัฒนาชีวิตตามหลักของพระพุทธศาสนา ตามที่ปรากฏในจกัวัตตีสูตนั้นก่อให้เกิดประโยชน์ ๓ ประการ คือ ๑) ทำให้บุคคลเป็นคนดีของสังคม เป็นผู้ที่มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย แต่อยู่ในกรอบวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของสังคม พระพุทธเจ้าสอนให้บุคคลงดเว้นกายทุจริต วาจทุจริต และประพฤติดแต่กายสุจริต วาสุจริต อันเป็นไปตามหลักของศีล เรียกว่า กายภาวนา กายภาวนานี้เป็นวิธีการพัฒนาบุคคลด้านพฤติกรรมที่แสดงออกทางกายและวาจา เรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคม ให้บุคคลแสดงออกเฉพาะพฤติกรรมในด้านดีเท่านั้น ๒) ทำให้บุคคลมีจิตใจและอารมณ์มั่นคง เป็นผู้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนอื่นเป็นคนที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม พระพุทธเจ้าสอนให้บุคคลงดเว้นความโลภ ความพยาบาท แล้วให้ประพฤติดแต่มนัสสุจริต ไม่มี ความโลภ ไม่มี ความพยาบาท หรือมีจิตใจเสียสละ และยินดีให้อภัย ตามมนัสสุจริต เป็นการพัฒนาจิตใจตามหลักของสมาธิที่เรียกว่า จิตภาวนา ๓) ทำให้บุคคลได้รู้และเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง เป็นสัมมาทิฐิ ละมโนทุจริต ปฏิบัติตามมนัสสุจริต เป็นการพัฒนาบุคคลตามหลักปัญญา เรียกว่า ปัญญาภาวนา การปฏิบัติข้อนี้เป็นการพัฒนาบุคคลให้เข้าใจชีวิตอย่างแจ่มแจ้ง จนถึงสัมมาญาณและบรรลूसัมมาวิมุติ ซึ่งถือเป็นปัญญาภาวนาเช่นกัน

๒. ความสำคัญในด้านการเมืองการปกครอง การเมืองการปกครอง หมายถึง การปกครองเพื่อการศึกษา เป็นการปกครองที่ทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องเชื่อมประสานเพื่อสร้างสังคมให้สงบสุข โดยนัยหมายก็คือการดูแลบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาราษฎร์ที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตรัฐโดยหลักธรรมาภิบาลในจกักวัดติสุตร ที่แสดงถึงหลักการปกครองโดยธรรม ๔ ประเด็นด้วยกัน ได้แก่ ๑) ความสำคัญของผู้ปกครอง ๒) คุณลักษณะของผู้ปกครอง ๓) หน้าที่ของผู้ปกครอง และ ๔) หลักการปกครอง ซึ่งสรุปได้ดังนี้

๑) ความสำคัญของผู้ปกครองผู้นำนั้นมีความสำคัญในการปกครอง กำหนดบทบาทของรัฐ โดยการวางกติกามารยาททางสังคม เพื่อให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข แต่ทั้งนี้ก็อยู่ที่ประชาชนในรัฐเป็นผู้เลือก โดยพิจารณาที่ลักษณะบุคคลเป็นสำคัญ และในการปกครองบ้านเมืองนั้น ผู้นำเป็นผู้ขับเคลื่อนบริหารประเทศให้ดำเนินไปได้ ๒) คุณลักษณะของผู้ปกครอง ผู้ปกครองต้องประพฤติอยู่ในข้อวัตรที่เป็นธรรม ทำให้รัฐที่อยู่ในปกครองเกิดความสงบสุข ซึ่งมีคุณลักษณะดังนี้ (๑) เป็นผู้ทรงธรรม (๒) มีความยุติธรรม (๓) มีความรอบรู้ (๓) หน้าที่ของผู้ปกครอง หน้าที่ของผู้ปกครองในคัมภีร์พระพุทธศาสนาคือการสร้างความมั่งคั่งแก่ราชอาณาจักร การที่จะสร้างความมั่งคั่งแก่ราชอาณาจักรได้นั้นต้องเกิดแต่การสร้างความอยู่ดีกินดีให้กับประชาชน ไม่ว่าจะอยู่ในสังคมใด หน้าที่หลักของผู้ปกครองคือ บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ผู้ใต้ปกครองอย่างถูกต้องและเป็นธรรม ด้วยหลักการ ๕ ประการ คือ (๑) ถือธรรมเป็นใหญ่ (๒) ให้ความคุ้มครองโดยธรรม (๓) ป้องกันอธรรม (๔) ปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ และ (๕) มีที่ปรึกษาที่ทรงความรู้และคุณธรรม และ ๔) คุณธรรมหรือหลักการปกครอง การปกครองจำเป็นต้องมีหลักการ เพราะต้องเกี่ยวข้องกับคนหมู่มากเพื่อให้การปกครองนั้นเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และบรรลุจุดประสงค์ตามที่ได้หวังไว้ หลักการปกครองมี ๒ ประการคือ หลักกฎหมายอันเป็นระเบียบ กฎเกณฑ์ หรือข้อบังคับ ซึ่งยอมรับด้วยกัน และหลักศีลธรรม เพื่อเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวันของผู้ปกครอง และจะต้องยึดเป็นข้อปฏิบัติในการปกครองเป็นสำคัญ ได้แก่ (๑) หลักทศพิธราชธรรม (๒) ราชสังคหวัตถุ (๓) อปริหานิย-ธรรม ๗ (๔) สัปปริสธรรม (๕) หลักการทูต

๓. ความสำคัญในด้านเศรษฐกิจ ระบบเศรษฐกิจในทางพระพุทธศาสนามี ๓ คือ การผลิต การจำหน่ายแจก และการบริโภคใช้สอยสิ่งต่าง ๆ ในฐานะเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ช่วยสร้างสรรค์ชีวิตของมนุษย์ให้เข้าถึงเป้าหมายคือความสุข ๔ ประการ ได้แก่ สุขอันเกิดแต่การมีทรัพย์ สุขเกิดแต่การใช้สอยทรัพย์ สุขอันเกิดจากการไม่มีหนี้ และสุขอันเกิดจากการทำงานที่ไม่มีโทษ แต่ที่เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจขึ้นในจกักวัดติสุตรก็เพราะการบริหารปกครองประเทศที่ไม่มีความเป็นธรรมของพระมหากษัตริย์หรือคณะผู้ปกครอง ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในสังคม มีความแตกต่างระหว่างคนจนกับคนรวย ทำให้เกิดปัญหาหลายอย่างตามมา และการแก้ปัญหาอย่างผิดวิธีนั่นเอง ดังนั้น พระสุตรจึงได้เสนอหลักการที่ผู้ปกครองพึงปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจไว้ ๓ ประการด้วยกัน คือ ๑) พระราชาต้องพระราชทานพันธุ์พืช และอาหารแก่พลเมืองผู้ขะมักเขม้นในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และเลี้ยงปศุสัตว์ ๒) พระราชาจะต้องพระราชทานทุนทรัพย์ให้แก่พลเมือง ผู้ที่ขะมักเขม้นในพาณิชย์กรรม ๓) พระราชาต้องพระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการที่ขยันขันแข็งในการทำงาน

๔. ความสำคัญในด้านการศึกษา การศึกษานั้นคือการฝึกฝนอบรมพัฒนาคนให้เกิดความดีงาม ความเจริญทางด้านจิตใจเป็นส่วนสำคัญ พระพุทธศาสนามีทัศนะว่าจุดมุ่งหมายของการศึกษานั้นเพื่อการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้สามารถดับทุกข์และพ้นไปจากทุกข์ได้ นั่นก็คือการกำจัดราคะ โทสะ โมหะ ซึ่งเป็นสาเหตุหลักของความทุกข์ทั้งปวงในชีวิตมนุษย์ ส่วนการศึกษาในจักกวัตติสูตร คือ การเข้าไปถามปัญหาเกี่ยวกับสมณพราหมณ์นั้น เพราะการจัดการศึกษามีเป้าหมายเพื่อให้เกิดคุณธรรมโดยเฉพาะเมตตา เมื่อคนมีเมตตาแล้วการให้ทานเป็นต้นย่อมเกิดขึ้นได้ง่าย

๔.๗.๒ อิทธิพลการปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่ที่มีต่อสังคม

จากการศึกษาอิทธิพลของการปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่ที่มีต่อสังคม พบว่า การปกครองคือการแก้ไขปรับปรุง การแก้ไขปรับปรุงนี้เริ่มต้นที่ตนเองก่อน คือต้องปรับปรุงแก้ไขตนเองให้ได้ก่อน ต่อจากนั้นจึงค่อย ๆ พัฒนาไปสู่หน่วยที่ใหญ่ขึ้น คือ ปกครองครอบครัว ปกครองหมู่บ้าน ปกครองมณฑลและกระทั่งที่สุด ปกครองประเทศชาติได้ หากไม่สามารถปกครองตนเอง แก้ไขปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้นได้แล้ว ย่อมไม่สามารถที่จะปกครองประเทศชาติได้ พื้นฐานของการปกครองประเทศชาติ จึงอยู่ที่การปกครองตนเอง โดยมีการจัดการการศึกษาให้มีคุณภาพ เพราะว่าการศึกษานั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการปกครอง ด้วยเหตุที่การศึกษาจะช่วยให้คนสามารถแยกความผิด ชอบ ชั่ว ดี ได้ เมื่อบุคคลสามารถแยกแยะได้ถูกต้องแล้ว ย่อมสามารถเลือกกระทำในสิ่งที่ดีงาม และสามารถปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามฐานะที่ตนดำรงอยู่ได้ และสิ่งสำคัญที่สุดในการการปกครองนั้น ควรใช้หลักคุณธรรมนำหน้ากฎหมาย กฎหมายควรเป็นเครื่องมือสำรองในกรณีที่ควรขาดคุณธรรมยึดเหนี่ยวแล้วเท่านั้น ในทรรณะของขงจื้อ การใช้กฎหมายก่อให้เกิดผลเสียในส่วนลึกหลายประการ เช่น ทำให้ประชาชนหลบเลี่ยง ขาดความสำนึก ก่อให้เกิดการกระด้างกระเดื่อง ซึ่งจะนำไปสู่ความยุ่งยากในการปกครอง

๔.๗ สรุป

จากการศึกษาเปรียบเทียบหน้าที่ของนักปกครองในจักกวัตติสูตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทและคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อ สรุปได้ว่า

๑) **เปรียบเทียบด้านโครงสร้างของจักกวัตติสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี่** เหมือนกันตรงที่กล่าวถึงผู้ปกครองกับผู้อยู่ในปกครอง หรือกล่าวโดยนัยอีกประการหนึ่งคือการกล่าวถึงหน้าที่ของแต่ละกลุ่มที่จะพึงปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของแต่ละฝ่าย ส่วนที่ต่างกันนั้น ทางจักกวัตติสูตรกล่าวถึงหน้าที่ทั้งที่เป็นโลกียะและโลกุตระ ส่วนคัมภีร์หลุนอวี่กล่าวถึงหน้าที่ที่บุคคลในสังคมพึงปฏิบัติต่อกันตามสามัญสำนึกที่ดีที่มีต่อกัน แสดงให้เห็นถึงคุณและโทษของการปฏิบัติในกรณีนั้น ๆ

๒) **เปรียบเทียบรูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาขงจื้อ** มีนัยที่คล้ายกันตรงที่การปกครองนั้นต้องพึงพาผู้นำที่เป็นเจ้าผู้ครองนครเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของประชาชนทั้งหมด จะต่างกันก็เพียงแต่การรวบอำนาจแบบเบ็ดเสร็จหรือการให้ประชาชนทั่วไปได้มีส่วนร่วมในการปกครองนั้น ๆ แต่ถึงกระนั้นก็เป็นเพียงเสี้ยวหนึ่งไม่มีพลังเพียงพอ เพราะอำนาจส่วนใหญ่จะอยู่ในกำมือหรืออยู่ในการปกครองของอำมาตย์ ข้าราชการบริพารเท่านั้น แม้ทางพระพุทธศาสนาจะแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มแรกเป็นการปกครองด้วยอำนาจของกษัตริย์แบบเบ็ดเสร็จ อีกกลุ่มเป็นการเปลี่ยนถ่ายอำนาจตามวาระของกลุ่มผู้นำเช่นเดิม ซึ่งเป็นเจ้าปกครองในแต่ละรัฐ ในลักษณะ

สหพันธรัฐ ซึ่งอำนาจนั้นยังไม่สามารถที่จะเข้าไปสู่มือของประชาชนทั่วไป ในส่วนของการเมืองการปกครองในศาสนาขงจีถึงจะแบ่งออกเป็นสามกลุ่มซึ่งมีอำนาจมากน้อยต่างกัน แต่อำนาจเหล่านั้นก็ยังอยู่ในการบริหารจัดการของนักปกครองที่เป็นกษัตริย์เช่นเดิม ขึ้นอยู่กับว่าผู้ปกครองนั้น ๆ จะใช้หลักในการปกครองแบบใดเป็นเครื่องมือเพื่อให้สังคมอยู่ด้วยความสงบสุขนั่นเอง

๓) **เปรียบเทียบด้านความสำคัญของนักปกครอง** ทั้งจักกวัตตีสูตและคัมภีร์หลุนอวี มองเหมือนกันว่านักปกครองนั้นมีความสำคัญเป็นอย่างมากในการบริหารบ้านเมืองให้อยู่เป็นบ้านเป็นเมือง เป็นที่รวมคนหมู่มาก ทั้งความคิด เพศ วัย ความต้องการ ส่วนที่ต่างกันก็เป็นเพียงจักกวัตตีสูต เน้นความอสังการของผู้ปกครองที่มากด้วยบุญญาภิหาร ส่วนคัมภีร์หลุนอวีมุ่งหมายเอาคนที่มีคุณธรรม ไม่จำเป็นต้องมีอำนาจวาสนามากมาก เช่น ผู้นำกลุ่มชน เป็นต้น

๔) **เปรียบเทียบด้านคุณลักษณะของนักปกครอง** ในจักกวัตตีสูตกับคัมภีร์หลุนอวี เหมือนกันตรงที่กล่าวว่า กล่าวถึงลักษณะสำคัญของนักปกครองที่ดีคือต้องมีคุณธรรมของความเป็นผู้นำ มีความรอบรู้ในหลักการปกครองบ้านเมือง ส่วนที่ต่างกันเป็นเพียงประเด็นย่อย ซึ่งในจักกวัตตีสูตเน้นที่ความเป็นผู้ทรงธรรม ซึ่งในคัมภีร์เองมุ่งหมายการสมาทานกุศลกรรมบถ ๑๐ ส่วนคุณลักษณะของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวีเน้นความเป็นโอรสสวรรค์ที่ใครไม่สามารถที่จะละเมิดพระราชอำนาจได้ แต่นั้นเป็นความเด็ดขาดในการปกครองส่วนหนึ่งที่จะสามารถปกครองคนจำนวนมากได้ แต่ต้องมีคุณธรรมในการปกครองคือการไม่ลู่อินาจแห่งความโกรธเป็นสำคัญ

๕) **เปรียบเทียบด้านหน้าที่ของนักปกครอง** ในจักกวัตตีสูตกับคัมภีร์หลุนอวี เหมือนกันตรงที่กล่าวว่า ตรงที่นักปกครองต้องทำหน้าที่เพื่อประชาชนที่อยู่ในปกครองของตนให้เสมือนหนึ่งว่าเป็นผู้ที่มีพระคุณ หรือผู้ที่ตนต้องรับผิดชอบดูแลสุขและทุกข์ของชนเหล่านั้น ส่วนที่ต่างกันในจักกวัตตีสูตเน้นการประชาสัมพันธ์ชี้แจงข้อมูลข่าวสาร เช่น แจงว่าสิ่งนี้มีคุณ สิ่งนี้ไม่มีโทษควรละเว้น เป็นต้น ส่วนในคัมภีร์หลุนอวีมุ่งสร้างหรือลงมือกระทำสิ่งที่ป็นรูปธรรมให้ชัดเจนเช่น การจัดการศึกษาให้ความรู้ เพราะสังคมจะอยู่ดีกินดีต้องสร้างโอกาสให้เขาไม่เซี่ยนอาหารให้เท่านั้น

๖) **เปรียบเทียบด้านคุณธรรมหรือหลักการของนักปกครอง** ในจักกวัตตีสูตกับคัมภีร์หลุนอวี เหมือนกันตรงที่กล่าวว่า ในการปกครองนั้นต้องอาศัยหลักในการปกครองทั้งหลักนิติธรรมและหลักศีลธรรม ไม่ควรเน้นหนักไปทางใดทางหนึ่งอันจะเป็นเหตุให้หลักการไม่มั่นคง ส่วนที่ต่างกันก็เป็นเพียงจักกวัตตีสูตกล่าวโดยภาพรวมใหญ่คือใช้หลักในการปกครองคือกฎหมายรัฐ และกฎด้านศีลธรรมคือกุศลกรรมบถ ๑๐ ซึ่งจะต้องรับโทษทางวิภูฏะเป็นส่วนเสริม ส่วนจริยธรรมในคัมภีร์หลุนอวีเน้นที่หลักคุณธรรมการอยู่ร่วมกันในสังคมคือหลักเมตตาและกตัญญูเป็นหลัก ส่วนกฎหมายนั้นมาจากหลักแห่งจารีต

๗) **คุณค่าของหน้าที่ของนักปกครองที่มีต่อสังคม** พบว่า จักกวัตตีสูต เป็นพระสูตรที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงใช้เป็นกุศโลบายสั่งสอนภิกษุ และบุคคลทั่วไปโดยเฉพาะพุทธศาสนิกชนได้ รู้จักการพึ่งตนเอง และการพึ่งธรรมะให้เกิดประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นได้ ซึ่งมีอิทธิพลต่อสังคม ๑) ความสำคัญในด้านการพัฒนาชีวิต ๒) ความสำคัญในด้านการเมืองการปกครอง ๓) ความสำคัญในด้านการเศรษฐกิจ ๔) ความสำคัญในด้านการศึกษา การศึกษานั้นคือการฝึกฝนอบรมพัฒนาคนให้เกิด

ความดีงาม ส่วนการปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่ที่มีต่อสังคม พบว่า ๑) การปกครอง คือการแก้ไขปรับปรุง ๒) มีการจัดการการศึกษาให้มีคุณภาพ เพราะว่าการศึกษานั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการปกครอง และ ๓) ควรใช้หลักคุณธรรมนำหน้ากฎหมาย กฎหมายควรเป็นเครื่องมือสำรองในกรณีที่ควรขาดคุณธรรมยึดเหนี่ยวแล้วเท่านั้น

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบหน้าที่นักปกครองในจกัวัตติสูตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคัมภีร์หลุนอวีในศาสนาขงจื้อ” นี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาหน้าที่นักปกครองในจกัวัตติสูตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาหน้าที่นักปกครองในคัมภีร์หลุนอวีในศาสนาขงจื้อ และ ๓) เพื่อเปรียบเทียบหน้าที่นักปกครองในจกัวัตติสูตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทและคัมภีร์หลุนอวีในศาสนาขงจื้อ ผลการศึกษาพบว่า

จากการศึกษาการปกครองในจกัวัตติสูตร สรุปได้ว่า จกัวัตติสูตรนั้น เป็นพระสูตรว่าด้วยพระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ หรือนักปกครอง และนอกจากนั้น พระสูตรนี้ดังกล่าวยังหมายรวมถึงนักการเมืองในระดับชาติ นักการเมืองในระดับท้องถิ่นด้วย เพราะทุกคนในทุกภาคส่วนล้วนแต่มีส่วนสำคัญในการผลักดัน ในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศและสังคมให้เป็นในทิศทางที่พึงประสงค์ คือความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ ความสันติสุขของสังคม ความเป็นอยู่อย่างผาสุกของประชาชนภายในประเทศชาติด้วยกันทั้งนั้น

หากจะกล่าวถึงโครงสร้างหลักของจกัวัตติสูตร พระสูตรดังกล่าวนี้เป็นพระสูตรหนึ่งอยู่ในพระสุตตันตปิฎก เนื่องจากพระสูตรนี้มีเนื้อหาว่าท่านจึงจัดไว้ในทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ ๑๑ พระสูตรที่ ๓ ในจกัวัตติสูตรนั้นแบ่งโครงสร้างออกเป็น ๓ ส่วน คือ ๑) ภาคอุทเทศ เป็นบทเริ่มต้นที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสสอนให้ภิกษุทั้งหลายพึงธรรม ไม่พึงสิ่งอื่น โดยวิธีการในการพึงตนเองคือการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ๒) ภาคนิทเทศ เป็นบทอธิบายเนื้อเรื่องที่พระองค์ทรงสาธกนิทานทั้งในอดีตและอนาคตมาเป็นบุคลาธิษฐานเพื่อสอนพระภิกษุทั้งหลาย และท้ายของภาคนิทเทศพระองค์ยังตรัสถึงพระพุทธเจ้าองค์ต่อไป พระนามว่า พระศรีอริยเมตไตรย อธิบายถึงเรื่องการสอนธรรมและการบริหารคณะสงฆ์ว่าเป็นแบบอย่างเดียวกันกับพระองค์ และ ๓) ภาคนิคมน์ เป็นการอธิบายบทสรุปในการตรัสพระสูตรนี้ว่า พระองค์สอนให้พึงตนพึงธรรม โดยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ และประพฤติธรรมอันเป็นโคจร ซึ่งสืบเนื่องมาจากบิดา (พระองค์เอง) ผู้ปฏิบัติธรรมยอมเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละ

เมื่อกล่าวถึงรูปแบบการปกครองในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ก็แบ่งออกได้ ๒ รูปแบบด้วยกัน ได้แก่ รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยกับรูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม

๑) รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตย หมายถึง การปกครองที่มีพระมหากษัตริย์หรือพระราชาเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นทั้งผู้นำและผู้ปกครอง อีกทั้งมีอำนาจสูงสุดในการปกครองแต่เพียงผู้เดียว เมื่อพระมหากษัตริย์หรือพระราชาใช้อำนาจที่มีอยู่นั้นให้เป็นไปบริบูรณ์แต่เพียงผู้เดียว จึงเรียกแบบนี้ได้อีกคำว่า สมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) ซึ่งมี ๒ ประการ คือ (๑) รา

ราชาธิปไตยตามแบบพราหมณ์ ผู้ที่ทำหน้าที่ในการปกครองคือพระมหากษัตริย์หรือพระราชานั้น จะได้รับการยอมรับและให้ความเคารพนับถืออย่างมากดุจเทพเจ้า จากผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครอง เนื่องจากเชื่อกันว่ากษัตริย์มีที่มาหรือกำเนิดมาจากเทพเจ้าได้แก่พระพรหม เพื่อให้ทำหน้าที่เป็นนักรบ ป้องกันประเทศในยามศึกสงครามหรือเป็นนักปกครองยามบ้านเมืองสงบ (๒) ราชาธิปไตยตามแบบ พุทธ ผู้ที่ทำหน้าที่ในการปกครองคือพระมหากษัตริย์หรือพระราชานั้น เกิดขึ้นจากพัฒนาการของ สังคมมนุษย์และการทำหน้าที่ของบุคคล ซึ่งได้รับการคัดเลือกและแต่งตั้ง (สมมติ) ขึ้นมาจากสมาชิก ในสังคมที่ตกลงร่วมกันให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งมีบทบาทและหน้าที่สำคัญในการเป็นผู้นำและผู้ปกครอง เพื่อดูแลแก้ไขปัญหาสังคมให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย จึงเรียกบุคคลนั้นว่า “สมมติราชา” คือ ผู้ปกครองที่ถูกเลือกและแต่งตั้งขึ้นมาให้ทำหน้าที่ตามมติของสมาชิกในสังคม

๒) รูปแบบการปกครองแบบสამัคคีธรรม รูปแบบการปกครองแบบสამัคคีธรรม คือ รูปแบบการปกครองซึ่งกลุ่มชนผู้ปกครองมีความพร้อมเพรียงร่วมแรงร่วมใจกันและมีระเบียบวินัยเป็น เครื่องดำรงรักษาความสามัคคีไว้รูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรมนี้เป็นรูปแบบการปกครองอีก รูปแบบหนึ่งซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างใกล้ชิดเช่นเดียวกับราชาธิปไตย และใน พุทธกาลนิยมใช้ในการปกครองของรัฐหรือแคว้นเล็ก ๆ ทางตอนเหนือของชมพูทวีปหรืออินเดียใน ปัจจุบัน

การเมืองการปกครอง หมายถึง การปกครองเพื่อการศึกษา เป็นการปกครองที่ทำให้เกิด ความสงบเรียบร้อยโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องเชื่อมประสานเพื่อสร้างสังคมให้ สงบสุข โดยนัยหมายก็คือการดูแลบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาราษฎร์ที่อาศัยอยู่ใน อาณาเขตรัฐ โดยหลักธรรมาภิบาลในจักรกวัตติสูตร ที่แสดงถึงหลักการปกครองโดยธรรม ๕ ประเด็นด้วยกัน ได้แก่ ๑) ความสำคัญของผู้ปกครอง ๒) คุณลักษณะของผู้ปกครอง ๓) หน้าที่ของผู้ปกครอง และ ๔) คุณธรรมหรือหลักการปกครอง ซึ่งสรุปได้ดังนี้

๑. ความสำคัญของผู้ปกครอง ผู้นำนั้นมีความสำคัญในการปกครอง กำหนดบทบาท ของรัฐ โดยการวางกติกา มารยาททางสังคม เพื่อให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข แต่ทั้งนี้ก็อยู่ที่ ประชาชนในรัฐเป็นผู้เลือก โดยพิจารณาที่ลักษณะบุคคลเป็นสำคัญ และในการปกครองบ้านเมืองนั้น ผู้นำเป็นผู้ขับเคลื่อนบริหารประเทศให้ดำเนินไปได้

๒. คุณลักษณะของผู้ปกครอง ผู้ปกครองต้องประพฤติอยู่ในข้อวัตรที่เป็นธรรม ทำให้ รัฐที่อยู่ในปกครองเกิดความสงบสุข ซึ่งสรุปคุณลักษณะของผู้ปกครองตามหลักของพระพุทธศาสนา (๑) เป็นผู้ทรงธรรม (๒) มีความยุติธรรม (๓) มีความรอบรู้

๓. หน้าที่ของผู้ปกครอง หน้าที่ของผู้ปกครองในคัมภีร์พระพุทธศาสนาคือการสร้าง ความมั่งคั่งแก่ราชอาณาจักร การที่จะสร้างความมั่งคั่งแก่ราชอาณาจักรได้นั้น ต้องเกิดแต่การสร้าง ความอยู่ดีกินดีให้กับประชาชน ไม่ว่าจะอยู่ในสังคมใด หน้าที่หลักของผู้ปกครองคือ บำบัดทุกข์บำรุง สุขให้แก่ผู้ใต้ปกครองอย่างถูกต้องและเป็นธรรม ด้วยหลักการ ๕ ประการ คือ (๑) ถือธรรมเป็นใหญ่ (๒) ให้ความคุ้มครองโดยธรรม (๓) ป้องกันอธรรม (๔) ปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ และ (๕) มีที่ ปรีक्षाที่ทรงความรู้และคุณธรรม

๔. คุณธรรมหรือหลักการปกครอง การปกครองจำเป็นต้องมีหลักการ เพราะต้อง เกี่ยวข้องกับคนหมู่มากเพื่อให้การปกครองนั้นเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และบรรลุจุดประสงค์ตามที่

ได้หวังไว้ หลักการปกครองมี ๒ ประการ คือ หลักกฎหมายอันเป็นระเบียบ กฎเกณฑ์ หรือข้อบังคับ ซึ่งยอมรับด้วยกัน และหลักศีลธรรม เพื่อเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวันของผู้ปกครอง และจะต้องยึดเป็นข้อปฏิบัติในการปกครองเป็นสำคัญ ได้แก่ (๑) หลักทศพิธราชธรรม (๒) ราชสังคหวัตถุ ๔ (๓) อปริหานิยธรรม ๗ (๔) สัปติสธรรม ๗ (๕) หลักการทูต ๘

จากการศึกษาหน้าที่ของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่ พบว่า คัมภีร์หลุนอวี่ เป็นรวมบทสนทนาระหว่างขงจื้อกับศิษย์ ซึ่งถือเป็นคัมภีร์ที่สำคัญที่สุดในพัฒนาการอันยาวนานของปรัชญาสำนักขงจื้อและของประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาจีน อาจกล่าวได้ว่า หลุนอวี่เป็นตัวบทพื้นฐาน (foundational text) ของสำนักปรัชญาขงจื้อ กล่าวคือเป็นจุดเริ่มต้นของแรงบันดาลใจที่พัฒนาจากความสัมพันธ์ในหมู่เพื่อนที่เป็นครู-ศิษย์ร่วมสำนัก ในประเด็นเกี่ยวกับ ๑) การครองตน ๒) การเรียนการศึกษา ๓) การคบเพื่อน ๔) ความกตัญญู ๕) การเมืองการปกครอง ๖) มนุษยธรรมหรือเมตตาธรรม หรือที่เรียกว่า เหวิน ๗) ขนบ จารีต ประเพณี พิธีกรรม หรือที่เรียกว่า หลี่ และ ๘) ความมุ่งมั่น ตั้งใจ

ระบบการเมืองในยุคของขงจื้อเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว มี ๓ ระบบด้วยกัน คือ ๑) ระบบการเมืองแบบพ่อปกครองลูก ระบบนี้กษัตริย์มีสถานะเหมือนพ่อ ส่วนประชาชนใต้ปกครองมีสถานะเหมือนลูก ซึ่งโดยสถานะแห่งความสัมพันธ์ พ่อจะต้องให้ความรัก ดูแล และปกป้องลูก ในขณะที่ลูกก็ต้องให้ความเคารพ และเชื่อฟังผู้เป็นพ่อ ภายใต้การปกครองระบบนี้ ประชาชนจะรู้สึกอบอุ่นและมีความเป็นอยู่ที่ดี ๒) ระบบการเมืองแบบเจ้าครองนคร การปกครองในลักษณะนี้มีลักษณะเป็นการกระจายอำนาจ คือการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่รัฐใหญ่น้อยภายในอาณาจักรของตน ๆ ๓) ระบบการปกครองแบบจักรพรรดิ เป็นการปกครองแบบรวบอำนาจ ระบบการเมืองแบบจักรพรรดินี้ ได้พัฒนาถึงขีดสูงสุดในปี พ.ศ. ๓๒๒ เมื่อเจ้าครองนครชื่อฉินได้ใช้กำลังทหารของตนรวบรวมดินแดนจนเป็นปึกแผ่น พร้อมกันนั้นก็ได้สถาปนาตนเองเป็นจักรพรรดิองค์แรกแห่งราชวงศ์ฉิน

ความสำคัญของผู้ปกครองมี ๒ ระดับด้วยกัน คือ ๑) ผู้ปกครองสูงสุด คือ กษัตริย์ ถือกันว่าเป็นตัวแทนของสวรรค์ (เทียน) เปรียบเหมือนหลักชัยของประเทศชาติ ทรงเป็นที่ยึดเหนี่ยวทั้งทางร่างกายและจิตใจ ห่วงใยในสภาพความเป็นอยู่ของราษฎร ราษฎรต้องกินอ้ม นุ่งอุน เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุด เหล่าพสกนิกรถือจักรพรรดิเป็นใจของตน ๒) ผู้ปกครองชั้นรองลงมา มีเหล่าขุนนางอำมาตย์ แม่ทัพ เป็นต้น ซึ่งถือเป็นผู้รับสนองราชโองการของกษัตริย์มาปฏิบัติต่อราษฎร เปรียบเหมือนเป็นแขนขาของกษัตริย์ มีความสำคัญในฐานะเป็นผู้ตัดสินแทนกลุ่ม และทำให้งานของรัฐสำเร็จตามวัตถุประสงค์

คุณลักษณะของผู้ปกครองในทรรศนะของขงจื้อ จะต้องไม่เกียจคร้านในการปฏิบัติหน้าที่ มีความซื่อสัตย์ ตั้งอยู่ในคุณธรรม ทั้งนี้เพราะชีวิตและการเป็นอยู่ของประชาชนขึ้นอยู่กับผู้ปกครอง ผู้ปกครองที่ดีจึงต้อง เข้าใจในสิ่งที่ประชาชนต้องการ จะต้องทำงานมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม รู้หน้าที่ของตนมีสายตายาวไกล ผู้ปกครองนั้นต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ ๓ ประการหลัก ๆ คือ ๑) มีความรักและเคารพในเจตจำนงของประชาชน ๒) มีความปรารถนาในการที่จะสร้างเสถียรภาพและความเป็นธรรม ให้เกิดขึ้นในสังคม และ ๓) มีความสามารถที่จะสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับประชาชน

หน้าที่ของผู้ปกครองว่าโดยหลักแล้ว คือการสร้างภาวะการอยู่ดีกินดี สร้างหลักจริยธรรม กำหนดกฎหมาย และคิดค้นอักษร ทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ราษฎร เช่นเดียวกับบิดามารดา มีความรักต่อบุตรธิดา ดังนั้น ผู้ปกครองจึงมีอยู่เพื่อประโยชน์แก่ราษฎรที่ถูกปกครอง ผู้ปกครองย่อมจะต้องอำนวยความสะดวก และความอุดมสมบูรณ์อย่างเพียงพอแก่ราษฎร เป็นผู้นำด้านการศึกษา และเป็นแบบอย่างแห่งชีวิตที่ประกอบด้วยคุณธรรม ซึ่งสรุปได้ ๓ ประเด็นหลัก คือ ๑) สร้างความอยู่ดีกินดีให้แก่ประชาชน ๒) ให้การศึกษาแก่ราษฎร ๓) สร้างความศรัทธาเชื่อมั่นให้เกิดขึ้น

ในส่วนของจริยธรรมหรือหลักการสำหรับการปกครอง เมื่อเราศึกษาดูแล้ว ผู้วิจัยมองว่า เบื้องต้นควรกล่าวถึงหลักศีลธรรมของขงจื้อ ซึ่งหลักศีลธรรมของขงจื้อนั้นไม่ได้กล่าวอยู่เป็นหมวดหมู่ในที่แห่งเดียวกัน แม้ในคัมภีร์หลุนอวี่เองก็กล่าวถึงคุณธรรมทั้ง ๔ ประการนั้น ๆ ว่าเป็นคุณธรรมของนักการปกครองเหมือนกัน แต่อยู่ต่างสถานะและโอกาส ซึ่งหลักศีลธรรมทั้งปวงนั้น เมื่อกล่าวโดยรวมแล้วก็อยู่ในหลัก ๔ ประการ คือ ๑) หลักเหรินหรือเมตตาธรรม ๒) หลักหลี่ หรือจารีต ๓) หลักเสี่ยว (หลักกตัญญู) ๔) หลักจุงหยุง หรือ หลักสายกลาง

จากการศึกษาเปรียบเทียบหน้าที่ของนักปกครองในจ๊กกั้วตติสูตรในพระพุทธศาสนา เถรวาทและคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อ สรุปได้ว่า

๑) **เปรียบเทียบด้านโครงสร้าง**ของจ๊กกั้วตติสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี่เหมือนกันตรงที่กล่าวถึงผู้ปกครองกับผู้อยู่ในปกครอง หรือกล่าวโดยนัยอีกประการหนึ่งคือการกล่าวถึงหน้าที่ของแต่ละกลุ่มที่จะพึงปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของแต่ละฝ่าย ส่วนที่ต่างกันนั้น ทางจ๊กกั้วตติสูตรกล่าวถึงหน้าที่ทั้งที่เป็นโลกียะและโลกุตตระ ส่วนคัมภีร์หลุนอวี่กล่าวถึงหน้าที่ที่บุคคลในสังคมพึงปฏิบัติต่อกันตามสามัญสำนึกที่ดีที่มีต่อกัน แสดงให้เห็นถึงคุณและโทษของการปฏิบัติในกรณีนั้น ๆ

๒) **เปรียบเทียบรูปแบบการปกครอง**ในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาขงจื้อมีนัยที่คล้ายกันตรงที่การปกครองนั้นต้องพึงพาผู้นำที่เป็นเจ้าผู้ครองนครเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของประชาชนทั้งหมด จะต่างกันก็เพียงแต่การรวบอำนาจแบบเบ็ดเสร็จหรือการให้ประชาชนทั่วไปได้มีส่วนร่วมในการปกครองนั้น ๆ แต่ถึงกระนั้นก็เป็นเพียงเสี้ยวหนึ่งไม่มีพลังเพียงพอ เพราะอำนาจส่วนใหญ่จะอยู่ในกำมือหรืออยู่ในการปกครองของอำมาตย์ ข้าราชการบริพารเท่านั้น แม้ทางพระพุทธศาสนาจะแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มแรกเป็นการปกครองด้วยอำนาจของกษัตริย์แบบเบ็ดเสร็จ อีกกลุ่มเป็นการเปลี่ยนถ่ายอำนาจตามวาระของกลุ่มผู้นำเช่นเดิม ซึ่งเป็นเจ้าปกครองในแต่ละรัฐ ในลักษณะสหพันธรัฐ ซึ่งอำนาจนั้นยังไม่สามารถที่จะเข้าไปสู่มือของประชาชนทั่วไป ในส่วนของการเมืองการปกครองในศาสนาขงจื้อถึงจะแบ่งออกเป็นสามกลุ่มซึ่งมีอำนาจมากน้อยต่างกัน แต่อำนาจเหล่านั้นก็ยังอยู่ในการบริหารจัดการของนักปกครองที่เป็นกษัตริย์เช่นเดิม ขึ้นอยู่กับว่าผู้ปกครองนั้น ๆ จะใช้หลักในการปกครองแบบใดเป็นเครื่องมือเพื่อให้สังคมอยู่ด้วยความสงบสุขนั่นเอง

๓) **เปรียบเทียบด้านความสำคัญของนักปกครอง** ทั้งจ๊กกั้วตติสูตรและคัมภีร์หลุนอวี่มองเหมือนกันว่านักปกครองนั้นมีความสำคัญเป็นอย่างมากในการบริหารบ้านเมืองให้อยู่เป็นบ้านเป็นเมือง เป็นที่รวมคนหมู่มาก ทั้งความคิด เพศ วัย ความต้องการ ส่วนที่ต่างกันก็เป็นเพียงจ๊กกั้วตติสูตรเน้นความอสังการของผู้ปกครองที่มากด้วยบุญญาภิหาร ส่วนคัมภีร์หลุนอวี่มุ่งหมายเอาคนที่มีคุณธรรม ไม่จำเป็นต้องมีอำนาจวาสนามากมาก เช่น ผู้นำกลุ่มชนเป็นต้น

๔) **เปรียบเทียบด้านคุณลักษณะของนักปกครองในจักรวรรดิสุตรกับคัมภีร์หลุนอวี** เหมือนกันตรงที่กล่าวว่า กล่าวถึงลักษณะสำคัญของนักปกครองที่ดีคือต้องมีคุณธรรมของความเป็นผู้นำ มีความรอบรู้ในหลักการปกครองบ้านเมือง ส่วนที่ต่างกันเป็นเพียงประเด็นย่อย ซึ่งในจักรวรรดิสุตรเน้นที่ความเป็นผู้ทรงธรรม ซึ่งในคัมภีร์เองมุ่งหมายการสมานทานกุศลกรรมบถ ๑๐ ส่วนคุณลักษณะของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวีเน้นความเป็นโอรสสวรรค์ที่ใครไม่สามารถที่จะละเมิดพระราชอำนาจได้ แต่นั้นเป็นความเด็ดขาดในการปกครองส่วนหนึ่งที่จะสามารถปกครองคนจำนวนมากได้ แต่ต้องมีคุณธรรมในการปกครองคือการไม่ลู่อำนาจแห่งความโกรธเป็นสำคัญ

๕) **เปรียบเทียบด้านหน้าที่ของนักปกครองในจักรวรรดิสุตรกับคัมภีร์หลุนอวี** เหมือนกันตรงที่กล่าวว่า ตรงที่นักปกครองต้องทำหน้าที่เพื่อประชาชนที่อยู่ในปกครองของตนให้เสมือนหนึ่งว่าเป็นผู้ที่มีพระคุณ หรือผู้ที่ตนต้องรับผิดชอบดูแลสุขและทุกข์ของชนเหล่านั้น ส่วนที่ต่างกันในจักรวรรดิสุตรเน้นการประชาสัมพันธ์ชี้แจงข้อมูลข่าวสาร เช่น แจงว่าสิ่งนี้มีคุณ สิ่งนี้ไม่มีโทษควรละเว้น เป็นต้น ส่วนในคัมภีร์หลุนอวีมุ่งสร้างหรือลงมือกระทำสิ่งที่เป็นรูปธรรมให้ชัดเจนเช่น การจัดการศึกษาให้ความรู้ เพราะสังคมจะอยู่ดีกินดีต้องสร้างโอกาสให้เขาไม่ใช่ยื่นอาหารให้เท่านั้น

๖) **เปรียบเทียบด้านคุณธรรมหรือหลักการของนักปกครองในจักรวรรดิสุตรกับคัมภีร์หลุนอวี** เหมือนกันตรงที่กล่าวว่า ในการปกครองนั้นต้องอาศัยหลักในการปกครองทั้งหลักนิติธรรมและหลักศีลธรรม ไม่ควรเน้นหนักไปทางใดทางหนึ่งอันจะเป็นเหตุให้หลักการไม่มั่นคง ส่วนที่ต่างกันก็เป็นเพียงจักรวรรดิสุตรกล่าวโดยภาพรวมใหญ่คือใช้หลักในการปกครองคือกฎหมายรัฐ และกฎด้านศีลธรรมคือกุศลกรรมบถ ๑๐ ซึ่งจะต้องรับโทษทางวิญญูเป็นส่วนเสริม ส่วนจริยธรรมในคัมภีร์หลุนอวีเน้นที่หลักคุณธรรมการอยู่ร่วมกันในสังคมคือหลักเมตตาและกตัญญูเป็นหลัก ส่วนกฎหมายนั้นมาจากหลักแห่งจารีต

๗) **คุณค่าของหน้าที่ของนักปกครองที่มีต่อสังคม** พบว่า จักรวรรดิสุตร เป็นพระสูตรที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงใช้เป็นกุศโลบายสั่งสอนภิกษุ และบุคคลทั่วไปโดยเฉพาะพุทธศาสนิกชนได้รู้จักการพึ่งตนเอง และการพึ่งธรรมะให้เกิดประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นได้ ซึ่งมีอิทธิพลต่อสังคม ๑) ความสำคัญในด้านการพัฒนาชีวิต ๒) ความสำคัญในด้านการเมืองการปกครอง ๓) ความสำคัญในด้านการเศรษฐกิจ ๔) ความสำคัญในด้านการศึกษา การศึกษานั้นคือการฝึกฝนอบรมพัฒนาคนให้เกิดความดีงาม ส่วนการปกครองในคัมภีร์หลุนอวีที่มีต่อสังคม พบว่า ๑) การปกครอง คือการแก้ไขปรับปรุง ๒) มีการจัดการการศึกษาให้มีคุณภาพ เพราะว่าการศึกษานั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการปกครอง และ ๓) ควรใช้หลักคุณธรรมนำหน้ากฎหมาย กฎหมายควรเป็นเครื่องมือสำรองในกรณีที่ควรขาดคุณธรรมยึดเหนี่ยวแล้วเท่านั้น

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของนักปกครองในจักรวรรดิสุตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคัมภีร์หลุนอวีในศาสนาขงจื้อ” มีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

๑. ควรนำหลักการปกครองในจักรวรรดิสุตรและคัมภีร์หลุนอวีไปประยุกต์ใช้กับการปกครองในระดับชาติ เพื่อให้เกิดการปกครองที่เป็นรูปธรรมและยั่งยืนปราศจากคอร์รัปชัน

๒. การทำความเข้าใจให้ถ่องแท้กับหลักการปกครองที่ประกอบด้วยธรรม มากกว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยตามโลกนิยม ซึ่งอยู่ในลักษณะประชาธิปไตยเทียม

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยต่อไป

๑. ควรมีการทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบการนำหลักการปกครองในจกักวัดติสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี่ไปใช้ในเชิงบูรณาการกับองค์การบริหารส่วนตำบลต่าง ๆ อย่างเป็นรูปธรรม”

๒. ควรมีการทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบคุณค่าที่พึงประสงค์จากการนำหลักหน้าที่นักปกครองในจกักวัดติสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี่ไปใช้กับวิถีชีวิตของบุคคลในสังคม” เช่น ระดับครอบครัว หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ ประเทศ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย:

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ:

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

Arther Waley, (trans.). *The Analects of Confucius*. New York: A Vintage Book, 1938.

Ezra Pound, (trans.). *The Great Digest, The Unwobbling, The A nalects*. New York: A New Directions Book, 1969.

ข. เอกสารทุติยภูมิ:

(๑) หนังสือ:

กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย. *อินเดียสมัยพุทธกาล*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาบรรณาการ, ๒๕๓๒.

กรองแก้ว ฉายสภาวะธรรม, ดร.. *ศัพท์คำนี้มีที่มา*. กรุงเทพมหานคร: ต้นธรรม สำนักพิมพ์, ๒๕๔๗.

จำนงค์ ทองประเสริฐ แปลและเรียบเรียง. *บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

เดโช สนวนานนท์. *พจนานุกรมศัพท์การเมือง*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์หน้าต่างสู่โลกกว้าง จำกัด, ๒๕๔๕.

นาธานีล ฮาร์ริส. *ระบอบการปกครอง: ราชาธิปไตย*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์ปาเจรา จำกัด, ๒๕๕๕.

นวม สงวนทรัพย์, พ.ท.. *ปรมาจารย์ขงจื้อ*. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ., ๒๕๓๓.

บรรจบ บรรณรุจิ. *ประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๕.

บุญทัน ดอกไธสง. *พื้นฐานแนวความคิดและปรัชญาการเมือง*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนส์โตร์, ๒๕๓๒.

บุญศักดิ์ แสงระวี แปลและเรียบเรียง. *เมธีเม่งจื้อ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมชาติ, ๒๕๒๙.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. *ธรรมรัฐ-ธรรมราชา*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

- _____ . **ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- ปัญญา ใช้บางยาง. **ธรรมาธิบายหลักธรรมในพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๘.
- พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ธิธมโม). **รัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- พระญาณวโรดม (ประยูร สนตงกูรเณร). **ศาสนาต่าง ๆ**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พระเทพดิลก (ระแบบ จิตถาโณ). **อธิบายหลักธรรมตามหมวดจากนวกวาท**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๘.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์คำวัด**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๑.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือบริษัทสำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๘.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินต์ติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๘.
- _____ . **ธรรมนุญชีวิตพุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕๗. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ., ๒๕๕๐.
- _____ . **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.
- _____ . **ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, ๒๕๔๙.
- พระพุทธโฆสเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖.
- พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ, ดร.. **รัฐธรรม**. เชียงใหม่: สถาบันปัญญานันตะ, ๒๕๔๑.
- พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: หจก. เม็ดทรายพรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๓.
- พระมหาธรรมรัต อริยธมโม (ยศขุน). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก**. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานวันคล้ายวันสถาปนามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ๑๖ กันยายน ๒๕๔๓. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดศัพท์วิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๑.
- พระมหาอุทธาน นรเชฎฺโฆ (ศิริวรรณ), ดร.. **แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในจักรวัตติสูตร**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สำนักพิมพ์และสายส่งดวงแก้ว, ๒๕๕๗.

พระมหาอุทัย ญาณธโร. **พุทธวิถีแห่งสังคม: ปรัชญาสังคมและการเมืองของพุทธศาสนา.**

กรุงเทพมหานคร: Buddha's Path Follower, ๒๕๓๘.

พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พุทธศาสนากับสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๖.

พุทธทาสภิกขุ. **ธรรมบรรยายชุดทศพิธราชธรรม.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหมิตร, ๒๕๓๑.

ไพโรจน์ โพธิ์ไทร. **ภูมิหลังจีน.** กรุงเทพมหานคร: เพื่อนงคร, ๒๕๑๗.

ยงค์ อิงคเวทย์. **วิวัฒนาการกรีนินธ์จีน.** กรุงเทพมหานคร: ส่องสยาม, ๒๕๓๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๕๔.** เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์รัฐศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๒.

ละเอียดยด ศิลาน้อย แปลและเรียบเรียง. **สร้างชีวิตและสังคมตามหลักคำสอนของขงจื้อ.** กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, ๒๕๓๕.

วิรัช ธีรพันธุ์เมธี. **พุทธปรัชญาการปกครอง.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ดวงแก้ว, ๒๕๔๔.

วีระ สมบูรณ์. **รัฐธรรมนูญในอดีต.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ openbooks, ๒๕๕๑.

ศักดิ์ระวี แปลและเรียบเรียง. **คัมภีร์ทางสายกลางของขงจื้อ.** กรุงเทพมหานคร: ประดู่ลาย, ๒๕๓๖.

สมิทธิพล เนตรนิมิตร. **มิตสังคมในพระสุตตันตปิฎก.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ชีวาภิวัดน์, ๒๕๕๐.

สุรพล สุยะพรหม. **การเมืองกับการปกครอง.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สุวรรณ สภาอนันท์ แปลและเรียบเรียง. **หล่นอี่ว: ขงจื้อสนทนา.** กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

สมบัติ ชำรงธัญวงศ์, ศาสตราจารย์ ดร.. **การเมือง: แนวความคิดและการพัฒนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๙. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ เสมาธรรม, ๒๕๕๔.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **พุทธประวัติ เล่ม ๑.** พิมพ์ครั้งที่ ๕๓. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชชน). **ศาสนาเปรียบเทียบ.** นครหลวง: สำนักพิมพ์ บรรณาการ, ๒๕๑๕.

เสฐียร พันธรังษี. **ศาสนาเปรียบเทียบ.** พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๒.

เสถียร โพธิ์นันทะ. **เมธีตะวันออก.** กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔.

อดุลย์ รัตนมันเกษม. **วาทะฮ้องเต้.** กรุงเทพมหานคร: สามัคคีสาร, ๒๕๔๑.

อดุลย์ รัตนมันเกษม แปลและเรียบเรียง. **วาทะฮ้องเต้ ชุด คมปัญญาจักรพรรดิเขียนหลง.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลอยตะวัน, ๒๕๔๑.

อมร ทองสุก แปลและเรียบเรียง. **คัมภีร์หล่นอี่ว.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ชุมชนหัวตร, ๒๕๔๙.

(๒) วิทยานิพนธ์/งานวิจัย:

ณัฐวัฒน์ สุดประเสริฐ. “พฤติกรรมเชิงจริยธรรมในสังคมมนุษย์ที่มีผลต่ออายุและทรัพยากรธรรมชาติในจังกวัดติสูตร”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

ธนา นวลปลอด. “ความคิดทางการเมืองในสุดตันตปิฎก”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖.

นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง. “ธรรมาธิปไตยในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

นรี ภวาทานันท์. “การเมืองการปกครองในแนวพุทธศาสนา: ศึกษาจากนักคิดและพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

บุญมี บุญเยี่ยม. “ศึกษาการนำอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการทำงานของพนักงานศูนย์ควบคุมการบินภูเก็ต บริษัท วิทยุการบินแห่งประเทศไทย จำกัด”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยทักษิณ จังหวัดสงขลา, ๒๕๔๔.

ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์. “การศึกษาวิเคราะห์การเมืองการปกครองในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระครูโอภาสสรวิคุณ อาสโภ (โหมตศิริ). “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องหน้าที่ของขงจื้อกับแนวคิดเรื่องหน้าที่ของพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระไพเราะ ขนตีสาร์ (บุญนารักษ์). “ศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหากฤตวิทย์ อธิภูจโน (สนธิสุข). “ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดประชาธิปไตยในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดประชาธิปไตยในสังคมปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาชัยพร อมรปญโญ (ฤทธิ์กระจำง). “การศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญของจังกวัดติสูตร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

พระมหาบุญเรือง ปญญาวชิโร. “การศึกษาแนวความคิดเรื่องมนุษยนิยมในปรัชญาขงจื้อ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหายุทธนา นรเชฎฐโ (ศิริวรรณ). “แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในจังกวัดติสูตร”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหารุ่ง สุขุมโกล (ละเอียด). “ศึกษาเปรียบเทียบพระนิพพานในพระพุทธศาสนากับพรหมันในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระมหาสมโภช จิตติภาโณ (ศรีพันธ์). “การศึกษาวิเคราะห์เศรษฐกิจตามแนวพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระมหาสุริยา สุเมโธ (ดวงดีลี). “กษัตริย์และรูปแบบการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาอภิวิชญ์ ธีรปญโญ (ศรียะอาจ). “การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการเมืองของขงจื๊อกับพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระสมชัย รตนภาโณ (พงษ์กิ่ง). “การศึกษาแนวคิดทางการเมืองในพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระสุนันท์ กิตติสทุโท (สายพิมพ์พงษ์). “การประยุกต์ใช้อธิบาท ๔ ในการทำงาน ศึกษากรณีผู้ทำเครื่องปั้นดินเผาตำบลเกรียน จังหวัดนครราชสีมา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระอุบล กตปญโญ (แก้ววงษ์ล้อม). “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศีลที่มีต่อสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

มรกต สิงห์แพทย์. “การวิเคราะห์ลักษณะประชาธิปไตยในพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

สุเทพ พรหมเลิศ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์สังคมการเมืองในจักกวัตตสูตร”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

อดิศักดิ์ ทองบุญ, ศ. พิเศษ. “อำนาจอธิปไตยแนวพุทธ”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

อาภากร โรจน์วรรณสินธุ์. “การศึกษาเปรียบเทียบความคิดทางการเมืองของขงจื๊อกับเหมาเจ๋อตง”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญามหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

(๓) หนังสือแปล:

เจ้าหญิง. **ฉางต่วนจิง: คัมภีร์แห่งการยืดหยุ่น พลิกแพลง ประยุกต์**. แปลโดย อธิคม สวัสดิญาณ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐.

คาร์ล ยัสเปอร์ส. **ขงจื๊อ: ผู้พลิกพันโบราณ**. แปลโดย โกมุทที ปวิटना. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมิต, ๒๕๓๒.

ควอริส เวลส์. **การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ**. แปลโดย กาญจณี ละอองศรี และยุพา ชุมจันทร์. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๗.

หลี่ ฉาง จื่อ. **ชีวประวัติของขงจื้อ**. แปลโดย สิ้น วิภาวสุ. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๑.

หวางซอนหมิง. **กลยุทธ์ผู้นำ**. แปลโดย อำนวยชัย ปฏิพัทธ์เผ่าพงศ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๕.

อู๋จิง. **คัมภีร์ฮองเต้**. แปลโดย อธิคม สวัสดิญาณ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๐.

อองซก. **ขงจื้อฉบับปราชญ์ชาวบ้าน**. แปลโดย อธิคม สวัสดิญาณ. กรุงเทพมหานคร: เต่าประยุกต์, ๒๕๔๐.

ฮว่างเหลินเสียง. **วาทศิลป์พลิกผันโลก**. แปลโดย ศรีวารี. กรุงเทพมหานคร: บี.เจ. เพลทโพรเซสเซอร์, ม.ป.ป..

(๔) บทความ/สื่อออนไลน์:

ประสาน ทองภักดี และปรีชา หงส์ไกรเลิศ. “บทที่ ๒ ทฤษฎีการกำเนิดรัฐและระบบการเมืองของรัฐ”. ใน คณะอนุกรรมการดำเนินการศึกษาและกำหนดหลักวิชาการรัฐศาสตร์. **รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๒๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **ระบบ-ระบอบ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=2827> [๑๐ ส.ค. ๒๕๕๓]

สมภาร พรหมทา. “ศีลธรรมกับกฎหมาย มุมมองจากพุทธศาสนา”. ใน **พุทธศาสนศึกษา**. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒-๓ พฤษภาคม-ธันวาคม ๒๕๔๑: ๕๑-๕๒.

_____. “สิทธิในทัศนะของพุทธศาสนา”. ใน **พุทธศาสนศึกษา**. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๓๗: ๖๑.

๒. ภาษาอังกฤษ:

Archie J. Bahm. **The Heart of Confucius**. New York: John Weatherhill, Inc, 1969.

Chen Jingpan. **Confucius as a Teacher**. Malaysia: Delta Publishing Sdn Bhd., 1993.

Richard A. Gard. **Buddhist Political Thought; A Study of Buddhism in Society**. Bangkok: Mahamakuta University, 1956.

T.W. Rhys Davids. **Buddhist India**. Delhi: Motilal Banarsidass, 1971.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ/ฉายา/นามสกุล : พระเนติธร มหาปุณฺโณ (โสฬิมพา)
- วัน เดือน ปีเกิด : ๒๙ ตุลาคม ๒๕๑๘
- สถานที่เกิด : ๑๘ หมู่ ๑๑ บ้านหนองปลาชีว ตำบลหนองไขว่ อำเภอลำลูกกา จังหวัดเพชรบูรณ์
- อุปสมบท : ๑๘ มกราคม ๒๕๕๕ ณ พัทธสีมาวัดอินทร์เตชะสว่างวราราม โดยมีพระครูสิริพัชโรทัย วัดอินทร์เตชะสว่างวราราม เป็นพระอุปัชฌาย์
- ประวัติการศึกษา
- พ.ศ. ๒๕๕๖ : นักธรรมชั้นเอก
- พ.ศ. ๒๕๕๙ : พุทธศาสตรบัณฑิต พธบ. (รัฐศาสตร์) รุ่น ๖๒/๒๕๕๙ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พ่อบุญผาเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดวงศ์แสงธรรม ตำบลหนองไขว่ อำเภอลำลูกกา จังหวัดเพชรบูรณ์ โทร. ๐๘ ๑๔๙๐ ๑๔๖๓
- เข้าศึกษา : หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๐
- วันสำเร็จการศึกษา : มีนาคม ๒๕๖๒